

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292/2026/1-62>

Висвітлено актуальні проблеми міжнародних відносин, питання сучасної системи міжнародного права, особливості розвитку світового господарства та міжнародних економічних відносин.

Для викладачів, наукових співробітників, аспірантів і студентів.

Відповідальний за випуск – Нанавов Антон, канд. екон. наук, доц.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	Дорошко Микола, д-р іст. наук, проф. (Україна)
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Білоцький Сергій, д-р юрид. наук, проф. (Україна); Донай Лукаш, д-р політ. наук, проф. (Польща); Еспіноза Гастон, д-р іст. наук, проф. (США); Ігнат'єв Павло, д-р політ. наук, проф. (Україна); Медведєва Марина, д-р юрид. наук, проф. (Україна); Нанавов Антон, канд. екон. наук, доц. (заст. голов. ред.) (Україна); Піпченко Наталія, д-р політ. наук, проф. (Україна); Приятельчук Олена, д-р екон. наук, доц. (Україна); Резнікова Наталія, д-р екон. наук, проф. (Україна); Смирнова Ксенія, д-р юрид. наук, проф. (Україна); Філіпенко Антон, д-р екон. наук, проф. (Україна); Хлистун Ганна, канд. політ. наук (заст. голов. ред.) (Україна); Хонг Ліу, д-р політ. наук, проф. (Сінгапур); Циганов Сергій, д-р екон. наук, проф. (Україна); Цирфа Юлія, канд. політ. наук, доц. (заст. голов. ред.) (Україна); Шнирков Олександр, д-р екон. наук, проф. (Україна)
Адреса редколегії	ННІ міжнародних відносин вул. Ілленка, 36/1, м. Київ, 04119 ☎ (38044) 481 44 14 e-mail: intern.bulletin@knu.ua web: intern.bulletin.knu.ua
Затверджено	вченою радою ННІ міжнародних відносин 14.04.26 (протокол № 9)
Зареєстровано	Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення Рішення № 1089 від 28.03.24 Ідентифікатор друкованого медіа: R30-03796
Атестовано	Міністерством освіти і науки України (категорія Б) Наказ № 894 від 10.10.22 Наказ № 320 від 07.04.22 Наказ № 1290 від 30.11.21
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	ВПЦ "Київський університет" 6-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

BULLETIN

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 1728-2292 (Print)

INTERNATIONAL RELATIONS

1(62)/2026

Established in 1958

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292/2026/1-62>

The modern problems of international relations, international law, world economy and international economic relations are highlighted in following issue.

For professors, scientists, PhD students and students.

A person being responsible for the issue release – Nanavov Anton, PhD (Econ.), Assoc. Prof.

EDITOR-IN-CHIEF	Doroshko Mykola, Dr Hab. (Historical), Prof. (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Bilotsky Sergiy, DSc (Law), Prof. (Ukraine); Donaj Łukasz, DSc (Polit.), Prof. (Poland); Espinosa Gastón, DSc (Histor.), Prof. (USA); Filipenko Anton, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Hong Liu, DSc (Polit.), Prof. (Singapore); Ignatiev Pavlo, DSc (Polit.), Prof. (Ukraine); Khlystun Hanna, PhD (Polit.) (Deputy Managing Editor) (Ukraine); Medvedieva Maryna DSc (Law), Prof. (Ukraine); Nanavov Anton, PhD (Econ.), Assoc. Prof. (Deputy Managing Editor) (Ukraine); Pipchenko Nataliia, DSc (Polit.), Prof. (Ukraine); Pryiatelchuk Olena, DSc (Econ.), Assoc. Prof. (Ukraine); Reznikova Nataliia, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Shnyrkov Oleksandr, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Smyrnova Kseniia, DSc (Law), Prof. (Ukraine); Tsyganov Sergiy, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Tsyrfia Iuliia, PhD (Polit.), Assoc. Prof. (Deputy Managing Editor) (Ukraine)
Address	Educational and Scientific Institute of International Relations 36/1, Yuriia Illenka St., Kyiv, 04119 ☎ (38044) 481 44 14 e-mail: intern.bulletin@knu.ua web: intern.bulletin.knu.ua
Approved by	the Academic Council of the Educational and Scientific Institute of International Relations 14.04.26 (protocol № 9)
Registered by	the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine Decision № 1089 of 28.03.24 Identifier of printed media: R30-03796
Certified by	the Ministry of Education and Science of Ukraine (category B) Order № 894 dated 10.10.22 Order № 320 dated 07.04.22 Order № 1290 dated 30.11.21
Founder and publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University" Certificate of entry into the State Register ДК № 1103 dated 31.10.02
Address	PPC "Kyiv University" 14, Taras Shevchenko Blvd., Kyiv, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 2026

The material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

ЗМІСТ

ШЕВЧЕНКО Олена

Європейські проекти сталого розвитку в країнах-партнерах:
трансформація пріоритетів у новому безпековому вимірі..... 5

ПЕРЕПЕЛИЦЯ Григорій, МАЛЮТІН Олександр

Безпека Європи без США: виклики та перспективи в умовах російської агресії проти України.....14

ІГНАТЬЄВ Павло, ЧЕБАН Ірина

Контрабандна торгівля як явище прикордонних регіонів Бразилії22

АНДРЕЄВА Ольга

Порівняння міжнародних рейтингів України та Польщі в основних сферах: безпековий погляд28

БОНДАРЕНКО Лілія

Публічний вплив як інструмент управління в дипломатичних установах в умовах кризи.....36

ПАРФІНЕНКО Анатолій

Туризм як транснаціональний актор міжнародних відносин холодної війни
та позаблокової політики колишньої Югославії43

ФРОЛОВА Оксана, ЯНЮК Аліна

Соціальні медіа як аспект публічної дипломатії України під час повномасштабного вторгнення52

ШУСТЕНКО Софія

Політичний контекст медійних проєктів Ради Європи в Україні.....57

ПРИЛЮК Вячеслав

Медіаноміка – динамічна інноваційна галузь глобальної економіки64

АЛЕКСЕЙЧЕНКО Олександр

Цифровий вимір політики Російської Федерації в ЄАЕС: особливості асиметричної інтеграції.....72

БУТ Станіслав

Чинник військово-технічного співробітництва у відносинах Україна – КНР80

РАЙКОВ Артур

Трансформація вірменсько-російських відносин у посткарабаський період:
стратегія обережного дистанціювання87

НАМОНЮК Василь, МАЛЮГА Аріна

Конфлікт операційної стійкості та екологізації аутсорсингу в епоху глобальних шоків..... 96

CONTENTS

SHEVCHENKO Olena

- European sustainable development projects in partner countries:
transformation of priorities in a new security dimension..... 5

PEREPELYTSIA Hryhorii, MALIUTIN Oleksandr

- European security without the United States: challenges and prospects
in the context of russian aggression against Ukraine.....14

IGNATIEV Pavlo, CHEBAN Iryna

- Smuggling trade as a phenomenon of brazil's border regions22

ANDRIEIEVA Olha

- Comparison of international rankings of Ukraine and Poland in key spheres: a security perspective.....28

BONDARENKO Liliia

- Public influence as a management tool in diplomatic institutions in crisis conditions.....36

PARFINENKO Anatoliy

- Tourism as a transnational actor in cold war international relations
and the non-aligned policy of former Yugoslavia43

FROLOVA Oksana, YANIUK Alina

- Social media aspect of public diplomacy of Ukraine during a full-scale invasion52

SHUSTENKO Sofiia

- Political context of Council of Europe media projects in Ukraine57

PRYLYUK Vyacheslav

- Medianomica – a dynamic innovative sector of the global economy64

ALIEKSIEICHENKO Oleksandr

- The digital dimension of the Russian federation's policy in the EAEU:
features of asymmetric integration.....72

BUT Stanislav

- Factor of military-technical cooperation in Ukraine – China relations80

RAIKOV Artur

- Transformation of Armenian-Russian relations in the post-Karabakh period: a strategy of cautious distancing87

NAMONIUK Vasyl, MALIUHA Arina

- The conflict between operational resilience and green outsourcing in the age of global shocks96

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 327:316.32

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2026/1-62/5-13>

Olena SHEVCHENKO, DSc (Polit.), Assos. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-3119-9193

e-mail: Shevchenko_olena@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

EUROPEAN SUSTAINABLE DEVELOPMENT PROJECTS IN PARTNER COUNTRIES: TRANSFORMATION OF PRIORITIES IN A NEW SECURITY DIMENSION

Background. *In recent years, Europe's security environment has undergone significant transformations under the influence of increasing geopolitical competition, energy and climate-related risks, and instability in neighboring regions. The full-scale war of the Russian Federation against Ukraine has highlighted the need to reconsider approaches to ensuring stability and development across the European region. In this context, the European Union's sustainable development policy has acquired strategic importance as an instrument for integrating economic, energy, and environmental transformation with security objectives. This study aims to analyze the evolution of EU approaches to sustainable development projects in partner countries in the context of contemporary security challenges.*

Methods. *The study employs conceptual frameworks such as the security–development nexus, green security, and resilience governance to provide a comprehensive analysis of the interconnections between sustainable development, security, and institutional resilience of states. Systemic and comparative methods were applied, alongside an analysis of EU political and strategic documents, allowing for an assessment of the characteristics of sustainable development project implementation in different partner regions and their impact on regional stability.*

Results. *The transformation of Europe's security environment has led to the integration of sustainable development policy into the EU's strategic foreign policy and security mechanisms. Implementation of energy transition programs, climate adaptation initiatives, infrastructure modernization, and strengthening of institutional capacities in partner states contributes to enhancing their resilience to complex challenges. In the Eastern Partnership region, investments in transport, energy, digital transformation, environmental sustainability, and institutional reforms support energy security, the development of renewable energy sources, and post-war reconstruction in Ukraine. In the Western Balkans, the implementation of the Green Agenda and the Western Balkans Investment Framework promotes economic decarbonization, modernization of energy systems, improved energy security, and integration with European markets. In the Southern Neighborhood countries, sustainable development projects focus on climate adaptation, socio-economic stability, and the enhancement of institutional capacity in partner states, thereby creating conditions for long-term regional resilience and development.*

Conclusions. *In the context of contemporary security transformations, EU sustainable development policy is evolving into a comprehensive foreign policy tool that integrates economic, energy, environmental, and security priorities. The implementation of corresponding projects in partner countries enhances their resilience to crises, promotes long-term stability, and strengthens the European Union's strategic autonomy on the global stage.*

Keywords: *European Union, sustainable development, international security, development policy, transformation, Eastern Partnership, Western Balkans, South Caucasus, green security, post-war reconstruction.*

Background

Over the past several years, Europe's security environment has undergone significant transformations driven by the growth of geopolitical competition and the emergence of new complex challenges related to energy security, climate change, and instability in neighboring regions. A particularly significant factor in these changes has been the full-scale war launched by the Russian Federation against Ukraine, which has substantially affected the European security order and highlighted the need to reconsider approaches to shaping policies of stability and development in the European region. Under these conditions, the issue of ensuring the long-term resilience of states and regions is increasingly examined through the prism of traditional security policy and in the context of economic, energy, and environmental transformation.

One of the important instruments of such transformation is sustainable development policy, which under current conditions is acquiring new strategic significance in the foreign policy of the European Union. Whereas previously sustainable development projects were predominantly considered as part of international assistance policy and economic modernization, they are now increasingly integrated into a broader system of ensuring security and stability. In particular, the implementation of energy transition programs,

support for climate policy, infrastructure modernization, and the strengthening of the institutional capacity of partner states are regarded as important factors in enhancing their resilience to political, economic, and security crises.

In this context, cooperation between the European Union and partner countries located in strategically important regions of the European neighborhood acquires particular significance. This primarily concerns the states participating in the Eastern Partnership initiative, as well as the countries of the Western Balkans and the Southern Neighborhood. These regions are of considerable importance for ensuring stability on the European continent, as they combine geographical proximity to the European Union with significant potential for economic and energy integration, while at the same time being characterized by increased vulnerability to security, socio-economic, and climate-related challenges. Therefore, sustainable development projects in these countries are increasingly regarded as a component of the formation of a broader system of regional resilience and stability.

In the contemporary transformed security environment, the European Union's sustainable development policy is gradually moving beyond the traditional logic of international technical assistance and is becoming a comprehensive instrument of foreign policy aimed at strengthening the institutional capacity of partner states, supporting energy

© Shevchenko Olena, 2026

and climate transformation, and creating the preconditions for long-term economic growth and political stability. In this sense, the implementation of European sustainable development projects is increasingly closely linked to the provision of security, reflecting a broader trend toward the integration of development policy and security strategies.

The relevance of this study is determined by the need for a comprehensive analysis of the transformation of the European Union's approaches to the implementation of sustainable development projects in partner countries in the context of changes in the contemporary security environment. Despite the considerable number of scholarly works devoted to particular aspects of sustainable development policy or the EU's foreign policy, the issue of the relationship between the transformation of the security environment and the evolution of the priorities of European sustainable development projects requires further scholarly consideration.

The purpose of the article is to examine the transformation of European sustainable development projects in partner countries and to determine their role in shaping new approaches to ensuring stability and sustainable development in the European region. To achieve this aim, the study envisages analyzing the changes in Europe's security environment, characterizing the growing role of sustainable development policy in the external activities of the European Union, and investigating the main directions of the implementation of relevant projects in the countries of the Eastern Partnership, the Western Balkans, and the Southern Neighborhood.

State of scholarly research on the problem. The issue of sustainable development in the foreign policy of the European Union has attracted considerable attention from contemporary researchers in the fields of international relations, European studies, and security studies. The academic literature widely examines both the institutional mechanisms for implementing the EU's sustainable development policy and its impact on the socio-economic modernization of partner countries. Particular attention has been paid to the integration of environmental and climate priorities into the European Union's external policy, especially in the context of the implementation of strategic initiatives such as the European Green Deal, which defines long-term objectives for the decarbonization of the economy and the transition to climate-neutral development.

A substantial part of research is devoted to the analysis of cooperation between the European Union and the states of neighboring regions, particularly the countries participating in the Eastern Partnership initiative. Within these studies, scholars address issues related to the institutional adaptation of partner states to EU standards, the modernization of energy systems, the development of renewable energy, and the integration of environmental norms into national policies. A separate strand of academic work concerns the analysis of EU policy toward the Western Balkan states, which are considered potential future members of the European Union, as well as research on cooperation with the countries of the Southern Neighborhood, where sustainable development projects are aimed at overcoming socio-economic instability, adapting to climate change, and developing energy infrastructure (European Commission, 2026a; European Commission, 2026b; Rabinovych, & Pintsch, 2023).

In recent years, there has been a growing interest in the scholarly literature in studying the relationship between development policy and security. In this context, the concept of the security–development nexus is widely used, emphasizing the interdependence between the stability of states, their economic development, and their institutional

capacity. Researchers increasingly note that an effective development policy can reduce the risks of conflict, enhance the resilience of societies to crises, and contribute to the formation of a stable regional order.

At the same time, the new security challenges that Europe has faced over the past decade have contributed to the emergence of new approaches to analyzing the role of sustainable development in ensuring international stability. Contemporary studies increasingly employ the concept of green security, which considers environmental and climate policy as an important component of the long-term security of states and regions. Within this approach, the energy transition, the development of renewable energy sources, and adaptation to climate change are interpreted not only as environmental or economic objectives but also as instruments for preventing political and social instability (European Commission, 2019).

Despite the considerable number of scholarly works devoted to particular aspects of the European Union's sustainable development policy, the problem of the transformation of European sustainable development projects in the context of changes in the contemporary security environment remains insufficiently studied. In particular, the question of how new geopolitical challenges, including the war against Ukraine, influence changes in the priorities of the European Union in its cooperation with partner countries in the field of sustainable development requires more thorough analysis. It is precisely this issue that constitutes the subject of the present study.

Methods

The theoretical foundation of the study is based on contemporary conceptual approaches that explain the interconnection between processes of development, security, and the institutional resilience of states. The application of these approaches makes it possible to comprehensively analyze the transformation of the European Union's sustainable development policy in cooperation with partner countries under conditions of changes in the contemporary international environment.

One of the analytical approaches used in the study is the concept of the security–development nexus. According to this approach, security and development are viewed as interrelated processes, since instability and conflicts can significantly limit the opportunities for the socio-economic development of states, while an insufficient level of economic and institutional development, in turn, may create preconditions for the emergence of political instability and security crises. The application of this approach makes it possible to consider the implementation of sustainable development projects not only as an instrument of economic modernization in partner states but also as an important mechanism for strengthening their resilience to internal and external challenges.

A second important theoretical approach is the concept of green security, which emphasizes the relationship between environmental policy, climate change, and international security. Within this framework, the energy transition, the development of renewable energy sources, and the improvement of energy efficiency are regarded as factors capable of reducing states' strategic dependencies, strengthening their energy security, and lowering the risks of political instability. For the European Union, the integration of the principles of green security into its external development policy implies stronger support for partner states in the process of their climate and energy transformation.

The concept of resilience governance is also of significant importance for the study, as it focuses on the

capacity of states and societies to adapt to crises while maintaining the functioning of key institutions and socio-economic systems. Within this framework, strengthening institutional capacity, developing resilient infrastructure, and establishing effective crisis-management mechanisms are considered necessary conditions for ensuring long-term stability. For this reason, contemporary sustainable development projects implemented by the European Union in partner countries are increasingly oriented toward supporting institutional reforms, developing energy infrastructure, and enhancing the adaptive capacity of economic systems.

The methodological framework of the research is based on the combination of several scientific methods. In particular, the systemic approach is used to examine the European Union's sustainable development policy as a component of the broader system of international relations and security processes. The comparative method is applied to analyze the specific features of the implementation of sustainable development projects across different regions of EU cooperation with partner countries. In addition, an important role is played by the analysis of political and strategic documents of the European Union, which define the main directions of its policy in the field of sustainable development and international cooperation.

Results

Transformation of Europe's Security Environment

The transformation of Europe's security environment has become one of the key factors shaping the new logic of the European Union's foreign policy and the reconfiguration of the priorities of its sustainable development policy. The full-scale Russian aggression against Ukraine in February 2022 became a catalyst for profound changes in the perception of threats, security strategies, and mechanisms for countering hybrid risks on the European continent. The war intensified traditional military risks and introduced new challenges that extend beyond classical interstate confrontation, ranging from energy dependence and infrastructural vulnerability to hybrid threats and the issue of the EU's strategic autonomy (Genini, 2025).

One of the central transformations of the European security order has been the reconsideration of the role of energy security as a fundamental element of stability. Until 2022, the long-standing dependence of many EU countries on imports of Russian energy resources created significant strategic vulnerabilities that were used as instruments of political pressure and economic influence. After the start of the full-scale aggression by the Russian Federation, supplies of natural gas and oil were significantly reduced, creating an urgent need to diversify energy sources and revise energy strategies. In response, the European Union accelerated the implementation of programs aimed at diversifying energy supplies, expanding renewable energy sources, and increasing energy efficiency as components of its energy security policy (Shoukat et al., 2024).

These changes in the sphere of energy security are closely intertwined with the economic and social dimensions of the broader security environment. The abandonment of traditional dependence on Russian energy resources has become an important element of political decision-making at the EU level aimed at reducing counterparty risks and strengthening macroeconomic resilience. New geopolitical challenges have prompted the EU to intensify negotiations with alternative suppliers and partner countries, expand joint procurement mechanisms, and incorporate the issue of energy autonomy into the broader frameworks of security and sustainable development strategies (Alieva, 2025).

Alongside energy-related transformations, the contemporary security environment in Europe is characterized by intensified geopolitical competition not only along its eastern borders but also in a broader regional context. The activities of external actors, including Russian hybrid tactics, China's expanding economic presence, and complex relations with the United States, create new dimensions of strategic competition. In response to these risks, the European Union and its NATO allies have strengthened coordination in the fields of defense, intelligence, and cybersecurity, while also developing joint initiatives for rapid response to threats that extend beyond traditional military conflicts (Kherimian, 2025).

Particular attention is now also devoted to the resilience of critical infrastructure, which is increasingly becoming a factor of national and regional security. Disruptions to energy, transport, and digital networks during crisis situations may have far-reaching consequences for economic functioning and the viability of societies. For this reason, EU policymakers increasingly integrate measures aimed at enhancing the resilience of infrastructural systems into broader security strategies, including investments in the modernization of networks, the development of renewable energy, cyber protection measures, and crisis management systems.

These complex changes in the security environment have significantly influenced the revision of the European Union's approaches to sustainable development policy. Whereas prior to 2022 sustainable development was largely viewed as a mechanism of economic modernization and social integration, it is now increasingly integrated into a broader spectrum of security strategies. Sustainable development policy has become an instrument for achieving long-term goals of climate and environmental security, as well as a component of strengthening the resilience of states and regions to complex challenges that combine military, economic, and environmental risks. In this sense, contemporary European sustainable development projects play an important role in shaping a new architecture of security in Europe, in which economic, energy, and institutional resilience are regarded as interrelated elements of stability.

Sustainable Development in the EU's Foreign Policy

Within the foreign policy of the European Union, sustainable development is increasingly moving beyond the exclusively economic or environmental sphere and becoming a component of strategic diplomacy and the security mechanisms of the Union's policy framework. In the context of complex challenges—ranging from Russia's military aggression to global climate risks – the EU is reinterpreting sustainable development as an instrument for strengthening the resilience of the socio-economic systems of partner states, while simultaneously contributing to the formation of long-term stability in the broader regional context. Through this transition from the traditional concept of "development assistance" to a foreign policy that integrates security, climate, and economic dimensions, sustainable development is acquiring new strategic significance.

One of the most important strategic initiatives illustrating this new role is the European Green Deal. Both its internal and external components are aimed at achieving climate neutrality by 2050 and integrating environmental standards across all sectors of the economy. It should be noted that this initiative is interpreted not only as an environmental project but also as a mechanism for enhancing the EU's competitiveness and reducing strategic vulnerabilities, particularly energy dependencies. The European Green Deal is implemented through a comprehensive set of measures and policies that include support for renewable energy, energy efficiency, the circular economy, and

sustainable supply chains. All of these elements have a direct impact on the stability of development in partner countries. Ukrainian and other neighboring governments are increasingly incorporating these standards into their own policies, seeking to harmonize them with European norms and thereby stimulate long-term economic growth.

Alongside the Green Deal, the Global Gateway strategy plays an important role, serving as the EU's flagship initiative in the external dimension of sustainable development. Global Gateway is positioned as a package of projects and financial instruments designed to mobilize high-quality investments in partner states in areas such as infrastructure, energy, digital transformation, transport, healthcare, and education, addressing the global investment deficit. This strategy encompasses a wide range of sectors consistent with the United Nations Sustainable Development Goals and the Paris Climate Agreement and is aimed at creating smart, clean, and secure connections between the EU and its partners worldwide, including Africa, Asia, Latin America, and the countries of Europe's neighborhood. Global Gateway envisages the mobilization of substantial financial resources - with a planned volume of up to €400 billion in investments by 2027 - to implement projects that simultaneously support economic modernization, environmental transformation, and technological development (European Commission, 2024a).

From an institutional perspective, Global Gateway is implemented through the NDICI-Global Europe instrument, the EU's multiannual financial framework for external action, which includes guarantees, grants, and budgetary support aimed at attracting private investment and reducing risks for partner countries (Council of the European Union, 2026). Recent amendments to the External Action Guarantee (EAG) further strengthen the EU's capacity to respond rapidly and strategically to global challenges while maintaining a focus on sustainable investment development and effective risk management (European Commission, 2025a).

It is important to note that the integration of sustainable development into the EU's foreign policy is not an isolated process but is closely linked to other political priorities, particularly security, strategic autonomy, and competitiveness. For instance, discussions within the EU increasingly emphasize that green and security priorities should develop in parallel - "from green to secure and European" - reflecting the pragmatic approach of contemporary European leaders in shaping policies amid geopolitical instability (European Union Institutions, 2025). Through such strategic shifts, sustainable development policy is becoming more clearly positioned not merely as a component of external assistance but as an instrument of foreign policy and security strategy, contributing to the strengthening of the EU's position on the global stage and enhancing the resilience of partner states to complex challenges.

Eastern Partnership Countries

Within the framework of the European Union's neighbourhood and cooperation policies, the Eastern Partnership (EaP) region represents one of the key priorities for the implementation of sustainable development initiatives. Launched in 2009, the initiative encompasses six countries - Ukraine, Georgia, Moldova, Armenia, Azerbaijan, and Belarus (whose participation has been effectively suspended) - and aims to deepen political, economic, and societal ties with the European Union, support reform processes, strengthen institutional capacity, and promote sustainable development in partner states. The Eastern Partnership policy is also aligned with global sustainable

development frameworks, including the Paris Climate Agreement and the United Nations Sustainable Development Goals for 2030. Within this policy framework, the EU has already mobilized more than €14.5 billion to support investments in transport, energy, digital transformation, environmental resilience, and improved access to finance for businesses in EaP countries.

Energy integration constitutes one of the most significant areas of cooperation within the Eastern Partnership. A prominent example is the project of synchronizing Ukraine's energy system with the European electricity network ENTSO-E, implemented with the support of the European Union, the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), and the World Bank. The successful connection of Ukraine's energy system to ENTSO-E has established the technical and regulatory foundation for deeper integration into the European electricity market, thereby strengthening the country's energy security and reducing dependence on imported energy resources. Such measures not only enhance national resilience but also contribute to the stability of the broader region by reducing the risks of energy crises and external political pressure (ENTSO-E, 2023). In parallel, the EU4Energy UA programme supports initiatives aimed at improving energy efficiency and expanding the use of renewable energy sources. According to assessments by the European Commission, some participating municipalities have already achieved reductions in energy consumption of approximately 15-20 percent, demonstrating the programme's positive impact on sustainable local development.

Another important dimension of cooperation concerns the green transformation of the partner countries' economies. The European Union implements a range of initiatives aimed at strengthening environmental sustainability, promoting the principles of the circular economy, and supporting adaptation to climate-related risks. One such initiative is EU4Green Recovery East, which combines technical assistance, expert consultations, and partial funding for environmental projects in areas such as waste management, biodiversity protection, and air-quality monitoring. The implementation of this programme in Ukrainian cities has already contributed to reducing local pollution levels and has stimulated the adoption of environmentally sustainable practices within municipal management (European Commission, 2024b). In addition, projects such as Green Urban Development, implemented in partnership with the United Nations Development Programme (UNDP), demonstrate that measures aimed at improving the energy efficiency of critical infrastructure and reducing environmental risks can generate tangible benefits at the local level.

This approach has gained particular importance in the context of Ukraine's post-war reconstruction, a process that combines the restoration of infrastructure damaged by the war with long-term sustainable development objectives. The European Union has introduced the Ukraine Facility as a comprehensive national mechanism for coordinating financial support for reconstruction, including the rebuilding of schools, hospitals, and housing, the modernization of transport networks, and the creation of conditions conducive to economic recovery. Preliminary reports indicate that during the first year of implementation more than 250 critical infrastructure facilities were restored, while employment programmes for local communities have contributed to strengthening socio-economic stability in post-war regions (European Commission, 2023). A similar approach is reflected in the joint initiative of the World Bank and the EU,

Rebuild Eastern Ukraine, which focuses on restoring transport and logistics networks and revitalizing economic activity in post-conflict cities. The programme has already enabled the rehabilitation of dozens of kilometres of transport routes and improved the efficiency of local economic systems (World Bank, 2024).

Finally, the institutional resilience of the EU's partner countries is increasingly regarded not only as a mechanism for modernizing administrative structures but also as a foundation for long-term stability. Technical assistance and public sector reform programmes, such as EU4Reform, support institutional development through measures aimed at strengthening the rule of law, improving anti-corruption mechanisms, and enhancing public financial management (Eastern Partnership Civil Society Forum, 2025). These initiatives contribute to increased public trust in institutions, greater transparency and accountability of public authorities, and more effective governance, all of which are essential components of successful sustainable development policies. Within this framework, thousands of public servants have participated in professional training programmes, while updated monitoring and evaluation systems have improved the capacity of governments to adapt development strategies to the needs of local communities.

In addition to the large-scale support for transformation processes in Ukraine, an important dimension of the external policy of the European Union is the implementation of sustainable development programmes in other states participating in the Eastern Partnership initiative. Within this framework, the EU has developed a comprehensive system of financial and institutional instruments aimed at supporting energy transition, environmental modernisation, and the strengthening of economic resilience in partner countries. Among the key mechanisms of cooperation, particular importance is attached to programmes such as EU4Energy, EU4Environment, and the Covenant of Mayors for Climate and Energy initiative, which are designed to promote the principles of the green economy and facilitate the transition to low-carbon development models.

A significant part of these programmes is implemented in the countries of the South Caucasus (Georgia, Armenia, and Azerbaijan) which play an important role in the regional energy and transport architecture. In Georgia, cooperation with the EU in the field of sustainable development is characterised by a high degree of institutional integration and the country's active participation in European energy and climate initiatives. An important instrument of such cooperation is the EU4Energy programme, aimed at supporting reforms in the energy sector, improving regulatory frameworks, and fostering the development of competitive energy markets in the Eastern Partnership countries. Within this programme, technical assistance is provided for the harmonisation of energy legislation, the development of energy statistics systems, and the enhancement of transparency in energy market operations. The programme also contributes to the transition towards low-carbon energy systems and the development of renewable energy sources in the region (GSE, 2024). One illustrative example is the establishment of the regional office of the EU4Energy Governance programme in Tbilisi, which coordinates support for energy sector reforms across the South Caucasus and promotes the creation of a favourable investment environment for the development of energy infrastructure (EEAS, 2017).

Azerbaijan occupies a distinctive position within the regional architecture of sustainable development. Although the country's economy has traditionally been oriented

toward the extraction of fossil energy resources, cooperation with the EU within the framework of EU4Energy and environmental initiatives aims to gradually diversify the energy sector and promote the development of renewable energy. Increasing attention is being devoted to projects related to the formation of a so-called "green energy corridor" between the countries of the Caucasus and the European Union, involving the development of infrastructure for the transmission of electricity and potentially hydrogen between the regions.

An example of infrastructure integration combining the principles of sustainable development and energy security in the South Caucasus region is the Black Sea Submarine Electricity Cable project, which envisages the interconnection of the energy systems of Georgia and Romania with subsequent integration into the EU energy market. The initiative was formalised in 2022 through the signing of an agreement between the governments of Georgia, Romania, Hungary, and Azerbaijan with the support of the European Commission. The project deals with the construction of a high-voltage submarine electricity transmission line exceeding 1,000 kilometres in length, intended to enable the transmission of electricity generated from renewable sources in the Caucasus region to the European energy market (European Commission, 2022). From the perspective of sustainable development policy, this initiative simultaneously addresses several strategic objectives, including the promotion of renewable energy development in the region, diversification of energy supply sources for Europe, and the creation of new cross-border energy corridors.

In Armenia, the new phase of the EU4Energy programme envisages support for the establishment of independent regulatory institutions in the electricity sector, as well as the development of regional energy integration. Particular emphasis is placed on the creation of an effective governance system in the energy sector and on the development of electricity grid infrastructure, which is expected to strengthen the country's energy security and facilitate its integration into the European energy space (CEER, 2026).

Another important dimension of cooperation is the implementation of the EU4Environment programme, which supports the transition toward a green economy in the Eastern Partnership countries. In Georgia, for instance, the programme has contributed to the introduction of mechanisms for strategic environmental assessment and environmental impact assessment in accordance with EU standards, as well as to the development of environmental monitoring systems. At the same time, initiatives aimed at advancing the circular economy are being implemented, including the modernisation of waste management systems and support for environmental innovations in industry.

A further example of the local implementation of sustainable development principles is the participation of municipalities in Armenia and Georgia in the Covenant of Mayors for Climate and Energy programme, which assists local authorities in implementing climate strategies, improving the energy efficiency of urban infrastructure, and developing sustainable transport systems. Participation in such initiatives enables municipalities to adapt climate policies to local conditions and contributes to the formation of networks of regional cooperation in the field of energy transition.

A comparative analysis of the EU4Energy, EU4Environment, and Covenant of Mayors programmes provides valuable insights into the specific features of implementing European sustainable development projects

in Ukraine. Unlike many other Eastern Partnership states, particularly those of the South Caucasus, where the primary objective remains institutional modernisation and gradual integration into European markets, in the Ukrainian case sustainable development policy is increasingly shaped by security-related factors. These include military threats, the destruction of infrastructure, and the urgent need for post-war reconstruction.

Western Balkan Countries

The Western Balkans region represents one of the priorities of the European Union's external policy in the context of sustainable development, particularly in light of the long-term prospect of integrating these states into the European political and economic space. The Western Balkans traditionally include Albania, Bosnia and Herzegovina, North Macedonia, Montenegro, Serbia, and (partially) Kosovo. These countries face a number of shared historical, economic, and environmental challenges, including a high level of dependence on carbon-intensive energy sources, outdated infrastructure, fragmented environmental legislation, and significant barriers to the implementation of modern sustainable development standards. In the context of EU enlargement and ongoing accession negotiations, the European Union has been developing strategic initiatives for the region that combine economic decarbonization, modernization of energy systems, and harmonization of environmental legislation. Such transformations are essential for enhancing competitiveness, strengthening economic stability, and reducing environmental risks in the long term.

An important example of decarbonization efforts in the Western Balkans is the region's participation in the Green Agenda for the Western Balkans, a joint strategic framework developed by the EU and the six partner governments aimed at accelerating the transition to low-carbon economies and ensuring green transformation by 2030. This strategy encompasses several priority areas, including improving energy efficiency in both industrial and residential sectors, expanding renewable energy production, and reducing greenhouse gas emissions. According to assessments by the European Commission, the implementation of the Green Agenda has facilitated the mobilization of more than € 2.4 billion in investments in the region's green sector between 2021 and 2025. These investments include projects aimed at modernizing heating systems, constructing solar and wind energy facilities, and developing low-emission transport solutions. Such initiatives create favorable conditions for diversifying energy sources and reducing the impact of climate-related risks on the economies of the Balkan Peninsula states (European Commission, 2024c).

The modernization of energy systems in the Western Balkans represents another important dimension of sustainable development that produces both environmental and economic benefits. In this context, programmes supported by the European Investment Bank (EIB) and the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) play a significant role. For instance, projects in Serbia and North Macedonia focus on transforming thermal power plants in order to reduce harmful emissions and shift part of the production capacity toward cleaner energy sources. One notable example is the modernization project of Serbia's Nikola Tesla thermal power plant, which includes the replacement of outdated equipment and the installation of advanced filtration systems. According to data from the EIB, these measures have reduced annual dust emissions by more than 30 percent and significantly decreased sulphur compound emissions, contributing to improved air quality in surrounding communities (Djatkov, 2024; EIB, 2026).

In the field of energy infrastructure, the Western Balkans Investment Framework (WBIF) constitutes another key initiative. This multilateral financing mechanism brings together resources from the EU, the EBRD, the EIB, and other donor institutions to support projects in transport, water management, and energy sectors. Through the WBIF, projects are financed for the reconstruction of major electricity transmission lines, the modernization of gas transport systems, and the strengthening of regional energy networks. These measures contribute to improved energy security and facilitate the integration of national systems with European energy networks. According to WBIF data, between 2019 and 2025 more than €950 million in grants and credit guarantees were allocated for energy investments in approved projects, enabling the modernization of more than 2,000 kilometres of electricity transmission lines across the region (WBIF, 2025).

The harmonization of environmental legislation represents another critical component of sustainable development for Western Balkan countries, particularly in the context of their aspirations for European integration. The European Union provides technical assistance and expert support to help align national regulatory frameworks with the EU *acquis communautaire* in the environmental field, including standards related to waste management, air and water pollution control, environmental impact assessment, and the protection of natural areas. In Montenegro and Bosnia and Herzegovina, this process is accompanied by the development of national environmental protection strategies consistent with EU standards, including waste management plans, water quality monitoring programmes, and public awareness initiatives concerning environmental rights. According to the European Commission's 2024 report, the implementation of certain provisions of EU environmental legislation has led to a 15–20 percent reduction in organic pollution levels in some river basins and has improved the regional system for monitoring environmental risks (European Commission, 2024c).

An analytical assessment of the effectiveness of these initiatives suggests that the EU's policy toward the Western Balkans in the field of sustainable development is comprehensive in nature and aimed not only at improving environmental indicators but also at strengthening the economic viability of the region. The decarbonization of national economies is closely linked to the creation of a competitive environment for investments in green technologies; the modernization of energy systems contributes to greater energy independence and deeper regional integration; and the harmonization of environmental legislation facilitates the gradual alignment of regulatory frameworks with European standards. This process represents an important prerequisite for further European integration. Such an approach corresponds to the EU's broader strategic objectives of stability, prosperity, and security, while simultaneously creating a foundation for the long-term sustainable development of the Western Balkans in the context of global climate and economic transformations.

Southern Neighbourhood Countries

In the external policy of the European Union, the Southern Neighbourhood region – which within the framework of the European Neighbourhood Policy (ENP) includes Algeria, Egypt, Israel, Jordan, Lebanon, Libya, Morocco, Palestine, and Tunisia – has been gaining increasing strategic importance in the context of sustainable development. This part of the Mediterranean region is under significant pressure from climate change, environmental degradation, water scarcity, and energy vulnerability. These factors

directly affect socio-economic stability and political dynamics and therefore constitute shared security challenges for the EU and its southern partners. In response, the European Union has developed a number of structured programmes and projects focused on climate adaptation, water resource management, and the development of renewable energy. These initiatives represent key components of the EU's external policy aimed at strengthening the resilience of partner societies and enhancing regional stability.

Climate adaptation has been identified as one of the strategic priorities of cooperation within the Southern Neighbourhood in accordance with the revised ENP framework, which emphasizes support for the development of climate-resilient economies and societies in the region. Expanded climate adaptation programmes facilitate the preparation and implementation of national and local adaptation strategies, the development of long-term action plans to mitigate the impacts of climate change, and the strengthening of administrative capacities to respond to climate-related threats. For example, the EU Mission on Adaptation to Climate Change has received € 124 million in funding to support innovative approaches and projects in this field, which is expected to significantly enhance the resilience of local communities and their capacity to implement adaptation measures in key sectors of the economy and infrastructure. These investments contribute to strengthening adaptive capacity in urban areas, agriculture, and the water sector, which are particularly critical for regions with high climate vulnerability and limited technical and social adaptation mechanisms (EEAS, 2021).

In the field of water resource management, one of the principal challenges facing the Southern Neighbourhood countries is the acute shortage of accessible freshwater resources in the context of rapid population growth, uneven resource distribution, and the impact of climate change on hydrological cycles. The EU supports comprehensive infrastructure and policy initiatives aimed at improving water-use efficiency, modernizing water supply and sanitation systems, and promoting integrated water resource management in partner countries. Although the ENP does not provide a centralized financing mechanism specifically for water projects, the Neighbourhood, Development and International Cooperation – Global Europe Instrument enables the EU to mobilize financial resources for integrated projects that combine investments in water infrastructure with the strengthening of legislative frameworks and improvements in resource governance at both national and local levels (European Commission, 2025b).

Water resource management is also closely linked to the need to ensure food security and adapt the region's agricultural sectors to environmental pressures. Water scarcity directly affects food production and overall economic performance, creating potential risks of social tensions and new migration flows. Consequently, EU policy analysis emphasizes the importance of an integrated approach to water governance that combines infrastructure modernization, strengthened regulatory mechanisms, and public participation in monitoring water systems and environmental conditions.

The development of renewable energy represents a third major dimension of sustainable development in the Southern Neighbourhood, as the region possesses significant potential for solar and wind energy generation. This potential aligns with both economic development priorities and climate commitments under the Paris Agreement. Joint initiatives, such as the project Mitigation Enabling Energy Transition in the Southern Neighbourhood,

aim to support the transition of these countries toward low-carbon economies by increasing the share of renewable energy in national energy mixes, improving energy efficiency in buildings, and promoting public awareness campaigns regarding the benefits of green energy. The project, which includes Algeria, Egypt, Jordan, Lebanon, Libya, Morocco, Palestine, and Tunisia, encompasses measures to enhance energy efficiency in buildings and encourages broad participation of local communities in initiatives related to energy efficiency and renewable energy development (AP, 2025).

Under the auspices of the EU, large-scale projects that extend beyond individual states are also being considered, contributing to the integration of energy markets between the southern and northern shores of the Mediterranean. For instance, the initiative to construct a submarine electricity transmission cable between Egypt and Greece aims to establish a trans-Mediterranean energy network capable of supplying renewable electricity to the EU market. Such projects strengthen regional energy security and reduce dependence on conventional energy sources.

Overall, cooperation between the European Union and the countries of the Southern Neighbourhood in the field of sustainable development can be characterized as a multidimensional strategy combining measures to enhance climate resilience, modernize water resource management, and accelerate the transition to renewable energy. This approach reflects the EU's understanding that sustainable development in the Mediterranean region is not merely a matter of economic modernization but also a critical component of security policy, as environmental and energy risks may become drivers of geopolitical instability in neighbouring states. Consequently, the integration of green transformation principles into the broader framework of EU external policy contributes to strengthening political cooperation and promoting long-term stability in the region.

Discussion and conclusions

The conducted research demonstrates that the transformation of the international security system - driven in particular by the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine and the intensification of geopolitical competition – has significantly influenced the European Union's approaches to implementing sustainable development projects in partner countries. The analysis of specific initiatives within the frameworks of the Eastern Partnership, the Western Balkans, and the Southern Neighbourhood shows that the EU increasingly integrates the principles of sustainable development not merely as elements of economic or environmental policy but as components of its broader security strategy. Contemporary projects focus on strengthening energy autonomy, developing low-carbon economies, adapting to climate-related risks, modernizing critical infrastructure, and reinforcing institutional resilience (Lafortune, & Fuller, 2026). These priorities illustrate the close interconnection between the security–development nexus and the concept of green security, within which sustainable development becomes a tool for reducing strategic risks and enhancing regional resilience.

The particular attention given to Ukraine confirms that the country simultaneously functions as both a recipient of external assistance and an active participant in shaping a new European security architecture. The integration of sustainable development principles into national post-war recovery strategies and cooperation with the EU enables the combination of economic reconstruction, modernization of energy and social infrastructure, and climate adaptation with Europe's long-term security priorities. In particular, initiatives

in the energy sector, the expansion of renewable energy sources, and the development of monitoring systems for climate targets demonstrate that sustainable development can serve as an effective mechanism for mitigating external risks and responding strategically to crisis situations.

At the same time, the implementation of sustainable development projects in partner countries contributes to strengthening their institutions and increasing their resilience to both internal and external challenges. For the Eastern Partnership, this involves energy integration and post-war reconstruction; for the Western Balkans, the decarbonization of national economies and the harmonization of environmental legislation; and for the Southern Neighbourhood, adaptation to climate change, effective water resource management, and the development of renewable energy systems. Such a comprehensive approach creates conditions for long-term regional stability and ensures the practical implementation of the concept of resilience governance in the EU's external policy.

Therefore, sustainable development is increasingly transforming into a strategic instrument of the European Union's security policy. Sustainable development projects are no longer limited to purely economic or environmental initiatives; instead, they function as important mechanisms for shaping a new architecture of European security. They strengthen strategic interdependence between the EU and its partner countries, contribute to regional stability, and enhance the capacity of states to respond to complex security challenges. In this context, sustainable development policy acts as a catalyst for integrating economic, social, and environmental priorities into the broader security strategy of the European Union, demonstrating the effectiveness of linking external policy instruments with the long-term vision of a resilient Europe.

Sources of funding. This study received no grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

References

- Alieva, A. (2025) *Opinion: Europe's strategic transformation after Russia-Ukraine war*. <https://www.cereport.eu/news/european-union/87879>
- AP. (2025). *Greece and Egypt reaffirm their commitment to an undersea power cable*. <https://apnews.com/article/greece-egypt-energy-mitsotakis-df044ab61c0d0d5c888fefe678c31941>
- CEER. (2026). *Promoting the Clean Energy Transition and Connectivity in the Eastern Partnership Countries – EU4Energy Phase III*. <https://www.ceer.eu/eu4energy-phase-iii>
- Council of the European Union. (2026). *NDICI-Global Europe: Council and Parliament strike a deal to strengthen the External Action Guarantee*. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2026/01/26/ndici-global-europe-council-and-parliament-strike-a-deal-to-strengthen-the-external-action-guarantee/>
- Djatkov, D. (2024) *Policy Report On The Green Transition In The Western Balkans*. https://www.westernbalkans-infohub.eu/wp-content/uploads/2024/08/Report_Green-Transition_final.pdf
- Eastern Partnership Civil Society Forum. (2025). *Eastern Partnership Civil Society Summit. Fostering Regional Cooperation and EU Accession for a Common Future*. https://eap-csf.eu/content/uploads/2025/12/EaP-Civil-Society-Summit-2025_Summit-Report_Pages.pdf
- EEAS. (2017). *European Union, Energy Community and the Ministry of Energy of Georgia mark the opening of EU4ENERGY regional office in Tbilisi to support energy reforms in Georgia, Armenia and Azerbaijan*. https://www.eeas.europa.eu/node/22479_en
- EEAS. (2021). *European Neighbourhood Policy overview*. https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en

EIB. (2026). *EIB Group invested €822 million in the Western Balkans countries in 2025*. <https://www.eib.org/en/press/all/2026-042-eib-group-invested-eur822-million-in-the-western-balkan-countries-in-2025>

ENTSO-E. (2023). *Synchronisation of the IPS/UPS with ENTSO-E*. <https://www.entsoe.eu>

European Commission. (2019). *Communication From The Commission To The European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions The European Green Deal*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52019DC0640>

European Commission. (2022). *Black Sea Connectivity Submarine Electricity Cable*. https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/global-gateway/black-sea-connectivity-submarine-electricity-cable_en

European Commission. (2023). *Ukraine Facility – Support for Reconstruction*. https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_en

European Commission. (2024a). *Global Gateway – European strategy for sustainable and trusted connections*. European Commission. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway_en

European Commission. (2024b). *EU4Green Recovery East*. <https://euneighbourseast.eu/projects/eu-project-page/?id=2684>

European Commission. (2024c). *2024 Report on the Implementation of the Green Agenda for the Western Balkans Action Plan (GAR)*. <https://www.rcc.int/download/docs/GAR1%202025.pdf/738c0b4219ca62cb002f26f87aff8ff5.pdf>

European Commission. (2025a). *Commission cuts red tape and maximises impact of foreign aid investment*. Directorate-General for Enlargement and Eastern Neighbourhood. https://enlargement.ec.europa.eu/news/commission-cuts-red-tape-and-maximises-impact-foreign-aid-investment-2025-05-28_en

European Commission. (2025b). *Southern Neighbourhood*. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/international-affairs/engagement-partner-countries/southern-neighbourhood_en?prefLang=hr

European Commission. (2026a). *European Neighbourhood Policy*. https://enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy_en

European Commission. (2026b). *EU climate cooperation with neighbouring countries*. https://climate.ec.europa.eu/eu-action/international-action-climate-change/eu-engagement-climate-action-non-eu-countries/eu-climate-cooperation-neighbouring-countries_en

European Union institutions. (2025). *A general survey of development policy (Factsheet)*. European Parliament. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/163/non-governmental-organisations-ngos-and-the-european-union>

Genini, D. (2025). *How the war in Ukraine has transformed the EU's Common Foreign and Security Policy*, *Yearbook of European Law*, April 11. <https://doi.org/10.1093/yel/yeaf003>

GSE. (2024) *Cooperation programs EU4Energy Programme*. <https://www.gse.com.ge/about-us/international-affairs/cooperation-programs>

Kherimian, V. (2025). *The Role of NATO and the European Union in Transforming the European Security System in the Context of the Russia-Ukraine War*. *Georgian Scientists*, 7(3), 612–627. <https://doi.org/10.52340/g.s.2025.07.03.32>

Lafortune, G., & Fuller, G. (Eds.). (2026). *Europe Sustainable Development Report 2026: SDG Pathways to 2030 and Mid-Century*. SDSN & Dublin University Press. <https://doi.org/10.82163/224>

Rabinovych, M., & Pintsch, A. (2023). *Sustainable Development: A Common Denominator for the EU's Policy Towards the Eastern Partnership? The International Spectator*, 58(1), 38–57. <https://doi.org/10.1080/03932729.2023.2165774>

Shoukat, W., Muneer, M., Mustafa, Z., & Shahzadi, A. (2024). *The Impact of the Russia-Ukraine War on EU Energy Security*. *Social Sciences Spectrum*, 3(4), 337–351. <https://doi.org/10.71085/sss.03.04.177>

WBIF. (2025). *Western Balkans Investment Framework 2009–2025 Booklet*. <https://wbif.eu/storage/app/media/Factsheets%202025/WBIF%20Booklet%20Oct%202025.pdf>

World Bank. (2024). *Ukraine. Third rapid damage and needs assessment RDNA3*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P180174-bea12ce1-5c0f-4312-89ca-6d95d8c2556a.pdf>

Отримано редакцією журналу / Received: 02.03.26

Прорецензовано / Revised: 18.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 14.04.26

Опубліковано / Published: 22.05.26

Олена ШЕВЧЕНКО, д-р політ. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0002-3119-9193
e-mail: Shevchenko_olena@knu.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРОЄКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В КРАЇНАХ-ПАРТНЕРАХ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРІОРИТЕТІВ У НОВОМУ БЕЗПЕКОВОМУ ВИМІРІ

Вступ. Упродовж останніх років безпекове середовище Європи зазнало суттєвих трансформацій під впливом зростання геополітичної конкуренції, енергетичних і кліматичних ризиків, а також нестабільності у суміжних регіонах. Повномасштабна війна Російської Федерації проти України актуалізувала необхідність перегляду підходів до забезпечення стабільності та розвитку в європейському регіоні. У цих умовах політика сталого розвитку Європейського Союзу набуває стратегічного значення як інструмент інтеграції економічної, енергетичної та екологічної трансформації із забезпеченням безпеки. Дослідження спрямоване на аналіз трансформації підходів ЄС до проєктів сталого розвитку у країнах-партнерах у контексті сучасних безпекових викликів.

Методи. У дослідженні застосовано концептуальні підходи security-development nexus, green security та resilience governance для комплексного аналізу взаємозв'язку між сталим розвитком, безпекою та інституційною стійкістю держав. Використано системний і порівняльний методи, а також аналіз політичних і стратегічних документів ЄС, що дозволяє оцінити особливості реалізації проєктів сталого розвитку в різних регіонах-партнерах та їх вплив на регіональну стабільність.

Результати. Трансформація безпекового середовища Європи привела до того, що політика сталого розвитку інтегрувалася у стратегічну зовнішню політику та безпекові механізми Європейського Союзу. Реалізація програм енергетичного переходу, кліматичної адаптації, модернізації інфраструктури та зміцнення інституційної спроможності партнерських держав сприяє підвищенню їхньої стійкості до комплексних викликів. У регіоні Східного партнерства інвестиції у транспорт, енергетику, цифрову трансформацію, екологічну стійкість та інституційні реформи забезпечують підвищення енергетичної безпеки, розвиток відновлюваних джерел енергії та післявоєнну відбудову України. У Західних Балканах реалізація ініціатив Green Agenda та Western Balkans Investment Framework сприяє декарбонізації економіки, модернізації енергетичних систем, підвищенню енергетичної безпеки та інтеграції з європейськими ринками. У країнах Південного сусідства проєкти сталого розвитку спрямовані на адаптацію до кліматичних змін, забезпечення соціально-економічної стабільності й підвищення інституційної спроможності партнерських держав, що створює передумови для довгострокової стійкості та розвитку регіону.

Висновки. Політика сталого розвитку ЄС в умовах сучасних безпекових трансформацій перетворюється на комплексний інструмент зовнішньої політики, що інтегрує економічні, енергетичні, екологічні та безпекові пріоритети. Реалізація відповідних проєктів у країнах-партнерах підвищує їхню стійкість до криз, сприяє довгостроковій стабільності та посилює стратегічну автономію Європейського Союзу на глобальній арені.

Ключові слова: Європейський Союз, сталий розвиток, міжнародна безпека, політика розвитку, трансформація, Eastern Partnership, Західні Балкани, Південний Кавказ, green security, післявоєнна відбудова.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 327:316.32

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2026/1-62/14-21>

Григорій ПЕРЕПЕЛИЦЯ, д-р політ. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-4000-1334

e-mail: pgrigoriy@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Олександр МАЛЮТИН, магістр

ORCID ID: 0009-0007-1110-3952

e-mail: sashamaliutin.812@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

БЕЗПЕКА ЄВРОПИ БЕЗ США: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Вступ. Європейська безпекова архітектура перебуває на етапі глибоких структурних трансформацій, які визначатимуть майбутнє континенту на найближчі десятиліття. Європа стикнулася із найсерйознішим безпековим викликом у ХХІ ст., у той час як роль США як ключового гаранта європейської безпеки вже не є беззаперечною.

Актуальність дослідження зумовлена триваючою військовою агресією Російської Федерації проти України, а також новими підходами адміністрації Президента США Д. Трампа до ролі країни у гарантуванні безпеки в Європі. За цих умов ефективність ЄС у реалізації нових безпекових ініціатив і механізмів стає вирішальним чинником для стримування Росії та захисту східних кордонів Євросоюзу.

Метою дослідження є аналіз поточного стану безпекової архітектури Європи та простеження розвитку оборонної співпраці на континенті в умовах триваючої російської агресії Росії проти України та трансформації зовнішньополітичних пріоритетів США.

Методи. Під час дослідження застосовано методи системного і структурно-функціонального аналізу, а також порівняльний та історико-політичний методи.

Результати. Дослідження показує, що протягом останніх років ЄС суттєво активізував зусилля зі зміцнення власної обороноздатності й поглиблення інтеграції у сфері безпеки та оборони. Керівництво Євросоюзу та ключових держав-членів серйозно сприймає публічно задекларовані наміри адміністрації Д. Трампа щодо можливого скорочення військової присутності США в Європі.

Починаючи з 2025 р. на загальноєвропейському рівні формуються принципово нові механізми оборонної співпраці, до яких активно залучається і Україна. У цьому контексті дедалі чіткіше усвідомлюється, що український досвід ведення сучасної війни, перевірені бойовими діями технологічні рішення та інноваційний потенціал оборонної промисловості України мають стати невід'ємною складовою майбутньої європейської безпекової архітектури.

При цьому, американські безпекові гарантії, насамперед, у ядерній сфері, залишаються визначальним фактором системи європейської безпеки, що свідчить про обмеженість можливостей ЄС повністю компенсувати роль США у коротко- та середньостроковій перспективі.

Висновки. Російська агресія проти України та еволюція зовнішньої політики США за президенства Д. Трампа стали серйозним викликом для ЄС, актуалізуючи потребу в посиленні власних оборонних спроможностей. Значне зростання інвестицій у військову промисловість, створення нових оборонних ініціатив, а також активне залучення України до спільних оборонних проєктів свідчать про усвідомлення європейськими державами масштабів безпекових ризиків.

Таким чином ЄС дедалі більше орієнтується на проактивні дії, спрямовані на забезпечення ефективного стримування потенційної російської агресії проти держав-членів ЄС.

Ключові слова: ЄС, оборонна промисловість, безпекова архітектура, оборонні спроможності, ядерний потенціал.

Вступ

Після закінчення холодної війни країни Європи отримали можливість повністю сконцентруватись на поглибленні економічної інтеграції та торговельних зв'язків на континенті. Гарантії безпеки від США й переконаність у неможливості нової масштабної війни у регіоні сприяло поступовому зменшенню оборонних витрат і військових спроможностей переважної більшості країн ЄС. Повномасштабна російська агресія Російської Федерації проти України у 2022 р. продемонструвала хибність уявлення стосовно того, що великі конвенційні війни залишилися в історії. А риторика та концепція зовнішньої політики другої адміністрації Президента США Д. Трампа привели європейських лідерів до висновку, що продовжувати повністю покладатись на американську безпекову "парасольку", як це було багато десятиліть до того, вже не виїде. Перед загрозою потенційної військової агресії Євросоюз почав активно озброюватись і відновлювати оборонну промисловість, фінансуючи відповідні проєкти як у рамках ЄС, так і з країнами-партнерами, зокрема з

Україною. У контексті запланованого зменшення американської військової присутності на континенті, саме швидкість та ефективність реалізації таких оборонних ініціатив визначатиме європейську безпекову архітектуру в наступні роки.

Метою статті є проаналізувати поточний стан безпекової архітектури в Європі та розвиток оборонної співпраці на континенті в умовах триваючої російської агресії Росії проти України та зміни зовнішньополітичних акцентів США.

Огляд літератури. Тема спроможностей і потенціалу Європи щодо забезпечення власної безпеки в умовах зменшення американської військової присутності у регіоні представлена в теоретичних і практичних напрацюваннях іноземних дослідників, а саме: М. Бергманна, О. Свендсена, Я. Бонда, М. Прибе, З. Бурдетт, С. Бемера, Й. Нордена, Б. Баррі, Г. Бойда, Д. Баррі, Дж. Хекетта, Н. Чайлдса, які досліджують роль США у гарантуванні безпеки Європи та нинішню оборонну політику ЄС у контексті зміни зовнішньополітичних акцентів другої

© Перепелиця Григорій, Малютін Олександр, 2026

адміністрації Д. Трампа. У той же час збільшення важливості ролі України як невід'ємної частини європейської безпекової архітектури подано у роботах С. Маранже та С. Стюарта, К. Грант і Н. Попеску.

Серед українських дослідників тему майбутнього європейської безпеки висвітлено у доробку О. Александрова, А. Веселовського, О. Каракуца, К. Кононенка, В. Орлик, М. Паламарчука, В. Ярмоленка, які в аналітичній доповіді "Перспективи формування нової європейської системи та місце в ній України" проаналізували передумови формування в Європі нової системи безпеки після широкомасштабного вторгнення Росії в Україну на тлі зміни політики США за адміністрації Д. Трампа. Трансформації в оборонній політиці ЄС та роль України у цих процесах досліджується також у роботах О. Булани й М. Голубицької, І. Красноштан, В. Рішка.

Методи

Дослідження ґрунтується на комплексному якісному підході до аналізу трансформацій європейської безпекової архітектури в умовах зменшення ролі США та триваючої російської агресії проти України. У межах роботи застосовано методи системного й структурно-функціонального аналізу для вивчення ролі ключових акторів у сфері європейської безпеки та взаємозв'язків між ними.

Для оцінки еволюції оборонної політики ЄС і зміни стратегічних підходів США використано порівняльний та історико-політичний методи. Аналіз офіційних стратегічних документів ЄС, НАТО та США (зокрема, стратегій національної безпеки, оборонних оглядів і програмних документів Євросоюзу) здійснено із застосуванням елементів контент-аналізу.

Теоретичним підґрунтям дослідження є положення концепції стратегічної автономії ЄС.

Результати.

Весь період після 1945 р. безпека в Європі переважно залишалася сферою відповідальності Сполучених Штатів Америки. Навіть після завершення холодної війни США продовжували відігравати центральну роль в європейській системі безпеки, що загалом відповідало інтересам європейських держав. Ключовими елементами збереження такої ролі США упродовж цього періоду були ядерне стримування, військова присутність, а також провідна роль у сфері розвідки та протиракетної оборони.

Ядерне стримування. Центральним елементом американської ролі в європейській безпеці є ядерне стримування. "Ядерна парасолька" США в рамках НАТО упродовж десятиліть компенсувала відсутність у більшості європейських держав власних ядерних спроможностей. З урахуванням важливості балансування радянських, а пізніше російських, ядерних сил всі американські адміністрації чітко визначали своїм пріоритетом забезпечення ядерного стримування в Європі.

Цей підхід підтверджується, зокрема, в Огляді ядерної політики, який є складовою Стратегії національної оборони Президента Дж. Байдена (U.S. Department of Defense, 2022). Таким чином, стратегічний баланс у Європі як до 2022 р., так і після нього, значною мірою залишався залежним від США.

Військова присутність

Другим ключовим виміром американської ролі в європейській безпеці є військова присутність США на континенті. У період холодної війни США підтримували чисельність понад 100 тис. військових на континенті. Хоча після розпаду СРСР ця кількість зменшилась, на початку російської повномасштабної агресії проти України у 2022 р. США знову посилили свою присутність,

маючи більше 80 тис. військовослужбовців у країнах ЄС (Carlough, Harris, & McGowan, 2025).

Крім того, американські війська мають у розпорядженні на території ЄС приблизно 217 військових літаків, понад 100 з яких становлять винищувачі F-16, F-15, F-35, а також шостий флот США, до якого входить близько 40 військових кораблів різних класів (Bergmann, & Svendsen, 2025).

Не менш важливою є роль США у сфері розвідки, спостереження та рекогносцировки (ISR), а також у системі протиповітряної та протиракетної оборони. Розгорнена на американських кораблях поблизу берегів Європи американська корабельна багатофункціональна бойова інформаційно-керуюча система "Aegis", а також батареї ЗРК "Patriot", що знаходяться на бойовому чергуванні у країнах ЄС, є центральним елементом забезпечення ефективної протиповітряної та протиракетної оборони Європи, особливо з огляду на нарощування Росією виробництва крилатих і балістичних ракет.

Порівняно з європейськими союзниками з НАТО, США також володіють значно потужнішими спроможностями у сфері ISR, зокрема військовими супутниками, спеціалізованими літаками та безпілотними літальними апаратами, а також повітряними командними пунктами (AWACS), що є критично важливими для раннього попередження та реагування на потенційні загрози (Bergmann, & Svendsen, 2025). Європейські союзники, попри окремі національні досягнення, на сьогодні не спроможні повністю замінити ці можливості.

Окрім суто військового виміру, США історично відігравали провідну роль у політичному та стратегічному лідерстві НАТО. Протягом багатьох десятиліть, коли ключові безпекові цілі та пріоритети на обох берегах Атлантики були єдиними, це забезпечувало оперативність ухвалення рішень і формування єдності Заходу, зокрема в координації політики між НАТО, ЄС і партнерами поза межами Європи.

Зокрема, ця роль отримала яскраве підтвердження у перші роки повномасштабної війни Росії проти України. У той час, коли у центрі Європи розгорівся найбільший воєнний конфлікт за останні 80 років, саме США виступили ініціатором і координатором більшості санкційних пакетів, основним постачальником критично важливих видів озброєння, а також ключовим фактором стримування Росії від прямого військового зіткнення з НАТО. Європейські держави та інституції ЄС відігравали у той період значну, але здебільшого доповнювальну роль, часто діючи відповідно до американських стратегічних рішень.

Водночас прихід до влади у США другої адміністрації Д. Трампа суттєво змінив ситуацію. Свою першу каденцію Д. Трамп також розпочинав із припущень щодо можливості виходу США із НАТО або скорочення американської військової присутності в Європі. Проте у результаті за період свого першого президентства він цю присутність тільки посилив, розпочавши відновлення п'ятого армійського корпусу ЗС США на території ФРН (Ільченко, 2025).

На початок 2026 р. стало очевидним, що американська зовнішня політика за другої адміністрації Д. Трампа зазнала більш радикальних змін. За цих умов країни Європейського Союзу фактично не мали іншого вибору, окрім як спрямовувати дедалі більше ресурсів на зміцнення власних оборонних спроможностей. Поки що США не зменшують присутність американських військ в Європі (хоча Трамп публічно ставив під сумнів прихильність Штатів дотримуватися статті 5 Північноатлантичного договору) та продовжують підтримувати політику розширеного ядерного стримування. Але впевненість

європейських держав у безумовній готовності Сполучених Штатів надавати всебічну оборонну підтримку у разі кризових ситуацій суттєво зменшилася. Тому у наступній частині статті проаналізовано поточні можливості Європейського Союзу щодо забезпечення власної оборони.

Потенціал Європи у сфері безпеки та оборони. Американська безпекова "парасолька" тривалий час уважалась надійною гарантією миру на європейському континенті, що дозволяло країнам Європи поступово скорочувати власні оборонні витрати. Пріоритетними сферами для інтеграції у межах створеного у 1991 р. ЄС стали економіка та спільне нормативно-правове регулювання, у той час як оборонні спроможності переважної більшості країн Європи значною мірою забезпечувались американським озброєнням.

Приміром, упродовж тривалого часу після створення Євросоюзу оборонна інтеграція держав-членів була дуже повільною. Лише Лісабонським договором 2009 р. закріплено Спільну політику безпеки та оборони (Common Security and Defence Policy, CSDP), а також започатковано інструмент постійного структурованого співробітництва (PESCO), що покликаний створити умови для поглибленої оборонної інтеграції групи найбільш спроможних і мотивованих держав-членів. Проте упродовж наступних років розвиток CSDP відбувався повільно, а проекти в рамках PESCO фактично розпочалися тільки у 2017 р., через 8 років після формального оголошення ініціативи.

Показово у цьому контексті була динаміка збільшення оборонних витрат європейських держав. Незважаючи на вже неодноразово продемонстровані агресивні амбіції Кремля, а також на взяті за результатами уельського Саміту НАТО зобов'язання щодо досягнення рівня витрат на оборону не менше 2 % ВВП, станом на 2021 р., серед усіх країн, які 2014 р. витрачали менше цього показника, тільки Польща та країни Балтії виконали згадане зобов'язання (Statista. Annual military defense expenditure in the European ..., 2005).

Початок повномасштабної конвенційної війни в центрі Європи суттєво вплинув як на внутрішню та зовнішню політику урядів країн ЄС, так і на суспільні настрої в цих країнах. За період 2022–2025 рр. сукупний оборонний бюджет ЄС збільшився на 63 % – із 240 млрд євро до 392 млрд євро (European Parliament, 2025). Після вимог адміністрації президента Трампа та відповідного рішення Гаазького саміту НАТО у червні 2025 р. окремі європейські держави, передусім зі східного флангу, швидше за інших продемонстрували готовність збільшувати свої оборонні витрати, плануючи досягти рівня 3,5–4 % та навіть понад 5 % у найближчі роки (Александров та ін., 2025). ФРН у березні 2025 р. прийняла історичне для країни рішення – вивільнити статтю витрат на оборону з-під суворих боргових обмежень (до 1 % від ВВП), дозволивши використовувати більше внутрішніх запозичень на фінансування оборонних потреб.

Водночас кількісне зростання оборонних витрат не автоматично трансформується в якісне посилення спроможностей. На тлі зміни підходів адміністрації Білого дому до європейської безпеки знову актуалізується концепція "стратегічної автономії Європи", яка уперше була зафіксована у Глобальній стратегії ЄС 2016 р. і яку вже довгий час адвокує у своїх публічних виступах Президент Франції Е. Макрон (European Commission, 2016). У цьому контексті, доцільно окреслити основні сильні та слабкі сторони потенціалу ЄС розбудови власне європейської системи безпеки.

Після 24 лютого 2022 р. ЄС значно активізував роботу щодо розробки стратегічних документів у сфері безпеки та оборони. Вже у березні 2022 р. опубліковано "Стратегічний компас", у якому викладено спільне бачення оборонної та безпекової політики Союзу до 2030 р. (European Commission, 2022). А в березні 2025 р. Європейська комісія представила "Білу книгу з питань європейської оборони – Готовність 2030", що окреслює нову оборонну стратегію Європейського Союзу, спрямовану на досягнення оборонної самостійності ЄС (White Paper for European Defence – Readiness 2030, 2025). У документі визначено комплекс першочергових заходів, спрямованих на відновлення оборонного потенціалу Європи, подолання критичних прогалин у спроможностях, а також формування конкурентоспроможної оборонно-промислової бази.

Паралельно упродовж останніх років було створено нові рамки та інструменти співпраці у військово-технічній сфері та сфері оборонних закупівель. Зокрема, уже згаданою "Білою книгою" запроваджено в оборонному плані ЄС ReArm Europe, який фактично виступає імплементаційною стратегією реалізації положень "Стратегічного компаса" та "Білої книги". Ключовим елементом ReArm Europe стало започаткування кредитної програми переозброєння Європи SAFE (Security Action for Europe) на 150 млрд євро для стимулювання спільного виробництва та закупівель оборонної продукції. Також 2023 р. було прийнято Європейський інструмент зміцнення оборонної промисловості через спільні закупівлі (European defence industry reinforcement through common procurement act, EDIRPA) обсягом 300 млн євро, а у 2025 р. – повноцінну Європейську програму оборонної промисловості (EDIP) на 1,5 млрд євро, яка забезпечує фінансову та регуляторну підтримку Європейської оборонно-технологічної та промислової бази (European Commission. White Paper for European Defence ..., 2025). Активніше почали застосовуватися і раніше створені механізми, зокрема Європейська оборонна агенція (EDA).

Поглиблюється інтеграція та співробітництво і у військовій сфері. Зокрема, у жовтні 2025 р. Європейська Рада затвердила *Дорожню карту оборонної готовності до 2030 року* – документ, який визначає стратегічні пріоритети та заходи, спрямовані на зміцнення оборонної готовності держав-членів ЄС (European Commission. Joint Communication to the European Parliament ..., 2025). Документом започатковано флагманські ініціативи, спрямовані на зміцнення оборонних спроможностей ЄС (European Drone Defence Initiative, Eastern Flank Watch, European Air Shield, European Space Shield), а також створення коаліцій для поглиблення взаємодії між державами-членами за напрямками військової мобільності, ППО/ПРО, наземних систем та артилерії, дронів і боротьби з ними тощо.

Водночас існує низка чинників, які ставлять під сумнів можливість досягнення стратегічної автономії у найближчій перспективі. Ключовою проблемою залишається фрагментація оборонного простору: європейські держави використовують десятки різних типів бойових платформ і систем озброєння, що ускладнює спільне планування, логістику й оперативну взаємосумісність. Крім того, зберігається суттєва залежність більшості держав ЄС від США у питаннях логістики, розвідки, військової мобільності тощо. Попри поступове нарощення власного виробництва та закупівель оборонної продукції європейського походження, залежність від американського озброєння все ще залишається значною (Clark, 2025).

При цьому європейські збройні сили залишаються сукупністю національних армій, а не інтегрованим військовим інструментом. Хоча держави ЄС загалом витрачають на оборону кошти, співмірні з американськими, ці ресурси розпорошені між різними національними програмами, стандартами та структурами. У результаті Європа володіє значними людськими та матеріальними ресурсами, але не має здатності швидко й ефективно сконцентрувати їх у межах єдиного оперативного плану без вирішальної ролі НАТО і США (Bergmann, & Svendsen, 2025). Основною рамкою для посилення військової інтеграції держав-членів ЄС залишається PESCO, однак ефективність реалізації спільних проєктів у його межах поки залишається обмеженою (PESCO Secretariat, 2025). Суттєвою перешкодою є також політична фрагментація Євросоюзу, зокрема принцип консенсусу в прийнятті рішень, що ускладнює швидке реагування, а також відмінності у сприйнятті загроз між різними регіонами ЄС (Александров та ін., 2025).

Окремим обмежувальним чинником європейської стратегічної автономії залишається ядерний вимір. У Європі лише дві країни володіють ядерною зброєю – Франція та Велика Британія, із яких лише одна є державою-членом ЄС. Історично значна частина ядерного стримування НАТО спирається на американську інфраструктуру, зокрема розміщення приблизно 100 ядерних авіабомб типу B61 на авіабазах у п'яти країнах Європи (ФРН, Бельгія, Нідерланди, Італія та Туреччина). Однак на тлі ризиків ескалації російсько-української війни та можливого скорочення американської військової присутності в Європі активізувались дискусії щодо можливості формування європейського ядерного стримування без участі США (The Telegraph, 2025).

За останні роки як Велика Британія, так і Франція проводять послідовну політику з посилення власних ядерних спроможностей. Зокрема, уряд Великої Британії в Інтегрованому оборонному огляді 2021 р. уперше за багато років задекларував намір збільшити кількість ядерних боеголовок із 225 од. до 260 од. (HM Government, 2021), а у червні 2025 р. оголосив про намір закупити щонайменше 12 од. винищувачів F-35A, здатних переносити як звичайну, так і ядерну зброю, а також про розширення авіабази RAF Marham у межах програми закупівлі 138 літаків F-35 та приєднання до відповідної місії НАТО (HM Government, 2025). У свою чергу, Президент Франції Е. Макрон у березні 2025 р. заявив про плани відновлення ядерної місії авіабази Luxeuil-Saint-Sauveur, розмістивши на ній дві ескадрильї винищувачів Rafale до 2035 р. (Kristensen, 2025). При цьому обидві країни налаштовані поглиблювати співпрацю за цим напрямом, підписавши у липні 2025 р. Нортвудську декларацію щодо координації ядерної політики, спроможностей та операцій (Fraïoli, 2025). Сукупний ядерний потенціал обох країн перевищує 500 боеголовок, що робить європейське ядерне стримування технічно можливим (Мартинович, & Іжак, 2025).

Водночас, для успішної реалізації такої концепції існує ряд обмежень. Зокрема, французька ядерна доктрина орієнтована на національне стримування, а не на колективну оборону, а поширення французьких ядерних гарантій на інші держави-члени ЄС неминуче порушить питання наднаціонального контролю над ядерним арсеналом, що суперечить усталеній традиції ядерної незалежності Франції (Александров та ін., 2025). Велика Британія, у свою чергу, на відміну від повністю суверенної у своїх ядерних спроможностях Франції, залежить від США у сфері засобів доставки, зокрема

ракет Trident, а також авіаційних боеприпасів. При цьому обидві країни не мають на озброєнні тактичної ядерної зброї малої потужності.

Важливим чинником прогресу стосовно можливості розвитку автономної "ядерної парасольки" Європи може стати залучення інших країн, зокрема у контексті розподілу фінансового тягаря. Відповідна робота вже триває: зокрема уряд ФРН дедалі частіше заявляє про готовність активно брати участь у загальноєвропейських програмах ядерного стримування (Reuters, 2026).

У цілому, попри наявність політичної волі з боку ключових європейських стейкхолдерів до поглиблення співпраці та пошуку шляхів трансформації франко-британського потенціалу в справжній ядерний щит континенту, США на сьогодні залишаються єдиним реальним джерелом ядерних гарантій для Європи.

При цьому, ризик втрати американських безпекових гарантій спонукає ЄС не лише до масштабних реформ у сфері оборони, а й до посилення партнерств з іншими державами. У першу чергу, це стосується України, яка, захищаючи себе та Європу від російської агресії, здобула неocenний досвід ведення сучасної війни. Саме у цьому контексті у статті розглянуто роль України у формуванні нової європейської безпекової архітектури.

Роль України у формуванні нової європейської безпекової архітектури. Повномасштабна агресія Росії проти України стала каталізатором докорінних змін у безпековій архітектурі Європи. Для переважної більшості держав-членів ЄС уже давно очевидним став той факт, що саме Україна нині є ключовим чинником стримування подальшого поширення війни на захід. У цьому контексті сформувалось спільне розуміння взаємовигідності глибшої співпраці між ЄС та Україною у сфері оборони, а також доцільності поступового включення України до загальноєвропейських безпекових і оборонних проєктів. Таким чином, Україна вже сьогодні де-факто є невід'ємною складовою європейської безпекової архітектури, попри відсутність формального членства у відповідних інституціях (Marangé, & Stewart, 2025).

Ці процеси отримали додатковий імпульс після приходу до влади у США адміністрації Д. Трампа. Нова команда Білого дому відразу заявила про припинення постачання в Україну нових пакетів військової допомоги, що стало серйозним викликом як для України, так і для Європи. Оскільки протягом трьох років до цього США були ключовим контрибутором у посиленні спроможностей сил оборони України, забезпечуючи понад половину всієї міжнародної військової допомоги, припинення американської допомоги могла призвести до катастрофічних наслідків для України, і, відповідно, суттєво збільшити ризик війни для Європи.

Водночас зазначимо, що Європа достатньо ефективно відреагувала на цей виклик. У 2025 р. обсяги оборонної підтримки від європейських країн істотно зросли. Передусім це стосувалось виділення фінансових ресурсів на різноманітні механізми підтримки сил оборони України, оскільки на той момент багато країн уже значною мірою вичерпали можливості з передачі озброєння, військової техніки та інших матеріальних засобів із власних запасів. Зокрема, важливими ініціативами на сьогодні є закупівлі за рахунок партнерів України американського озброєння у межах PURL (Prioritized Ukraine Requirements List), ініціатива із закупівлі артилерійських боеприпасів для потреб України (т. зв. "Чеська ініціатива"), фінансування іноземними партнерами українського ОПК ("Данська модель") тощо. Загалом, за повідомленням Міністерства оборони

України, Україна отримала оборонну допомогу у 2025 р. на загальну суму 45 млрд дол., і переважну більшість цієї допомоги забезпечили країни Європи (Міністерство оборони України, 2026).

Важливим елементом комплексного процесу інтеграції України до європейської безпекової архітектури є поглиблення співробітництва у сфері спільного оборонного виробництва. Зокрема, у 2026 р. очікується анонсування конкретних спільних проєктів України з державами-членами ЄС за фінансування кредитного механізму ЄС Security Action for Europe (SAFE) на загальну суму 150 млрд євро. Україна не має права подавати заявки на отримання фінансування, проте вже відомо, що 15 із 19 країн ЄС висловили готовність започатковувати проєкти з оборонних закупівель та виробництва спільно з Україною (European Commission. SAFE. Security Action ..., 2025).

Іншим механізмом співпраці у сфері ОПК має стати оголошена 2025 р. Європейська програма оборонної промисловості (EDIP) загальним обсягом 1,5 млрд євро, у рамках якої 300 млн євро спрямовується на допомогу Україні у межах Інструменту підтримки України (Ukraine Support Instrument, USI). Крім того, за словами Єврокомісара з питань оборони та космосу А. Кубіліуса, EDIP дозволить здійснювати оборонні закупівлі з Україною і для України, інвестувати в українську промисловість, тим самим підтримуючи інтеграцію української промисловості до європейської оборонно-технологічної та промислової бази (European Commission. Speech by Commissioner Kubilius ..., 2025). Важливим кроком у цьому напрямі є також залучення України до реалізації Дорожньої карти оборонної готовності ЄС до 2030 року, що додатково закріплює її роль у формуванні спільних пріоритетів у сферах ППО/ПРО, артилерії, дронів, військової мобільності та захисту критичної інфраструктури (European Commission, 2025).

Зі свого боку, Україна також активно створює власні механізми з поглиблення співпраці з європейською оборонною промисловістю. Флагманськими ініціативами, які демонструють суттєвий прогрес у 2025–2026 рр., є програми "Build with Ukraine" (експорт українських військових технологій і відкриття виробничих ліній за кордоном) та "Build in Ukraine" (створення іноземними компаніями виробництва безпосередньо в Україні). Реалізація проєктів у межах цих ініціатив є важливим етапом переходу України від ролі споживача оборонної допомоги до статусу повноцінного партнера у виробництві сучасного озброєння.

Водночас існує також низка викликів для забезпечення сталості та стабільності європейської підтримки України. Серед них – відмінності у сприйнятті російської загрози між окремими державами-членами ЄС, а також вплив внутрішньополітичних процесів і виборчих циклів у європейських країнах на їхню політику щодо України. Крім того, реалізація масштабних оборонних програм потребує значних фінансових ресурсів і часу, що створює напругу між короткостроковими нагальними потребами України та довгостроковими цілями європейського переозброєння (Rishko, 2025).

Попри зазначені обмеження, загальна динаміка свідчить про формування в Європейському Союзі стратегічного консенсусу щодо необхідності підтримувати Україну стільки, скільки необхідно. Хоча повноцінна європейська інтеграція України залишатиметься тривалим процесом, інтеграція української промисловості до європейської оборонно-технологічної та промислової бази вже починає демонструвати практичні результати. Україна дедалі

більше утверджується як інтегральна складова європейської безпекової архітектури, що матиме довгострокові наслідки для безпеки всього європейського континенту.

У контексті всього вищезазначеного, у завершальній частині статті розглядаються основні можливі сценарії подальшого розвитку європейської безпекової архітектури.

Сценарій 1. Часткова автономія Європи: Україна як передовий елемент стримування

У цьому сценарії Сполучені Штати частково зберігають роль гаранта європейської безпеки, насамперед у ядерному вимірі, водночас поступово скорочуючи свою військову присутність на континенті. Лютневі публічні виступи американських високопосадовців, зокрема заступника Военного міністра США Е. Колбі на зустрічі міністрів оборони НАТО та Міністра закордонних справ США М. Рубіо на Мюнхенській безпековій конференції 2026 окреслюють бачення США стосовно розподілу ролей у безпековому партнерстві з ЄС. Основна відповідальність за стримування Росії та забезпечення оборонної стійкості Європи за таких умов дедалі більше переходить до держав ЄС.

У цьому сценарії Україна виступає ключовим передовим елементом стримування, фактично виконуючи функцію "буферу безпеки", що захищає східний фланг ЄС і НАТО та не дозволяє Росії накопичити сили для потенційної агресії проти держав-членів. Стійкість українських сил оборони та здатність України утримувати фронт стають критично важливими чинниками стабільності всієї європейської безпекової архітектури.

Підтримка України у межах цього сценарію має системний характер і включає довгострокове фінансування, спільні закупівлі озброєнь, інтеграцію української оборонної промисловості до європейської оборонно-технологічної та промислової бази. Водночас, ризик цього сценарію полягає у перетворенні України на інструмент компенсації обмеженої європейської спроможності, без надання їй чіткої перспективи повноцінної інтеграції у безпекові структури Європи.

Сценарій 2. Європа як самостійний безпековий актор: Україна як складова єдиної оборонної системи

У цьому сценарії Європейський Союз переходить до якісно нового рівня безпекової інтеграції, формуючи власні механізми колективної оборони та стратегічного стримування без вирішальної ролі США. Скорочення американської присутності у цьому випадку стає каталізатором поглиблення безпекової інтеграції в Європі та створення цілісної європейської оборонної системи.

За такого розвитку подій Україна інтегрується в європейську безпекову архітектуру не як зовнішній партнер, а як її функціональний елемент. Українські збройні сили стають складовою європейського оборонного планування, а український досвід ведення сучасної війни безпосередньо впливає на формування доктрин, стандартів і пріоритетів розвитку спроможностей ЄС. Інтеграція оборонно-промислового комплексу України до європейської оборонно-технологічної та промислової бази забезпечує Європі доступ до інноваційних рішень, а також дозволяє масштабувати виробництво найпріоритетніших видів озброєння. У цьому сценарії Україна перестає бути лише об'єктом підтримки і набуває статусу невід'ємної та інтегральної складової європейської безпеки (зокрема, реалізація такого сценарію можлива на основі подальшого розвитку та розширення повноважень Коаліції охочих).

Сценарій 3. Фрагментація безпеки Європи

У цьому сценарії зменшення ролі США компенсується ані поглибленням європейської інтеграції, ані

формуванням ефективних альтернативних механізмів колективної безпеки. У такій ситуації Європа поступово втрачає єдність у питаннях оборони, а національні інтереси окремих держав починають домінувати над спільною стратегічною рамкою.

Україна опиняється у найбільш вразливому становищі, оскільки фактичний нейтралітет США та відсутність єдності в оборонних політиках країн Європи може бути використане Росією для подальшої ескалації. Зменшення або нестабільність європейської підтримки України підвищує неконтрольовану ескалацію, що, у свою чергу, створює довгострокову зону нестабільності на східному фланзі Європи.

Наслідком такого сценарію стає не лише підлив безпеки України, але й суттєве зростання вразливості самого Європейського Союзу.

Усі розглянуті сценарії свідчать про те, що роль України є не похідною, а визначальною змінною у формуванні майбутньої безпекової архітектури Європи без США. Саме від того, чи буде Україна інтегрована як передовий елемент стримування, повноцінна складова європейської оборонної системи або ж залишиться у зоні стратегічної невизначеності, залежить рівень стабільності та безпеки на європейському континенті.

Дискусія і висновки

2025 рік став переломним як для ЄС у цілому, так і для багатьох його держав-членів. Можливість поширення російської військової агресії на територію Євро-союзу, яка раніше – завдяки чіткому артикулюванню американським безпековим гарантіям – уважалася вкрай малоімовірною, нині сприймається як цілком реалістичний сценарій. У цьому контексті інвестиції у військове виробництво, збільшення оборонних витрат і посилення спроможностей національних збройних сил стали ключовими питаннями порядків денних дво- та багатосторонніх зустрічей лідерів європейських країн.

Ще у 2022 р., у відповідь на безпрецедентний виклик миру й безпеці на континенті, ЄС зробив якісно новий крок у поглибленні оборонної інтеграції між державами-членами та розпочав роботу над створенням нових безпекових механізмів. Наміри адміністрації Д. Трампа скоротити американську військову присутність на континенті лише посилили усвідомлення важливості пришвидшення вже розпочатих процесів та змусили європейські держави визнати потребу у значно масштабніших інвестиціях – передусім фінансових – у власну обороноздатність.

При цьому в рамках триваючих структурних змін європейської безпекової архітектури роль України набуває все більшого значення. У 2026 р. уже є спільне розуміння того, що український досвід ведення сучасної війни, перевірені боями технологічні рішення та інноваційна оборонна промисловість України мають стати інтегральною частиною загальноєвропейських оборонних ініціатив. Поєднання європейських фінансових, наукових, виробничих ресурсів з українським досвідом, технологіями та інноваціями здатне закласти фундамент майбутньої європейської безпекової архітектури в умовах зменшення ролі США.

Внесок авторів: Григорій Перепелиця – концептуалізація дослідження, наукове керівництво, редагування та доопрацювання тексту статті; Олександр Малютін – збір та аналіз матеріалів, методологія, написання первинного тексту статті.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Александров, О., Веселовський, А., Каракуц, О., Кононенко, К., Орлик, В., Паламарчук, М., & Ярмоленко, В. (2025). *Перспективи формування нової європейської системи та місце в ній України*. Центр зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень. <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2025.11>
- Ільченко, Ю. (2025). *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень "Борисфен Інтел"*. <https://bintel.org.ua/uncategorized/ssha-ta-bezpeka-yevropi/>
- Мартинович, Ю., & Їжак, О. (2025). *Європейська "ядерна парасолька": якими є межі франко-британського потенціалу без США. Пояснюємо*. <https://espreso.tv/oborona-ta-bezpeka-evropeyska-yaderna-parasolka-yakimi-e-mezhi-franko-britanskogo-potentsialu-bez-ssha-poyasnyuemo>
- Міністерство оборони України. (2026). *Україна залучила понад \$45 млрд безпекової допомоги в 2025 році*. <https://mod.gov.ua/news/ukrayina-zaluchila-ponad-45-milrd-bezpekovoyi-dopomogi-v-2025-roci>
- Bergmann, M., & Svendsen O. (2025). *How Europe Can Defend Itself with Less America*. Center for Strategic International Studies. https://www.boell.de/sites/default/files/importedFiles/2025/11/06/251008_bergmann_europe_america.pdf
- Carfough, M., Harris, B., & McGowan, A. (2025). *Where are U.S. bases and forces situated in Europe?* Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/articles/where-are-us-forces-deployed-europe>
- Clark, A. (2025). *Armed by America: how Europe's militaries depend on the US – a visual analysis*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2025/jun/24/visual-guide-can-europe-really-defend-itself-alone>
- European Commission. (2016). *Shared Vision, Common Action. A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf
- European Commission. (2022). *A Strategic Compass for Security and Defence*. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf
- European Commission. (2025). *Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council. Preserving Peace – Defence Readiness Roadmap 2030*. https://defence-industry-space.ec.europa.eu/document/download/9db42c04-15c2-42e1-8364-60afb0073e68_en?filename=Joint-Communication%20Defence-Readiness-Roadmap-2030.pdf
- European Commission. (2025). *SAFE. Security Action for Europe*. https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/safe-security-action-europe_en
- European Commission. (2025). *Speech by Commissioner Kubilius in the the European Parliament Plenary Session debate on the European Defence Industry Programme and a framework of measures to ensure the timely availability and supply of defence products ('EDIP')*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_25_2805
- European Commission. (2025). *White Paper for European Defence – Readiness 2030*. https://commission.europa.eu/document/download/e6d5db69-e0ab-4bec-9dc0-3867b4373019_en
- European Parliament. (2025). *EU Member States' defence budgets*. <https://eupthinktank.eu/2025/05/07/eu-member-states-defence-budgets/>
- Fraioli, P. (2025). *The Northwood Declaration: UK – France nuclear cooperation and a new European strategic backstop*. The International Institute for Strategic Studies. https://www.iiss.org/globalassets/media-library--content--migration/files/publications/strategic-comments-delta/2025/08/sc-31-20_the-northwood-declaration_uk_france-nuclear-cooperation-and-a-new-european-strategic-backstop.pdf
- HM Government. (2021). *Global Britain in a competitive age. The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy*. <https://www.gov.uk/government/publications/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy>
- HM Government. (2025). *UK to purchase F-35As and join NATO nuclear mission as Government steps up national security and delivers defence dividend*. Press release. <https://www.gov.uk/government/news/uk-to-purchase-f-35as-and-join-nato-nuclear-mission-as-government-steps-up-national-security-and-delivers-defence-dividend>
- Kristensen, Hans M. (2025). *The changing nuclear landscape in Europe. Bulletin of the Atomic Scientists*, 81(6): For Decades to Come. <https://doi.org/10.1080/00963402.2025.2586980>
- Marangé, C., & Stewart, S. (2025). *The Tipping Point: An Emerging Model of European Security with Ukraine and without Russia*. SWP Research Paper. https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2025RP05_TippingPoint.pdf
- Munich Security Conference. (2025). *JD Vance's full speech on the fall of Europe*. https://movimentoeuropeo.it/images/documenti/JD_Vances_full_speech_on_the_fall_of_Europe.pdf
- PESCO Secretariat. (2025). *PESCO Projects' Progress Report*. https://eda.europa.eu/docs/default-source/pesco-files/2025-pesco-projects-progress-report_public-release-updated.pdf
- Reuters. (2026). *Merz says Germany exploring shared nuclear umbrella with European allies*. <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/merz-says-germany-exploring-shared-nuclear-umbrella-with-european-allies-2026-01-29/>

Rishko, V. (2025). *Building Defence in a Post-American European Security Order: Ukraine's Integration, Burden-Sharing, and the New Transatlantic Reality*. Bi-weekly Analysis. No. 12, June 26. Transatlantic Dialogue Center. <https://tdcenter.org/2025/07/10/building-defence-in-a-post-american-european-security-order-ukraines-integration-burden-sharing-and-the-new-transatlantic-reality/>

Statista. 2005. *Annual military defense expenditure in the European Union from 2005 to 2023, by member state*. <https://www.statista.com/statistics/1395834/eu-military-expenditure-by-country/?srsltid=AfmBOooAMJC6DMDdckUqN699xDfIFR8MpzdnMmADMnStiK1LsQQ86T>

The Telegraph. (2025). *French nuclear shield could extend across Europe*. <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2025/02/24/france-to-offer-nuclear-shield-for-europe/>

The White House. (2025). *National Security Strategy of the United States of America*. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf>

U.S. Department of Defense. (2022). *National Defense Strategy of the United States of America*. <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/-1/-1/1/2022-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.PDF>

U.S. Department of State. (2026). *Secretary of State Calls on European Leaders to Defend Western Civilization in Munich Security Conference Speech*. <https://www.state.gov/releases/office-of-the-spokesperson/2026/02/secretary-of-state-calls-on-european-leaders-to-defend-western-civilization-in-munich-security-conference-speech-2>

U.S. Department of War. (2026). *National Defense Strategy*. <https://media.defense.gov/2026/Jan/23/2003864773/-1/-1/0/2026-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY.PDF>

U.S. Department of War. (2026). *Remarks by Under Secretary of War for Policy Elbridge Colby at the NATO Defense Ministerial (As Prepared)*. <https://www.war.gov/News/Speeches/Speech/Article/4404801/remarks-by-under-secretary-of-war-for-policy-elbridge-colby-at-the-nato-defense/>

World Economic Forum. (2026). *Davos 2026: Special Address by Donald J Trump, President of the United States of America*. <https://www.weforum.org/stories/2026/01/davos-2026-special-address-donald-trump-president-united-states-america/>

References

Aleksandrov, O., Veselovskii, A., Karakuts, O., Kononenko, K., Orlyk, V., Palamarchuk, M., & Yarmolenko, V. (2025). *Prospects for the Formation of a New European Security System and the Place of Ukraine in it*. Center for Foreign Policy Studies of the National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2025.11>

Bergmann, M., & Svendsen O. (2025). *How Europe Can Defend Itself with Less America*. Center for Strategic International Studies. https://www.boell.de/sites/default/files/importedFiles/2025/11/06/251008_bergmann_europe_america.pdf

Carlough, M., Harris, B., & McGowan, A. (2025). *Where are U.S. bases and forces situated in Europe?* Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/articles/where-are-us-forces-deployed-europe>

Clark, A. (2025). *Armed by America: how Europe's militaries depend on the US – a visual analysis*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2025/jun/24/visual-guide-can-europe-really-defend-itself-alone>

European Commission. (2016). *Shared Vision, Common Action. A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf

European Commission. (2022). *A Strategic Compass for Security and Defence*. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf

European Commission. (2025). *Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council. Preserving Peace – Defence Readiness Roadmap 2030*. https://defence-industry-space.ec.europa.eu/document/download/9db42c04-15c2-42e1-8364-60afb0073e68_en?filename=Joint-Communication%20Defence-Readiness-Roadmap-2030.pdf

European Commission. (2025). *SAFE. Security Action for Europe*. https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/safe-security-action-europe_en

European Commission. (2025). *Speech by Commissioner Kubilius in the the European Parliament Plenary Session debate on the European Defence Industry Programme and a framework of measures to ensure the timely availability and supply of defence products ('EDIP')*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_25_2805

European Commission. (2025). *White Paper for European Defence – Readiness 2030*. https://commission.europa.eu/document/download/e6d5db69-e0ab-4bec-9dc0-3867b4373019_en

European Parliament. (2025). *EU Member States' defence budgets*. <https://epthinktank.eu/2025/05/07/eu-member-states-defence-budgets/>

Fraioli, P. (2025). *The Northwood Declaration: UK – France nuclear cooperation and a new European strategic backdrop*. The International Institute for Strategic Studies. https://www.iiss.org/globalassets/media-library---content---migration/files/publications/strategic-comments-delta/2025/08/sc-31-20_the-northwood-declaration_uk_france-nuclear-cooperation-and-a-new-european-strategic-backstop.pdf

HM Government. (2021). *Global Britain in a competitive age. The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy*. <https://www.gov.uk/government/publications/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy>

policy/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy

HM Government. (2025). *UK to purchase F-35As and join NATO nuclear mission as Government steps up national security and delivers defence dividend*. Press release. <https://www.gov.uk/government/news/uk-to-purchase-f-35as-and-join-nato-nuclear-mission-as-government-steps-up-national-security-and-delivers-defence-dividend>

Ilchenko, Y. (2025). *Independent Analytical Center For Geopolitical Studies "Borysfen Intel"* [in Ukrainian]. <https://bintel.org.ua/uncategorized/ssha-ta-bezpeka-yevropi/>

Kristensen, Hans M. (2025). *The changing nuclear landscape in Europe. Bulletin of the Atomic Scientists*, 81(6): For Decades to Come. <https://doi.org/10.1080/00963402.2025.2586980>

Marangé, C., & Stewart, S. (2025). *The Tipping Point: An Emerging Model of European Security with Ukraine and without Russia*. SWP Research Paper. https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2025RP05_TippingPoint.pdf

Martynovych, Y., & Yizhak, O. (2025). *The European "nuclear umbrella": what are the limits of the French-British potential without the U.S. Explaining* [in Ukrainian]. <https://espreso.tv/oborona-ta-bezpeka-evropeyska-yaderna-parasolka-yakimi-e-mezhi-franko-britanskogo-potentsialu-bez-ssha-poyasnyuemo>

Munich Security Conference. (2025). *JD Vance's full speech on the fall of Europe*. https://movimentoeuropeo.it/images/documenti/JD_Vances_full_speech_on_the_fall_of_Europe.pdf

PESCO Secretariat. (2025). *PESCO Projects' Progress Report*. https://eda.europa.eu/docs/default-source/pesco-files/2025-pesco-projects-progress-report_public-release-updated.pdf

Reuters. (2026). *Merz says Germany exploring shared nuclear umbrella with European allies*. <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/merz-says-germany-exploring-shared-nuclear-umbrella-with-european-allies-2026-01-29/>

Rishko, V. (2025). *Building Defence in a Post-American European Security Order: Ukraine's Integration, Burden-Sharing, and the New Transatlantic Reality*. Bi-weekly Analysis. No. 12, June 26. Transatlantic Dialogue Center. <https://tdcenter.org/2025/07/10/building-defence-in-a-post-american-european-security-order-ukraines-integration-burden-sharing-and-the-new-transatlantic-reality/>

Statista. 2025. *Annual military defense expenditure in the European Union from 2005 to 2023, by member state*. <https://www.statista.com/statistics/1395834/eu-military-expenditure-by-country/?srsltid=AfmBOooAMJC6DMDdckUqN699xDfIFR8MpzdnMmADMnStiK1LsQQ86T>

The Ministry of Defence of Ukraine. (2026). *Ukraine attracted over \$45 billion in security assistance in 2025* [in Ukrainian]. <https://mod.gov.ua/en/news/ukraine-attracted-over-45-billion-in-security-assistance-in-2025>

The Telegraph. (2025). *French nuclear shield could extend across Europe*. <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2025/02/24/france-to-offer-nuclear-shield-for-europe/>

The White House. (2025). *National Security Strategy of the United States of America*. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf>

U.S. Department of Defense. (2022). *National Defense Strategy of the United States of America*. <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/-1/-1/1/2022-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.PDF>

U.S. Department of State. (2026). *Secretary of State Calls on European Leaders to Defend Western Civilization in Munich Security Conference Speech*. <https://www.state.gov/releases/office-of-the-spokesperson/2026/02/secretary-of-state-calls-on-european-leaders-to-defend-western-civilization-in-munich-security-conference-speech-2>

U.S. Department of War. (2026). *National Defense Strategy*. <https://media.defense.gov/2026/Jan/23/2003864773/-1/-1/0/2026-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY.PDF>

U.S. Department of War. (2026). *Remarks by Under Secretary of War for Policy Elbridge Colby at the NATO Defense Ministerial (As Prepared)*. <https://www.war.gov/News/Speeches/Speech/Article/4404801/remarks-by-under-secretary-of-war-for-policy-elbridge-colby-at-the-nato-defense/>

World Economic Forum. (2026). *Davos 2026: Special Address by Donald J Trump, President of the United States of America*. <https://www.weforum.org/stories/2026/01/davos-2026-special-address-donald-trump-president-united-states-america/>

Отримано редакцією журналу / Received: 15.03.26

Прорецензовано / Revised: 25.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 14.04.26

Опубліковано / Published: 22.05.26

Hryhorii PEREPELYTSIA, Dsc (Polit.), Prof.
ORCID ID: 0000-0003-4000-1334
e-mail: pgrigoriy@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Oleksandr MALIUTIN, Master Student
ORCID ID: 0009-0007-1110-3952
e-mail: sashamaliutin.812@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

EUROPEAN SECURITY WITHOUT THE UNITED STATES: CHALLENGES AND PROSPECTS IN THE CONTEXT OF RUSSIAN AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Background. *The European security architecture is undergoing a phase of structural transformation that will shape the future of the continent for decades to come. Europe is facing the most serious security challenge of the 21st century, while the role of the United States as a key ally is no longer unquestionable.*

The relevance of this article is driven by the ongoing military aggression of the Russian Federation against Ukraine, as well as by the new approaches of the administration of U.S. President Donald Trump to the country's role in guaranteeing security in Europe. Under these conditions, the effectiveness of the European Union in implementing new security initiatives and mechanisms becomes a decisive factor for deterring Russia and protecting the EU's eastern borders.

The purpose of this article is to analyse the current state of European security architecture and to trace the development of defence cooperation on the continent in the context of Russia's ongoing aggression against Ukraine and the changing foreign policy priorities of the United States.

Methods. *The research employs methods of systemic and structural-functional analysis, as well as comparative and historical-political approaches.*

Results. *The research demonstrates that in recent years the European Union has significantly intensified efforts to strengthen its own defence capabilities and deepen integration in the field of security and defence. The leadership of the EU and key Member States take seriously the publicly expressed intentions of the Trump administration regarding a reduction of the U.S. military presence in Europe. Since 2025, fundamentally new mechanisms of defence cooperation at the pan-European level have been established, with Ukraine actively involved in these initiatives. At the same time, U.S. security guarantees – primarily nuclear – continue to remain a defining factor of the European security architecture.*

Conclusion. *Russia's aggression against Ukraine and U.S. foreign policy under the presidency of Donald Trump have posed a serious challenge to the European Union, highlighting the priority of strengthening its own defence capabilities. A significant increase in investments in the defence industry, the creation of new defence initiatives, and the active involvement of Ukraine in joint defence projects demonstrate that European states recognise the seriousness of security risks and the need to act proactively to ensure effective deterrence of potential Russian aggression against EU Member States.*

Keywords: *the EU, defence industry, security architecture, defence capabilities, nuclear potential.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 327:343.98

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2026/1-62/22-27>

Павло ІГНАТЬЄВ, д-р політ. наук, проф.

ORSID ID: 0000-0002-8179-4687

e-mail: pavloi@yahoo.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Ірина ЧЕБАН, асп.

ORSID ID: 0009-0002-7307-3609

e-mail: iracheban1.4.9@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

КОНТРАБАНДНА ТОРГІВЛЯ ЯК ЯВИЩЕ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ БРАЗИЛІЇ

Вступ. У статті розглядається проблема контрабандної торгівлі як одного із ключових викликів для прикордонної політики Бразилії. Актуальність теми зумовлена тим, що цей вид діяльності не лише завдає значних економічних збитків державі, але й підриває регіональну безпеку, сприяючи поширенню організованої злочинності, нелегальної міграції та тіньових фінансових потоків.

Методи. У дослідженні застосовано порівняльно-історичний, аналітичний, системний і геополітичний методи. Проаналізовано міжнародні рейтинги, аналітичні звіти та матеріали світових ЗМІ, що висвітлюють масштаби контрабанди в Південній Америці, її соціально-економічні наслідки й особливості прикордонної політики Бразилії із протидії цьому явищу. Використано системний підхід у контексті дослідження процесів вивезення і ввезення природних ресурсів, наркотичних речовин, представників флори і фауни між Бразилією, Венесуелою, Болівією та Парагваєм.

Результати. Дослідження показало, що контрабандна активність у прикордонних регіонах Бразилії є багатовимірним явищем, тісно пов'язаним із соціальною нерівністю, безробіттям, корупцією та недостатньою присутністю держави у віддалених штатах. Визначено три головні осередки незаконної торгівлі: басейн Амазонії (контрабанда золота, деревини, рідкісних тварин і наркотиків), дві зони "трьох кордонів" (транзит наркотичних речовин) та північні території, що прилягають до Венесуели (торгівля золотими злитками й паливом). Підтверджено, що економічна зарегульованість і бюрократія стимулюють розвиток тіньової економіки. Особливе значення мають міжнародні чинники: зростання світових цін на золото, попит на екзотичну флору і фауну, а також транзит наркотиків до Європи через Західну Африку.

Висновки. Контрабанда у прикордонних регіонах Бразилії може розглядатись як складне соціально-економічне й політичне явище, що має масштабний транснаціональний характер і безпосередньо впливає на стабільність усього Південноамериканського континенту. Вона є не лише економічною проблемою, а й питанням регіональної безпеки, оскільки сприяє зміцненню організованої злочинності за допомогою додаткових ресурсів та послаблює інституційні механізми держави.

Ключові слова: Бразилія, Парагвай, Венесуела, Болівія, контрабанда, корисні копалини, фауна, флора, протидія.

Вступ

Контрабандна торгівля – один із чинників, який суттєво ускладнює розвиток української економіки і набуття членства в ЄС. В умовах широкомасштабних бойових дій із України також відбувається відтік населення, що послаблює національну обороноздатність, а це свідчить про те, що прикордонний контроль необхідно посилювати. У зв'язку з існуванням даного явища у вітчизняних реаліях цікаво вивчити досвід країн Латинської Америки, що мають протяжний міжнародний кордон і потерпають через діяльність кримінальних синдикатів. Серед них особливо важлива Бразилія, яка займає значний відсоток площі регіону, але заселеність її західних, центральних і північних територій є мінімальною.

Завданням статті визначено аналіз основних причин і наслідків контрабанди й особливостей політики Бразилії із протидії незаконному переміщенню цінностей через державний кордон, які охоплюють такі категорії, як корисні копалини, психотропні речовини і представників флори та фауни.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Проблема контрабандної торгівлі та тіньової економічної діяльності у прикордонних регіонах Бразилії широко висвітлюється у сучасних міжнародних аналітичних і публіцистичних джерелах. Зокрема, співробітники The Heritage Foundation у звіті "Brazil Economic Freedom 2025" зазначають, що високий рівень державного регулювання та

надмірно регламентовані трудові норми створюють сприятливі умови для розвитку тіньового товарообігу (The Heritage Foundation, 2025).

Специфіку незаконного видобутку золотої руди та участі злочинних угруповань у цьому процесі розкривають у своїх матеріалах журналісти Bloomberg (Millard, & Duraõ, 2025) і Mongabay (Wenzel, 2024), які підкреслюють зв'язок між наркаторгівлею, нелегальною експлуатацією природних ресурсів і масштабною вирубкою лісів в Амазонії. У свою чергу, аналітики Буш та Реннер звертають увагу на те, що наркокартелі фактично контролюють значні території регіону, перетворюючи їх на осередки тіньової економіки (Busch, & Renner, 2024).

Питання міжнародного виміру контрабанди розглядається у статті International Crisis Group (2024), де зазначено, що регіон "трьох кордонів" між Бразилією, Колумбією та Перу є головним транзитним маршрутом для наркотиків і золотих злитків. Значний внесок у дослідження соціальних наслідків цих процесів зроблено у матеріалах BBC (Carranca, & Ailes, 2024), в яких описуються випадки експлуатації місцевого населення, торгівлі людьми та насильства у районах під контролем злочинних синдикатів.

Окремі публікації (Transparency International, 2024; World Vision, 2024) підкреслюють, що контрабанда у прикордонних регіонах Бразилії пов'язана не лише з економічними, але й із політичними чинниками – корупцією, слабким контролем держави та нестачею інституційної присутності.

© Ігнат'єв Павло, Чебан Ірина, 2026

Отже, сучасні дослідження підтверджують, що нелегальна торгівля у Бразилії має транснаціональний характер, охоплюючи як економічний, так і соціально-політичний виміри, а тому потребує комплексного аналізу в контексті регіональної безпеки та міжнародної співпраці.

Методи дослідження

Ґрунтуються на застосуванні порівняльно-історичного, аналітичного, системного та геополітичного підходів, що забезпечує комплексність і достовірність наукових висновків. Порівняльно-історичний метод дав змогу простежити еволюцію контрабандної діяльності у прикордонних землях країн регіону та історичні передумови формування тіньових практик у торгівлі. Системний підхід дозволив виявити взаємозв'язки між соціально-економічними умовами життя населення, природно-ресурсним потенціалом, регіональними особливостями контрабанди та прикордонною політикою Бразилії. Геополітичний підхід допоміг розглянути протидію цьому явищу як чиннику міжнародної безпеки у Південній Америці з урахуванням унікальної специфіки географії регіону.

Результати

Контрабанда як явище має багато *негативних наслідків*. До них віднесемо уникнення оподаткування чи митних зборів товарів, що призводить до дефіциту державного бюджету; банкрутство компаній у боротьбі їхньої продукції з більш дешевими нелегальними аналогами; розвиток чорного ринку та тіньової економіки; фінансування за рахунок нелегальних коштів членів вуличних банд і терористичних організацій; знищення флори та фауни; виникнення загрози населенню внаслідок активізації нелегальних галузей економічної активності; культуру корумпованості прикордонників і державних чиновників, яка суттєво впливає на всі процеси життєдіяльності регіонів, що прилягають до державного кордону.

Існують ключові чинники, які перетворюють саме бразильську територію на головний вузол здійснення контрабандної діяльності у Південній Америці. Бразилія – найбільша за площею країна регіону, яка не межує лише з Чилі та Еквадором. Довжина її державних кордонів становить 15,7 тис. км, а узбережжя з низкою великих портів простягнулось на 7400 км (Burns et al., 2025). Іншим фактором поширення нелегальної економічної активності слугує наявність найбільших за площею джунглів Амазонії саме на її території, у межах якої знаходяться розташовано 60 % лісових масивів регіону або 4,2 млн кв. км, які займають землі переважно таких великих штатів, як Амазонас, Пара і Мату-Гросу. Сама ж річка Амазонка має понад 1000 приток, що слугують зручними водними шляхами для контрабандистів і місцями, де можна у мангрових заростях переховувати товари. Тропічні масиви Амазонії є помешканням 1,7 млн індіанців, що займаються збиральництвом і полюванням, але не можуть себе захистити від зовнішніх ворогів (Planetaexpro, 2025). Третім чинником є вже згадана вище недостатня заселеність західних і північних регіонів, через що у держави не вистачає людських ресурсів, щоб ефективно охороняти кордони. З фінансової позиції владі не дуже доречно фінансувати ці території, оскільки в їхніх межах наявна незначна група громадян, що не справляє особливого впливу на результати загальнонаціональних виборів.

У цьому сенсі Бразилія має проблеми, які аналогічні тим, що спостерігаються у Демократичній Республіці Конґо, владі якої надзвичайно важко контролювати прикордонні райони, що стали осередками вивезення лісових ресурсів, рідкісних представників флори та фауни, а також мінералів до сусідніх державних акторів.

Амазонські землі характеризуються своїм біорізноманіттям. Ліси регіону вкривають лівову частку земель Французької Гвіани та Суринаму, які переважно заселені лише на півночі біля узбережжя. Особливо показовим є приклад найбільшої заморської території Франції, яка має площу 86 тис. кв. км, але позбавлена мережі доріг на півдні, а правопорядок у її межах охороняє незначна за чисельністю група військових. Це створює вакуум державної присутності, яким послуговуються злочинці. Шахтарі-нелегали "гарімпейрос" масово використовують дешеве китайське обладнання для видобування руди і розбивають його на декілька партій, щоб ефективніше сховати у джунглях від учасників поліцейських рейдів. Тому навіть утрата частини машин не справляє суттєвого негативного впливу на їхні операції. Згодом золота руда вивозиться через кордон їхніми спільниками за допомогою малих літаків для продажу (Le Tourneau, 2025).

Занепокоєння викликає сусідство Бразилії з країнами Андської групи, що є виробниками й експортерами наркотичних речовин, оскільки гори переходять у рівнини Амазонії з її колосальними площами територій. Фавели та міста країни загалом є одними із головних осередків поширення кокаїну, адже вона вважається другою за чисельністю жителів у Західній півкулі після США і розташована навпроти Західної Африки, від узбережжя якої її відокремлює лише Атлантичний океан. Наявність розгалуженої мережі річок у Амазонії сприяє транспортуванню зілля до портів на берегах цієї водойми. Частина наркотичних речовин також споживається у Західній Африці, а частина надходить транзитом до Європи.

У багатьох випадках поштовхом до контрабандної торгівлі є зарегульованість народного господарства. Зокрема, Бразилія відома значним втручанням чиновників в економіку та диспропорційними митами і зборами, що сприяє появі тіньової галузі працевлаштування. У рейтингу "Економічної свободи" від корпорації "Heritage" за 2025 р. країна посіла 117-те місце і була визнана не ліберальною, характеризуючись високими податками (Index of Economic Freedom, 2025). Бразильська нація зазнала найбільших збитків унаслідок епідемії "Ковід"-19 у регіональному вимірі, адже вона не тільки посіла друге місце після США за кількістю жертв вірусу, але також і пережила рекордне безробіття внаслідок закриття підприємств. Ідеться про те, що у період із 2020 до 2024 рр. на національній території перехворіли на недугу 38,7 млн осіб, а померли понад 711 тис. (Worldometer, 2024). Це означає, що люди у прикордонних регіонах почали більш охоче вдаватися до нелегальних способів заробітку на тлі відсутності інших альтернатив.

Нищення вологих лісів Амазонії також пов'язане зі світовими тенденціями до зростання цін на золоту руду. Серед основних причин цього явища можна назвати тарифні війни президента США Дональда Трампа та бажання політичних еліт КНР і Росії зміцнити економічну стабільність за рахунок поповнення запасів Центральних банків золотими злитками. Чимало інвесторів відкрили рахунки у благородних металах, які дають можливість захиститись від інфляційних ризиків в епоху економічної нестабільності та постійної зміни курсів конвертованих грошових одиниць (Hartigan, 2025). Це визначає безпосередню загрозу для джунглів Амазонії, якої раніше не існувало.

У країні поступово сформувався союз наркоділків, нелегальних шахтарів і власників великих фермерських господарств, які підпалюють лісові масиви чи вирубають їх. Чому складається така ситуація? Справа у тому, що неймовірна прибутковість операцій з нелегальною золо-

тою рудою спонукає картелі інвестувати кошти, які отримані від збуту кокаїну та креку, у роботу "чорних" шахт, нелегальних деревообробних підприємств чи у фінансування заходів із розчищення територій джунглів для плантацій комерційних культур на зразок сої. За окрему платню постачальники наркотичних речовин користуються легованими і заправними станціями, які створили люди, що займаються видобуванням золотої руди. Контрабанді сприяє також той чинник, що найбільше регіональне місто Манаус є вільною економічною зоною з податковими пільгами, де виготовляється різноманітна споживча продукція, тому з його портових терміналів і до узбережжя Атлантики відбувається постійний рух плавзасобів, що її перевозять. Сучасним моторним човном достатньо витратити три дні, щоб доставити товар до океанічних портів із Манауса, але перевірки вантажів здійснювати доволі складно внаслідок значної кількості суден (Busch, & Renner, 2024).

Отже, ціна на золото подвоїлась у період із 2018 до 2024 рр. У добу правління президента Жаїра Болсонару природоохоронні заходи із захисту регіону не вживались, а це дало нагоду утвердитись на його території низці синдикатів. Ситуацію погіршує та обставина, що покарання для працівників "чорних копанок" доволі символічні. "Гарімпейрос" потребують дорогого обладнання для того, щоб видобувати і транспортувати руду. Ідеться про екскаватори, пікапи, вибухівку, плавзасоби і літаки. До того ж, багатьом із нелегальних копачів потрібні нові враження, тому вони витрачають "золоті" гроші на придбання наркотичних речовин. Пілоти обслуговують як представників картелів, так і шахтарів-нелегалів, перевозючи благородний метал і наркотики. Таким чином, формується єдиний великий кластер тіньової економіки, який об'єднує людей, що займаються різними видами незаконної діяльності (Millard, & Duraõ, 2025).

Південно-східним сусідом найбільшого міста Амазонії Манауса є Ітаїтуба на берегах річки Тапахос. Цей рівнинний населений пункт вважається столицею шахтарів, адже на нього припадають 75 % обсягів золотої руди, що отримують на руки в країні у неформальній економіці. Люди, які виявили її "жили", інвестують кошти у все більшу кількість одиниць обладнання, інтенсифікуючи видобування. У процесі їхньої діяльності у воду потрапляє небезпечна ртуть, а постійне використання землечерпальних снарядів нищить рослинність на дні річок, що служила їжею для риб. Отже, довкілля зазнає подвійного удару. З часів другого приходу до влади Луїс да Сільви у місті Манаус з'явилися представники правоохоронних органів, які почали використовувати його як базу для виявлення і демонтажу нелегального майна шахтарів (Wenzel, 2024). Однак поки важко сказати, чи достатньо цих заходів на тлі динамічного попиту на золото у світі.

Учасники тіньових операцій негативно впливають на туземне населення регіону, перетворюючи його як на жертву, так і на колективного співучасника. Члени племен, які звикли мешкати в ізоляції від цивілізації та від поширених у містах Бразилії хвороб, раніше не хворіли на туберкульоз, але коли почалась "золота лихоманка", новоприбулі шахтарі привезли із собою цю недугу, яка стала наслідком роботи під землею і контактів на глибині великих груп людей. Крім того, поява у джунглях низки відкритих шахт, де накопичувалась дощова вода в умовах вологого місцевого клімату, виявилась причиною збільшення кількості випадків захворювань на малярію, оскільки самки цих комах у першу чергу обирають їх як осередки відкладання яєць. Члени племен також утра-

тили можливість вільно займатись полюванням і збиральництвом у лісах, адже копачі знищили частину дерев, які слугували джерелом плодів і дощової вологи, а тварини та птахи почали масово помирати, випиваючи отруєну ртуттю воду. Уважається, що ці чинники підштовхнули частину туземців до вимушеної співпраці із шахтарями, тому що місцеві та федеральні органи влади особливо у добу правління президента Жаїра Болсонару їх зовсім не захищали, а прибульці із кримінального світу почали хоча б символічно оплачувати їхні послуги (Roth, 2023).

До того ж, бразильські шахтарі отримують контрабандну золоту руду з півдня та сходу Венесуели, де щороку нелегально видобувають у середньому 75 т благородного металу. Ця країна переживає гіперінфляцію і найгіршу кризу в регіоні, унаслідок чого її правоохоронні органи не достатньою мірою фінансуються. У шахтарських містечках діють збройні групи, учасники яких займаються видобуванням золотої руди або обкладають податками фермерів (CSIS). У відповідь на складнощі в економіці в 2014 р., що були пов'язані зі скороченням обсягів виробництва нафтопродуктів, влада президента Ніколаса Мадуро у 2016 р. створила осередок експлуатації мінералів під назвою "Orinoco Mining Arch", що охопив 12 % площі національної території. Однак інвесторів лякала нестабільність Венесуели, тому військові почали пропускати за окрему платню у ці землі нелегальних гірників і бойовиків бразильської банди "Перша столична команда", а золото із "чорних копанок" стало як джерелом контрабанди, так і об'єктом нелегального інвестування для представників політичної еліти (Gabay, 2025).

Венесуела – одна з найбільш корумпованих країн Південної Америки, яка суттєво випереджає свого традиційного регіонального конкурента в особі Парагваю. Приміром, у рейтингу "Transparency International" за 2024 р. вона посіла 178-ме місце зі 180-ти учасників, тоді як Парагвай став 149-тим (Transparency International, 2024). Ситуацію погіршує той чинник, що останніми роками влада Бразилії була змушена надати тимчасове помешкання венесуельським економічним біженцям. Наприклад, у 2024 р. у країні перебували 626 тис. громадян Венесуели і вона посіла третє місце за цим показником після Колумбії та Перу (World Vision, 2024). Оскільки такі люди не мають постійної роботи, вони змушені займатись контрабандою, враховуючи, що подібна "професія" популярна серед них із часів існування дешевих нафтопродуктів.

У цьому контексті варто нагадати, що у добу правління Уго Чавеса і Ніколаса Мадуро Венесуела перетворилась на головний регіональний вузол із вивезення бензину, оскільки мала практично найнижчі ціни на нього у світі. У середині 2000-х років галон венесуельського палива (1 галон дорівнює 3,785 л.) коштував 17 центів, а бразильського – 5 дол. Така різниця стала серйозною мотивацією для жителів прикордонних територій транспортувати енергоносії до Бразилії, щоб їх нелегально продати (Lothar, 2006). Однак уже 2020 р. у Венесуелі було зафіксовано тотальний дефіцит бензину, який пов'язували із санкціями США і виходом із ладу обладнання на нафтопереробних заводах. Проблема погіршує той чинник, що розподілом пально-мастильних матеріалів займаються збройні сили, членів яких у такий спосіб намагається підкупити влада Ніколаса Мадуро, адже платити їм достойні зарплати вона не може. Зробити ціни ринковими політична еліта також не бажає через загрозу бунтів, оскільки венесуельці вважають доступ

до дешевих енергоносіїв своїм невід'ємним правом, адже у їхній країні знаходяться найбільші у світі поклади нафти (Kurmanbaev, 2020). Отже, можна дійти висновку, що контрабанда є способом життя для жителів прикордонних регіонів, а зникнення бензину вони компенсували ввезенням до Бразилії золотих злитків, тому що ще з тих часів зберегли зв'язки з корумпованими митниками.

Однак Венесуела була не єдиним постачальником подібної продукції. Приміром, Болівія із ліворадикальним режимом, яка є великим імпортером бензину для автомобілів, до останнього часу продавала його на внутрішньому ринку за ціною 53 центи за літр, що відразу створювало передумови для його тіншового реекспорту до сусідніх країн. 2006 р. влада Ево Моралеса націоналізувала газодобувну промисловість, а це стало негативним сигналом інвесторам, які зрозуміли всю недоречність приходу в енергетичну галузь. До того ж, геологам ТНК нема сенсу шукати нафтові родовища, адже паливо все одно буде збуватись у країні за соціальною ціною (Antezana Duran, 2025). Як результат, болівійська держава купує нафтопродукти на міжнародному ринку і продає їх надто дешево власному населенню, що і служить причиною контрабанди до сусідніх країн.

Особливого резонансу проблеми наркотрафіку і нелегального видобування золотої руди набули у тих місцях, де існують потрійні кордони. Ідеться про унікальну територію на перетині джунглів Перу, Колумбії та Бразилії. Найбільшими містами цього амазонського регіону є Летіція у Колумбії й Табатінга у Бразилії. На перуанських землях активно вирощується кока і працюють лабораторії, які переробляють її на кокаїн. Згодом продукт постачається до бразильських споживачів. У деяких випадках із місцевими жителями розраховуються кокаїновою пастою, збільшуючи їхню залежність від синдикатів, адже їй ще треба переробити (International Crisis Group, 2024).

Для Амазонії характерне і таке явище, як контрабанда рідкісних представників флори і фауни. Символом беззаконня служить полювання на велетенську рибу арапайму (більш відому в Бразилії як пірауку), м'ясо якої з великими прибутками продають до прикордонних міст Колумбії та Перу. Цей хижак змушений часто підніматись на поверхню, щоб дихати, де на нього вже чекають рибалки (Phillips, 2023). Із регіону також масово вивозять савців, папуг і рептилій для продажу на світовому тіншовому ринку. Деякі джерела наводять інформацію, що контрабандисти щороку забирають з дикої природи Амазонії до 38 млн тварин, але 90 % із них помирають через неналежне транспортування (ABC, 2025). Процес спрощується пожежами на великих площах, які організовують фермери, що розчищають джунглі для скотарських потреб. Своєю діяльністю вони відволікають правоохоронців і працівників національних парків від браконьєрів.

У 2017 р. 7 тис. бойовиків "Револьюційних збройних сил Колумбії" склали зброю, але приєднатись до цього процесу погодились далеко не всі. Амністія завершила найкривавішу громадянську війну в країні, яка тривала з 1964 р. Як результат, у східних департаментах виник вакуум влади, чим відразу скористались нелегальні шахтарі та фермери-кокалерос, які раніше боялись експлуатувати ліси, щоб не стати жертвами викрадень. До того ж, частина цих "революціонерів" була представлена колишніми селянами, що поважали природу і не допускали її знищення. Нині ситуація суттєво погіршилась (Sagapca, & Ailes, 2024). Імовірно, що багатьох членів руху перевіряли кримінальні синдикати, які потребували людей із вогнепальною зброєю для охо-

рони плантацій коки і вантажів кокаїну, що перевозився річковим транспортом до Бразилії, оскільки Колумбія є безпосереднім західним сусідом її північного регіону.

Амазонія також стала основним осередком торгівлі людьми, тому що у наметових містечках гірників обертаються великі гроші. Власники нелегальних шахт наймають повій із міста Ітаїтуба, щоб вони позбавляли працівників частини заробленого, адже останні розраховуються не тільки бразильськими реалами, але і дрібними злитками золота. Зазвичай їх наймають працювати у барах чи на кухнях, але можливість "паралельного працевлаштування" завжди присутня. Незважаючи на загрозу вбивств чи каліцтв від рук шахтарів, це доволі великий і прибутковий бізнес, адже площа земель, де працюють "гарімпейрос", ще нещодавно становила 220 тис. гектарів (Volckhausen, 2017).

Амазонський регіон у 1,5 рази більший за європейський континент, тому його практично неможливо контролювати, а мережа річок із тропічними джунглями на берегах служить важливою транспортною артерією, адже густа рослинність дозволяє переховувати плавзасіб протягом дня для того, щоб згодом задіяти його уночі. Через водні шляхи відбувається контрабанда кокаїну і сканку, що є особливим типом марихуани з більш яскраво вираженими психотропними властивостями (Busch, & Renner, 2024).

Нелегальні халупні поселення фавели вважаються осередками збуту дешевих наркотичних речовин. Це явище суттєво погіршує статистику вуличних ебівств у країні. Як наслідок, зони беззаконня намагаються контролювати військова поліція Бразилії, але її операції супроводжуються надмірною жорстокістю і великою кількістю жертв як серед бандитів, так і серед цивільного населення. Це призводить до того, що місцеві жителі втрачають роботи і змушені періодично ремонтувати свої помешкання та інфраструктуру після бойових дій (Manjarrés, 2023). До того ж, які добре відомо, конкуренція між бандами, які контролюють процес збуту наркотиків, є причиною масових ебівств у в'язницях, де зілля продається без обмежень.

У вересні 2025 р. у Манаусі відкрився координаційний центр "Amazon International Police Cooperation Center". Його метою є обмін розвідувальною інформацією та планування спільних операцій між Бразилією, Колумбією та Еквадором. Працівники цього закладу мають протистояти міжнародним злочинним конгломератам, а його головним завданням стало "обезголовлення" таких організацій і позбавлення їх механізмів фінансування. Експерти попереджають, що для успіху починання у місті мають бути сформовані додаткові поліцейські підрозділи та призначені судді, які здійснюватимуть розгляд лише подібних справ (Freixes, 2025). Проблема полягає у тому, що уряд не має можливості постійно утримувати великі загони військовослужбовців у Амазонії, бо вакуумом присутності правоохоронців користуються злочинці у містах.

Для боротьби з поширенням золотої руди, нелегальний процес видобування якої знищує колосальні за площею масиви Амазонії, автори статті рекомендують перевіряти її походження, здійснювати патрулювання вод навколо північно-східного узбережжя Південної Америки і річок у прикордонних зонах, блокувати шляхи постачання шахтарям у "чорних копанках" палива, продуктів харчування та медикаментів, а також організувати перехоплення літаків наркоділерів. Центральні органи влади мають налагодити відносини із представниками племен, озброїти їх і надати надійні засоби для підтримання постійного зв'язку з правоохоронцями на

випадок появи шахтарів із обладнанням, щоб його можна було легко конфіскувати. Рекордне зростання цін на золоті злитки протягом останніх років заохочує все більше молодих людей вступати до лав кримінальних груп, оскільки їхні прибутки стрімко зростають. Тому однією із проблем є дефіцит особового складу, адже бразильці не хочуть жити в умовах постійної небезпеки і тропічних хвороб у джунглях. У зв'язку з цим їм варто суттєво підвищити зарплати й надати соціальні пільги. Для контролю за процесами дефорестації має сенс придбати великі партії безпілотників, що зможуть здійснювати цілодобовий відеонагляд за джунглями.

Цікаво, що на півдні Бразилії є ще один регіон, де сходяться кордони трьох країн, а така незвичайна географія створює передумови для розвитку контрабандної діяльності. Одним із головних транзитних осередків тіньової економіки служить зона трьох кордонів, яка розташована на роздоріжжі між містами Пуерто-Ігуасу в Аргентині, Фос-ду-Ігуасу в Бразилії та Сьюдад-дель-Есте – у Парагваї. Як згадувалось вище, Парагвай – другий найбільш корумпований гравець Південної Америки. Його членство в організації МЕРКОСУР, яке було забезпечене підписанням інтеграційного договору в Асунсьйоні 26 березня 1991 р., спрощує незаконну торгівлю за рахунок усунення митних формальностей, а це є тією перевагою, якої позбавлені кримінальні синдикати в Амазонії, що взаємодіють зі своїми "колегами" у Перу та Колумбії (Dempsey Craig, 2021).

Парагвайський напрямок є проблемним із двох міркувань. Ця країна вважається четвертим найбільшим виробником марихуани і забезпечує 9 % обсягів її виробництва у світі. 80 % урожаїв щороку постачаються до Бразилії. Вона також слугує основною транзитною територією для кокаїну, який надходить із Болівії, послугуючись неналежним захистом кордону. Це спричиняє бажання провідних бразильських синдикатів контролювати торгівлю, що спрямована на задоволення "рекреаційних" потреб представників середнього класу у великих містах і фавелах (Radwin, 2017).

Порт Паранагуа у штаті Парана є головним реекспортним вузлом для продукції сільського господарства з Парагваю, тому його активно використовують у процесі контрабанди наркотичних речовин. 1957 р. за розпорядженням президента Жозеліну Кубічека ділянку землі на території з портовими спорудами було виділено для парагвайських вантажних операцій на постійній безмитній основі. 1965 р. розпочав роботу Міст дружби, який поєднав міста Сьюдад-дель-Есте і Фос-ду-Ігуасу, що суттєво прискорило товаропотоки. Відстань між цим великим містом на сході Парагваю й портовою зоною на берегах Атлантики становила лише 730 км, що дозволяло національним підприємствам оперативного торгувати із зовнішнім світом (Malheiros, 2024). Таким чином парагвайська марихуана отримала "вікно" на міжнародний ринок.

Дискусія і висновки

Проблеми контрабанди і нищення лісів мають глобальний вплив, адже Амазонію називають "Легенями планети". Однак бажання швидко заробити і корумпованість влад на місцях призвели до того, що в останні десятиліття цей регіон утратив колосальні площі джунглів. За таких обставин варто створити міжнародну коаліцію для порятунку флори та фауни, що фінансуватиме цей процес і забезпечить технічні можливості для його втілення у життя шляхом протидії злочинцям, адже бразильська влада не має фінансових і людських ресурсів, щоб самостійно вирішити проблему. Потребують утілення у життя і процеси встановлення нелегального

походження золота та заходи, які позбавлять нелегальних шахтарів матеріальних ресурсів для їхньої "професійної" діяльності.

Внесок авторів: Павло Ігнат'єв – концептуалізація дослідження, визначення методологічних підходів, підготовка основного тексту роботи; Ірина Чебан – аналіз джерел, опрацювання даних і редагування тексту.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- ABC. (2025). *Toucans and other exotic animals rescued in major Brazilian trafficking bust*. <https://www.abc.net.au/news/2025-09-17/toucans-tortoises-rescued-in-major-brazilian-trafficking-bust/105784392>
- Antezana Duran, F. (2025). *Running on empty*. Foundation for Economic Education. <https://fee.org/articles/running-on-empty/>
- Burns, E. B., James, P. E., Martins, L., Schneider, R. M., & Momsen, R. P. (2025). *Brazil*. Britannica. <https://www.britannica.com/place/Brazil>
- Busch, A., & Renner, A. (2024). *Drug mafia controlling large parts of the Amazon region, accelerating deforestation*. NZZ. <https://www.nzz.ch/english/drug-mafias-now-control-much-of-the-amazon-region-id.1823359>
- Carranca, T., & Ailes, E. (2024). *Selling sex for gold in the Amazon illegal mines*. BBC. <https://www.bbc.com/news/articles/c86wl5ex6gzo>
- CSIS. *The price of gold*. Center for Strategic and International Studies. <https://features.csis.org/the-price-of-gold/index.html>
- Dempsey Craig. (2021). *30 years of MERCOSUR: What has it brought to its members?* Nearshore Americas. <https://nearshoreamericas.com/30-year-anniversary-mercosur-south-america/>
- Freixes, J. (2025). *Colombia and Brazil launch joint police center to fight drug trafficking in Amazon*. Colombia One. <https://colombiaone.com/2025/09/10/colombia-brazil-joint-police-center-drug-trafficking-amazon/>
- Gabay, A. (2025). *Amid Venezuela's gold heist are armed groups, gangs & elites, report says*. Mongabay. <https://news.mongabay.com/2025/10/amid-venezuelas-illegal-gold-heist-are-armed-groups-gangs-elites-report-says/>
- Harigan, L. (2025). *The price of gold is skyrocketing: Why is this, and will it continue?* ABC. <https://www.abc.net.au/asia/the-price-of-gold-is-skyrocketing-why-is-this-and-will-it-contin/105902828>
- International Crisis Group. (2024). *A three border problem: Holding back the Amazon's criminal frontiers*. <https://www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/south-america/brazil-colombia-peru/b51-three-border-problem>
- Kurmanaev, A. (2020). *From nearly free to out-of-reach*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2020/05/15/world/americas/venezuela-gasoline-shortage.html>
- Le Tourneau, F.-M. (2025). *Understanding the reality of illegal miners in French Guiana*. LSE Latin America and Caribbean Centre. <https://blogs.lse.ac.uk/latamcaribbean/2022/01/06/understanding-garimpeiros-in-french-guiana/>
- Lothar, L. (2006). *Gas smuggling dodges the law in Brazil and Venezuela*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2006/12/07/world/americas/gas-smugglers-dodge-the-law-in-brazil-and-venezuela.html>
- Malheiros G. (2024). *Port of Parana keeps exclusive area for Paraguay-bound cargo*. Datamar News. <https://datamarnews.com/noticias/port-of-paranagu-keeps-exclusive-area-for-paraguay-bound-cargo/>
- Manjarrés, J. (2023). *Brazil's drug war costs favela economies millions*. Insight Crime. <https://insightcrime.org/news/brazils-drug-war-costs-favela-economies-millions-study/>
- Millard, P., & Durao, M. (2025). *Gold's price surge drives narcotics into illegal mining in the Amazon*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/features/2025-01-24/narcotics-fuel-illegal-gold-mining-in-brazil-destroy-amazon-rainforest>
- Phillips T. (2023). *"You are looking to die": The Brazil River where illegal fishing threatens lives*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/environment/2023/jun/03/poaching-brazil-amazon-fishing-piracy-dom-philips-bruno-pereira>
- Planetaexpo. (2025). *15 facts about the Amazon rainforest in Brazil*. <https://planetaexpo.com/blog/15-facts-about-the-amazon-in-brazil/>
- Radwin, M. (2017). *Drug production is booming in Paraguay, and so is drug violence*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/08/17/drug-production-is-booming-in-paraguay-and-so-is-drug-violence/>
- Roth, C. (2023). *How gold mining in Brazil is connected to hundreds of deaths*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/en/brazil-how-gold-mining-is-connected-to-hundreds-of-deaths/a-64526442>
- Transparency International. (2024). *Venezuela*. <https://www.transparency.org/en/countries/venezuela/>
- Paraguay. <https://www.transparency.org/en/countries/paraguay>
- The Heritage Foundation. (2025). *Brazil*. https://static.heritage.org/index/pdf/2025/2025_indexofeconomicfreedom_brazil.pdf
- Volckhausen, T. (August 7, 2017). *Colombia faces soaring deforestation following FARC guerrilla demobilization*. Earth Island Journal. https://www.earthisland.org/journal/index.php/articles/entry/colombia_faces_soaring_deforestation_farc_guerrilla_demobilization/
- Wenzel, F. (2024). *Resilient and resourceful: Brazil's illegal gold capital resists government crackdown*. Mongabay. <https://news.mongabay.com/2024/09/resilient-and-resourceful-brazils-illegal-gold-capital-resists-government-crackdown/>

World Vision. (2024). *Venezuela crisis: facts, FAQs, and how to help*. <https://www.worldvision.org/disaster-relief-news-stories/venezuela-crisis-facts>
 Worldometer. (2024). *Brazil Coronavirus Tracker*. <https://www.worldometers.info/coronavirus/country/brazil/>

References

ABC. (2025). *Toucans and other exotic animals rescued in major Brazilian trafficking bust*. <https://www.abc.net.au/news/2025-09-17/toucans-tortoises-rescued-in-major-brazilian-trafficking-bust/105784392>
 Antezana Duran, F. (2025). *Running on empty*. Foundation for Economic Education. <https://fee.org/articles/running-on-empty/>
 Burns, E. B., James, P. E., Martins, L., Schneider, R. M., & Momsen, R. P. (2025). *Brazil*. Britannica. <https://www.britannica.com/place/Brazil>
 Busch, A., & Renner, A. (2024). *Drug mafia controlling large parts of the Amazon region, accelerating deforestation*. NZZ. <https://www.nzz.ch/english/drug-mafias-now-control-much-of-the-amazon-region-id.1823359>
 Carranca, T., & Ailes, E. (2024). *Selling sex for gold in the Amazon illegal mines*. BBC. <https://www.bbc.com/news/articles/c86w15ex6gzo>
 CSIS. *The price of gold*. Center for Strategic and International Studies. <https://features.csis.org/the-price-of-gold/index.html>
 Dempsey Craig. (2021). *30 years of MERCOSUR: What has it brought to its members?* Nearshore Americas. <https://nearshoreamericas.com/30-year-anniversary-mercosur-south-america/>
 Freixes, J. (2025). *Colombia and Brazil launch joint police center to fight drug trafficking in Amazon*. Colombia One. <https://colombiaone.com/2025/09/10/colombia-brazil-joint-police-center-drug-trafficking-amazon/>
 Gabay, A. (2025). *Amid Venezuela's gold heist are armed groups, gangs & elites*, report says. Mongabay. <https://news.mongabay.com/2025/10/amid-venezuelas-illegal-gold-heist-are-armed-groups-gangs-elites-report-says/>
 Hartigan, L. (2025). *The price of gold is skyrocketing: Why is this, and will it continue?* ABC. <https://www.abc.net.au/asia/the-price-of-gold-is-skyrocketing-why-is-this-and-will-it-contin/105902828>
 International Crisis Group. (2024). *A three border problem: Holding back the Amazon's criminal frontiers*. <https://www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/south-america/brazil-colombia-peru/b51-three-border-problem>
 Kurmanaev, A. (2020). *From nearly free to out-of-reach*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2020/05/15/world/americas/venezuela-gasoline-shortage.html>
 Le Tourneau, F.-M. (2025). *Understanding the reality of illegal miners in French Guiana*. LSE Latin America and Caribbean Centre. <https://blogs.lse.ac.uk/latamcaribbean/2022/01/06/understanding-garimpeiros-in-french-guiana/>
 Lother, L. (2006). *Gas smuggling dodges the law in Brazil and Venezuela*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2006/12/07/world/americas/gas-smugglers-dodge-the-law-in-brazil-and-venezuela.html>

Malheiros G. (2024). *Port of Parana keeps exclusive area for Paraguay-bound cargo*. Datamar News. <https://datamarnews.com/noticias/port-of-paranagua-keeps-exclusive-area-for-paraguay-bound-cargo/>
 Manjarrés, J. (2023). *Brazil's drug war costs favela economies millions*. Insight Crime. <https://insightcrime.org/news/brazils-drug-war-costs-favela-economies-millions-study/>
 Millard, P., & Durao, M. (2025). *Gold's price surge drives narcotics into illegal mining in the Amazon*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/features/2025-01-24/narcotics-fuel-illegal-gold-mining-in-brazil-destroy-amazon-rainforest>
 Phillips T. (2023). *"You are looking to die": The Brazil River where illegal fishing threatens lives*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/environment/2023/jun/03/poaching-brazil-amazon-fishing-piracy-dom-philips-bruno-pereira>
 Planetaexpo. (2025). *15 facts about the Amazon rainforest in Brazil*. <https://planetaexpo.com/blog/15-facts-about-the-amazon-in-brazil/>
 Radwin, M. (2017). *Drug production is booming in Paraguay, and so is drug violence*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/08/17/drug-production-is-booming-in-paraguay-and-so-is-drug-violence/>
 Roth, C. (2023). *How gold mining in Brazil is connected to hundreds of deaths*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/en/brazil-how-gold-mining-is-connected-to-hundreds-of-deaths/a-64526442>
 Transparency International. (2024). *Venezuela*. <https://www.transparency.org/en/countries/venezuela/>; *Paraguay*. <https://www.transparency.org/en/countries/paraguay/>
 The Heritage Foundation. (2025). *Brazil*. https://static.heritage.org/index/pdf/2025/2025_indexofeconomicfreedom_brazil.pdf
 Volckhausen, T. (August 7, 2017). *Colombia faces soaring deforestation following FARC guerrilla demobilization*. Earth Island Journal. https://www.earthisland.org/journal/index.php/articles/entry/colombia_faces_soaring_deforestation_farc_guerrilla_demobilization/
 Wenzel, F. (2024). *Resilient and resourceful: Brazil's illegal gold capital resists government crackdown*. Mongabay. <https://news.mongabay.com/2024/09/resilient-and-resourceful-brazils-illegal-gold-capital-resists-government-crackdown/>
 World Vision. (2024). *Venezuela crisis: facts, FAQs, and how to help*. <https://www.worldvision.org/disaster-relief-news-stories/venezuela-crisis-facts>
 Worldometer. (2024). *Brazil Coronavirus Tracker*. <https://www.worldometers.info/coronavirus/country/brazil/>

Отримано редакцією журналу / Received: 23.02.26
 Прорецензовано / Revised: 11.03.26
 Схвалено до друку / Accepted: 14.04.26
 Опубліковано / Published: 22.05.26

Pavlo IGNATIEV, DSc (Polit.), Prof.
 ORSID ID: 0000-0002-8179-4687
 e-mail: pavloi@yahoo.com
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Iryna CHEBAN, PhD Student
 ORSID ID: 0009-0002-7307-3609
 e-mail: iracheban1.4.9@gmail.com
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SMUGGLING TRADE AS A PHENOMENON OF BRAZIL'S BORDER REGIONS

Background. The article examines the problem of smuggling trade as one of the key challenges to Brazil's border policy. The relevance of the topic lies in the fact that this type of activity not only causes significant economic losses to the state but also undermines regional security by contributing to the spread of organized crime, illegal migration, and shadow financial flows.

Methods. The research employs comparative-historical, analytical, systemic, and geopolitical methods. It analyzes international rankings, analytical reports, and materials from global media that highlight the scale of smuggling in Brazil, its socio-economic consequences, and the specifics of border policy that is aimed at such activity. A systematic approach is applied to examine the processes of contraband trade of natural resources, narcotic substances, and representatives of flora and fauna between Brazil, Venezuela, Bolivia, and Paraguay.

Results. The research revealed that smuggling activity in Brazil's border regions is a multidimensional phenomenon closely linked to social inequality, unemployment, corruption, and insufficient state presence in remote areas. Three main centers of illegal trade were identified: the Amazon Basin (smuggling of gold, timber, rare species of wildlife, and drugs), two areas of "Triple Frontier" zone (transit of narcotics), and the northern territories bordering Venezuela (trade in gold ingots and fuel). The study confirms that excessive economic regulations and bureaucracy stimulate the growth of the shadow economy. International factors play a crucial role, including the rise in global gold prices, demand for exotic flora and fauna, and the transit of narcotics to Europe through West Africa.

Conclusions. Smuggling in Brazil's border regions is considered a complex socio-economic and political phenomenon of large-scale transnational nature that directly affects the stability of the entire South American continent. It is not only an economic issue but also a matter of regional security, as it strengthens organized crime with additional resources and weakens the institutional mechanisms of the state.

Keywords: Brazil, Paraguay, Venezuela, Bolivia, smuggling, minerals, fauna, flora, counteraction.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 327:351.86(477+438)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2026/1-62/28-35>

Ольга АНДРЕЄВА, д-р політ. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-4587-1267

e-mail: AndreevaOlga@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПОРІВНЯННЯ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГІВ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ В ОСНОВНИХ СФЕРАХ: БЕЗПЕКОВИЙ ПОГЛЯД

Вступ. У статті досліджено значення оцінки рівня розвитку країни у контексті забезпечення національної безпеки. Національна безпека будь-якої держави безпосередньо залежить від рівня її розвитку, що зумовлює необхідність розгляду цього поняття в міждисциплінарному контексті.

Методи. У процесі оцінювання рівня розвитку країни доцільно використовувати систему індикаторів, що відображають стан кожної з вищезазначених сфер. Це дозволяє не лише здійснювати поточний моніторинг, а й виявляти потенційні загрози та розробляти ефективні стратегії їх нейтралізації. Таким чином, оцінка рівня розвитку країни стає основою для прогнозування динаміки національної безпеки та формування відповідної державної політики.

Результати. Сучасні наукові дослідження засвідчують, що розвиток країни охоплює не лише економічні аспекти, а й політичні, соціальні, правові, екологічні, гуманітарні, інформаційні, науково-технологічні та військові складові. Такий підхід забезпечує комплексне розуміння чинників, що впливають на стан національної безпеки.

Висновки. У статті здійснено порівняльний аналіз рівня розвитку ключових сфер життєдіяльності України та Польщі в контексті сучасного безпекового простору. Дослідження виявляє наявну асиметрію між державами, що зумовлена історичними, геополітичними, зовнішніми та внутрішніми чинниками. Польща демонструє стабільні показники в економічній, соціальній, правовій та гуманітарній сферах завдяки членству в ЄС та НАТО. Особливу увагу приділено потребі системних реформ в Україні для забезпечення сталого розвитку та інтеграції в європейську архітектуру безпеки. Результати дослідження підтверджують, що Україна зберігає стратегічний потенціал для національного відродження, тоді як польський досвід трансформації безпекової політики в умовах регіональних викликів може слугувати взірцем для держав із подібними викликами.

Ключові слова: національна безпека, Україна, Польща, наукові дослідження, сфери забезпечення національної безпеки, ідеологія та пропаганда, інформаційна сфера, політична сфера, державна політика.

Вступ

У сучасних умовах глобальної турбулентності, трансформації міжнародного безпекового середовища та зростання гібридних загроз, національна безпека держави постає як один із базових концептів державного управління. Забезпечення стабільного розвитку та добробуту країни стає не лише ціллю державної політики, але й ключовим чинником гарантування безпеки. Відповідно, рівень розвитку держави в різних сферах життєдіяльності (економічній, соціальній, політичній, екологічній, інформаційній тощо) необхідно розглядати як фундаментальний елемент національної безпеки, що визначає її стійкість до зовнішніх та внутрішніх викликів. У цьому контексті рівень розвитку країни виступає не лише як показник її добробуту, але й як фундаментальний елемент стійкості у протистоянні загрозам. Неefективність в окремих аспектах життєдіяльності може створити передумови для дестабілізації, що, у свою чергу, трансформується у загрозу безпеці держави в цілому.

У науковій і прикладній площині спостерігається зростання інтересу до інтеграції інструментів стратегічного аналізу й оцінки розвитку держави з цілями безпекового планування. Проте в українському академічному дискурсі це питання досі залишається недостатньо структурованим, зокрема в частині міждисциплінарного підходу до оцінки рівня розвитку основних сфер життєдіяльності суспільства як чинника безпекової стійкості та індикатора потенційних загроз.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати основні аспекти, за якими стан розвитку держави може бути як чинником стабільності, так і джерелом потенційних ризиків в Україні та Польщі.

Методи

Дослідження базується на міждисциплінарному підході, включаючи аналіз національної безпеки України та

Польщі в основних сферах життєдіяльності держави. У межах дослідження також передбачається застосування комплексного аналітичного підходу, що базується на синтезі соціологічного, політичного, економічного та безпекового аналізу.

У процесі роботи над статтею було використано такі методи: логіко-філософський, аналітичний, синергетичний, метод узагальнення та порівняння.

Також використано компаративний метод для порівняння показників в основних сферах забезпечення національної безпеки. Метод ранжування дозволив співставити дані в межах шкали [0;1]. Що допомогло визначити стан розвитку ключових сфер життєдіяльності України та Польщі як суб'єктів сучасного безпекового простору. Порівняння цих показників не лише ілюструє наявні відмінності між державами, але й підкреслює структурну та функціональну специфіку їх безпекових систем в умовах динамічних геополітичних викликів.

Аналіз основних публікацій та досліджень.

Аналіз безпекових досліджень, присвячених Україні й Польщі, виявляє багатогранність підходів до вивчення національної та регіональної безпеки в умовах сучасних викликів. Проте такі дослідження є дещо фрагментарними та охоплюють лише визначені аспекти співпраці – військової, інформаційної безпеки, гуманітарної політики та впливу війни на суспільну свідомість. Серед польських дослідників проблематики тут можна виділити Ł. Jureńczyk, T. Marcinkowski, J. Sikorski, L. Vomlela. Українські дослідження представлені науковими працями О. Федченко, А. Качинський, В. Шевцов, О. Коваль та ін. Проте у науковому полі бракує комплексних компаративних досліджень стану розвитку ключових сфер життєдіяльності України та Польщі як суб'єктів сучасного безпекового простору.

© Андрєєва Ольга, 2026

Результати

Національна безпека в умовах глобалізованого світу розглядається як багатовимірна категорія, що вимагає системного аналізу та координації. Оцінка рівня розвитку окремих сфер життєдіяльності держави має не ізольований, а комплексний характер, що обумовлює необхідність міжсферового підходу в політиці безпеки.

Важливим є усвідомлення того, що кожна із ключових сфер – політична, економічна, соціальна, правова, інформаційна, науково-технологічна, екологічна, гуманітарна, військова, ідеологічна – не існує автономно, а перебуває у взаємозалежному функціональному полі, де процеси в одній сфері здатні суттєво впливати на інші. У цьому контексті національна безпека постає як інтегративна система, в якій зниження стійкості хоча б одного елемента може призвести до каскадних загроз національного масштабу.

Наприклад, політична нестабільність призводить до зниження інвестиційної привабливості, що підриває економіку, викликає соціальні протести та знижує довіру до державних інституцій. Або ж інформаційна вразливість дозволяє зовнішнім акторам впливати на громадську думку, стимулювати ідеологічну поляризацію та посилювати внутрішню напругу. У такому ланцюговому контексті безпекова спроможність держави визначається не лише силовим ресурсом, а здебільшого системною збалансованістю всіх сфер.

Крім того, саме міжсферовий аналіз дозволяє виявити структурні слабкості у державному управлінні, визначити точки синергії для підвищення ефективності політики безпеки та створити індикаторну модель моніторингу джерел загроз, яка відображає не лише факт загрози, а й її системне походження.

Таким чином, міжсферовий підхід стає не лише методологічною рамкою, а й практичним інструментом для стратегічного управління національною безпекою, його впровадження дозволяє трансформувати сучасні моделі протидії загрозам у превентивні механізми забезпечення стабільності та сталого розвитку держави.

Національна безпека держави – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, за якого забезпечується стабільний розвиток країни, її суверенітет, територіальна цілісність, політична незалежність, конституційний лад і загальнонаціональні цінності.

У науковому дискурсі національна безпека розглядається як багатовимірне явище, що охоплює політичні, економічні, соціальні, воєнні, інформаційні, екологічні, технологічні та інші сфери життєдіяльності суспільства й функціонування держави. Вона є динамічною системою, яка адаптується до змін внутрішнього та зовнішнього безпекового середовища.

До ключових характеристик національної безпеки зазвичай відносять її комплексність, що передбачає взаємозв'язок усіх сфер суспільного життя, які підлягають захисту; інституційність, яка базується на функціонуванні уповноважених державних органів, секторів безпеки й оборони; превентивність, що зосереджується не лише на реагуванні, а й на упередженні загроз; суб'єктно-орієнтований підхід, який охоплює як інтереси держави, так і права та свободи громадян і глобальний контекст, що враховує міжнародну взаємозалежність, інтеграційні процеси, участь у системах колективної безпеки тощо.

Таким чином, національна безпека держави є ключовою складовою державної політики, що забезпечує умови для сталого розвитку, збереження національної ідентичності та інтеграції у глобальний безпековий простір з урахуванням національних інтересів.

Сфери забезпечення національної безпеки держави – це комплекс взаємопов'язаних напрямів діяльності, що охоплюють основні аспекти життєдіяльності суспільства і держави, на які можуть впливати внутрішні або зовнішні загрози. Кожна із цих сфер є складовою частиною цілісної системи національної безпеки та потребує спеціалізованих підходів, ресурсного забезпечення і координації між суб'єктами безпекової політики (Федченко, 2022; Shevtsov, & Koval, 2023). За сучасних умов комплексне забезпечення національної безпеки потребує міжсекторальної взаємодії, проактивної політики ризик-менеджменту, а також застосування принципів сталого розвитку та стратегічного планування.

У науковому дискурсі під загрозами національній безпеці держави слід розуміти сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, умов, дій чи бездіяльності, що створюють або потенційно можуть створити критичну небезпеку для реалізації життєво важливих національних інтересів у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, інформаційній та інших сферах суспільного життя, і здатні спричинити дестабілізацію функціонування державних інститутів, підрив суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу (Shevtsov, & Koval, 2023).

У контексті сучасної парадигми безпекознавства загрози розглядаються не лише як вияви прямої агресії чи конфліктів, а й як комплексні, системні виклики, що формуються під впливом глобалізаційних процесів, геополітичної трансформації, гібридних воєн, кіберзагроз, кліматичних змін, а також внутрішніх соціально-економічних дисбалансів, що потребують комплексного та міждисциплінарного підходу на шляху їх зменшення або мінімізації ризиків їхньої імплементації. Загрози національній безпеці становлять комплексний феномен, що відображає динаміку внутрішньодержавних і зовнішньополітичних процесів, які у разі своєї реалізації можуть призвести до порушення стабільності суспільно-політичного розвитку, деградації стратегічних ресурсів та ослаблення інституційної спроможності держави забезпечувати безпеку своїх громадян та національних інтересів.

У сучасному науковому й безпековому дискурсі національна безпека розглядається як міждисциплінарна категорія, що інтегрує різні сфери суспільного життя. Адекватна та системна оцінка рівня розвитку кожної з них дозволяє не лише визначити актуальний стан національної безпеки, а й передбачити потенційні ризики та загрози.

Політична сфера є однією з базових складових національної безпеки, тому що саме вона формує основу державної стабільності, легітимності влади, керованості суспільними процесами та здатності до стратегічного управління (Про національну безпеку України, 2018). Політична система визначає не лише характер внутрішньої політики, а й модель зовнішньополітичної поведінки, що безпосередньо впливає на безпекові інтереси країни. Стабільність політичної системи є ключовим чинником у забезпеченні національної безпеки та передбачає наявність ефективного механізму розподілу влади, політичної відповідальності, контрольованості владних структур, а також здатність держави забезпечувати верховенство права, дотримання демократичних процедур і прав людини. Також важливо враховувати, що політична сфера є інтегруючим елементом для інших сфер: саме в ній формуються та приймаються рішення, які стосуються економічної, соціальної, військової, інформаційної та інших політик. Тому політична неспроможність чи слабкість політичного керівництва автоматично унеможливорює реалізацію комплексної стратегії національної безпеки.

Економічна сфера є фундаментальною складовою національної безпеки, оскільки саме наявність стабільної, конкурентоспроможної та самодостатньої економіки визначає здатність держави забезпечувати внутрішню стійкість, реалізовувати стратегічні програми розвитку, підтримувати обороноздатність та ефективно реагувати на внутрішні й зовнішні загрози.

У сучасних умовах національна безпека дедалі частіше розглядається крізь призму економічної стійкості, макроекономічної стабільності та інвестиційної привабливості. Саме вона визначає можливості держави щодо стратегічної автономності, сталого розвитку, ефективного управління ресурсами та адаптації до викликів зовнішнього середовища.

Соціальна сфера становить одну із ключових ланок у системі національної безпеки, оскільки саме рівень соціальної захищеності, добробуту та згуртованості населення є визначальними для внутрішньої стабільності держави, її соціального капіталу та стійкості до деструктивних впливів.

Соціальна безпека охоплює комплекс умов, за яких кожен громадянин має можливість задовольнити свої базові потреби у житті, праці, освіті, охороні здоров'я, соціальному захисті, та реалізовувати свої права й свободи незалежно від віку, статі, соціального походження чи місця проживання (Каплан, 2020).

Дефіцит соціальної справедливості, зростання бідності, безробіття, обмежений доступ до соціальних благ створюють передумови для соціальної напруги, протестної активності, радикалізації певних груп населення, що може бути використано як інструмент для внутрішньої дестабілізації або гібридного впливу зовнішніх сил.

Окрім цього, важливою загрозою є соціальна фрагментація, що виявляється у вигляді втрати довіри між громадянами, між громадянами та державними інституціями, а також посиленням соціального розшарування. За таких умов відбувається деградація соціальної єдності та солідарності, що унеможливорює мобілізацію суспільства в умовах кризи або загрози.

Інституційна спроможність держави щодо формування та реалізації ефективної соціальної політики, адаптації системи соціального захисту до сучасних викликів (зокрема в умовах воєнного стану, пандемій, економічних криз), є важливою складовою її безпекового потенціалу.

Правова (юридична) сфера є одним із наріжних камінців національної безпеки, оскільки саме вона визначає норми, правила та механізми функціонування держави, суспільства та особи в системі національного правопорядку. Ефективна правова система гарантує захист основоположних прав і свобод, забезпечує верховенство права, а також виступає інструментом стимулювання і противаг, що формують базу для легітимного управління та стабільного розвитку.

Несправедливість у функціонуванні правової системи формують середовище правової незахищеності, що є прямою загрозою національній безпеці. У таких умовах громадяни втрачають довіру до держави, послаблюється легітимність влади, а деструктивні сили отримують додаткові можливості для маніпуляцій. Отже, правова сфера не лише гарантує юридичну безпеку громадян, а й створює фундамент довіри до держави, стабільності інституцій та легітимності безпекових рішень (Про національну безпеку України, 2018). Вона забезпечує інституційну єдність країни, яка є необхідною умовою для ефективного протидії сучасним гібридним викликам.

Інформаційна сфера забезпечення національної безпеки в умовах трансформації сучасного світу набуває

особливої ваги як ключовий чинник формування свідомості громадян, управління суспільними процесами та забезпечення інформаційного суверенітету держави (Про схвалення стратегії ..., 2024). У XXI ст. інформація стала не лише ресурсом, а й зброєю – засобом впливу, маніпуляції, дестабілізації та гібридної агресії. Ключовими інструментами такого впливу є соціальні мережі, масмедіа, бот-мережі, фейкові новинні платформи, медіасимулятори, а також цілеспрямовані інформаційні кампанії, часто підтримувані іноземними спецслужбами. Водночас інформаційна сфера може бути не лише об'єктом захисту, а й потужним інструментом національного впливу як у середині країни, так і на зовнішню аудиторію.

Науково-технологічна сфера відіграє ключову роль у формуванні довгострокового потенціалу національної безпеки, оскільки саме інноваційні спроможності, рівень наукових досліджень і технологічний розвиток визначають можливості держави щодо забезпечення власної стратегічної автономності, обороноздатності, економічної самодостатності та лідерства в умовах глобальної конкуренції (Про схвалення стратегії ..., 2024). У сучасному світі, де технології визначають траєкторії геополітичного впливу, науково-технологічна сфера перетворюється на критичний елемент могутності держави. Провідні країни активно розвивають технологічний суверенітет, інвестуючи у штучний інтелект, біотехнології, квантові обчислення, космічні програми, оборонні технології нового покоління, цифрову інфраструктуру та кібербезпеку. Інтелектуальний потенціал країни, її здатність генерувати інновації, адаптувати технології та комерціалізувати наукові здобутки є не лише чинниками економічного розвитку, а й безпосереднім ресурсом безпеки. Із цього випливає необхідність формування національної науково-технологічної політики, інтегрованої із системою безпеки та оборони.

Екологічна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки, оскільки стан навколишнього природного середовища безпосередньо впливає на здоров'я населення, продовольчу та енергетичну безпеку, життєздатність економіки, стабільність соціально-політичної ситуації, а також здатність держави реагувати на екстремальні ризики природного й техногенного характеру. В умовах глобальної кліматичної кризи, зростання антропогенного навантаження, деградації екосистем і зменшення природних ресурсів, екологічна сфера стає потенційним джерелом конфліктів, міграційних потоків, катастроф, економічної дестабілізації, що перетворює її на важливий безпековий чинник. Отже, екологічна політика має розглядатися не лише як частина природоохоронної діяльності

Гуманітарна сфера охоплює широкий спектр суспільних відносин і процесів, пов'язаних із духовно-моральною та ціннісною основою життєдіяльності нації. У контексті національної безпеки вона є інтеграційним простором, що формує ідентичність, патріотизм, соціальну солідарність, міжетнічну толерантність і духовну стійкість у протистоянні зовнішнім і внутрішнім загрозам (Каплан, & Тищенко, 2020). Гуманітарна безпека є основою ментальної єдності суспільства, його здатності зберігати свою культурно-історичну самобутність, опиратися ідеологічній експансії, інформаційним впливам та ціннісному розмיתтю. Особливо небезпечною вважається гуманітарна залежність – ситуація, за якої суспільна свідомість орієнтується на чужі ціннісні моделі, а державні інститути втрачають можливість формувати й транслювати власну гуманітарну політику.

Тому саме на гуманітарну сферу покладені функції забезпечення ціннісного, символічного та ідентифікацій-

ного підґрунтя для стабільного функціонування держави, її легітимності, міжнародного іміджу та мобілізаційної здатності в умовах криз.

Військова сфера є фундаментальною складовою національної безпеки, що безпосередньо пов'язана із здатністю держави захищати свою територіальну цілісність, суверенітет, конституційний лад і життя громадян у разі збройної агресії або зовнішніх загроз військового характеру (Про рішення Ради національної безпеки ..., 2020). У сучасних умовах геополітичної нестабільності, загострення міждержавних конфліктів, а також гібридних форм протистояння, значення військової безпеки зростає як ніколи. Забезпечення військової безпеки вимагає комплексного, міжгалузевого підходу: координації між урядовими органами, стратегічного планування, інвестицій в оборонну науку й технології, оновлення законодавчої бази, а також залучення громадян до системи національного спротиву. В умовах затяжної війни саме військова сфера формує базис виживання держави як політичної та культурної спільноти, а її зміцнення має розглядатися як найвищий державний пріоритет.

Ідеологічна сфера та інформаційно-пропагандистські механізми мають критичне значення для забезпечення моральної стійкості суспільства, легітимності державної влади, національної згуртованості, а також для протидії зовнішнім інформаційним впливам. У сучасних умовах саме боротьба за свідомість людини, за право формувати уявлення про істину, цінності, добро і зло стає головною ареною протистояння держав у гібридній війні.

Ідеологія виконує системоутворювальну функцію, задаючи орієнтири розвитку суспільства, визначаючи сенс національного існування, мобілізуючи ресурси на досягнення спільних цілей (Оцінка рівня загроз ..., 2021). Відсутність чіткої державної ідеології або її слабкість відкриває простір для чужих ідеологем, маніпуляцій, деморалізації суспільства, підриву віри в державність, роздмухування внутрішніх конфліктів. Таким чином, сфера ідеології та пропаганда – це не лише інструмент внутрішньої мобілізації, а й засіб виживання в умовах багатовимірної війни, де перемога залежить не лише від зброї, але й від сили духу, правди, ідеї, яку народ готовий захищати.

Отже, можна стверджувати, що лише комплексний аналіз дає можливість здійснити оцінку рівня розвитку країни в усіх сферах життєдіяльності, що є не лише інструментом стратегічного планування, а й важливим запобіжником потенційним загрозам. Інтеграція результатів такого аналізу в політику національної безпеки дозволяє створити цілісну систему реагування, попередження криз і підвищення загальної стійкості держави.

У контексті глобалізованого світу, де інтеграція до міжнародних інституцій і дотримання загальновизнаних стандартів відіграють важливу роль у забезпеченні національної безпеки, особливого значення набуває використання міжнародних рейтингів та індексів як інструменту оцінки рівня безпеки держави в різних сферах її життєдіяльності. Ці рейтинги дають змогу здійснити порівняльний аналіз, виявити вразливі сегменти, а також оцінити ефективність політик національної безпеки у динаміці (Качинський, 2013).

Використання міжнародних індикаторів дозволяє забезпечити об'єктивність, транспарентність і наукову обґрунтованість аналізу стану безпеки в політичній, економічній, соціальній, правовій, інформаційній, екологічній, гуманітарній, військовій та інших сферах (Андрєєва, 2024).

Основна мета використання світових індексів полягає у вимірюванні, порівнянні та ранжуванні різних аспектів готовності, продуктивності або розвитку країн у різних сферах і галузях. Такі індекси надають важливі дані, які можуть бути використані для аналізу, прийняття рішень та розроблення відповідної політики на рівні країни, регіону або глобального рівня.

Сучасний підхід до оцінювання рівня національної безпеки передбачає системну аналітику не лише за внутрішніми параметрами, але й шляхом зіставлення національних показників із загальноприйнятими міжнародними стандартами (Marcinkowski, 2024). У цьому контексті значущу роль відіграють міжнародні рейтинги та індекси, які дозволяють визначити рівень розвитку країни у відповідних сферах життєдіяльності, співвіднести динаміку із глобальними тенденціями та виявити потенційні ризики для безпеки.

Таблиця 1

Розподіл міжнародних індексів за основними сферами життєдіяльності держави

Сфера життєдіяльності держави	Назва міжнародного індексу	Основні показники
Політична	Індекс демократії / <i>The Democracy Index</i> (Democracy Index ..., 2024)	Плюралізм, політична культура, виборчий процес, участь громадян
	Глобальний індекс м'якої сили / <i>The Global Soft Power Index</i> (Global Soft ..., 2024)	Міжнародний імідж, культурний вплив, довіра до уряду
Економічна	Індекс економічної свободи / <i>The Index of Economic Freedom</i> (Index of Economic Freedom, 2024)	Права власності, фінансова свобода, інвестиційний клімат
	Індекс процвітання / <i>Prosperity Index</i> (Poland – Prosperity Index, 2024)	Економіка, інфраструктура, доступ до ринку
Соціальна	Індекс соціального прогресу / <i>Social Progress Index</i> (Social Progress ..., 2024)	Базові людські потреби, добробут, можливості
	Індекс щастя / <i>The World Happiness Index</i> (Happiness index ..., 2024)	Рівень задоволення життям, підтримка, свобода вибору
Правова	Індекс верховенства права / <i>Rule of Law Index</i> (Rule of Law ..., 2024)	Незалежність суду, верховенство права, правозастосування
	Індекс сприйняття корупції / <i>Corruption Perceptions Index</i> (Corruption Perceptions ..., 2023)	Рівень сприйняття корупції у державних установах
Інформаційна	Індекс розвитку електронного урядування / <i>E-Government Development Index</i> (UN E-Government Knowledgebase ..., 2024)	Доступ до електронних послуг, відкритість даних
	Індекс цифрової якості життя / <i>Digital Quality of Life Index</i> (Digital Quality of Life ..., 2024)	Швидкість Інтернету, цифрова доступність, конфіденційність

Закінчення табл. 1

Сфера життєдіяльності держави	Назва міжнародного індексу	Основні показники
Науково-технологічна	Індекс сталого розвитку / <i>Sustainable Development Index</i> (Sustainable Development Report ..., 2024)	Збалансованість економіки, екології, соціальної сфери
	Глобальний індекс інновацій / <i>The Global Innovation Index</i> (Global Innovation Index ..., 2024)	Інноваційна інфраструктура, патенти, витрати на R & D
Екологічна	Індекс екологічної ефективності / <i>Environmental Performance Index</i> (Environmental Performance ..., 2024)	Екологічна політика, чистота повітря, захист природи
	Індекс ефективності зміни клімату / <i>Climate Change Performance Index</i> (CCPI 2024, 2024)	Рівень викидів, енергетична політика, зобов'язання
Гуманітарна	Індекс людського розвитку / <i>Human Development Index</i> (Human Development Index ..., 2023)	Очікувана тривалість життя, освіта, доходи
	Глобальний індекс навичок / <i>Global Skills Index</i> (Global Skills ..., 2023)	Освітній рівень, професійні вміння, навички майбутнього
Військова	Міжнародний рейтинг військової сили / <i>Global Firepower Index</i> (Poland military ..., 2024)	Військовий потенціал, людські ресурси, техніка
	Національний індекс кібербезпеки / <i>National Cybersecurity Index</i> (National Cyber Security ..., 2024)	Захист кіберпростору, законодавство, стійкість систем
Ідеологічна / Пропагандистська	Свобода у світі / <i>Freedom in the World</i> (Freedom in the ..., 2023)	Політичні права, громадянські свободи
	Свобода в Інтернеті / <i>Freedom on the Net</i> (Poland: Freedom ..., 2024)	Ступінь цензури, доступ до інформації, цифрові права

Практична цінність цієї класифікації полягає у можливості комплексно оцінити потенційні вектори загроз у різних сферах; здійснити моніторинг національного розвитку відповідно до міжнародних стандартів та орієнтувати державну безпекову політику на найбільш вразливі напрями.

Таким чином, міжнародні індекси виступають важливим діагностичним інструментом, що дає змогу своєчасно і точно реагувати на деструктивні тенденції, формувати ефективну стратегію національної безпеки та забезпечувати довгострокову стійкість держави.

Важливим чинником у розробленні індексів є використання сучасних емпіричних методів і підходів, серед

яких чинне місце посідає метод нормування, що дає змогу зводити показники до одного рівня. Це спрощує порівняння й обчислення підсумкового значення індексу та метод ранжування, який дає можливість наочно демонструвати місце країни в низці держав від найкращого до найгіршого.

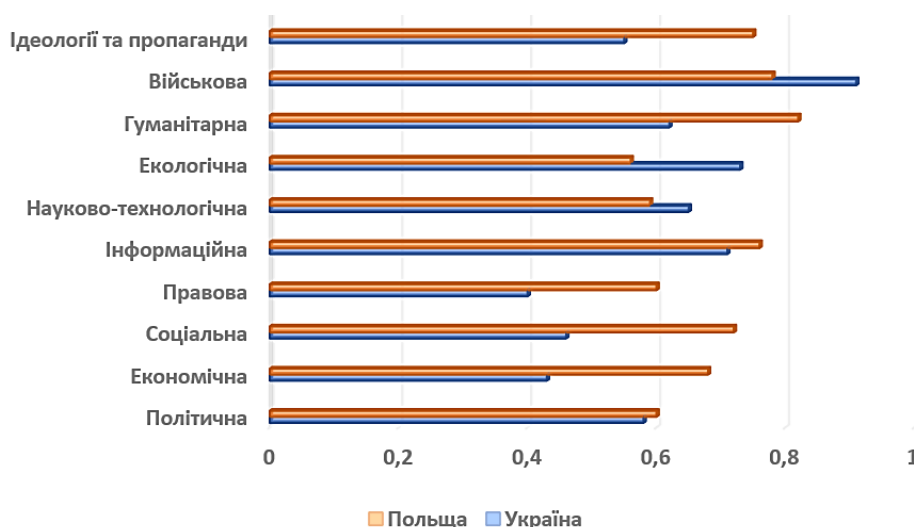
Отже, ми виокремили всі показники зазначених вище індексів для України та Польщі за 2023–2024 рр. і за допомогою методів нормування та ранжування привели їх до шкали 1-0, де 1 – найкраще значення у рейтингу, а 0 – найгірше (див. табл. 2).

Нормовані показники міжнародних індексів за основними сферами життєдіяльності України та Польщі 2023|24 рр.

Таблиця 2

Сфера життєдіяльності держави	Назва міжнародного індексу	Україна	Середнє значення	Польща	Середнє значення
Політична	Індекс демократії	0,49	0,58	0,72	0,6
	Глобальний індекс м'якої сили	0,69		0,486	
Економічна	Індекс економічної свободи	0,29	0,43	0,66	0,68
	Індекс процвітання	0,56		0,702	
Соціальна	Індекс соціального прогресу	0,65	0,46	0,7953	0,72
	Індекс щастя	0,27		0,644	
Правова	Індекс верховенства права	0,37	0,4	0,66	0,6
	Індекс сприйняття корупції	0,42		0,54	
Інформаційна	Індекс розвитку електронного урядування	0,84	0,71	0,8648	0,76
	Індекс цифрової якості життя	0,57		0,6601	
Науково-технологічна	Індекс сталого розвитку	0,74	0,65	0,8169	0,59
	Глобальний індекс інновацій	0,55		0,37	
Екологічна	Індекс екологічної ефективності	0,77	0,73	0,642	0,56
	Індекс ефективності зміни клімату	0,69		0,4786	
Гуманітарна	Індекс людського розвитку	0,48	0,62	0,881	0,82
	Глобальний індекс навичок	0,75		0,76	
Військова	Міжнародний рейтинг військової сили	0,88	0,91	0,6224	0,78
	Національний індекс кібербезпеки	0,93		0,93	
Ідеології та пропаганди	Свобода у світі	0,51	0,55	0,8	0,75
	Свобода в Інтернеті	0,59		0,6917	

На основі даних робимо наочну схему:

Порівняльна діаграма нормованих значень міжнародних індексів за основними сферами України та Польщі за 2023/24 рр.

Польща загалом демонструє вищі показники у більшості сфер життєдіяльності, що свідчить про її стабільнішу соціально-економічну й політичну систему, вищий рівень інтеграції до європейських інституцій, а також більш усталені механізми забезпечення національної безпеки. Україна в умовах війни та політичної турбулентності має сильні сторони, але також і низку викликів, які зумовлюють асиметрію в окремих сферах.

Наше дослідження дозволяє зробити комплексні висновки про стан розвитку ключових сфер життєдіяльності України та Польщі як суб'єктів сучасного безпекового простору. Порівняння цих показників не лише ілюструє наявні відмінності між державами, але й підкреслює структурну та функціональну специфіку їх безпекових систем в умовах динамічних геополітичних викликів.

Таблиця 3

Порівняльна таблиця нормованих індексних значень

Сфера	Україна	Польща	Коментар
Політична	0,58	0,60	Польща має більш усталені демократичні інститути, але Україна демонструє позитивну динаміку реформ
Економічна	0,43	0,68	Відчутна різниця: Польща – стабільна економіка ЄС, Україна – у стані воєнної економіки
Соціальна	0,46	0,72	Польща демонструє вищу якість життя, рівень соціального захисту й охорони здоров'я
Правова	0,40	0,60	Україна перебуває в процесі реформи правової системи, а Польща має більш усталене правове середовище
Інформаційна	0,71	0,76	Обидві держави активно протистоять дезінформації, зокрема у контексті війни в Україні
Науково-технологічна	0,65	0,59	Україна демонструє високий потенціал в ІТ-секторі, незважаючи на війну
Екологічна	0,73	0,56	Україна має високий потенціал щодо ресурсів і екомоніторингу, Польща – в енергозалежності
Гуманітарна	0,62	0,82	Польща активніше розвиває гуманітарну політику, освіту й культуру в європейському контексті
Військова	0,91	0,78	Україна має сильну армію внаслідок повномасштабної війни; реальна бойова готовність на вищому рівні
Ідеології та пропаганди	0,55	0,75	Польща має сильні позиції у формуванні національного нарративу та протидії зовнішній пропаганді

Дискусія і висновки

Наявна асиметрія у рівні розвитку окремих сфер є наслідком різного історичного досвіду, геополітичного становища, а також впливу зовнішніх і внутрішніх чинників. Польща як член ЄС та НАТО має системні переваги у таких сферах, як економіка, соціальний розвиток, правова та гуманітарна політика. Україна, перебуваючи у стані воєнного конфлікту, демонструє мобілізаційні переваги у сфері оборони, науки та екології.

Найвищий показник у військовій сфері для України (0,91) є логічним результатом активної фази оборонних дій проти РФ. Україна фактично є "польовою лабораторією" для випробування новітніх форм воєнного протистояння,

включаючи мережево-центричні та дроніві війни, а також перебування під постійним тиском кіберзагроз. Усе це формує унікальний досвід, який може бути інтегрований у спільну європейську безпекову політику.

Низькі індекси у соціальній, економічній та правовій сферах указують на наявні структурні вразливості, які ускладнюють забезпечення стабільного розвитку та реалізацію довгострокової безпекової політики. Низький рівень економічної самодостатності (0,43) та соціального забезпечення (0,46), що робить Україну залежною від зовнішніх ресурсів, гуманітарної допомоги й іноземних інвестицій.

Хоча Україна досягла високих показників в інформаційній сфері (0,71), зберігається потреба у посиленні

стратегічних комунікацій, формуванні єдиного державного нарративу та протидії зовнішнім ідеологічним впливам. Порівняно з Польщею (0,75 в ідеології та пропаганді), Україна потребує більш системної роботи в цьому напрямі з урахуванням досвіду країн-партнерів з НАТО.

Аналіз показує, що сильні сторони обох країн можуть бути доповнювальними. Україна має унікальні практичні напрацювання у військовій, інформаційній та науково-технологічній сферах, тоді як Польща володіє адміністративною стабільністю, економічною потужністю та гуманітарним ресурсом. Такий розподіл може слугувати підґрунтям для створення нових форматів регіональної безпекової співпраці.

Для досягнення сталого розвитку та інтеграції у європейську безпекову архітектуру Україна має реалізувати системні реформи в соціальній, економічній та правовій сферах. Особливу увагу слід приділяти підвищенню ефективності управління, правовій визначеності, зміцненню соціальної справедливості та розширенню наукового потенціалу в умовах воєнної та поствоєнної трансформації.

Результати дослідження демонструють, що Україна, попри гібридні виклики та воєнну агресію, зберігає ключовий потенціал для національного відродження. Її подальше стратегічне посилення можливе завдяки переосмисленню національної безпекової парадигми та тісній взаємодії з Польщею та іншими країнами-союзниками, а також глибокій трансформації внутрішньої політики через призму інтегральної безпеки. Тоді як ситуація в Україні стала каталізатором трансформації національної безпеки Польщі. Вона стимулювала переосмислення оборонної політики, стратегічної культури, енергетичної та інформаційної безпеки. Попри наявні ризики та виклики, Польща використовує цю ситуацію як можливість для зміцнення свого регіонального й міжнародного статусу, посилення стійкості держави та переоснащення сектору безпеки і оборони.

Список використаних джерел

- Андреева, О. (2024). *Україна у міжнародних рейтингах (2020–2023)*. ПП "Уждрок".
- Каплан, Ю. Б., & Тищенко, Ю. А. (ред.). (2020). *Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга)*. Національний інститут стратегічних досліджень.
- Качинський, А. Б. (2013). *Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень*. НІСД. https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2013-11/Kachunckuy_mon-e08dc.pdf
- Оцінка рівня загроз національній безпеці України в сучасних умовах. (2021). Національний інститут стратегічних досліджень. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/otsinka-rivnya-zahroz-natsionalniy-bezpetsi>
- Про національну безпеку України. (2018). Закон України від 24.01.2026. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
- Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України". (2020). Указ Президента України № 392/2020. Кабінет Міністрів України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>
- Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках. (2024, 31 грудня). Розпорядження № 1351-р. Міністерство цифрової трансформації України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-%D1%80>
- Федченко, О. (2022). Аналіз факторів та сучасних загроз інформаційній безпеці держави у контексті забезпечення національної безпеки України. *Journal of Scientific Papers*, 12(3), 128–134. <https://doi.org/10.33445/sds.2022.12.3.11>
- CCPI 2024. (2024). Climate Change Performance Index. <https://ccpi.org>
- Corruption Perceptions Index 2023. (2023). Transparency International. <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>
- Democracy Index: Poland. (2024). Our World in Data. <https://ourworldindata.org/grapher/democracy-index-eiu>
- Digital Quality of Life Index: Poland. Surfshark. (2024). <https://surfshark.com/research/dql/country/pl>
- Environmental Performance Index: Poland. (2024). <https://epi.yale.edu/country/2024/POL>
- Freedom on the Net: Poland. (2023). Freedom House. <https://rsf.org/en/country/poland>

- Global Innovation Index: Poland. (2024). World Economic Forum. <https://www.wipo.int/gii-ranking/en/poland>
- Global Skills Report 2023. (2023). Coursera. https://downloads.ctfassets.net/2pudprfttyv6/3hsWnXIMBMffv3E8UjBrzC/fbe6c4a0a0dc3726e0825405c005f224/Coursera_Global_Skills_Report_2023.pdf
- Global Soft Power Index 2024. Brand Finance. (2024). <https://static.brandirectory.com/reports/brand-finance-soft-power-index-2024-digital.pdf>
- Happiness index: Poland. (2024). World Happiness Report. <https://www.theglobeconomy.com/Poland/happiness/>
- Human Development Index by country. (2024). World Population Review. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/hdi-by-country>
- Index of Economic Freedom: Poland. (2024). Heritage Foundation. <https://www.heritage.org/index/pages/country-pages/poland>
- Jureńczyk, Ł. (2022). Changing the importance of Poland in the security policy of the United States in the context of the war in Ukraine. *Przegląd Politologiczny*, 28(1), 57–70. <https://doi.org/10.14746/pp.2022.28.1.4>
- Marcinkowski, T., Sikorski, J., & Vomlela, L. (2024). The sense of security in the face of the war in Ukraine: Comparative study of Poland and the Czech Republic. *Eastern Journal of European Studies*, 15, 292–316. <https://doi.org/10.47743/ejes-2024-S114>
- National Cyber Security Index: Poland. (2024). e-Governance Academy. <https://ncsi.ega.ee/country/pl/>
- Poland – Prosperity Index. (2024). Legatum Institute. <https://index.prosperity.com/globe/poland>
- Poland military strength. (2024). Global Firepower. https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=poland
- Poland: Freedom in the World 2024. (2024). Freedom House. <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2024>
- Rule of Law Index 2024. (2024). World Justice Project. <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/downloads/WJPIIndex2024.pdf>
- Shevtsov, V., & Koval, O. (2023). National security management in the context of global challenges. *Ukrainian Journal of Security Studies*, 5(1), 44–56. <https://doi.org/10.32473/ujss.v5i1.104>
- Social Progress Index. (2024). Social Progress Imperative. <https://www.socialprogress.org/social-progress-index>
- Sustainable Development Report. (2024). Poland. <https://dashboards.sdginde.org/profiles/poland>
- UN E-Government Knowledgebase. (2024). *E-Government Development Index: Poland*. <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/135-Poland>

References

- Andrieieva, O. (2024). *Ukraine in international rankings (2020–2023)*. Uzhdrak [in Ukrainian].
- Assessment of Threats to Ukraine's National Security in the Current Context. (2021). National Institute for Strategic Studies. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/otsinka-rivnya-zahroz-natsionalniy-bezpetsi>
- CCPI 2024. (2024). Climate Change Performance Index. <https://ccpi.org>
- Corruption Perceptions Index 2023. (2023). Transparency International. <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>
- Democracy Index: Poland. (2024). Our World in Data. <https://ourworldindata.org/grapher/democracy-index-eiu>
- Digital Quality of Life Index: Poland. Surfshark. (2024). <https://surfshark.com/research/dql/country/pl>
- Environmental Performance Index: Poland. (2024). <https://epi.yale.edu/country/2024/POL>
- Fedchenko, O. (2022). Analysis of factors and modern threats to the information security of the state in the context of ensuring the national security of Ukraine. *Social Development and Security*, 12(3), 128–134 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33445/sds.2022.12.3.11>
- Freedom on the Net: Poland. (2023). Freedom House. <https://rsf.org/en/country/poland>
- Global Innovation Index: Poland. (2024). World Economic Forum. <https://www.wipo.int/gii-ranking/en/poland>
- Global Skills Report 2023. (2023). Coursera. https://downloads.ctfassets.net/2pudprfttyv6/3hsWnXIMBMffv3E8UjBrzC/fbe6c4a0a0dc3726e0825405c005f224/Coursera_Global_Skills_Report_2023.pdf
- Global Soft Power Index 2024. Brand Finance. (2024). <https://static.brandirectory.com/reports/brand-finance-soft-power-index-2024-digital.pdf>
- Happiness index: Poland. (2024). World Happiness Report. <https://www.theglobeconomy.com/Poland/happiness/>
- Human Development Index by country. (2024). World Population Review. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/hdi-by-country>
- Index of Economic Freedom: Poland. (2024). Heritage Foundation. <https://www.heritage.org/index/pages/country-pages/poland>
- Jureńczyk, Ł. (2022). Changing the importance of Poland in the security policy of the United States in the context of the war in Ukraine. *Przegląd Politologiczny*, 28(1), 57–70. <https://doi.org/10.14746/pp.2022.28.1.4>
- Kachynskyi, A. B. (2013). *Indicators of national security: Definition and application of their threshold values*. NISS. https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2013-11/Kachunckuy_mon-e08dc.pdf
- Kaplan, Y. B., & Tyshchenko, Y. A. (Eds.). (2020). *Humanitarian policy in Ukraine: Challenges and prospects (White paper, analytical report)*. National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].
- Marcinkowski, T., Sikorski, J., & Vomlela, L. (2024). The sense of security in the face of the war in Ukraine: Comparative study of Poland and

the Czech Republic. *Eastern Journal of European Studies*, 15, 292–316. <https://doi.org/10.47743/ejes-2024-S114>

National Cyber Security Index: Poland. (2024). e-Governance Academy. <https://ncsi.ega.ee/country/pl/>

On approval of the Strategy for the Digital Development of Innovative Activity of Ukraine for the period until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2025–2027. (2024, December 31). Order No. 1351-r. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-%D1%80>

On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine". (2020). Decree of the President of Ukraine No. 392/2020. Cabinet of Ministers of Ukraine [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>

On the National Security of Ukraine. (2018). Law of Ukraine dated 24.01.2026. No. 2469-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Poland – Prosperity Index. (2024). Legatum Institute. <https://index.prosperity.com/globe/poland>

Poland military strength. (2024). Global Firepower. https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=poland

Poland: Freedom in the World 2024. (2024). Freedom House. <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2024>

Rule of Law Index 2024. (2024). World Justice Project. <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/downloads/WJPIndex2024.pdf>

Shevtsov, V., & Koval, O. (2023). National security management in the context of global challenges. *Ukrainian Journal of Security Studies*, 5(1), 44–56 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32473/ujss.v5i1.104>

Social Progress Index. (2024). Social Progress Imperative. <https://www.socialprogress.org/social-progress-index>

Sustainable Development Report. (2024). Poland. <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/poland>

UN E-Government Knowledgebase. (2024). *E-Government Development Index: Poland*. <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/135-Poland>

Отримано редакцією журналу / Received: 15.02.26

Прорецензовано / Revised: 28.02.26

Схвалено до друку / Accepted: 14.04.26

Опубліковано / Published: 22.05.26

Olha ANDRIEIEVA, DSc (Polit.), Prof.

ORCID ID: 0000-0003-4587-1267

e-mail: AndreevaOlga@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

COMPARISON OF INTERNATIONAL RANKINGS OF UKRAINE AND POLAND IN KEY SPHERES: A SECURITY PERSPECTIVE

Background. This article explores the significance of assessing a country's development level in the context of ensuring national security. The national security of any state is directly dependent on its level of development, which necessitates a multidisciplinary approach to this concept.

Methods. In the process of evaluating a country's development level, it is advisable to apply a system of indicators reflecting the state of each of the aforementioned spheres. This approach enables not only ongoing monitoring but also the identification of potential threats and the development of effective strategies for their mitigation. Thus, the assessment of a country's development level becomes the foundation for forecasting the dynamics of national security and formulating relevant public policies.

Results. Contemporary research shows that a country's development encompasses not only economic aspects but also political, social, legal, environmental, humanitarian, informational, scientific-technological, and military components. This comprehensive perspective allows for a deeper understanding of the factors influencing the state of national security.

Conclusions. The article presents a comparative analysis of the development levels in key areas of life in Ukraine and Poland within the current security environment. The study reveals an existing asymmetry between the countries, shaped by historical, geopolitical, external, and internal factors. Poland demonstrates stable performance in the economic, social, legal, and humanitarian spheres due to its EU and NATO membership. Particular attention is given to the need for systemic reforms in Ukraine to ensure sustainable development and integration into the European security architecture. The findings confirm that Ukraine retains strategic potential for national revival, while Poland's experience in transforming its security policy under regional challenges may serve as a model for states facing similar threats.

Keywords: national security, Ukraine, Poland, scientific research, spheres of national security, ideology and propaganda, information sphere, political sphere, governmental policy.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 327:35.078.3

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2026/1-62/36-42>

Лілія БОНДАРЕНКО, д-р політ. економії

ORCID ID: 0009-0003-7536-3228

e-mail: unitour@ukr.net

Український Вільний Університет, Мюнхен, Німеччина

ПУБЛІЧНИЙ ВПЛИВ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ В ДИПЛОМАТИЧНИХ УСТАНОВАХ В УМОВАХ КРИЗИ

Вступ. Дослідження присвячене аналізу публічного впливу як багатофункціонального інструмента управління дипломатичними установами в умовах кризових викликів. У сучасному міжнародному середовищі, де домінують гібридні загрози, воєнні конфлікти й інформаційні кампанії, класичні механізми дипломатії втрачають свою ефективність, поступаючись місцем більш гнучким формам взаємодії. Метою роботи є виявлення та обґрунтування ролі публічного впливу в управлінні дипломатичною діяльністю під час кризових ситуацій, а також визначення механізмів, що забезпечують його ефективність у багатовимірному середовищі сучасних міжнародних відносин.

Методи. Методологічна база дослідження ґрунтується на поєднанні системного, порівняльно-аналітичного та узагальнюючого підходів. Проведено комплексний огляд наукових праць, що висвітлюють концептуальні засади публічної дипломатії, стратегічних комунікацій і механізмів "м'якої сили" у кризових умовах.

Результати. Сучасні дипломатичні установи застосовують багаторівневий інструментарій публічного впливу, який поєднує цифрові комунікації, адаптовані під культурні особливості аудиторій, із традиційними заходами культурної дипломатії та гуманітарними програмами. Такий комплекс забезпечує не лише швидке реагування на кризові події, а й довготривалий іміджевий ефект. Водночас виявлено ризики цифрової дипломатії, зокрема фрагментацію комунікацій і зниження довіри через відсутність узгоджених стратегічних повідомлень. Запропоновано низку управлінських рішень для підвищення стійкості дипломатичних установ: інтеграція публічного впливу в стратегічне планування, розвиток кадрового потенціалу та модернізація технологічної бази комунікацій, а також активізація взаємодії із громадянським суспільством і діаспорними громадами.

Висновки. Публічний вплив є ключовим чинником ефективності дипломатичних установ у кризових умовах, оскільки дозволяє поєднати стратегічні комунікації, технологічні рішення й організаційні механізми для досягнення зовнішньополітичних цілей і підтримки міжнародної легітимності держави. Отримані результати мають наукову новизну, оскільки комплексно інтегрують зовнішній і внутрішній виміри дипломатичної діяльності через призму публічного впливу, та практичну цінність для розробки комунікаційних стратегій і антикризових планів. Перспективи подальших досліджень полягають у порівнянні ефективності моделей публічного впливу різних держав і розробці інтегрованих стратегічних комунікацій із використанням новітніх цифрових технологій.

Ключові слова: стратегічні комунікації, цифрова дипломатія, гуманітарні ініціативи, управління кризами.

Вступ

Сучасні дипломатичні установи функціонують у середовищі постійної турбулентності, зумовленої як глобальними, так і регіональними кризами. Повномасштабні воєнні конфлікти, гібридні загрози, економічні санкції та інформаційні кампанії створюють умови, у яких класичні інструменти дипломатії втрачають ефективність, поступаючись місцем публічному впливу як гнучкому засобу управління. Публічний вплив у дипломатичній практиці розглядається не лише як засіб комунікації з міжнародними та внутрішніми аудиторіями, а й як стратегічний інструмент формування довіри, мобілізації підтримки та консолідації ресурсів у періоди криз.

В умовах гібридних війн і зростання ролі цифрового середовища дипломатичні установи вимушені інтегрувати нові механізми комунікацій, поєднуючи традиційні канали з цифровими платформами, що посилює необхідність переосмислення управлінських підходів (Іваницька, & Архипова, 2025). Досвід провідних держав свідчить, що публічна дипломатія, заснована на ефективних комунікаціях та використанні інструментів "м'якої сили", стає важливим фактором зміцнення міжнародного авторитету та протидії кризовим викликам (Çiçek, 2022). Зокрема, цифровізація публічної дипломатії в Європейському Союзі (далі – ЄС) під час пандемічної та безпекової кризи продемонструвала нові формати впливу, засновані на інтерактивній взаємодії з цільовими аудиторіями (Frangonikolopoulos, & Spiliotakopoulou, 2022).

Для України цей аспект набув особливого значення у зв'язку з повномасштабною війною та необхідністю консолідації міжнародної підтримки. Дипломатичні представництва не лише інформують про реальний стан справ, а й активно впливають на громадську думку за кордоном, долучаються до гуманітарних, культурних та інформаційних кампаній, спрямованих на формування позитивного іміджу держави (Юрченко, 2024). При цьому публічний вплив стає ключовим механізмом не тільки зовнішньої комунікації, а й управління внутрішніми процесами в самих дипломатичних установах, сприяючи оптимізації рішень, збереженню довіри суспільства й партнерів.

Наукова дискусія навколо цього питання зосереджується на пошуку балансів між інституційною стабільністю, оперативним реагуванням на кризу та стратегічними комунікаціями, що формують довгострокову легітимність зовнішньополітичної діяльності (Дурман, О., & Дурман, М., 2022). Водночас залишаються малодослідженими питання внутрішньоорганізаційного використання публічного впливу, його інструментів та меж ефективності в умовах кризових загроз.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення управлінських підходів у дипломатичних установах через призму публічного впливу як багатофункціонального інструмента, що поєднує стратегічні комунікації, механізми м'якої сили й управлінські рішення у кризових ситуаціях. Це дозволяє по-новому оцінити потенціал публічної дипломатії та її зна-

© Бондаренко Лілія, 2026

чення для забезпечення національних інтересів у трансформаційних умовах сучасної міжнародної системи.

Метою дослідження є визначення та обґрунтування ролі публічного впливу як інструмента управління діяльністю дипломатичних установ в умовах кризових викликів, а також виявлення його потенціалу для забезпечення ефективності комунікацій, зміцнення довіри та мобілізації ресурсів у міжнародному та внутрішньому вимірах. У контексті гібридних загроз і трансформацій глобального порядку дослідження спрямоване на формування концептуальних засад використання публічного впливу в управлінській діяльності дипломатичної служби, що відповідає сучасним вимогам міжнародних відносин. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

1. Дослідити теоретичні підходи до розуміння сутності публічного впливу та його місця в управлінських процесах дипломатичних установ в умовах кризових загроз.

2. Проаналізувати механізми реалізації публічного впливу, включаючи цифрові інструменти комунікацій та стратегічні технології м'якої сили, що застосовуються дипломатичними представництвами у періоди гібридних воєн і політичних криз.

3. Виявити ефективні управлінські рішення та сформулювати рекомендації щодо оптимізації використання публічного впливу в діяльності дипломатичних установ для підвищення їх стійкості й результативності в кризових умовах

Огляд літератури. Проблематика публічного впливу в дипломатичних установах розглядається у різних наукових підходах, які можна умовно згрупувати за чотирма напрямками: концептуальні основи публічної дипломатії, стратегічні комунікації та м'яка сила, цифровізація дипломатичних практик, а також організаційно-управлінські аспекти в умовах кризових викликів.

Публічна дипломатія як інструмент міжнародної взаємодії розглядається І. Головком (2022) через призму трансформацій сучасного наукового дискурсу. Автор наголошує на посиленні ролі суспільних комунікацій у легітимації зовнішньої політики держави, однак обмежено розкриває її внутрішньоорганізаційний вимір. Подібної думки дотримується О. Юрченко (2024), який підкреслює значення публічної дипломатії у формуванні іміджу України на міжнародній арені, але не розглядає практичних механізмів її реалізації в умовах кризи. О. Євченко (2022) доповнює цей підхід, акцентуючи на публічній дипломатії на рівні місцевих громад, що створює додаткові канали для зміцнення зовнішньополітичного іміджу. Водночас дослідження цих авторів залишають відкритими питання про інтеграцію публічного впливу у внутрішнє управління дипломатичними установами.

У роботах О. Іваницької та Є. Архипової (2025) розкрито структуру стратегічних комунікацій держави в умовах гібридних воєн. Автори доводять, що публічний вплив набуває системного характеру лише за умови інтеграції медійних і культурних інструментів м'якої сили. Проте дослідження фокусується на загальнодержавному рівні, залишаючи без детальної уваги управлінські механізми на рівні конкретних дипломатичних представництв. З іншого боку, І. Цікул (2022) аналізує особливості комунікаційного супроводу діяльності зовнішньополітичних інститутів у сучасних демократіях, акцентуючи на необхідності забезпечення прозорості й довіри у взаємодії між владними структурами та громадськістю. Також Н. Кравчук, О. Луцишин і Д. Андрощук (2025) у своїй роботі трактують публічну дипломатію як стратегічний імператив конкурентоспроможності держави в умовах

світової трансформації, але цей підхід недостатньо враховує специфіку кризових умов, коли управлінські рішення мають бути адаптивними й оперативними. Ці висновки частково перегукуються з концептуальною оцінкою публічної дипломатії та технік м'якої сили, запропонованою А. Çiçek (2022), який наголошує на важливості їхнього поєднання для посилення міжнародного впливу.

Окремий пласт досліджень присвячено цифровим інструментам публічного впливу. С. Frangonikolopoulos і E. Spiliotakoroulou (2022) аналізують цифровізацію публічної дипломатії ЄС у період пандемічної кризи, демонструючи ефективність інтерактивних форматів взаємодії з цільовими аудиторіями. М. Teibowei (2024) розкриває специфіку цифрової дипломатії через призму мовної адаптації та нових форм комунікацій у цифрову епоху. Проте обидва дослідження мають обмежений контекст – вони описують окремі інструменти, але не пропонують інтегрованої моделі їхнього використання в умовах багатовимірних криз. Водночас О. Пономаренко, Ю. Морозюк і М. Нинюк (2024) наголошують, що воєнні дії значно впливають на ефективність державного управління, а отже, вимагають перегляду не лише змісту дипломатичних комунікацій, а й технологічної бази, на якій вони ґрунтуються.

Т. Михайлова (2023) досліджує модернізацію дипломатичної служби на прикладі світового й українського досвіду, зосереджуючи увагу на структурних реформах, однак публічний вплив у її концепції представлений лише як допоміжний фактор. Р. Палагусинець (2020) пропонує розглядати інтелектуальний капітал дипломатичної служби як ключову складову державного управління, що створює підґрунтя для розвитку ефективного публічного впливу, проте залишається недостатньо конкретизованим питання його реалізації в кризових ситуаціях. О. Дурман і М. Дурман (2022) наголошують на важливості інформаційних механізмів у зовнішньополітичному управлінні, але приділяють менше уваги саме управлінським практикам на рівні окремих дипломатичних установ.

Незважаючи на різноманітність підходів, більшість досліджень зосереджується або на концептуальних засадах публічної дипломатії, або на окремих інструментах її реалізації. Недостатньо вивченою залишається інтеграція публічного впливу у внутрішні управлінські процеси дипломатичних установ в умовах кризових викликів. Також помітні розбіжності у трактуванні ефективності цифрових комунікацій: одні автори розглядають їх як стратегічну перевагу, тоді як інші акцентують на ризиках фрагментації та втрати довіри. Окремо зауважимо, що наявні праці не дають узагальненої моделі публічного впливу, яка б урахувала специфіку багатовимірних криз, зокрема поєднання воєнних, інформаційних та соціально-економічних загроз. Отже, існує нагальна потреба у дослідженні публічного впливу як комплексного управлінського інструмента дипломатичних установ, що інтегрує стратегічні комунікації, цифрові технології та організаційні рішення для підвищення стійкості державної дипломатичної служби у кризових умовах.

Методи

Дослідження ґрунтується на теоретичному аналізі та синтезі наявних наукових підходів щодо публічного впливу як інструмента управління дипломатичними установами в умовах кризи. Використано порівняльно-аналітичний метод для зіставлення різних концепцій публічної дипломатії, стратегічних комунікацій та механізмів м'якої сили в міжнародній практиці. Метод узагальнення дозволив виокремити ключові тенденції вико-

ристання цифрових технологій і культурно-гуманітарних ініціатив у дипломатичній діяльності. Крім того, застосовано системний підхід, що дав змогу розглянути публічний вплив у комплексі зовнішніх і внутрішніх управлінських процесів дипломатичних установ.

Результати

Аналіз фахової літератури свідчить про формування кількох концептуальних підходів до трактування публічного впливу в дипломатії. Частина дослідників розглядає публічний вплив як продовження публічної дипломатії, зосередженої на зовнішніх аудиторіях. Зокрема, наголошується на вирішальній ролі суспільних комунікацій у легітимації зовнішньої політики держави при одночасно недостатньому висвітленні внутрішньоорганізаційного виміру цього процесу (Головко, 2022). Подібно, публічна дипломатія інтерпретується як інструмент формування міжнародного іміджу держави, хоча практичні механізми її реалізації в умовах кризи окремо не розглядаються (Юрченко, 2024). Окремий аспект додає акцент на локальному вимірі: залучення місцевих громад розширює канали публічного впливу для зміцнення зовнішньополітичних позицій держави (Євченко, 2022).

Інша група науковців підходить до публічного впливу через призму стратегічних комунікацій і "м'якої сили". Згідно з цим підходом, ефективність публічної дипломатії у кризових умовах залежить від поєднання традиційних медіа, цифрових платформ та інструментів "м'якої сили" в єдину комплексну стратегію. Дослідження показують, що публічний вплив набуває системного характеру лише за умови інтеграції медійних і культурних інструментів "м'якої сили" (Іваницька, & Архипова,

2025; Çiçek, 2022). Водночас наголошується на необхідності забезпечення прозорості та довіри у взаємодії дипломатичних інститутів із суспільством як передумови результативності комунікацій (Цікул, 2022). Таким чином, стратегічний підхід підкреслює синергію комунікаційних технологій і культурно-гуманітарних впливів для досягнення довгострокового міжнародного авторитету навіть у турбулентних умовах. Окремо дослідники наголошують на управлінському вимірі використання публічного впливу. Зокрема, публічна дипломатія розглядається як стратегічний імператив підвищення конкурентоспроможності держави в глобалізованому середовищі (Кравчук, Луцишин, & Андрощук, 2025). Однак такий погляд недостатньо враховує кризові ситуації, що вимагають адаптивних й оперативних управлінських рішень. Низка праць з державного управління зовнішньою політикою вказує також на важливість інформаційних механізмів впливу (Дурман, О. & Дурман, М., 2022), але конкретні внутрішньоорганізаційні практики на рівні окремих дипломатичних установ лишаються поза детальною увагою. У результаті більшість наявних досліджень або концентруються на концептуальних засадах публічного впливу, або аналізують окремі інструменти його реалізації, не пропонуючи цілісної моделі для багатовимірних кризових умов. Це засвідчує існування наукової прогалини щодо інтеграції публічного впливу у внутрішні управлінські процеси дипломатичних установ під час криз. Табл. 1 узагальнює основні наукові підходи до розуміння феномена публічного впливу та його ролі у управлінні дипломатичною службою.

Таблиця 1

Теоретичні підходи до публічного впливу в дипломатичних установах у кризових умовах

Автор(и), рік	Основний зміст підходу
Головко (2022)	Публічна дипломатія як чинник легітимації зовнішньої політики; підкреслено роль суспільних комунікацій, проте внутрішньоорганізаційний аспект розкрито обмежено
Юрченко (2024)	Публічна дипломатія як засіб формування позитивного іміджу України на міжнародній арені; значення іміджевої складової високе, але механізми реалізації в умовах кризи не деталізовані
Євченко (2022)	Розширення публічного впливу через локальні громади; місцева публічна дипломатія створює додаткові канали для зміцнення міжнародного іміджу держави
Цікул (2022)	Комунікаційний супровід зовнішньополітичних інституцій; акцент на відкритості влади та довірі громадськості як передумові ефективності публічних комунікацій
Іваницька, & Архипова (2025)	Стратегічні комунікації держави в умовах гібридної війни; для системності впливу поєднуються медійні канали й культурно-інформаційні інструменти "м'якої сили"
Кравчук, Луцишин, & Андрощук (2025)	Публічна дипломатія як стратегічний імператив конкурентоспроможності держави; розкрито значення впливу для глобальної позиції, однак без урахування специфіки кризових ситуацій, що потребують гнучкого управління
Дурман, О., & Дурман, М. (2022)	Інституційні та інформаційні механізми зовнішньополітичного управління; підкреслено роль стратегічних комунікацій у державному управлінні, проте аспекти реалізації впливу на рівні посольств залишаються не висвітленими
Çiçek (2022)	Концептуальна оцінка "м'якої сили" та технік публічної дипломатії; обґрунтовано важливість поєднання культурно-комунікаційних інструментів для посилення міжнародного впливу держав

Джерело: сформовано автором на основі (Головко, 2022; Юрченко, 2024; Євченко, 2022; Цікул, 2022; Іваницька, & Архипова, 2025; Кравчук, Луцишин, & Андрощук, 2025; Дурман, О. & Дурман, М., 2022; Çiçek, 2022).

Таким чином, існуючі теоретичні підходи відображають зростаюче значення публічного впливу як гнучкого інструмента дипломатії, що поєднує комунікаційні та культурні важелі. Водночас відсутність цілісної моделі, яка інтегрує зовнішній і внутрішній виміри цього впливу в управлінні дипломатичними установами під час криз, указує на необхідність подальшого дослідження механізмів реалізації та практичних рішень, присвячених цій проблематиці.

З огляду на теоретичні засади, наявна потреба в аналізі конкретних механізмів, за допомогою яких дипло-

матичні установи здійснюють публічний вплив у кризових ситуаціях. До таких механізмів належать сучасні цифрові канали комунікації та традиційні інструменти "м'якої сили", що застосовуються як у зовнішній діяльності, так і в межах внутрішньої організації дипломатичної служби. Зокрема, цифрова публічна дипломатія містить використання соціальних мереж, онлайн-платформ та інтерактивних інструментів для оперативного донесення інформації та взаємодії з міжнародною аудиторією. Європейський досвід, набутий під час пандемії COVID-19 та безпекових криз, демонструє

ефективність інтерактивних форматів комунікації: залучення цільових аудиторій через соціальні медіа підсилює вплив дипломатичних повідомлень і розширює їх охоплення (Frangonikolopoulos, & Spiliotakopoulou, 2022).

Важливою складовою цифрової стратегії є адаптація контенту під мовні й культурні особливості аудиторії, що підвищує рівень довіри і розуміння з боку іноземної громадськості (Teibowei, 2024). В умовах гібридної війни, яку переживає Україна, цифрові комунікаційні технології стали критично значущими для протидії дезінформації та мобілізації міжнародної підтримки. Зокрема, воєнні дії обумовили необхідність перегляду не лише змісту дипломатичних комунікацій, а й технологічної бази їх реалізації – від інфраструктури зв'язку до інструментів кібербезпеки (Пономаренко, Морозюк, & Нинюк, 2024). Поряд із цифровими інструментами, дипломатичні установи продовжують активно використовувати важелі "м'якої сили", адаптуючи їх до умов кризи. Ідеться про культурну дипломатію, освітні та наукові обміни, участь у гуманітарних проєктах, інформаційно-роз'яснювальні кампанії тощо. Такі заходи спрямовані на формування позитивного образу держави та емоційно-смыслового впливу на іноземну аудиторію.

Досвід України показує, що в період воєнної кризи посольства і консульства не обмежуються функцією інформування, а долучаються до гуманітарних, культур-

них акцій і медійних кампаній, аби заручитися підтримкою світової спільноти (Юрченко, 2024). Культурні заходи, поширення правдивої інформації про події, публічні звернення керівництва держави та інші символічні кроки створюють основу довіри до країни серед закордонної громадськості (Çiçek, 2022). Окремо слід зазначити роботу з українською діаспорою та громадянським суспільством за кордоном: повномасштабна війна спричинила безпрецедентні міграційні потоки, і дипломатичні представництва вимушені тісніше взаємодіяти з громадами українців за кордоном. Залучення діаспори як "народних послів" та координація гуманітарної допомоги через волонтерські мережі стали додатковими каналами публічного впливу України у світі. Внутрішньоорганізаційний аспект також відіграє роль: узгодженість дій і комунікацій усередині дипломатичної установи, оперативний обмін інформацією між центром та закордонними представництвами сприяють більш ефективному зовнішньому впливу (Головко, 2022). Отже, механізми реалізації публічного впливу в кризових умовах є багаторівневими – від цифрових технологій до міжособистісних і культурних заходів, що дозволяє поєднати інструменти різних типів для досягнення максимального ефекту. Найважливіші механізми публічного впливу, застосовувані дипломатичними установами під час криз, узагальнено в табл. 2.

Таблиця 2

Ключові механізми реалізації публічного впливу дипломатичних установ у кризових ситуаціях

Механізм	Характеристика та роль у кризових умовах
Соціальні мережі й цифрові платформи (цифровий канал)	Забезпечують інтерактивний двосторонній зв'язок із глобальною аудиторією в режимі реального часу; дозволяють оперативну поширювати офіційну позицію, спростовувати дезінформацію та мобілізувати підтримку за кордоном
Локалізований цифровий контент (лінгвістична та культурна адаптація)	Створення повідомлень із урахуванням мовних, культурних особливостей цільових аудиторій в інтернет-просторі; підвищує зрозумілість і довіру до комунікації, посилюючи вплив на різні сегменти суспільства за межами країни
Культурна дипломатія (культурно-освітні обміни)	Організація культурних заходів, презентація національної культури, освітні й наукові програми обміну; формує позитивний імідж держави, поглиблює міжкультурне порозуміння та закладає довгострокові основи дружніх відносин
Гуманітарні ініціативи та робота з діаспорою	Участь дипломатичних установ у гуманітарних акціях (допомога постраждалим, підтримка біженців), взаємодія з діаспорними громадами й волонтерськими мережами; зміцнює довіру до держави, демонструє солідарність і мобілізує міжнародну спільноту навколо вирішення кризових проблем
Стратегічні комунікації й медійні кампанії	Розробка єдиної стратегії публічних повідомлень з узгодженими тезами для всіх каналів (традиційних ЗМІ, соцмереж, публічних виступів); забезпечує цілісність і послідовність зовнішніх меседжів, підвищує стійкість до інформаційних атак та формує сприятливе інформаційне середовище щодо дій держави в умовах кризи

Джерело: сформовано автором на основі (Frangonikolopoulos, & Spiliotakopoulou, 2022; Teibowei, 2024; Пономаренко, Морозюк, & Нинюк, 2024; Юрченко, 2024; Çiçek, 2022; Головко, 2022).

Наведені механізми засвідчують, що дипломатичні установи у кризових умовах використовують комбінований інструментарій публічного впливу. Поєднання цифрових технологій із традиційними заходами "м'якої сили" створює синергетичний ефект: оперативність і масовість цифрових комунікацій доповнюється глибоким культурно-гуманітарним впливом. Такий комплексний підхід дозволяє гнучко реагувати на різні виміри кризи – військовий, інформаційний, гуманітарний – і підтримувати як міжнародну легітимність держави, так і довіру з боку власного суспільства.

На основі проведеного аналізу теоретичних підходів і механізмів можна виокремити низку управлінських рішень, здатних підвищити ефективність використання публічного впливу дипломатичними установами під час криз, а також сформулювати відповідні рекомендації. Першочерговим є інтегрування функції публічного

впливу в систему стратегічного управління дипломатичною службою. Кризові ситуації вимагають, щоби комунікаційна діяльність і публічна дипломатія стали невід'ємною частиною ухвалення рішень на всіх рівнях – від центрального апарату МЗС до окремих посольств. Практика показує, що збалансоване поєднання інституційної стабільності з оперативністю реагування на виклики, підкріплене стратегічними комунікаціями, забезпечує довгострокову легітимність зовнішньополітичних рішень (Дурман, О. & Дурман, М., 2022). Отже, керівництву дипломатичних установ доцільно запровадити постійні координаційні механізми для узгодження дій традиційної дипломатії й публічних комунікацій. Публічний вплив має розглядатися не як допоміжна, а як стратегічно важлива функція управління – особливо зважаючи на його роль у підвищенні глобальної конкурентоспроможності держави.

Друга важлива рекомендація полягає у зміцненні інституційного потенціалу дипломатичної служби для реалізації публічного впливу. Ідеться про розвиток "інтелектуального капіталу" (Палагусинець, 2020) – знань, навичок і компетентностей персоналу у сфері стратегічних комунікацій, цифрової дипломатії, роботи з медіа та громадськістю. Необхідно впроваджувати спеціалізовані навчальні програми, тренінги з кризової комунікації, обмін найкращими практиками між дипломатичними представництвами. Світовий і український досвід модернізації зовнішньополітичної служби свідчить, що без належної підготовки кадрів роль публічної дипломатії залишається другорядною (Михайлова, 2023). Таким чином, включення питань публічного впливу до програм підвищення кваліфікації дипломатів та створення окремих підрозділів/посад, відповідальних за комунікацію, є виправданим кроком. Паралельно слід модернізувати технологічну базу комунікацій: інвестувати в сучасні цифрові платформи, аналітичні інструменти для моніторингу інформаційного поля, засоби кіберзахисту та безпечного зв'язку. Дослідники наголошують, що воєнна криза в Україні висвітлює критичну залежність ефективності державного управління від оновлення як змісту, так і технічних засобів дипломатичних комунікацій (Пономаренко, Морозюк, & Нинюк, 2024). Отже, технічне переоснащення й кадрове зміцнення дипломатичних установ утворюють фундамент для результативного публічного впливу. Третім блоком рекомендацій є налагодження активної взаємодії дипломатичних установ із зовнішніми стейкхолдерами – громадськістю, медіа та міжнародними партнерами – на засадах прозорості та довіри. Забезпечення відкритості й підзвітності в роботі дипломатичних представництв, регулярні брифінги та

комунікація з громадянами (як вітчизняними, так і іноземними) сприяють зміцненню суспільної довіри навіть у складні періоди (Цікул, 2022). Публічна підтримка курсів зовнішньої політики значно зростає, коли населення розуміє цілі та заходи держави, тому стратегічні наративи мають бути чітко роз'яснені через масмедіа та соціальні платформи. Для цього дипломатичним установам варто розвивати партнерство з громадянським суспільством: залучати авторитетні неурядові організації, аналітичні центри й волонтерські рухи до інформаційних кампаній за кордоном. У випадку України до такого кола стейкхолдерів належать і багатомільйонні діаспорні спільноти, голос яких впливає на громадську думку й політику інших держав (Громадянська мережа ОПОРА, 2023). Співпраця з діаспорою, інформаційна підтримка українців за кордоном, спільні культурно-гуманітарні проекти з місцевими громадами інших країн – усе це рекомендується інституціоналізувати як частину публічної дипломатії у кризові часи. Нарешті, важливим є впровадження гнучких управлінських процедур, що дозволяють швидко реагувати на динаміку подій. Ідеться про делегування повноважень на рівень посольств для прийняття оперативних рішень у сфері комунікацій, створення кризових комунікаційних штабів, що працюють 24/7, та використання сценарного планування для підготовки до різних варіантів розвитку ситуації. Забезпечення такої гнучкості в рамках загальної стратегічної координації дозволить підтримувати ефективність публічного впливу навіть за непередбачуваних обставин. У табл. 3 подано узагальнені рекомендації стосовно управлінських рішень, спрямованих на оптимізацію використання публічного впливу дипломатичних установ у кризових умовах.

Таблиця 3

Ключові механізми реалізації публічного впливу дипломатичних установ у кризових ситуаціях

Рішення/рекомендація	Очікуваний ефект та обґрунтування
Інтеграція публічного впливу у стратегію управління	Включення публічної дипломатії до процесу стратегічного планування і прийняття рішень; забезпечує узгодженість дій класичної дипломатії та комунікацій, підвищує легітимність політики і стійкість установи під час кризи
Розвиток кадрового потенціалу та експертизи	Підготовка дипломатичного персоналу з питань стратегічних комунікацій, цифрових технологій, роботи зі ЗМІ; формує інтелектуальний капітал служби, необхідний для впровадження нових підходів публічного впливу та адаптації до викликів
Модернізація технологічної бази комунікацій	Оновлення цифрової інфраструктури (засобів зв'язку, інтернет-платформ, систем моніторингу інформаційного поля) та впровадження кіберзахисту; підвищує надійність і масштабованість комунікацій, дозволяє ефективно протидіяти інформаційним атакам у кризових ситуаціях
Прозорість та відкритість у діяльності	Запровадження регулярних публічних звітів, брифінгів, активна присутність у медіапросторі; підвищує рівень довіри громадськості й міжнародних партнерів, знижує ризики дезінформації, створює позитивний імідж відповідальної установи
Співпраця з громадянським суспільством і діаспорою	Інституційне залучення неурядових організацій, аналітичних центрів і діаспорних громад до реалізації публічної дипломатії; розширює аудиторію та канали впливу, додає легітимності меседжам через підтримку незалежних авторитетних голосів
Гнучкість та оперативність управлінських дій	Створення механізмів швидкого реагування (кризові комунікаційні команди, делегування повноважень посольствам, сценарне планування); забезпечує адаптивність дипломатичних інституцій до стрімких змін обстановки при збереженні стратегічної мети й координації

Джерело: авторська розробка.

Реалізація зазначених рекомендацій покликана оптимізувати використання публічного впливу як інструмента управління в дипломатичних установах, забезпечуючи їхню більшу стійкість і результативність у кризових умовах. Інтегрований підхід, що поєднує стратегічні комунікації, цифрові технології та організаційні зміни, дозволить дипломатичній службі ефективніше досягати зовнішньополітичних цілей, підтримувати національні інтереси та зміцнювати довіру до держави навіть за умов масштабних викликів і турбулентності міжнародного середовища.

Дискусія і висновки

Публічний вплив як інструмент управління дипломатичними установами в умовах кризи набуває особливої ваги через зростання гібридних загроз, трансформацію міжнародної системи та необхідність переосмислення ролі дипломатії в умовах воєнних, економічних та інформаційних викликів. Традиційні механізми зовнішньополітичної діяльності втрачають ефективність у періоди нестабільності, поступаючись більш гнучким формам взаємодії, що поєднують цифрові технології, стратегічні

комунікації та інструменти м'якої сили. Для України ця проблема є надзвичайно важливою в умовах повномасштабної війни, коли дипломатичні представництва стали не лише каналом донесення інформації, а й рушійною силою гуманітарних, культурних і комунікаційних ініціатив, спрямованих на мобілізацію міжнародної підтримки.

Аналіз наукових підходів свідчить, що публічний вплив тісно пов'язаний із публічною дипломатією, однак автори більшості робіт приділяють недостатню увагу внутрішньо-організаційним аспектам управління дипломатичними установами. Дискусії стосуються насамперед меж його ефективності: одні підкреслюють вирішальну роль у легітимації зовнішньої політики, інші наголошують на слабкій розробленості практичних механізмів реалізації в кризових умовах. Це свідчить про наявність прогалин у розумінні інтеграції публічного впливу у внутрішні управлінські процеси дипломатичних представництв.

Практичні аспекти показують, що сучасні дипломатичні установи використовують багаторівневий інструментарій, який поєднує цифрові комунікації, адаптовані під культурні особливості різних аудиторій, а також традиційні заходи культурної дипломатії та гуманітарні ініціативи. Синергія цих інструментів забезпечує як оперативне реагування, так і довготривалий іміджевий вплив. Разом із тим цифрова дипломатія має свої ризики, зокрема можливість фрагментації комунікацій і втрати довіри через недостатню узгодженість стратегічних повідомлень. Це доводить, що в умовах кризи необхідно інтегрувати цифрові й культурні засоби в межах єдиної комунікаційної стратегії.

Розроблені управлінські рішення дають змогу оптимізувати використання публічного впливу. До ключових напрямів належать інтеграція комунікаційної діяльності у стратегічне планування дипломатичних установ, розвиток кадрового потенціалу та модернізація технологічної бази комунікацій. Посилена взаємодія із громадянським суспільством і діаспорою сприяє розширенню каналів впливу та підвищенню легітимності дипломатичних меседжів. Не менш важливим є створення гнучких управлінських механізмів, які забезпечують швидке реагування на непередбачувані обставини. Це свідчить, що результативність діяльності дипломатичних установ у кризових умовах залежить від поєднання стратегічних комунікацій, технологічних рішень і організаційної адаптивності.

Отримані результати мають наукову новизну, оскільки узагальнюють теоретичні підходи та практичні механізми публічного впливу в умовах багатовимірної кризи, а також пропонують управлінські рішення, здатні інтегрувати зовнішній і внутрішній виміри дипломатичної діяльності. Практична цінність полягає в можливості використання цих висновків для розробки стратегій комунікаційної діяльності, антикризових планів та освітніх програм для дипломатичних кадрів. Результати можуть служити основою для вдосконалення національних підходів до формування позитивного іміджу держави й підвищення її міжнародної конкурентоспроможності.

Подальші дослідження варто спрямувати на аналіз практичних кейсів реалізації публічного впливу в різних країнах з метою порівняння ефективності моделей управління дипломатичними установами у кризових ситуаціях. Перспективним є також вивчення впливу цифрових технологій на зміну характеру дипломатичних комунікацій та розробка інтегрованих моделей стратегічних комунікацій, що поєднують класичні інструменти дипломатії з новітніми формами взаємодії із громадськістю. Особливої уваги заслуговує роль штучного інтелекту

в підвищенні адаптивності публічного впливу та прогнозуванні кризових сценаріїв.

Отже, публічний вплив довів свою ефективність як гнучкий інструмент управління дипломатичними установами в умовах кризи. Комплексне поєднання стратегічних комунікацій, інструментів м'якої сили та організаційно-технологічних рішень дає змогу дипломатичній службі не лише підтримувати міжнародну легітимність держави, але й зміцнювати її стійкість перед сучасними викликами.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Головко, І. (2022). Нова публічна дипломатія в сучасному науковому дискурсі. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, 14(2), 102–109. <https://doi.org/10.15421/352228>.
- Громадянська мережа ОПОРА. (2023). *Вплив повномасштабної війни на міграцію українців: як масштаби переміщення оцінюють держава Україна та міжнародні організації*. <https://www.oporaua.org/viyna/vpliv-povnomasshtabnoyi-viini-na-migratsiiu-ukrayintsiiv-iaak-masshtabipremishchennia-otsiniuiut-derzhava-ukrayina-ta-mizhnarodni-organizatsiyi-24523>
- Дурман, О., & Дурман, М. (2022). Державне управління зовнішньою політикою: інституційний та інформаційний механізми. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*, 33(72), 46–52. <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.1/09>.
- Свченко, О. (2022). Елементи публічної дипломатії в політиці громад. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, 1(12), 95–109. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2022-01-95-109>.
- Іваницька, О., & Архипова, Є. (2025). Стратегічні комунікації держави та їх складові в умовах гібридних війн. *Національні інтереси України*, 4(9), 780–789. [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-4\(9\)](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-4(9)).
- Кравчук, Н., Луцишин, О., & Андрощук, Д. (2025). Публічна дипломатія як стратегічний імператив зміцнення конкурентоспроможності держави в умовах трансформації світового порядку. *Empirio*, 2(1), 78–91. DOI: <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.1.78-91>.
- Михайлова, Т. (2023). Модернізація дипломатичної служби: світовий та вітчизняний досвід. *Вісник післядипломної освіти. Серія "Соціальні та поведінкові науки"*; *Серія "Управління та адміністрування"*, 26(55), 178–192. [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-26\(55\)-178-192](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-26(55)-178-192).
- Палагусинець, Р. (2020). *Механізм формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби як складова державного управління: теорія і практика*. ТОВ "Друкарня "Рута". <https://www.nuozu.edu.ua/zagruzka2/EB2.pdf> (дата звернення: 18.07.2025).
- Пономаренко, О., Морозюк, Ю., & Нинюк, М. (2024). Вплив воєнних дій на ефективність державного управління в Україні. *Академічні візії*, 32. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12068517>.
- Цікул, І. (2022). Особливості комунікаційного супроводу діяльності зовнішньополітичних інститутів влади в сучасних демократіях. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, 45, 193–204. <https://doi.org/10.31861/mhpi2022.45.193-204>.
- Юрченко, О. (2024). Публічна дипломатія як форма міжнародних комунікацій, її роль у формуванні іміджу України. *Економіка та суспільство*, 60. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-124>.
- Çiçek, A. (2022). Soft power, public diplomacy and public diplomacy techniques: A conceptual evaluation. *Turkish Business Journal*, 3(6), 103–119. <https://doi.org/10.51727/tbj.1203804>.
- Frangonikolopoulos, C., & Spiliotakopoulou, E. (2022). The digitalization of EU public diplomacy: The pandemic crisis and beyond. *Hellenic Foundation for European & Foreign Policy (ELIAMEP)*, 118/2022, 1–19. <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2022/11/Policy-paper-115-Frangonikolopoulos-Spiliotakopoulou-final-1.pdf> (дата звернення: 18.07.2025).
- Teibowei, M. (2024). Digital diplomacy and language in the digital age. *Research Journal of Mass Communication and Information Technology*, 10(1), 80–88. <https://doi.org/10.56201/ijssmr.v8.no1.2022.pg32.40>.

References

- Çiçek, A. (2022). Soft power, public diplomacy and public diplomacy techniques: A conceptual evaluation. *Turkish Business Journal*, 3(6), 103–119. <https://doi.org/10.51727/tbj.1203804>.
- Durman, O., & Durman, M. (2022). Public administration of foreign policy: Institutional and informational mechanisms. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Public Administration and Administration*, 33(72), 46–52 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.1/09>.
- Frangonikolopoulos, C., & Spiliotakopoulou, E. (2022). The digitalization of EU public diplomacy: The pandemic crisis and beyond. *Hellenic Foundation for European & Foreign Policy (ELIAMEP)*, 118/2022, 1–19. <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2022/11/Policy-paper-115-Frangonikolopoulos-Spiliotakopoulou-final-1.pdf>

Holovko, I. (2022). New public diplomacy in modern scientific discourse. *Philosophy and Political Science in the Context of Modern Culture*, 14(2), 102–109 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15421/352228>

Civic Network OPORA. (2023). *The impact of the full-scale war on the migration of Ukrainians: How the scale of displacement is assessed by the state of Ukraine and international organizations* [in Ukrainian]. <https://www.oporaua.org/viyna/vpliv-povnomasshtabnoyi-viini-na-migratsiiu-ukrayintiv-iak-masshtabi-peremishchennia-otsiniuiut-derzhava-ukrayina-ta-mizhnarodni-organizatsiyi-24523>

Ivanytska, O., & Arkhypova, Ye. (2025). Strategic communications of the state and their components under hybrid wars. *National Interests of Ukraine*, 4(9), 780–789 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-4\(9\)](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-4(9)).

Kravchuk, N., Lutsyshyn, O., & Androshchuk, D. (2025). Public diplomacy as a strategic imperative for strengthening the state's competitiveness under the transformation of the world order. *Empirio*, 2(1), 78–91 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.1.78-91>

Mykhailova, T. (2023). Modernization of the diplomatic service: World and domestic experience. *Bulletin of Postgraduate Education. Series "Social and Behavioral Sciences"; Series "Management and Administration"*, 26(55), 178–192 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-26\(55\)-178-192](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-26(55)-178-192)

Palahusynets, R. (2020). *The mechanism of forming the intellectual capital of the diplomatic service as a component of public administration: Theory and practice*. LLC "Ruta Printing House" [in Ukrainian]. <https://www.nuozu.edu.ua/zagruzka2/EB2.pdf>.

Ponomarenko, O., Moroziuk, Yu., & Nyniuk, M. (2024). The impact of military actions on the effectiveness of public administration in Ukraine. *Academic Visions*, 32 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12068517>

Teibowei, M. (2024). Digital diplomacy and language in the digital age. *Research Journal of Mass Communication and Information Technology*, 10(1), 80–88. <https://doi.org/10.56201/ijssmr.v8.no1.2022.pg32.40>.

Tsikul, I. (2022). Features of communication support for the activities of foreign policy government institutions in modern democracies. *Historical and Political Problems of the Modern World*, 45, 193–204 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31861/mhpi2022.45.193-204>

Yevchenko, O. (2022). Elements of public diplomacy in community policy. *International Relations, Public Communications and Regional Studies*, 1(12), 95–109 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2022-01-95-109>

Yurchenko, O. (2024). Public diplomacy as a form of international communications and its role in shaping Ukraine's image. *Economy and Society*, 64 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-124>

Отримано редакцією журналу / Received: 21.02.26

Прорецензовано / Revised: 05.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 14.04.26

Опубліковано / Published: 22.05.26

Liliia BONDARENKO, Doctor of Political Economy

ORCID ID: 0009-0003-7536-3228

e-mail: unitour@ukr.net

Ukrainian Free University, Munich, Germany

PUBLIC INFLUENCE AS A MANAGEMENT TOOL IN DIPLOMATIC INSTITUTIONS IN CRISIS CONDITIONS

Background. The study is devoted to the analysis of public influence as a multifunctional tool for managing diplomatic institutions in times of crisis. In the modern international environment, dominated by hybrid threats, military conflicts and information campaigns, classical mechanisms of diplomacy are losing their effectiveness, giving way to more flexible forms of interaction. The aim of the work is to identify and substantiate the role of public influence in managing diplomatic activities during crisis situations, as well as to determine the mechanisms that ensure its effectiveness in the multidimensional environment of modern international relations.

Methods. The methodological basis of the study is based on a combination of systemic, comparative-analytical and generalizing approaches. A comprehensive review of scientific works highlighting the conceptual principles of public diplomacy, strategic communications and mechanisms of "soft power" in times of crisis has been conducted.

Results. Modern diplomatic institutions use a multi-level toolkit of public influence, which combines digital communications adapted to the cultural characteristics of audiences with traditional cultural diplomacy activities and humanitarian programs. Such a complex provides not only a rapid response to crisis events, but also a long-term image effect. At the same time, the risks of digital diplomacy have been identified, in particular, fragmentation of communications and a decrease in trust due to the lack of coordinated strategic messages. A number of management solutions have been proposed to increase the resilience of diplomatic institutions: integration of public influence into strategic planning, development of human resources potential and modernization of the technological base of communications, as well as intensification of interaction with civil society and diaspora communities.

Conclusions. Public influence is a key factor in the effectiveness of diplomatic institutions in crisis conditions, as it allows combining strategic communications, technological solutions and organizational mechanisms to achieve foreign policy goals and support the international legitimacy of the state. The results obtained are scientifically novel, as they comprehensively integrate the external and internal dimensions of diplomatic activity through the prism of public influence, and have practical value for the development of communication strategies and anti-crisis plans. Prospects for further research lie in comparing the effectiveness of public influence models of different states and developing integrated strategic communications using the latest digital technologies.

Keywords: strategic communications, digital diplomacy, humanitarian initiatives, crisis management.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 327.8:338.48(497.1)"1948/1991"

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2026/1-62/43-51>

Анатолій ПАРФІНЕНКО, канд. іст. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0001-5951-0230

e-mail: parfinenko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна

ТУРИЗМ ЯК ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ АКТОР МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ ТА ПОЗАБЛОКОВОЇ ПОЛІТИКИ КОЛИШНЬОЇ ЮГОСЛАВІЇ

Вступ. У біполярній системі міжнародних відносин періоду холодної війни Югославія посідала виняткове місце як соціалістична держава, що після розриву з СРСР сформувала власну модель розвитку та політику позаблоковості, перетворившись на важливий елемент стратегічних розрахунків обох наддержав. У цьому геополітичному контексті міжнародний туризм вийшов за межі суто економічної та культурної сфери й набув значення транснаціонального актора, який активно підтримувався США як інструмент "мирного залучення" Югославії до західного політико-економічного простору. Це зумовлює необхідність концептуалізації міжнародно-політичного потенціалу туризму на прикладі Югославії як ключового позаблокового актора.

Методи. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує базові методи міжнародно-політичної науки. Застосовано системний, історико-дескриптивний і структурно-функціональний методи, які дозволили осмислити туризм як інструмент транснаціональної взаємодії та розширення ліберального світового порядку. Джерельну базу доповнили матеріали американських дипломатичних і розвідувальних архівів, що дало змогу реконструювати сприйняття туристичної мобільності в стратегічних розрахунках США.

Результати. Установлено, що залучення західних туристичних потоків стало одним із ключових шляхів виходу Югославії з дипломатичної ізоляції після 1948 р. та важливим інструментом її включення до західних мереж економічного й культурного обміну без формального відходу від позаблоковості. Підтримка свободи пересування, подорожей і туризму вписувалася у трансформацію американської політики від класичного "стримування" до логіки "конструктивного залучення", спрямованої на поступову зміну соціалістичного режиму через відкритість і взаємозалежність. Водночас туризм виконував важливу функцію демонстрації альтернативної, "ліберальнішої" версії соціалізму та дистанціювання від радянської моделі, що дозволяло Белграду позиціонувати себе як міст між Сходом і Заходом та поєднувати позаблоковість із поступовим включенням до ліберального світового порядку.

Висновки. Доведено, що в умовах холодної війни туризм перетворився на важливу форму транснаціональної акторності, здатну продукувати політичні, економічні та ідентифікаційні ефекти поза межами класичної дипломатії. Югославський кейс засвідчує, що мобільність і туристичні обміни стали інструментами довгострокового впливу, працювали на розмивання біполярних кордонів і просування ліберального світового порядку, у чому роль США була системоутворювальною. Туризм виступив структурним компонентом позаблокової політики Югославії та важливим чинником трансформації її зовнішньополітичної ідентичності.

Ключові слова: холодна війна, міжнародний туризм, Югославія, транснаціональні актори, політика неприєднання, стримування, зовнішня політика США, ліберальний світовий порядок.

Вступ

У біполярній системі міжнародних відносин періоду холодної війни Югославія посідала виняткове місце як соціалістична держава, яка після розриву з СРСР у 1948 р. сформувала власну модель соціалізму й обрала зовнішньополітичну позаблоковість, що зробило її ключовим елементом стратегічних розрахунків обох наддержав. Для Сполучених Штатів незалежна Югославія розглядалася не тільки як об'єкт стримування радянського впливу в Східній Європі, а й як своєрідний "клин", здатний підірвати монолітність радянського блоку та створити прецедент альтернативного, національно орієнтованого соціалізму. Залучення Югославії в "орбіту" політико-економічного впливу Заходу відбувалося не через військову інтеграцію, а шляхом економічної, фінансової та інституційної підтримки, що дозволяло зберігати її позаблоковий статус і використовувати як "вітрину" ліберальнішої альтернативи радянській моделі розвитку.

У такому геополітичному контексті міжнародний туризм набув значення повноцінного транснаціонального актора холодної війни, який активно підтримувався та просувався США як інструмент розширення сфери впливу ліберального світового порядку. Для Югославії, яка відкрилася для західних туристичних потоків значно раніше за інші соціалістичні країни, туризм став каналом "мирного залучення" до західного політико-економічного простору,

інструментом легітимізації моделі "самоврядного соціалізму" та важливою складовою її зовнішньополітичної ідентичності як буферної держави між Сходом та Заходом. Водночас, у наукових дослідженнях холодної війни роль туризму тривалий час залишалася маргіналізованою, що зумовлює необхідність переосмислення його значення як поля конкуренції ідей, ідентичностей і форм впливу в межах біполярної міжнародної системи, особливо на прикладі Югославії як ключового позаблокового актора.

Метою публікації є розкриття міжнародно-політичного потенціалу туризму як транснаціонального актора міжнародних відносин холодної війни та структурного компонента югославської політики позаблоковості. Зокрема, висвітлення ролі туризму у просуванні ліберального світового порядку, "мирному залученні" Югославської держави до сфери політико-економічного впливу Заходу в умовах формального збереження позаблокового статусу та формуванні зовнішньополітичної ідентичності як країни "третього шляху".

Огляд літератури. Сучасний міжнародно-політичний дискурс проблематики холодної війни дедалі активніше відходить від державоцентричних моделей аналізу, зосереджуючись на транснаціональних процесах, недержавних акторах і "м'яких" вимірах глобального протистояння. Теоретичні підвалини такого підходу були закладені у працях Дж. Розенау, який, аналізуючи транс-

© Парфіненко Анатолій, 2026

формацію міжнародної системи під впливом глобалізації, наголошував на розширенні кола учасників міжнародних відносин. У статті "Турист і терорист: дві крайнощі міжнародного континууму" (Rosenau, 1979) він окреслив туриста як символ нового "міжнародного континууму", в межах якого мобільність і повсякденні контакти набувають політичного значення.

У межах дослідження холодної війни значний масив праць присвячено еволюції югославської зовнішньої політики, позаблоковості та Руху неприєднання. Праці К. Бекх (Boeckh, 2014), Р. Нібура (Niebuhr, 2018), З. Стопіча (Stopić et al., 2024) розкривають зовнішню політику Югославії як ключовий інструмент формування міжнародної легітимності держави, що через стратегію "югославського глобалізму" та лідерство в Русі неприєднання дозволяло малій державі виступати активним суб'єктом світової політики, балансуючи між наддержавами до моменту краху цієї системи. Т. Яковіна концептуалізує югославську модель зовнішньої політики в умовах біполярного протистояння, демонструючи як країна формувала активну багатовекторну присутність через неприєднання, глобальні контакти та "активне співіснування" між Сходом та Заходом (Jakovina, 2017). Колективні монографії за редакцією П. Стуббса (Stubbs, 2023), а також А. Романо та Ф. Ромеро (Romano, & Romero, 2020) підкреслюють, що взаємодія соціалістичних режимів із Заходом у добу холодної війни не зводилася лише до біполярної логіки "стримування", а набувала форм економічної, культурної та інституційної взаємодії, у межах якої Югославія виступала основним простором модернізації та альтернативної глобалізації.

Економічні та структурні засади югославської політекономії "самоврядного соціалізму" проаналізовано у роботах М. Уваліч, яка розглядає ринковий соціалізм як передумову відкритості до Заходу. Монографія К. Конти (Konta, 2020) розкриває вплив американської "м'якої культури", яка слугувала зовнішнім імпульсом для внутрішніх реформ у Югославії, сприяючи рухам за децентралізацію, ринкову економіку та демократизацію.

Міждисциплінарне дослідження "Туризм і подорожі під час холодної війни" висвітлює особливості функціонування туризму як інструменту культурної дипломатії та засобу подолання ідеологічних бар'єрів між Сходом та Заходом (Pedersen, & Noack, 2020). Монографія за редакцією Г. Грандітс і К. Тейлор (Grandits, & Taylor, 2010) присвячена комплексному дослідженню туризму та дозволяє як проекту побудови соціалістичного суспільства в Югославії. Публікація І. Чукаріна ретельно висвітлює вплив політики "відкритих дверей" на міжнародну взаємодію та соціально-економічні стратегії Белграда (Tchoukarine, 2014).

Водночас у більшості досліджень туризм залишається другорядним сюжетом – економічним або культурним. Праці О. Парфіненка окреслюють його потенціал як міжнародно-політичного актора та структурний компонент ліберального світового порядку (Parfinenko, 2025a; Parfinenko, 2025b). Пропонована публікація розвиває цей підхід, інтегруючи політику подорожей і туризму в Югославії в аналітичну рамку трансформації американської стратегії – від класичного стримування до політики "конструктивного залучення" та "керованої відкритості". Вона спирається на матеріали дипломатичних архівів США, документи ЦРУ, Світового банку, що дозволяють концептуалізувати туризм не тільки як структурний компонент позаблокової політики Югославії, а й інструмент транснаціональної взаємодії, який працював на розширення ліберального світового порядку.

Методи

Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, що поєднує інструментарій теорії міжнародних відносин, історії та політичної соціології. Теоретична рамка спирається на концепції ліберального інтернаціоналізму, "м'якої сили" та транснаціональних акторів (Р. Кеогейн, Дж. Най, Дж. Розенау), що дозволяє інтерпретувати туризм як форму недержавної акторності, інтегровану у механізми "мирного залучення", просування ліберального світового порядку та трансформації біполярної системи.

Ключовим методологічним інструментом є системний підхід, у межах якого туризм розглядається як структурний компонент міжнародного середовища холодної війни, пов'язаний із еволюцією американської стратегії від класичного "стримування" до логіки "конструктивного залучення". Структурно-функціональний аналіз застосовано для виявлення ролі туризму в югославській моделі позаблоковості – як економічного ресурсу, інструмента самопрезентації та каналу включення до західних мереж обміну без формальної інтеграції у блокові структури.

Історико-дескриптивний і проблемно-хронологічний методи використано для реконструкції еволюції туристичної політики Югославії після 1948 р. та її зв'язку з геополітичними трансформаціями, розривом із СРСР і зміною стратегічних підходів США до Белграда. Компаративний метод застосовано для зіставлення югославського кейсу із ширшими практиками політики Заходу щодо соціалістичного світу – передусім у площині переходу від жорсткої логіки блокового стримування до інструментів економічної взаємозалежності, мобільності та культурних контактів. Це дало змогу показати специфіку Югославії як виняткового простору ранньої лібералізації мобільності та експериментального поля "мирного залучення" порівняно з іншими соціалістичними режимами. Дискурсивний аналіз використано для дослідження того, як туризм і мобільність репрезентувалися в американських стратегічних документах, публічній дипломатії та югославському зовнішньополітичному наративі. Це дозволило концептуалізувати туризм не лише як економічну практику, а як поле ідейної конкуренції та виробництва зовнішньополітичних смислів.

Результати

Радянсько-югославський розкол 1948 р. не тільки поставив Югославію в унікальне для біполярної системи становище міжнародної ізоляції з боку країн соціалістичного табору, а й вплинув на подальший перебіг холодної війни та трансформацію характеру блокового протистояння, насамперед у Східній Європі.

Зауважимо, що у перші повоєнні роки комуністичний уряд "другої Югославії" на чолі з Й. Тіто рухався у фарватері радянської зовнішньої політики та політично-економічної моделі, відмовившись від участі у "плані Маршала", започаткувавши націоналізацію промисловості, колективізацію сільського господарства, прискорену індустріалізацію та політичні репресії. Белград обмежував відносини зі США та підтримував Москву в міжнародних питаннях, демонструючи формальну блокову солідарність.

Водночас югославський випадок принципово відрізнявся прагненням до збереження реального політичного суверенітету. Харизматичний югославський лідер, Й. Тіто, який відіграв ключову роль у визволенні Балкан від нацистів і створенні Югославської держави, не приймав моделі підпорядкованості Москві та наполягав на проведенні самостійної зовнішньої політики, орієнтованої на національні інтереси. У дослідженні Дж. Перович

показано, що особливе роздратування радянського керівництва викликали самостійні дії Белграда щодо розміщення югославських дивізій в Албанії, підтримка комуністичного руху під час громадянської війни в Греції (1946–1949), а також плани щодо створення Балканської федерації під проводом Югославії (Perović, 2007). Такі ініціативи підривали монополію СРСР на політичне керівництво соціалістичним табором і формували в Москві побоювання появи альтернативного центру сили у Південно-Східній Європі.

Відмова югославського керівництва визнати ультимативні звинувачення в антирадянській лінії та ревізійнізмі, що були висловлені у листі Сталіна та Молотова в березні 1948 р., та подальше ухвалення резолюції Комінформу "Про стан у комуністичній партії Югославії" (Information Bureau of the Communist..., 1948) надали конфлікту відкритого й публічного характеру. Звинувачення в "націоналізмі" та виключення югославської компартії з Комінформу стали не тільки актом політичного покарання, а й сигналом для всього соціалістичного табору неприпустимості автономної лінії розвитку. Подальша ескалація супроводжувалася розривом дипломатичних відносин, масованою антиюгославською пропагандистською кампанією, економічною блокадою та концентрацією військ країн-сателітів СРСР уздовж югославських кордонів.

Усе це об'єктивно підштовхнуло Белград до пошуку альтернативних каналів взаємодії із Заходом та перетворило конфлікт на структурний чинник світової політики, який залишався актуальним до завершення холодної війни. І попри офіційне радянсько-югославське примирення (1955), процес "нормалізації" мав обмежений характер і не усував протиріч між двома моделями соціалізму. "Тітоїзм" був неприйнятним для Кремля, тому загроза радянського втручання залишалася важливим чинником стратегічних сценаріїв. Будь-яка потенційна криза на Балканах загрожувала не тільки радянською інтервенцією, для відбиття якої з 1969 р. в Югославії втілювалася концепція "озброєної нації", коли кожен готувався до використання зброї в колективній обороні, а й глобальним зіткненням між наддержавами.

Пошук Югославією контактів зі США ускладнювала як підтримка Тіто комуністичних рухів у Греції та Туреччині, так і концепція "стримування комунізму", ідеологічні основи якої були сформульовані у відомій "довгій телеграмі" Дж. Кеннана (лютий, 1946 р.). Водночас, саме Кеннан, на той час директор Центру планування політики – ключового "мозкового центру" Державного департаменту, став ініціатором перегляду американської стратегії щодо Югославії. У секретній доповіді "Ставлення уряду США до подій в Югославії" від червня 1948 р. Кеннан наполягав на необхідності заохочення появи "справжньої Югославії" як "самостійної політичної особистості" за умови її готовності до зближення із Заходом. У документі підкреслювалося, що "вперше в історії" один із "слуг міжнародного комуністичного руху", який контролював територію, збройні сили та політичну організацію, зумів "кинути виклик владі Кремля", продемонструвавши можливість альтернативного шляху розвитку. Цей прецедент розглядався як потенційний каталізатор зростання комуністичного націоналізму в регіоні та подальшої ерозії радянського табору (U.S. Department of State, 1948a). Принципово важливо, що цей документ не мав характеру експертної записки, а був схвалений держсекретарем Дж. Маршаллом і Радою національної безпеки, а його ключові висновки були розіслані американським дипломатичним місіям.

Інституційне закріплення цієї лінії зумовило поступове зняття економічних обмежень щодо Белграда, налагодження співробітництва, лібералізацію режиму мобільності та формування передумов для використання Югославії як важливого елемента коригування американської стратегії "стримування" у напрямку "керованого залучення" стосовно країн Східної Європи.

Радянсько-югославський розкол став не тільки безпековим викликом для Белграда, а й тригером глибокої трансформації внутрішньої моделі розвитку та міжнародного позиціонування держави. В умовах фактичної ізоляції в соціалістичному таборі та обмеженої довіри в капіталістичному світі, югославське керівництво було змушено переосмислити радянську політико-економічну систему й запровадити власну модель соціалізму, засновану на децентралізації, робітничому самоврядуванні та елементах ринкової конкуренції (Uvalić, 2018). Саме ця гібридність стала підґрунтям для тривалого балансування Югославії між Сходом і Заходом та відкривала можливості для маніфестації ідей "третього шляху" у зовнішній політиці, що спирався на принципи "позаблокості" та "неприєднання".

Попри зацікавлення, яке югославський досвід викликав серед лівих рухів, інтелектуалів і політиків у різних регіонах світу, міжнародне сприйняття Югославії залишалося вкрай суперечливим. Масштабна інформаційно-пропагандистська кампанія Кремля формувала образ Белграда як "зрадника" соціалізму й "поліцейської держави фашистського типу" (Information Bureau ..., 1949). Водночас для Заходу країна тривалий час залишалася так само ідеологічно "чужою" комуністичною державою. За цих умов вихід із ізоляції вимагав нетрадиційних інструментів, здатних обійти жорсткі рамки блокового протистояння. Таким інструментом став міжнародний туризм, який у післявоєнний період дедалі більше набував значення не просто економічного сектору, а й каналу міжнародної комунікації, культурної дипломатії та символічного представництва держави.

На тлі відсутності союзників і загострення безпекових загроз югославська влада розгорнула цілеспрямовану й агресивну туристичну політику, надавши іноземному в'їзному туризму стратегічного зовнішньополітичного значення. В умовах, коли громадянам країн "народної демократії" було заборонено відвідувати Югославію, масова присутність західних туристів мала відіграти роль своєрідного "плебісциту довіри", покликаною засвідчити життєздатність югославської моделі та міжнародну легітимність політичного режиму Тіто поза рамками радянської "орбіти". Іноземні відвідувачі мали "на власні очі" переконалися в реальності югославського експерименту та спростувати ярлики радянської пропаганди. Показово, що вже у 1948 р. Й. Тіто у розмові з американським послом Кавендішом Кеннаном щодо першочергових потреб югославської сторони порушив питання "скасування туристичної заборони" як перший пріоритет. При цьому особливу увагу югославського керівництва до "розблокування" туристичних обмінів посол у своєму звіті пояснював "політичними чинниками" (U.S. Department of State, 1948b). Фактично йшлося про використання міжнародної мобільності як інструменту зовнішньої легітимації режиму та виходу Югославії з міжнародної ізоляції.

Ініціативи югославського керівництва щодо лібералізації туристичних контактів отримали "позитивний відгук" в американській політиці та медійному дискурсі. Приміром, у вересні 1949 р. агентство Associated Press репрезентувало Югославію не як типову комуністичну диктатуру, а як своєрідну "туристичну Мекку", уряд якої

провадить курс на модернізацію. Наголошувалося, що одним із ключових інструментів цієї політики стали "відкриті кордони", надання іноземним туристам можливості вільного пересування країною та насолодження природною красою. Це мало сприяти економічному розвитку та зростанню добробуту населення. Відповідні наративи підкріплювалися публікаціями світлин адриатичних курортів на шпальтах провідних американських газет із заголовками на зразок "Югославія вітає туристів", які акцентували на впровадженні югославським урядом "нового та доброзичливого режиму прийому іноземних відвідувачів" (Associated Press, 1949).

Вже на початку 1950-х рр. ця стратегія дала відчутні результати. Західні медіа дедалі частіше репрезентували Югославію як "іншу" комуністичну країну, відкрити для світу й модернізації, а туристичні потоки із Західної Європи та США зростали рекордними темпами. Ключовим меседжем югославської стратегічної комунікації стало гасло "Приходь та побач правду" ("Come and See the Truth"), яке було сформульоване одним із ідеологів режиму Е. Карделем, який на той час був міністром закордонних справ (Tchoukarine, 2014, p. 170–171). Як слушно зауважують Грандіс і Тейлор, міжнародному туризму в цей період надавалося майже "утопічне значення" – ознайомити з югославським експериментом, спростувати радянські ярлики та вийти з дипломатичної ізоляції. До кінця існування Югославії, він "залишався інструментом легітимації режиму та югославського бренду" (Taylor, & Grandits, 2010, p. 20).

Вихід з міжнародної ізоляції зумовив поступовий перехід Белграда від режиму оборонного виживання до активного ствердження власної суб'єктності у біполярній системі, що передбачало отримання певних безпекових гарантій, дипломатичне маневрування з метою використання існуючого суперництва між наддержавами та демонстративне дистанціювання від логіки блокового протистояння (Rajak, 2014, p. 155–156). Розвитку нового дипломатичного треку Югославії сприяло підписання Балканського пакту (1954) із країнами-членами НАТО – Грецією та Туреччиною, що дозволило опосередковано позиціонувати себе із західним оборонним альянсом, а також "нормалізація" відносин з СРСР. Лист Хрущова від 22 червня 1954 р. із пропозицією врегулювати радянсько-югославський конфлікт був триумфально сприйнятий у Белграді як визнання Югославії у соціалістичному світі при збереженні власних принципів позаблоковості. Водночас югославське політичне керівництво розглядало претензію на автономне лідерство у світовому комуністичному русі як інструмент захисту від домінування від будь-якої з наддержав. У звіті Оперативно-координаційної ради США з цього приводу зазначалося, що сприятлива міжнародна кон'юнктура розширила "свободу дій" Белграда, дозволивши йому зменшити залежність від Заходу та підвищувати міжнародний престиж через декларування віддаленості від блоків (U.S. Department of State, 1955).

Зміцнення стратегічних позицій Югославії між двома блоками дозволило перейти до активної розбудови мережі союзів у деколонізованих країнах глобального Півдня, де у політичному житті помітну роль відігравали соціалістичні партії, хоча така політика й була тонким дипломатичним балансуванням. Саме тому, виступаючи в індійському парламенті у грудні 1954 р., Тіто всіляко спростовував намагання побачити в об'єднанні Югославії з країнами Азії спробу створення "третього блоку". Прагнучи зміцнити свої політичні позиції, Белград просував ідеї демократизації міжнародної системи, висту-

пав проти колоніальної політики великих держав, засуджував практику поділу світу на сфери інтересів, пропагував позаблоковість, рівність та активне співіснування між державами та націями з різними політичними системами (Tito, 1954). Відносини з країнами Південної Азії та Близького Сходу, закладені під час дипломатичних вояжів маршала Тіто, підкреслювали претензію Белграда на лідерство у "третьому світі" поза блоковою архітектурою, що згодом утілилося у створенні Руху неприєднання. Саме в Белграді у вересні 1961 р. відбулася перша конференція неприєднаних країн, де рух отримав офіційне оформлення як міжнародна сила, а президент Тіто виступив одним із головних ініціаторів створення блоку, перетворивши Белград на центр альтернативної світової дипломатії, формально незалежної від Вашингтону та Москви. Зауважимо також, що ідеї "тітоїзму" як націонал-комуністичного руху, що відкидав "васальні" відносини, відстоюючи невтручання у внутрішні справи та незалежність країн, мали значну привабливість у країнах Азії та Африки, де, за спостереженням Р. Нібура, "югославський шлях конкурував за ідеологічний простір із радянськими, китайськими та західними моделями" (Niebuhr, 2019, p. 116).

Американські розвідувальна та аналітичні структури системно моніторили вплив так званого "югославського чинника" на динаміку міжнародного протистояння. У програмних документах Ради національної безпеки США наголошувалося, що підтримка Белграда була спрямована насамперед на "захист югославської незалежності від радянського тиску та потенційного нападу й прагнула втримати режим Тіто на плаву" (U.S. Department of State, 1956). У стратегічних оцінках підкреслювалося, що "неприєднання Югославії до радянського блоку має велике стратегічне значення для безпеки Вільного світу". Зважаючи на геополітичне положення та військовий потенціал, "незалежна Югославія залишає радянський блок без важливих активів і знижує радянську загрозу" в Європі. Аналітики Ради зауважували, що "єресь Тіто" забезпечила Заходу важливий політико-психологічний актив, оскільки являла перший успішний прецедент "відходу комуністичного уряду від радянської орбіти, кинувши виклик контролю Кремля над світовим комунізмом як інструментом радянського імперіалізму" (U.S. Department of State, 1954). З огляду на зростання ролі Руху неприєднання, який загрожував набуті суто антизахідного змісту, Югославія сприймалася у Вашингтоні як відносно прийнятний партнер у "третьому світі" порівняно з радикальними установками маоїстського Китаю.

Зважаючи на таку оцінку, в інтересах безпеки Сполучених Штатів було "зміцнення волі та здатності югославської нації захищати свою незалежність", навіть попри принципову опозицію США до югославського комуністичного режиму. Стратегічною метою американської політики щодо Югославії було визначено поступову "переорієнтацію режиму Тіто в напрямку політичної та економічної лібералізації" без прямого втручання у внутрішні справи. Координацію цієї політики було покладено на Оперативно-координаційну раду, а інструментарій підтримки виходив за межі військової та економічної допомоги, охоплюючи заходи публічної дипломатії, включаючи розширення людських контактів. США надавали особливого значення формуванню міжнародного іміджу Югославії як незалежної, відкритої комуністичної держави, заохочуючи свободу пересування, культурні та освітні обміни, а також розвиток туризму. Зокрема, у документах шлося про необхідність "заохочення тісних зв'язків" Югославії з "націями віль-

ного світу", що було визначено як один із засобів "зміцнення оборони Заходу" та впливу на режим Тіто. В інтересах посилення західного ліберального впливу пропонувалося розвивати "ширші культурні контакти" між американцями та югославами, включаючи як офіційні, так і приватні програми обміну студентами, інтелектуалами, військово-технічним персоналом і приватними особами (U.S. Department of State, 1954).

Стратегічна орієнтація Вашингтону на розвиток прямих міжлюдських контактів як інструмент поширення ліберальних норм і формування довіри була представлена в ухвалі Ради національної безпеки США стосовно Югославії в 1956 р. У документі рекомендовалося активно використовувати "унікальне становище Югославії як незалежної комуністичної держави у Східній Європі", що мало сприяти "послабленню радянської влади в країнах-сателітах". Одним із ключових виявів цієї "унікальності" розглядався розширений режим мобільності із Заходом та свобода пересування, що вигідно вирізняло югославську модель соціалізму. У зв'язку з цим документ пріоритетизував "заохочення тісніших політичних, економічних, військових, культурних, туристичних, індивідуальних, технічних та наукових зв'язків між Югославією та країнами Західної Європи" (U.S. Department of State, 1956). Задля посилення ліберального впливу пропонувалося розгортати програми академічних обмінів та спрощувати візові процедури, що засвідчує надання туристичним і гуманітарним контактам системного зовнішньополітичного значення.

Установка американських аналітичних і дипломатичних структур на підтримку Югославії як відкритої та успішної країни "третього шляху", що вирвалася з "кайданів" радянської опіки, органічно збігалася з прагненням югославського керівництва до політичної емансипації та належного статусу у світовій політиці. У такій логіці неприєднання та відкритість югославської Адриатики були перетворені на ключовий зовнішньополітичний актив і символічний бренд, навколо якого вибудовувалася культурна, медійна та туристична політика. Югославська стратегічна комунікація послідовно конструювала образ країни як "нового континенту" між Сходом та Заходом. Це яскраво виявилось у діяльності ілюстрованого журналу "Югославія", який, за спостереженням Т. Ціммерман, поєднував функції пропаганди, путівника й мистецького видання та просував державу як "окремий світ", де адриатичні ландшафти, культурна спадщина, індустріалізація та "прогресивний" суспільний устрій під керівництвом Тіто формували ядро національної та туристичної привабливості. Нова ідеологія просуvala "інтернаціоналізм" і "колективний культурний простір", у якому соціалістична ідилія приютила спочатку народи Югославії, а із започаткуванням Руху неприєднання – і народи Азії та Африки. Такий дискурс продукував двовимірний образ Югославії, придатний для різних ідеологічних інтерпретацій – на Сході як "соціалістичну ідилію робочих", а на Заході – як "рай для туристів та споживачів", що доповнювалося візуальним акцентом на дипломатичних подорожах Тіто до Азії та Африки, як доказ міжнародного престижу й визнання (Zimmermann, 2016, p. 475). Подібний образ відтворював англомовний журнал "Yugoslav Live", який у стилі фотожурналістики популяризував Рух неприєднання та співпрацю із "третім світом", формуючи, за С. Фармер, "сонячне зображення Югославії та її особливого 'третього шляху'" і водночас зміцнюючи імідж Белграда як центру міжнародної солідарності. Пропаганда та реклама вдало поєднували "югославський шлях" з естетикою націо-

нальної географії, що створювало привабливий туристичний образ країни за кордоном (Farmer, 2019).

Часткова відкритість Югославії до західної культури, зокрема культури туризму, стала чинником соціально-економічних перетворень і водночас інструментом ідеологічного позиціонування "третього шляху". Уже 1954 р. країна досягла довоєнного рівня міжнародних прибуттів (понад 300 тис.), а в 1960 р. приймала 870 тис. іноземних відвідувачів за середньорічними темпами зростання майже 18,2 %, що істотно перевищувало світові показники. Масовий туризм на Адриатиці супроводжувався державними інвестиціями в готелі, транспорт і сервісну інфраструктуру (Central Intelligence Agency, 1971, p. 7), а публічний дискурс репрезентував узбережжя як "сучасний Вавилон", у якому різні люди "говорять своєю мовою" і "живуть за своїми звичаями", але "уживаються" (Buhin, 2022, p. 192), що відсилало до ідей "мирного співіснування" і "позаблоковості". Пріоритизація туризму на Адриатиці, на думку А. Buhin, "відігравала роль м'якої сили", оскільки чарівність середземноморського культу, одночасно знайомого та екзотичного, "сприяла більш позитивному уявленню про країну, ніж офіційна зовнішня політика" (Buhin, 2022, p. 12).

Подальша інституціоналізація відкритості виявилася у великих інфраструктурних проєктах. Зокрема, будівництві Центрального (1963) та Адриатичного шосе (1965), реалізованих за фінансової підтримки Міжнародного банку реконструкції та розвитку. Обидва об'єкти й на сьогодні залишаються видатними інфраструктурними проєктами, важливим внеском у європейську єдність і справжній бум автомобільного туризму в Європі. Показово, що у звіті оцінної місії Банку експерти підкреслили геополітичне значення інвестицій у будівництво автошляхів (International Bank, 1963, p. III). Наприклад, адриатична траса інтегрувала розрізнені ділянки узбережжя в єдиний транспортний коридор, покликаний збільшити частку автотуристів до приморських курортів, а її будівництво супроводжувалося інвестиціями у велику мережу готелів і мотелів та лібералізацією режиму володіння землею для іноземців (International Bank, 1963, p. 12). Центральна траса простиралася від австрійського до грецького кордону і мала важливе значення для просторової інтеграції роз'єднаних кордонами холодної війни різних частин Європи.

Для розвитку туристичних контактів із Заходом важливу роль відіграла також Угода про повітряний транспорт між Югославією та США, яка перетворила авіасполучення на елемент геополітичного позиціонування країни як відкритої соціалістичної держави. Югославія стала єдиною в Європі керованою комуністами країною, до якої здійснювала регулярні рейси найбільша американська компанія "Pan American", що символічно й практично інтегрувало її у трансатлантичний простір мобільності. Участь Pan Am не обмежувалася перевезеннями, компанія була залучена до програм розвитку та будівництва готельної інфраструктури в Белграді, поєднуючи транспорт, туризм і капіталовкладення в єдиний комплекс "м'якої" економічної присутності Заходу. У квітні 1963 р. Pan Am уклала угоду, яка надавала право здійснювати дві комерційні посадки в Белграді, як на східному, так і на західному напрямках (Murphy, 1968, p. 2–3), закріплюючи за югославською столицею роль транзитного вузла між блоками.

Паралельно з масовими потоками формувався "революційний туризм", пов'язаний із деколонізацією та активністю Белграда у країнах "третього світу". Ліві активісти й інтелектуали з Азії, Африки та Латинської

Америку сприймали югославські моделі "робочого самоврядування" й "неприєднання" як реальну альтернативу блокової залежності. Водночас туристична дипломатія набувала персоналізованого виміру через стиль особистої дипломатії Й. Тіто, який заохочував контакти зі світовими знаменитостями, аристократією, митцями та політиками. Острів Светі Стефан на Будванській Рив'єрі був перетворений на фешенебельне місто-готель закритого типу, серед постояльців якого були принцеса Маргарет, Віллі Брандт, Боббі Фішер, Софі Лорен, Карло Понті, Клаудія Шифер та ін. (Glusac, 2018). Відпочинок VIP-осіб широко висвітлювався в медіа, що опосередковано виступало формою символічного визнання нетипового соціалізму та ефективним інструментом промоції югославської Адриатики.

В умовах біполярності світової політики імперативна югославська "позаблоковість" вимагала балансування між ринками та кредитами Сходу й Заходу та реагування на кризи, створювані наддержавами. Періоди зближення з Москвою майже автоматично спричиняли "прохолоду" із Вашингтоном і скорочення американської допомоги, тоді як радянські інтервенції в Угорщину, Чехословаччину та Афганістан загострювали безпекові питання в Белграді й супроводжувалися розвитком югославсько-американського треку. На початку 1960-х ця динаміка загострилася під впливом Берлінської (1961) та Кубинської криз (1962), які сприяли поширенню у США антикомуністичних настроїв та політизували американську підтримку Белграда. Республіканська партія активно використовувала "югославський чинник" для критики нової адміністрації Дж. Кеннеді, що вплинуло на втрату Белградом режиму "найбільшого сприяння".

У даному контексті заслуговує на увагу аерограма Дж. Кеннана, який був послом США в Югославії за адміністрації Дж. Кеннеді, та висловлював рішуче невдоволення торговельною політикою Конгресу щодо Белграда. У доповіді від листопада 1962 р. він характеризував американський підхід щодо Югославії як "суперечливий, непродуктивний й незадовільний" та запропонував цілісну оцінку попередньої політики "залучення" Югославії. Кеннан фіксував у югославських інститутах і практиках "значні зміни, всі в інтересах Заходу". Економіка, за його словами, значною мірою "переорієнтувалася на Захід", торгівля здійснювалася "переважно до західних країн", а у сфері контактів з іноземцями, поїздок за кордон, доступу до західних ЗМІ та культурних обмінів "застосовувався режим, який був набагато м'якшим, ніж режим будь-якої із країн, що залишилися в блоку". Великі зміни в напрямку більшої лібералізації, зазначав Кеннан, відбулися як у соціальній, так і у політичній системах. "Смаки та інтереси людей, зауважував він, тепер важали на Захід", що дозволяло підтримувати дружні відносини із західними країнами. Водночас дипломат тверезо оцінював комуністичну заангажованість режиму Тіто, який сприймав американську допомогу "цінічно й без вдячності" (Kennan, 1962).

Кеннан особливо наголошував, що існуючи розбіжності між Белградом і Вашингтоном не скасовували "основних концепцій політики", які діяли з 1948 р. Тут варто зазначити, що у стратегічному плані США не змінювали ставлення до "югославського чинника" протягом усього часу конфронтації з СРСР. Кеннан уважав "нинішнє незалежне становище Югославії" важливим для США, як з позиції його впливу на радянський та китайський блоки, так і щодо впливу на країни, які не приєдналися. Втрата такого положення, на думку Кеннана, загрожувала Сполученим Штатам повернен-

ням Югославії до Східного блоку і погіршенням усієї стратегічної ситуації альянсу НАТО (Kennan, 1962).

Меседжі, які Кеннан надсилав з Белграда, були логічним продовженням його стратегічного бачення ролі "справжньої Югославії", яке він сформулював ще 1948 р. Водночас уже за адміністрацій Дж. Кеннеді та Л. Джонсона ідеї "залучення", спочатку релевантні для югославського кейсу, поступово трансформувалися в основу ширшої стратегії США стосовно Східної Європи. Уже 1961 р. на тлі чергової Берлінської кризи З. Бзежинський і У. Гриффітс публічно закликали відійти від абсолютизації домінуючої доктрини "стримування" і "звільнення" у Східній Європі та перейти до концепції "мирного залучення", ядром якої проголошувалося забезпечення "максимально вільного потоку ідей та людей через національні кордони", проти чого традиційно виступали комуністичні режими (Brzezinski, & Griffith, 1961, p. 645).

На доктринальному рівні ця нова парадигма "мирного залучення" оформилася в "Основах політики національної безпеки" (1962), де кінцевою метою американської політики визначалося входження східноєвропейських країн до "вільного співтовариства націй у процесі мирної еволюції". Документ чітко окреслював ключовий інструментом реалізації цієї мети "політику проникнення", що передбачала "розширення контактів між народами Східної Європи та Заходу на усіх рівнях". Особливий статус у цій програмі надавався Югославії (країна була "окремим випадком" щодо якого пропонувалося підтримувати свободу й незалежність та надавати економічну допомогу) (U.S. Department of State, 1962).

Подальшим розвитком цього стратегічного бачення стала установка адміністрації Л. Джонсона на "наведення мостів" із соціалістичними режимами Європи через заохочення "вільних потоків людей" – туристів, родичів, підприємців, студентів і фахівців. Підготовлена Державним департаментом "Програма дій США у відносинах зі Східною Європою" (1964) безпосередньо передбачала "заохочення потоку туристичних подорожей в обидві сторони сполученням цивільної авіації", створення туристичних офісів та спрощення візових процедур для тимчасових відвідувачів зі Східної Європи (U.S. Department of State, 1964).

В Югославії підтримка свободи пересування та лібералізація режиму мобільності поступово перетворилися на одну з визначальних характеристик ліберальних реформ і зовнішньополітичної ідентичності як "найбільш вільної та відкритої комуністичної нації" (Human Rights Watch, 1989). Важливі кроки зі спрощення візового режиму були зроблені у 1961 р., коли громадянам окремих держав було запропоновано можливість отримання туристичної візи при в'їзді в країну. Політика "відкритих кордонів" стосувалася і самих югославів. Спочатку була легалізована трудова міграція, а з 1965 р. уряд запровадив повну свободу пересування для рядових громадян, що стало "візитною карткою" югославського соціалізму і позитивно вирізняло режим Тіто від кріпосницьких порядків інших соціалістичних режимів Європи.

Кульмінацією ліберальних змін стала масштабна ініціатива з нагоди Міжнародного року туризму (1967), оголошеного ООН у межах глобальної кампанії "Tourism – Passport to Peace". У розвиток власного політичного курсу Белград політизував ініціативу ООН, оголосивши про скасування до листопада 1968 р. усіх візових обмежень для громадян країн, з якими були встановлені дипломатичні відносини. У такий спосіб декларована відкритість кордонів стала новою точкою опори для демонстрації позаблокової ідентичності Югославії та

відкритості режиму, як у східному, так і у західному напрямках. Цей "ліберальний поворот" не залишився поза увагою світових медіа. У редакційній статті журналу "Time" наголошувалося, що "югославський комунізм еволюціонує у бік менш диктаторської – хоча й далекої від демократичної – форми правління". Пов'язуючи процеси внутрішньої лібералізації з прагматичним завданням накопичення твердої валюти, автор звертав увагу на масштаби туристичного потоку, який у 1966 р. сягнув позначки у 2,7 млн відвідувачів західних країн, приваблених розкішними курортами Далмації, дикою природою, казино та першими у комуністичній Європі чоловічими клубами Penthouse, орієнтованими на заможну аудиторію (Yugoslavia: Beyond dictatorship, 1967).

За успіхами югославського туризму уважно стежили аналітики ЦРУ. Розвідувальний меморандум "Роль туризму в Югославській економіці" дозволяє поглибити концептуалізацію туризму як структурного елемента югославської політекономії та транснаціонального актора міжнародних відносин холодної війни, який виступав важливим каналом горизонтальної інтеграції соціалістичної держави в західний простір мобільності, споживання та валюти. Аналітики розвідки недвозначно описували югославський туристичний бум як "історію Попелюшки", порівнюючи країну з Іспанією та фіксуючи стрімкий перехід від маргінального туристичного напрямку 1950-х рр. до актора, який наприкінці 1960-х контролював близько 3 % європейського туристичного ринку. Підсумки туристичного року були вражаючими: вже до кінця десятиліття обсяг туристичного потоку сягнув позначки у 5 млн осіб. Валові надходження зросли з 14 млн дол. на початку 1960-х до майже 250 млн дол. – у 1970 р., а чистий туристичний дохід системно покривав 20–25 % хронічного торговельного дефіциту, відкриваючи шлях індустріалізації та імпорту західного обладнання, залучаючи західні інвестиції в готельну нерухомість і нарощуючи експортний потенціал (Central Intelligence Agency, 1971, р. 2–7).

У цьому наративі туризм постає не просто як допоміжна сфера послуг, а як механізм зовнішньоекономічної трансформації та комплексної взаємозалежності держави, яка ідеологічно симпатизувала Сходу, але активно інтегрувалася у бік тісних контактів із Заходом та претендувала на власну роль у світовій політиці. Близько 83 % іноземного туристичного потоку до Югославії походили із Заходу, причому 95 % – із Західної Європи та США, а основні потоки формували ФРН, Італія та Австрія. На соціалістичні країни Європи, включно з СРСР, припадало близько 16 % іноземців, серед яких понад 60 % були з Чехословаччини. Масові туристичні потоки із країн з вільно конвертованою валютою перетворювали Адриатику на зону повсякденної взаємодії із західним суспільством споживання, створюючи форму горизонтальної інтеграції поза класичними каналами міждержавної торгівлі й дипломатії. За логікою меморандуму, туризм виступав способом "експорту на місці", вбудовуючи соціалістичну економіку у ринкові капіталістичні відносини через присутність західних споживачів, їхню валюту, стандарти сервісу, транспортні та агентські мережі (Central Intelligence Agency, 1971, р. 12).

Попри те, що впродовж 1980-х рр. югославський туризм поступово втрачав своє первісне ідеологічне навантаження, відкритість і мобільність залишалися структурними елементами зовнішньополітичної ідентичності Белграда та одним із ключових ресурсів його економічного виживання. Наприкінці десятиліття країна входила до десятків найвідвідуваніших у світі, а валютні надходження від туризму перевищували 2 млрд дол.

США, перетворившись на головне джерело "твердої" валюти в умовах гіперінфляції. Саме туристичні доходи забезпечували відносну стабілізацію фінансової системи та обслуговування зовнішнього боргу. Водночас концентрація валютних потоків у північно-західних регіонах підживлювала внутрішню конфронтацію, зростання економічного націоналізму та політичну емансипацію адриатичних республік.

Дискусія і висновки

Проведене дослідження дає підстави стверджувати про стрімке зростання міжнародно-політичної ваги туризму, який в умовах холодної війни перетворився на транснаціонального актора світової політики, здатного продукувати стійкі політичні, економічні та символічні ефекти поза межами класичної дипломатії. В умовах блокового протистояння, конфлікту Белграда з Москвою та вигнання із соціалістичного табору залучення туристів стало одним зі шляхів виходу Югославії з дипломатичної ізоляції та демонстрації власного шляху побудови соціалізму.

Лібералізація Югославії через заохочення широких людських контактів – подорожей, туризму, культурних та економічних обмінів – цілеспрямовано підтримувалася Сполученими Штатами, для яких було стратегічно важливо "втримати Тіто на плаву" як незалежного від Москви політичного актора. Саме в цьому контексті позиція "архітектора" політики "стримування" Дж. Кеннана, прихильника режиму Тіто після 1948 р., надає ключ до концептуального розуміння американської політики щодо Белграда, де стримування комунізму доповнювалося логікою "конструктивного залучення", спрямованого на поступову трансформацію режиму через відкритість, економічну взаємодію та включення до західних мереж обміну. У стратегічних розрахунках Вашингтону Югославія розглядалася не тільки як політичний "буфер" на південному фланзі НАТО, а як структурний елемент ширших геополітичних і військових сценаріїв холодної війни, де мобільність і туризм виступали інструментами довгострокового впливу на Східну Європу.

Для Югославії свобода пересування, подорожі та туризм виступали структурним компонентом югославської моделі соціалізму, позаблоковості й неприєднання, важливим ресурсом самопрезентації та зовнішньополітичної ідентичності як сполучного містка між Сходом і Заходом. Подорожі та туризм забезпечували специфічну форму включення до ліберального світового порядку без формального розриву з позаблоковим статусом, поєднуючи економічну вигоду з геополітичною демонстрацією відкритості. Туристична політика та дипломатія Белграда сприяла стабілізації платіжного балансу, інтенсифікації контактів із західними суспільствами та символічному дистанціюванню від радянської моделі соціалізму. У ширшій перспективі югославський кейс підтверджує, що туризм під час холодної війни виступав важливою формою транснаціональної акторності, яка працювала на розмивання біполярних кордонів, спрощення режимів мобільності та просування ліберального світового порядку, у чому роль США була системоутворювальною.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

Парфіненко, А. (2025а). Роль туризму як міжнародно-політичного актора в посиленні економічного націоналізму та дефрагментації Югославії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*, 2(61), 32–39. <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/2-61/32-39>

Парфіненко, А. (2025b). Свобода подорожей та міжнародний туризм як складові дипломатії "розрядки" (до 50-річчя підписання Гельсінського заключного акту). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*, 1(60), 36–42. <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/36-42>

Associated Press. (1949, November 19). Yugoslavia as a tourist mecca. *Yugoslavia – Virtual Museum*. <https://yugoslavian.blogspot.com/2010/11/associated-press-yugoslavia-as-tourist.html>

Boeckh, K. (2014). Allies Are Forever (Until They Are No More): Yugoslavia's Multivectoral Foreign Policy During Titoism. In S. Keil, & B. Stahl (Eds.), *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States. New Perspectives on South-East Europe*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137384133_2

Buhin, A. (2022). Yugoslav socialism 'flavoured with sea, flavoured with salt': Mediterraneanization of Yugoslav popular culture in the 1950s and 1960s under Italian influence. *Srednja Europa*. <https://hdl.handle.net/1814/75254>

Brzezinski, Z., & Griffith, W. E. (1961). Peaceful engagement in Eastern Europe. *Foreign Affairs*, 39(4), 642–654. <https://doi.org/10.2307/20029518>

Central Intelligence Agency. (1971, July). The role of tourism in the Yugoslav economy (Intelligence memorandum). <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85T00875R001700010072-0.pdf>

Farmer, S. (2019). Not a new bloc but unity of action in the interest of peace: Yugoslavia and the Third World. In V. Beronja (Ed.), *Glossy communism: Polite propaganda from the Eastern Bloc*. <https://scalar.usc.edu/works/testingree381/not-a-new-bloc-but-unity-of-action-in-the-interest-of-peace-yugoslavia-and-the-third-world>

Glusac, E. (2018, August 22). Returning to Montenegro. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2018/08/22/travel/montenegro.html>

Grandits, H., & Taylor, K. (Eds.). (2010). *Yugoslavia's sunny side: A history of tourism in socialism (1950s–1980s)* (pp. 1–30). Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.1515/9786155211874-003>

Human Rights Watch. (1989). *World report 1989: Yugoslavia*. <https://www.hrw.org/reports/1989/WR89/Yugoslav.htm>

Information Bureau of the Communist and Workers' Parties. (1948, June). Resolution of the Information Bureau concerning the situation in the Communist Party of Yugoslavia. *Marxists Internet Archive*. <https://www.marxists.org/history/erol/ncm-1/workers-advocate/7-6.html#top>

Information Bureau of the Communist and Workers' Parties. (1949, November 29). Communist Party of Yugoslavia in the power of murderers and spies [Resolution]. *Marxists Internet Archive*. <https://www.marxists.org/history/erol/ncm-1/workers-advocate/7-6.html#top>

Jakovina, T. (2017). Yugoslavia on the international scene: The active coexistence of non-aligned Yugoslavia. In *Yugoslavia from a historical perspective* (pp. 461–515). Helsinki Committee for Human Rights in Serbia.

Kennan, G. F. (1962, November 28). Airgram from the Embassy in Yugoslavia to the Department of State [Limited Official Use]. In *Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Central and Southeastern Europe* (Vol. XVI, Doc. 140). U.S. Department of State. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d140>

Konta, C. (2020). *US public diplomacy in socialist Yugoslavia, 1950–70: Soft culture, cold partners*. Manchester University Press. <http://www.jstor.org/stable/47121995714>

Murphy, R. T. (1968). Yugoslavia: Talks, 1968 [Manuscript]. Robert T. Murphy Personal Papers. John F. Kennedy Presidential Library and Museum. https://www.jfklibrary.org/asset-viewer/archives/rtpmp-029-001-001?image_id=RTMPP-029-001-p0052

Niebuhr, R. (2018). *Search for a Cold War Legitimacy: Foreign policy and Tito's Yugoslavia*. BRILL.

Niebuhr, R. (2019). The cult of foreign policy: Ideological battles as contested spaces in the early Cold War. In D. Agičić, H. Petrić, & F. Šimetin Šegvić (Eds.), *Zbornik Drage Roksandića* (pp. 159–176). FF Press. <https://doi.org/10.17234/9789531759021.11>

Pedersen, B., & Noack, C. (Eds.). (2019). *Tourism and travel during the Cold War: Negotiating tourist experiences across the Iron Curtain* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429201127>

Perovic, J. (2007). The Tito-Stalin Split: A Reassessment in Light of New Evidence. *Journal of Cold War Studies*, 9(1), 32–63.

Rajak, S. (2014). No bargaining chips, no spheres of interest: The Yugoslav origins of Cold War non-alignment. *Journal of Cold War Studies*, 16(1), 146–179. https://doi.org/10.1162/JCWS_a_00432

Romano, A., & Romero, F. (2020). *European Socialist Regimes' Fateful Engagement with the West: National Strategies in the Long 1970s*. Taylor & Francis Group.

Rosenau, J. (1979). Le touriste et le terroriste ou les deux extrêmes du continuum international. *Études Internationales*, 10(2), 219–252. <https://doi.org/10.7202/700940ar>

Stojić, Z., Niebuhr, R., & Pickus, D. (2024). *Yugoslavia, Nonalignment and Cold War Globalism: Tito's International Rise, Celebrity and Fall* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003342267>

Stubbs, P. (Ed.). (2023). *Socialist Yugoslavia and the Non-Aligned Movement: Social, Cultural, Political, and Economic Imaginaries*. McGill-Queen's University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv37mk25j>

Tchoukarine, I. (2014). Yugoslavia's Open-Door Policy and Global Tourism in the 1950s and 1960s. *East European Politics and Societies*, 29(1), 168–188. <https://doi.org/10.1177/0888325414551167>

Taylor, K., & Grandits, H. (2010). Tourism and the making of socialist Yugoslavia: An introduction. In H. Grandits & K. Taylor (Eds.), *Yugoslavia's sunny side: A history of tourism in socialism (1950s–1980s)* (pp. 1–30). Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.1515/9786155211874-003>

Tito, J. B. (1954). Speech in the Indian parliament. *Selected speeches and articles, 1941–1961* (pp. 158–166). Naprijed.

U.S. Department of State. (1948a, June 30). The attitude of this government toward events in Yugoslavia. In *Foreign Relations of the United States, 1948, Eastern Europe; The Soviet Union* (Vol. IV, Doc. 702).

U.S. Department of State. (1948b, January 4). The Ambassador in Yugoslavia (Cannon) to the Secretary of State (Telegram). In *Foreign Relations of the United States, 1948, Eastern Europe; The Soviet Union* (Vol. IV, Doc. 686).

U.S. Department of State. (1954, February 6). Statement of policy by the National Security Council (NSC 5406/1): United States policy toward Yugoslavia. In *Foreign Relations of the United States, 1952–1954, Eastern Europe; Soviet Union; Eastern Mediterranean* (Vol. VIII, Doc. 688).

U.S. Department of State. (1955, April 13). Progress report on NSC 5406/1: United States policy toward Yugoslavia. In *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Central and Southeastern Europe* (Vol. XXVI, Doc. 241).

U.S. Department of State. (1956, January 9). National Security Council report (NSC 5601): United States policy toward Yugoslavia. In *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Central and Southeastern Europe* (Vol. XXVI, Doc. 270).

U.S. Department of State. (1962, June 22). Basic national security policy. In *Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Arms control; national security policy; foreign economic policy* (Vol. VII–IX, Doc. 271).

U.S. Department of State. (1964, June 3). Paper prepared in the Department of State: NSAM 304 action program for U.S. relations with Eastern Europe. In *Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Eastern Europe* (Vol. XVII, Doc. 12).

Zimmermann, T. (2016). The visualization of the Third Way in Tito's Yugoslavia. In J. Bazin, P. Glatigny, & P. Piotrowski (Eds.), *Art beyond borders: Artistic exchange in Communist Europe (1945–1989)* (pp. 473–484). Central European University Press. <https://doi.org/10.1515/9789633860847-038>

Uvalić, M. (2018, March 27). The rise and fall of market socialism in Yugoslavia. *DOC Research Institute*. <https://doc-research.org/2018/03/rise-fall-market-socialism-yugoslavia/>

Yugoslavia: Beyond dictatorship. (1967, January 20). TIME. <http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,843306,00.html>

References

Associated Press. (1949, November 19). Yugoslavia as a tourist mecca. *Yugoslavia – Virtual Museum*. <https://yugoslavian.blogspot.com/2010/11/associated-press-yugoslavia-as-tourist.html>

Boeckh, K. (2014). Allies Are Forever (Until They Are No More): Yugoslavia's Multivectoral Foreign Policy During Titoism. In S. Keil, & B. Stahl (Eds.), *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States. New Perspectives on South-East Europe*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137384133_2

Buhin, A. (2022). Yugoslav socialism 'flavoured with sea, flavoured with salt': Mediterraneanization of Yugoslav popular culture in the 1950s and 1960s under Italian influence. *Srednja Europa*. <https://hdl.handle.net/1814/75254>

Brzezinski, Z., & Griffith, W. E. (1961). Peaceful engagement in Eastern Europe. *Foreign Affairs*, 39(4), 642–654. <https://doi.org/10.2307/20029518>

Central Intelligence Agency. (1971, July). The role of tourism in the Yugoslav economy (Intelligence memorandum). <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85T00875R001700010072-0.pdf>

Farmer, S. (2019). Not a new bloc but unity of action in the interest of peace: Yugoslavia and the Third World. In V. Beronja (Ed.), *Glossy communism: Polite propaganda from the Eastern Bloc*. <https://scalar.usc.edu/works/testingree381/not-a-new-bloc-but-unity-of-action-in-the-interest-of-peace-yugoslavia-and-the-third-world>

Glusac, E. (2018, August 22). Returning to Montenegro. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2018/08/22/travel/montenegro.html>

Grandits, H., & Taylor, K. (Eds.). (2010). *Yugoslavia's sunny side: A history of tourism in socialism (1950s–1980s)* (pp. 1–30). Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.1515/9786155211874-003>

Human Rights Watch. (1989). *World report 1989: Yugoslavia*. <https://www.hrw.org/reports/1989/WR89/Yugoslav.htm>

Information Bureau of the Communist and Workers' Parties. (1948, June). Resolution of the Information Bureau concerning the situation in the Communist Party of Yugoslavia. *Marxists Internet Archive*. <https://www.marxists.org/history/erol/ncm-1/workers-advocate/7-6.html#top>

Information Bureau of the Communist and Workers' Parties. (1949, November 29). Communist Party of Yugoslavia in the power of murderers and spies [Resolution]. *Marxists Internet Archive*. <https://www.marxists.org/history/erol/ncm-1/workers-advocate/7-6.html#top>

Jakovina, T. (2017). Yugoslavia on the international scene: The active coexistence of non-aligned Yugoslavia. In *Yugoslavia from a historical perspective* (pp. 461–515). Helsinki Committee for Human Rights in Serbia.

Kennan, G. F. (1962, November 28). Airgram from the Embassy in Yugoslavia to the Department of State [Limited Official Use]. In *Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Central and Southeastern Europe* (Vol. XVI, Doc. 140). U.S. Department of State. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d140>

Konta, C. (2020). *US public diplomacy in socialist Yugoslavia, 1950–70: Soft culture, cold partners*. Manchester University Press. <http://www.jstor.org/stable/jj.21995714>

Murphy, R. T. (1968). Yugoslavia: Talks, 1968 [Manuscript]. Robert T. Murphy Personal Papers. John F. Kennedy Presidential Library and Museum. https://www.jfklibrary.org/asset-viewer/archives/rtmpp-029-001-#?image_id=RTMPP-029-001-p0052

Niebuhr, R. (2018). *Search for a Cold War Legitimacy: Foreign policy and Tito's Yugoslavia*. BRILL.

Niebuhr, R. (2019). The cult of foreign policy: Ideological battles as contested spaces in the early Cold War. In D. Agičić, H. Petrić, & F. Šimetin Šegvić (Eds.), *Zbornik Drage Roksandića* (pp. 159–176). FF Press. <https://doi.org/10.17234/9789531759021.11>

Parfinenko, A. (2025a). The role of tourism as an international political actor in strengthening economic nationalism and the defragmentation of Yugoslavia. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. International Relations*, 2(61), 32–39. <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/2-61/32-39> [in Ukrainian].

Parfinenko, A. (2025b). Freedom of travel and international tourism as components of détente diplomacy (on the 50th anniversary of the signing of the Helsinki Final Act). *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. International Relations*, 1(60), 36–42. <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/36-42> [in Ukrainian].

Pedersen, B., & Noack, C. (Eds.). (2019). *Tourism and travel during the Cold War: Negotiating tourist experiences across the Iron Curtain* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429201127>

Perovic, J. (2007). The Tito-Stalin Split: A Reassessment in Light of New Evidence. *Journal of Cold War Studies*, 9(1), 32–63.

Rajak, S. (2014). No bargaining chips, no spheres of interest: The Yugoslav origins of Cold War non-alignment. *Journal of Cold War Studies*, 16(1), 146–179. https://doi.org/10.1162/JCWS_a_00432

Romano, A., & Romero, F. (2020). *European Socialist Regimes' Fateful Engagement with the West: National Strategies in the Long 1970s*. Taylor & Francis Group.

Rosenau, J. (1979). Le touriste et le terroriste ou les deux extrêmes du continuum international. *Études Internationales*, 10(2), 219–252. <https://doi.org/10.7202/700940ar>

Stopić, Z., Niebuhr, R., & Pickus, D. (2024). *Yugoslavia, Nonalignment and Cold War Globalism: Tito's International Rise, Celebrity and Fall* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003342267>

Stubbs, P. (Ed.). (2023). *Socialist Yugoslavia and the Non-Aligned Movement: Social, Cultural, Political, and Economic Imaginaries*. McGill-Queen's University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv37mk25j>

Tchoukarine, I. (2014). Yugoslavia's Open-Door Policy and Global Tourism in the 1950s and 1960s. *East European Politics and Societies*, 29(1), 168–188. <https://doi.org/10.1177/0888325414551167>

Taylor, K., & Grandits, H. (2010). Tourism and the making of socialist Yugoslavia: An introduction. In H. Grandits & K. Taylor (Eds.), *Yugoslavia's sunny side: A history of tourism in socialism (1950s–1980s)* (pp. 1–30). Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.1515/9786155211874-003>

Tito, J. B. (1954). Speech in the Indian parliament. *Selected speeches and articles, 1941–1961* (pp. 158–166). Naprijed.

U.S. Department of State. (1948a, June 30). The attitude of this government toward events in Yugoslavia. In *Foreign Relations of the United States, 1948, Eastern Europe; The Soviet Union* (Vol. IV, Doc. 702).

U.S. Department of State. (1948b, January 4). The Ambassador in Yugoslavia (Cannon) to the Secretary of State (Telegram). In *Foreign Relations of the United States, 1948, Eastern Europe; The Soviet Union* (Vol. IV, Doc. 686).

U.S. Department of State. (1954, February 6). Statement of policy by the National Security Council (NSC 5406/1): United States policy toward Yugoslavia. In *Foreign Relations of the United States, 1952–1954, Eastern Europe; Soviet Union; Eastern Mediterranean* (Vol. VIII, Doc. 688).

U.S. Department of State. (1955, April 13). Progress report on NSC 5406/1: United States policy toward Yugoslavia. In *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Central and Southeastern Europe* (Vol. XXVI, Doc. 241).

U.S. Department of State. (1956, January 9). National Security Council report (NSC 5601): United States policy toward Yugoslavia. In *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Central and Southeastern Europe* (Vol. XXVI, Doc. 270).

U.S. Department of State. (1962, June 22). Basic national security policy. In *Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Arms control; national security policy; foreign economic policy* (Vol. VII–IX, Doc. 271).

U.S. Department of State. (1964, June 3). Paper prepared in the Department of State: NSAM 304 action program for U.S. relations with Eastern Europe. In *Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Eastern Europe* (Vol. XVII, Doc. 12).

Zimmermann, T. (2016). The visualization of the Third Way in Tito's Yugoslavia. In J. Bazin, P. Glatigny, & P. Piotrowski (Eds.), *Art beyond borders: Artistic exchange in Communist Europe (1945–1989)* (pp. 473–484). Central European University Press. <https://doi.org/10.1515/9789633860847-038>

Uvalić, M. (2018, March 27). The rise and fall of market socialism in Yugoslavia. *DOC Research Institute*. <https://doc-research.org/2018/03/rise-fall-market-socialism-yugoslavia/>

Yugoslavia: Beyond dictatorship. (1967, January 20). TIME. <http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,843306,00.html>

Отримано редакцією журналу / Received: 12.03.26

Прорецензовано / Revised: 21.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 14.04.26

Опубліковано / Published: 22.05.26

Anatoliy PARFINENKO, PhD (Histor.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0001-5951-0230

e-mail: parfinenko@karazin.ua

V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

TOURISM AS A TRANSNATIONAL ACTOR IN COLD WAR INTERNATIONAL RELATIONS AND THE NON-ALIGNED POLICY OF FORMER YUGOSLAVIA

Background. Within the bipolar system of international relations during the Cold War, Yugoslavia occupied an exceptional position as a socialist state that, following its break with the USSR, developed an autonomous model of development and a policy of non-alignment, thereby becoming an important element in the strategic calculations of both superpowers. In this geopolitical context, international tourism transcended its purely economic and cultural functions and acquired the significance of a transnational actor, actively supported by the United States as an instrument of the "peaceful engagement" of Yugoslavia into the Western political and economic sphere. This makes it necessary to conceptualize the international-political potential of tourism through the Yugoslav case as a key non-aligned actor.

Methods. The study is based on an interdisciplinary approach combining core methods of international-political analysis. Systemic, historical-descriptive, and structural-functional methods are employed to conceptualize tourism as an instrument of transnational interaction and an element in the expansion of the liberal world order. The source base is complemented by materials from U.S. diplomatic and intelligence archives, which make it possible to reconstruct how tourist mobility was perceived within American strategic planning.

Results. The research demonstrates that the attraction of Western tourist flows became one of the key pathways through which Yugoslavia emerged from diplomatic isolation after 1948 and an important instrument for its integration into Western networks of economic and cultural exchange without a formal abandonment of non-alignment. Support for freedom of movement, travel, and tourism was embedded in the transformation of U.S. policy from classical "containment" toward a logic of "constructive engagement," aimed at the gradual transformation of the socialist system through openness and interdependence. At the same time, tourism performed an important function in demonstrating an alternative, "more liberal" version of socialism and in distancing Yugoslavia from the Soviet model, enabling Belgrade to position itself as a bridge between East and West and to combine non-alignment with a gradual incorporation into the liberal world order.

Conclusions. It is argued that under Cold War conditions tourism evolved into a significant form of transnational agency capable of generating political, economic, and identity-forming effects beyond the framework of classical diplomacy. The Yugoslav case shows that mobility and tourist exchanges functioned as instruments of long-term influence, contributed to the erosion of bipolar boundaries, and promoted the liberal world order, with the role of the United States being system-forming in this process. Tourism thus emerged as a structural component of Yugoslavia's non-aligned policy and an important factor in the transformation of its foreign-policy identity.

Keywords: Cold War, international tourism, Yugoslavia, transnational actors, non-aligned policy, containment, U.S. foreign policy, liberal world order.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 327.82

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2026/1-62/52-56>

Oksana FROLOVA, PhD (Polit.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0001-7105-2762

e-mail: sancha279@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Alina YANIUK, Master's Student

ORCID ID: 0009-0001-9657-2681

e-mail: alyayanyuk@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIAL MEDIA ASPECT OF PUBLIC DIPLOMACY OF UKRAINE DURING A FULL-SCALE INVASION

Background. This article is devoted to the role of social media in Ukraine's public diplomacy during the full-scale invasion by Russia. It analyzes the use of digital platforms to shape global narratives, counter disinformation, and mobilize international support. Through a detailed examination of key campaigns, engagement metrics, and outreach efforts, the study highlights the effectiveness of Ukraine's digital diplomacy in enhancing its global image. The research also explores the challenges and limitations of digital diplomacy, particularly in engaging audiences in regions with lower responsiveness. The findings underscore the importance of strategic communication, adaptability, and technological resilience in modern public diplomacy.

Methods. The methodology includes content analysis, a comparative approach, synthesis, and a systematic approach to explore the strategic use of social media by Ukraine to promote its national interests. These methods help identify patterns in Ukraine's communication strategies, evaluate their effectiveness, and understand the broader implications for international relations. Content analysis is also applied to examine key social media campaigns, hashtags, and messages disseminated by Ukrainian officials and their impact on international audiences.

Results. The analysis revealed that Ukraine's digital diplomacy efforts successfully countered Russian disinformation and mobilized international solidarity. The Ukraine.ua ecosystem surpassed 1 billion in total reach, with Instagram alone gaining over 1 million followers. The #StandWithUkraine hashtag reached over 2.5 million users, while #BoycottRussianSport gained 10 million views. Regional analysis showed strong engagement in Europe and North America but lower interaction in Africa and parts of Asia. The campaign received the highest engagement in France (15,487 views) and Italy (14,679 views), while unexpectedly high interaction was recorded in Vietnam (2,470 views, 116 reactions). Despite these successes, engagement in Germany and the U.S. varied, highlighting the need for refined outreach strategies.

Conclusions. The study found that partnerships with global organizations, influencers and celebrities amplified Ukraine's messaging, broadening its impact. The research underscores the importance of cybersecurity measures in ensuring the resilience of digital diplomacy efforts. While Ukraine effectively leveraged digital platforms to shape international perceptions, further refinement is needed to sustain long-term engagement and expand outreach in underrepresented regions.

Keywords: public diplomacy, digital diplomacy, social media, Ukraine, disinformation, strategic communication, international relations.

Background

In the modern world, public diplomacy is one of the key tools for shaping the international image of a state and securing its interests on the global stage. Not only does it play a significant role while defining the position of the country at the international arena, but also strengthen its ties with key partners and promotes deeper understanding of major winning positions among counterparts.

In the era of digital diplomacy, challenges and threats to a country's image are emerging at a new, unprecedented rate. And responding to them requires maximum concentration and strategic planning. In the context of Russia's full-scale invasion of Ukraine, this tool has gained particular significance, becoming an important means of mobilizing support from the international community, countering disinformation, and promoting Ukrainian narratives. Social media, due to its efficiency and global accessibility, has become an integral part of Ukraine's public diplomacy, actively influencing the formation of public opinion abroad.

The relevance of the study of the social media aspect of public diplomacy consists inter alia in the active involvement of major international actors in exercising their policies via the means of social media and Internet technologies in general.

Analysis of previous studies and publications. The scientific understanding of public diplomacy as a strategic

component of international relations and soft power has been explored in the works of prominent scholars such as J. Nye, N. Cull, B. Hocking, G. Cowan, R. Entman, and A. Gilboa (Entman, 2007). Their research established the foundational principles of public diplomacy, including the importance of cultural diplomacy, international broadcasting, and exchange programs as tools for fostering mutual understanding and influencing foreign publics. Digital diplomacy, as a contemporary extension of public diplomacy, has been addressed in the works of I. Manor, C. Bjola, E. Holmes, J. Seib, and M. Castells. These researchers analyzed the transformative role of digital platforms in enhancing state communication, expanding engagement opportunities, and reshaping the dynamics of international relations in the digital age. Certain aspects of digital diplomacy, such as the impact of social media campaigns, virtual embassies, and digital branding, have been studied by scholars like D. Hocking, A. McClory, and R. Zaharna. Their contributions emphasize the importance of leveraging digital tools to amplify messages, engage diverse audiences, and build narratives that support a country's foreign policy goals.

Among Ukrainian researchers, notable contributions to the study of public and digital diplomacy have been made by scholars such as M. Ozhevan, G. Pocheptsov, V. Lipkan, and V. Dubov, N. Pipchenko, O. Kuchmii, O. Zaporozhets,

© Frolova Oksana, Yaniuk Alina, 2026

N. Bielousova, S. Danylenko, D. Kuleba. Their work highlights the specific challenges and opportunities faced by Ukraine in utilizing digital platforms for public diplomacy, particularly during periods of geopolitical tension and conflict.

The purpose of the article is to study the theoretical foundations and practical applications of social media in public diplomacy, with a specific focus on Ukraine during the full-scale invasion. Additionally, the article aims to evaluate the effectiveness of social media in mobilizing international support, fostering global solidarity, and countering hostile narratives.

The object of research is public diplomacy as a strategic tool in international relations, while the subject of research is the role and impact of social media on Ukraine's public diplomacy efforts during the invasion.

The scientific hypothesis posits that, in the modern system of international relations, social media platforms have become a cornerstone of public diplomacy, allowing Ukraine to effectively counter disinformation, shape global public opinion, and build international coalitions in support of its sovereignty and resistance against aggression.

Methods

The methodology includes content analysis, a comparative approach, synthesis, and a systematic approach to explore the strategic use of social media by Ukraine to promote its national interests. These methods help identify patterns in Ukraine's communication strategies, evaluate their effectiveness, and understand the broader implications for international relations. Content analysis is also applied to examine key social media campaigns, hashtags, and messages disseminated by Ukrainian officials and their impact on international audiences.

Results

The biggest contribution in the development of the soft power notion and the deriving notion of public diplomacy is attributed to Joseph S. Nye, Jr. In his works Nye draws attention to the executors of these two practices. Namely, the soft power is mostly driven and executed by the civil society of the country as far as it takes its roots from the cultural backgrounds mostly, thus the government does not have much opportunity to influence its core and rather has to solely form and shape the existing flow. On the other hand, public diplomacy is largely shaped by internal and external policies of the country (Nye, & Keohane, 2007).

Mark Leonard in his studies went further into research of the pivotal aspects of public diplomacy outlining three dimensions of the notion. The first, daily communication, emphasizes immediate engagement by elucidating the rationale behind domestic and foreign policy decisions. In modern democracies, officials prioritize messaging to the press, but the internet blurs distinctions between domestic and international audiences. Crises demand rapid responses to counter misinformation and manipulative trends on social media – a challenge for bureaucracies unaccustomed to swift digital engagement (Leonard, 2002).

The second, strategic communication, centers on crafting thematic campaigns akin to political or marketing initiatives. These efforts orchestrate symbolic events and targeted messaging over a year or more to support policy objectives. Historical examples include the Reagan administration's robust public diplomacy during NATO's missile deployment negotiations, which countered Soviet influence and pacifist movements. More recently, U.S. initiatives under the Bush and Obama administrations sought to attract Muslim audiences through campaigns promoting tolerance, though with inconsistent outcomes.

The third, focused on long-term relationship-building, cultivates connections with influential individuals via scholarships, exchanges, training, and cultural initiatives.

Programs like these have shaped numerous global leaders, including Anwar Sadat and Margaret Thatcher. However, such initiatives faced cutbacks during the Trump administration, which prioritized hard power over soft-power diplomacy.

Communicative warfare is a battle without clear rules, where the attacker sets the agenda and gains an advantage by striking unpredictably and without restraint. Democracies initially struggle because they operate within ethical constraints, as seen in Russia's information war against the West (2014–2016). Victory requires adapting norms to the realities of war, which Ukraine started in 2015, and the West followed after Russia's interference in the 2016 U.S. elections (Kuleba, 2023).

The use of digital diplomacy by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. In a time of war, the Ministry of Foreign Affairs (MFA) faces a number of new additional challenges, given the complexity of shaping narratives and the great attention paid to Ukraine's subjectivity in the international arena.

Since the beginning of the full-scale invasion, Ukraine has become the center of global news, but the main cornerstone has been the formation of narratives about the country not by Ukraine itself, but by its neighbors, enemies, and other international actors who presented information in a biased, partisan manner and based on their own previous experience. Therefore, the main challenge for the Ministry of Foreign Affairs was to take control of the media space and begin to shape a new image of Ukraine – a country at war, a country of dignity and resilience.

Just before the Russian invasion of 2022, the Ukrainian parliament passed a law allowing data to be stored in the cloud during the war and for one year afterward. And in March, the Cabinet of Ministers authorized the storage of state data in the cloud outside of Ukraine. This proved to be a far-sighted move, as it provides additional, but not complete, protection for sensitive data from cyberattacks, ensures that backups are available in the event of data centers being destroyed, and facilitates data sharing for displaced Ukrainians across Europe. Thus, all the data contained in Diia and all official Ukrainian communication channels have become protected from attacks and theft.

Due to the research by the Washington Post, Russian propaganda works mostly on the minds of those citizens who were previously predisposed in Russia's favour. Even though the research results extended to the territory of 30 miles the Ukrainian-Russian border, they make it obvious that Russian soft power aims at making a major part of the world familiar with their culture and thus easier to influence by propaganda and inflict their minds by Russian narratives (The Washington Post, 2022).

Global interest in Ukraine peaked between February 20 and March 5, 2022. According to Google trends, queries about the country were among the top five by number (third place in the "Searches" category) (Visit Ukraine Today, 2022).

In 2022, the coverage of the Ukraine.ua digital ecosystem, which unites the official website of Ukraine and our country's pages on social media, exceeded 1 billion. Ukraine.ua's Instagram page has gained more than 1 million followers and is among the top 5 official pages of countries around the world on Instagram. That is why the need to fill the information space has increased proportionally. In addition, the Russian Federation has been building powerful channels of communication to an international audience for years and filling the airwaves with relevant narratives. Having gained the audience's attention at such a price, Ukraine could not afford to lose it (Government of Ukraine, 2022).

Between February 22 and March 22, 243 posts were published on the Ukraine.ua Instagram account. The topics

included: coverage of the shelling of Ukraine by Russian troops, coverage of crimes committed by Russian troops on the territory of Ukraine, tragic stories of Ukrainians and Ukrainian refugees, successes of athletes in the international arena, support of foreign partners, world-class awards to representatives of the Ukrainian government, stories of Ukrainian resistance and resilience, publications about Ukraine in international publications, and artwork by Ukrainians and foreigners to support the country (Official Instagram page of Ukraine, 2022).

In addition, the MFA managed to launch creative partnerships with United24, influencers and world celebrities (Sean Penn, Keira Knightley, Mila Kunis, Cate Blanchett, The Imagine Dragons, etc.), creative and event agencies, chefs (Yevhen Klopotenko and Volodymyr Yaroslavsky), designers (Ruslan Baginsky) and athletes (Elina Svitolina, Andriy Shevchenko, Oleksandr Zinchenko, Yaroslava Maguchukh, etc.).

Among the cases of successful communication are the hashtags launched in the X network. #StandwithUkraine reached more than 2.5 million users. (All the following statistics was provided by MFA of Ukraine).

The #BoycottRussianSport hashtag was launched with the aim of suspending and subsequently preventing the return of Russian and Belarusian athletes to international competitions and has garnered over 10 million views. The #RussianLanguageDay in Kahovka was created because of an inappropriate greeting from the UN account on the Russian Language Day on the day the Kakhovka dam was blown up by Russian troops, which led to the ecocide of a huge area. The hashtag received more than 15 million views. Under #FreeTheLeopards, a global flash mob was launched, with participants in Ukraine and abroad wearing leopard prints and sharing photos on social media. As a result, Ukraine received Leopards II tanks. During the blackout, the Ministry of Foreign Affairs launched #LightUpUkraine, which resulted in more than 60 iconic buildings turning off their lights in support of Ukraine. It also raised \$2.9 million for generators for Ukrainian hospitals.

The hashtag #BoycottRussianSport became popular worldwide. To this end the posts were published on the pages of 62 embassies, 5 consulates, 2 missions and MFA in X (ex Twitter). On the page of MFA the introduction video has got coverage of 826 200 and 8 040 reactions. The same video has the coverage of 27 829 accounts represented in Europe, 29 829 accounts of missions in the USA, 1 488 accounts covered by pages of embassies in Asia and Australia, and 925 accounts were reached by the pages represented in the Middle East and Africa. In total the video covered 907 415 accounts worldwide. The most successful the video became in the accounts of the embassies in the Republic of Slovenia (18 700), the Czech Republic (8 016), and the Republic of Finland (6 259). The most reactions the video got in the same countries (486, 183, 143 respectively) (All the following statistics was provided by MFA of Ukraine) (Government of Ukraine, 2022).

The video was released on Facebook, as well. On the page of MFA of Ukraine it has covered 6 000 accounts gaining 95 reactions. Additionally, it was published on 74 more pages of embassies, consulates, missions and permanent representatives of Ukraine to international organizations. The total worldwide coverage reached 80 573 accounts. The biggest coverage was reached on the pages of the French Republic (15 487), the Republic of Italy (14 679), the consulate of Ukraine in Barcelona (7 600) (Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 2022).

In the initial framework of the campaign 15 posts (tweets) were released. All of them were provided with additional

visualization in the form of video or more often images. The topics included in the framework were the support of war by Russian sportsmen, militarization of Russian sport, the connection between Olympics and Russian military invasions, the consistency of Russian aggression, Russian attempts to use sport as a tool for conveying propaganda messages. The initial introduction of the campaign was followed by the next round of the campaign which included 15 more posts with similar topics.

As part of the #BoycottRussianSport campaign, a video was published on the pages of Ukrainian diplomatic missions abroad to draw the attention of the international community to the need to boycott Russian sport. The total reach of the video was 80,573 views, with the greatest interest recorded in European countries. At the same time, the least reactions were observed in Africa and Latin America, which may indicate a lower audience activity in these regions or a lack of presence of Ukrainian diplomacy. France (15,487 views), Italy (14,679 views), Spain (Barcelona – 7,600 views), Norway (6,697 views) and Turkey (5,650 views) were particularly well-received. In these countries, the video had a significant impact, which is explained by both the activity of the local Ukrainian community and the general support of the international community for Ukrainian initiatives. France was the leader among them, with over 15,000 views.

The highest interaction, i.e. the number of reactions, was recorded in France (684 reactions), Spain (Barcelona – 593 reactions), Norway (312 reactions), Switzerland (106 reactions) and the United States (Chicago – 101 reactions). This shows that the campaign resonated with the audience, which actively supports initiatives related to the boycott of Russian sports.

However, in some countries, the level of engagement was lower than expected. For example, in Germany (Hamburg – 295 views, 4 reactions), Cyprus (132 views, 2 reactions), Denmark (77 views, 3 reactions) and Algeria (46 views, 3 reactions), the video did not receive a significant response. This may be due to the general level of interest of the local population or the low activity of diplomatic missions on social media.

Particular attention was drawn to Vietnam (2,470 views, 116 reactions), where the video unexpectedly gained a lot of views and received a significant number of reactions. This may indicate the peculiarities of local social activism or the effective work of diplomats in this country.

Regional analysis showed that Europe remained the main platform for the campaign. Western Europe, in particular France, Spain and Italy, was the leader in terms of the number of views and reactions. Central and Eastern Europe also performed well, especially in Poland (468 views, 12 reactions), Lithuania (489 views, 13 reactions) and Latvia (446 views, 17 reactions).

In North America, the situation was not uniform: in Chicago (1,555 views, 101 reactions), the campaign received a strong response, while in the rest of the US, the reach remained relatively low (New York – 140 views, 6 reactions; US overall – 502 views, 31 reactions).

In Asia and Oceania, the figures were moderate, but in some countries they exceeded expectations. For example, Korea (352 views, 15 reactions), Malaysia (190 views, 49 reactions), Singapore (232 views, 13 reactions) and Thailand (308 views, 9 reactions) showed an average level of engagement.

In Africa, the best result was recorded in Egypt (947 views, 50 reactions), while in the rest of the countries the campaign did not gain much traction (Algeria – 46 views, 3 reactions; Tunisia – 177 views, 2 reactions; Kuwait – 250 views, 21 reactions; UAE – 104 views, 37 reactions).

In general, the #BoycottRussianSport campaign achieved significant international publicity, but the analysis showed that there is room for improvement in its effectiveness. More attention should be paid to intensifying outreach in Germany and the United States, as well as researching the reasons for the success of the campaign in Vietnam in order to use this experience to expand the audience in other countries. The results demonstrate that the topic of boycotting Russian sports is of considerable interest in certain regions, and this should be taken into account for future communication strategies.

In this way, the MFA managed to keep the audience's attention and create content to voice its own version of the war. The content was aimed at destroying Russian narratives and highlighting real events, as well as Russian crimes on the territory of the state. We also managed to use partnership tools, thanks to which the messages were received by a wider audience and we managed to achieve not only the goals of informing, but also integration and fundraising. The tremendous reach and high level of engagement demonstrate the success of the campaigns.

Discussion and conclusions

The analysis of Ukraine's public diplomacy through social media during the full-scale invasion highlights the transformative role of digital platforms in shaping international opinion, countering disinformation, and mobilizing support. The strategic use of social media has enabled Ukraine to amplify its narratives, engage with global audiences, and build coalitions in support of its sovereignty.

One of the key successes of Ukraine's digital diplomacy has been its ability to counter Russian disinformation effectively. By utilizing platforms such as Instagram, Twitter (now X), and Facebook, the Ukrainian Ministry of Foreign Affairs has shaped narratives that present Ukraine as a nation of resilience, dignity, and defiance against aggression. The rapid dissemination of fact-based content has helped dismantle manipulative propaganda and ensured that the global community receives accurate information about the war.

Additionally, Ukraine's ability to mobilize international solidarity through social media campaigns has been remarkable. The success of initiatives such as #StandWithUkraine, #BoycottRussianSport, and #LightUpUkraine demonstrates the effectiveness of strategic digital campaigns in fostering global engagement. The participation of international celebrities, influencers, and public figures further amplified Ukraine's messaging, ensuring broad reach and impact.

However, despite these successes, the analysis also highlights the need for continuous adaptation and refinement of digital diplomacy strategies. While the campaigns resonated strongly in Europe and North America, engagement levels were lower in regions such as Africa and parts of Asia. Addressing this gap requires tailored messaging and enhanced diplomatic outreach to increase support in underrepresented areas.

The study also underscores the importance of sustained investment in digital infrastructure and cybersecurity. The proactive steps taken by Ukraine to protect its data and communication channels were crucial in maintaining information flow during wartime. Ensuring long-term resilience against cyber threats will remain a priority as digital diplomacy continues to evolve.

Despite the significant findings, this study has several limitations. First, the analysis primarily focuses on quantitative engagement metrics such as views, reactions, and shares, which may not fully capture the depth of

audience perception and sentiment. Future research should incorporate qualitative methods, such as sentiment analysis and audience surveys, to gain deeper insights into the effectiveness of messaging.

Second, the study is limited by the availability of public data on social media engagement. While major campaigns have been examined, access to internal government analytics and decision-making processes could provide a more comprehensive picture of the strategic planning behind digital diplomacy efforts.

Third, the study primarily examines the impact of Ukraine's public diplomacy efforts on Western audiences. Limited engagement from regions such as Africa, Latin America, and parts of Asia suggests a need for further research into the effectiveness of digital diplomacy in these areas. Understanding cultural and geopolitical factors that influence engagement levels could help refine future strategies.

Finally, the rapidly evolving nature of digital diplomacy means that findings may become outdated as new technologies and platforms emerge. Future studies should continuously monitor shifts in social media trends and their implications for public diplomacy strategies.

In conclusion, Ukraine's use of social media in public diplomacy has been a powerful tool for shaping global perceptions, garnering international support, and countering hostile narratives. The findings of this study emphasize that digital diplomacy, when strategically executed, can serve as a critical instrument in modern international relations. Moving forward, further research should explore innovative ways to enhance engagement across diverse global audiences and assess the long-term impact of these digital efforts on Ukraine's international standing.

Authors' contribution: Oksana Frolova – methodology, data validation, editing, consulting contribution; Alina Yaniuk – conceptualization, research idea and development, writing.

Sources of funding. This research did not receive any grants from financial institutions in the public, commercial, or non-commercial sectors.

References

- Brand Ukraine. (2023). *#UkraineUA is among the top 5 official Instagram accounts of the world's countries*. <https://brandukraine.org.ua/uk/news/ukraineua-uvijshla-do-top-5-oficijnih-storinok-krayin-svitu-v-instagram/>
- Kuleba, D. (2023). *War for Reality. How to Win in the World of Fakes, Truths, and Communities*. Knygolove.
- Entman, R. M. (2007). Framing bias: Media in the distribution of power. *Journal of Communication*, 57, 163–173. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1460-2466.2006.00336.x>
- Government of Ukraine. (2022). *Official Instagram account of Ukraine*. Instagram. <https://www.instagram.com/ukraine.ua/>
- Leonard, M. (2002). *Public diplomacy*. Foreign Policy Centre.
- Melissen, J. (2005). *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. https://culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/soft_power/The_New_Public_Diplomacy.pdf
- Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (2022). *Official Facebook page of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine*. https://www.facebook.com/UkraineMFA/?locale=uk_UA
- Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (2022). *Official Twitter account of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine*. https://x.com/mfa_ukraine?lang=ta
- Nye, J. S., & Keohane, R. O. (2007). *Political communication and influence strategies*. Springer.
- Official Instagram page of Ukraine. (2022). <https://www.instagram.com/ukraine.ua/>
- Robertson, G., & Greene, S. (2018). *When does Russian propaganda work, and when does it backfire? Here's what we found*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/04/03/when-does-russian-propaganda-work-and-when-does-it-backfire-heres-what-we-found/>
- Visit Ukraine Today. (2022). *What Are the Most Common Queries About Ukraine on Google and What Are Foreigners Most Interested In?* <https://visitukraine.today/uk/blog/2734/what-are-the-most-common-queries-about-ukraine-on-google-and-what-are-foreigners-most-interested-in#top-zapiti-u-google-u-2022-roci-naipopulyarnisi-temi>

The Washington Post. (2022, June 20). Is Russia's wartime propaganda more powerful than family bonds? <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/06/20/russia-ukraine-relatives-conversations-propaganda/>

Отримано редакцією журналу / Received: 03.02.26
Прорецензовано / Revised: 16.03.26
Схвалено до друку / Accepted: 14.04.26
Опубліковано / Published: 22.05.26

Оксана ФРОЛОВА, канд. політ. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0001-7105-2762
e-mail: sancha279@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Аліна ЯНЮК, магістр
ORCID ID: 0009-0001-9657-2681
e-mail: alyayanyuk@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СОЦІАЛЬНІ МЕДІА ЯК АСПЕКТ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Вступ. Стаття присвячена ролі соціальних мереж у публічній дипломатії України під час повномасштабного вторгнення Росії. У ній аналізується використання цифрових платформ для формування глобальних наративів, протидії дезінформації та мобілізації міжнародної підтримки. Завдяки детальному вивченню основних кампаній, показників активності та інформаційно-пропагандистських зусиль, дослідження висвітлює ефективність цифрової дипломатії України у зміцненні її глобального іміджу. У дослідженні також розглядаються виклики та обмеження цифрової дипломатії, зокрема у залученні аудиторії в регіонах з низьким рівнем реагування. Результати дослідження підкреслюють важливість стратегічної комунікації, адаптивності та технологічної стійкості в сучасній публічній дипломатії.

Методи. Методологія включає контент-аналіз, порівняльний підхід, синтез і системний підхід для дослідження стратегічного використання соціальних мереж Україною для просування своїх національних інтересів. Ці методи допомагають виявити закономірності в комунікаційних стратегіях України, оцінити їх ефективність та зрозуміти наслідки для міжнародних відносин. Контент-аналіз також застосовується для вивчення ключових кампаній у соціальних мережах, хештегів і повідомлень, поширюваних українськими посадовцями, та їх впливу на міжнародну аудиторію.

Результати. Аналіз показав, що завдяки зусиллям цифрової дипломатії Україна успішно протидіяла російській дезінформації та мобілізувала міжнародну солідарність. Загальна кількість користувачів екосистеми Ukraine.ua перевищила 1 млрд, при цьому лише Instagram отримав понад 1 млн підписників. Хештег #StandWithUkraine охопив понад 2,5 млн користувачів, а #BoycottRussianSport отримав 10 млн переглядів. Регіональний аналіз показав високу активність у Європі та Північній Америці, але нижчу взаємодію в Африці та деяких частинах Азії. Кампанія отримала найбільше залучення у Франції (15 487 переглядів) та Італії (14 679 переглядів), тоді як несподівано високий рівень взаємодії був зафіксований у В'єтнамі (2 470 переглядів, 116 реакцій). Незважаючи на ці успіхи, залученість у Німеччині та США була різною, що підкреслює необхідність удосконалення інформаційно-пропагандистських стратегій.

Висновки. Дослідження показало, що партнерство з глобальними організаціями, впливовими особами та знаменитостями посилює позицію України й розширює її вплив. Дослідження підкреслює важливість заходів кібербезпеки для забезпечення стійкості зусиль цифрової дипломатії. Хоча Україна ефективно використовувала цифрові платформи для формування міжнародного сприйняття, необхідне подальше вдосконалення для підтримки довгострокової взаємодії та розширення охоплення в недостатньо представлених регіонах.

Ключові слова: публічна дипломатія, цифрова дипломатія, соціальні медіа, Україна, дезінформація, стратегічні комунікації, міжнародні відносини.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 327:659.44

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2026/1-62/57-63>

Софія ШУСТЕНКО, канд. політ. наук, асист.

ORCID ID: 0000-0001-5815-7236

e-mail: s_shustenka@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ МЕДІЙНИХ ПРОЄКТІВ РАДИ ЄВРОПИ В УКРАЇНІ

Вступ. У численних наукових розвідках наголошується, що проблема імплементації медійних проєктів Радою Європи за часів глобальних політичних трансформацій та інформаційно-комунікаційної революції набуває все більшого значення й актуальності. В умовах трансформації сучасної системи міжнародних відносин й утворення нового міжнародного та світового порядку основна задача Ради Європи полягає у врегулюванні законодавчих систем країн-учасниць для гарантування ліберальної демократії, які зазначені в Європейській конвенції з прав людини (1950 р.) і Конвенції із захисту прав людини та фундаментальних свобод (1953 р.). Метою було дослідити одну із ключових проблем інформаційної політики Ради Європи – забезпечення коректного імплементації медійних проєктів у сучасній Україні.

Методи. Було використано такі методи: системний аналіз, системний підхід, інституціональний підхід, історичний метод, метод структурно-функціонального аналізу.

Результати. Рада Європи проводить регулярні моніторинги щодо виконання резолюцій, положень і рекомендацій Ради Європи з питань розбудови інформаційного суспільства.

Висновки. Членство України в Раді Європи є важливою умовою для формування медіасфери і державної інформаційної політики. Рада Європи сприяє розбудові інформаційного суспільства за допомогою низки проєктів, а накопичений правовий досвід та існуючі європейські стандарти в цій царині сприяють ефективному проведенню необхідних реформ законодавства України. Членство в Раді Європи дає можливість Україні більш плідно співпрацювати з іншими державами-членами Ради Європи в межах Комітету міністрів, Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), Конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи та інших органів інституційної системи. Україна суттєво впливає на формування нових стандартів і принципів в інформаційній сфері, що формується.

Ключові слова: Рада Європи, медійна проєкти, глобальні політичні трансформації, інформаційно-комунікативні технології.

Вступ

Передумови дослідження обґрунтовують актуальність і важливість аналізу імплементації медійних проєктів Радою Європи за часів глобальних політичних трансформацій та інформаційно-комунікаційної революції. В умовах трансформації нинішньої системи міжнародних відносин та утворення нового міжнародного та світового порядку основна задача Ради Європи полягає у врегулюванні законодавчих систем країн-учасниць для гарантування ліберальної демократії, які зазначені в Європейській конвенції з прав людини (1950 р.) і Конвенції із захисту прав людини та фундаментальних свобод (1953 р.). Метою було дослідити одну із ключових проблем інформаційної політики Ради Європи – забезпечення коректного імплементації медійних проєктів у сучасній Україні.

Метою статті є визначення рівня впливу діяльності Ради Європи на утворення та функціонування нових медійних проєктів в Україні.

Завдання статті – розкрити та проаналізувати політичний контекст медійних проєктів Ради Європи в Україні.

Огляд літератури. На думку дослідників, одну із ключових ролей у гарантуванні інформаційних прав громадян відіграють ЗМІ. Посилена влада засобів масової інформації, зокрема інтернету, допомагає набуттю обізнаності, а також розповсюдженню доступу до інформації. Утім зазначимо, що існує небезпека появи певних труднощів, оскільки "ЗМІ посилюють співчуття та глобальну активність у сфері прав людини, але разом із тим виникає загроза появи ненависті, стереотипів і дезінформації. Особливо вразливими до онлайн-ризиків є діти та молодь" (Рамкова програма співробітництва (РПС) на 2015–2020 роки ..., 2019).

Проєкти для підтримки реформ у сфері медіа за участі Ради Європи впроваджуються в Україні з 2008 р. Протягом усього періоду було реалізовано п'ять медійних проєктів. За підтримки цих проєктів відбулись важливі законодавчі зміни у сфері ЗМІ в Україні. У 2019 р. офіс Ради Європи завершив імплементацію двох медійних проєктів в Україні, які особливо важливі в період глобальних політичних трансформацій. Наприклад, перший проєкт – "Зміцнення свободи медіа, доступу до інформації та посилення системи Суспільного мовлення в Україні" стосується зміцнення свободи медіа, доступу до інформації та посилення системи суспільного мовлення. Цей проєкт має сприяти об'єктивному висвітленню виборів, а також покращенню безпеки журналістів, особливо у виборчий період. Другий проєкт – "Свобода медіа в Україні", що впроваджується в межах спільної програми Ради Європи та Європейського союзу "Партнерство заради належного врядування" націлений на підвищення незалежності органів, відповідальних за врегулювання у сфері мовлення через покращення законодавства (Свобода медіа в Україні, 2019).

Медійні проєкти, що імплементає Офіс Ради Європи в Україні, мають забезпечити об'єктивне висвітлення подій і захист журналістів, особливо у передвиборчий період. Очікується, що проєкт "Зміцнення свободи медіа, доступу до інформації та посилення системи Суспільного мовлення в Україні" сприятиме забезпеченню та гарантуванню незалежності Суспільного мовника на законодавчому рівні, підвищенню його спроможності надавати збалансовані й об'єктивні висвітлення подій, розробці концепції нової законодавчої бази щодо політичної реклами під час виборів і покращення безпеки журналістів, зокрема у передвиборчий період унаслідок підвищення захисту на рівні законодавства, а також

© Шустенко Софія, 2026

ефективної боротьби з безкарністю нападників на журналістів (Укрінформ, 2018).

У контексті вищесказаного слід підкреслити, що Рада Європи систематично підтримувала процес створення суспільного мовлення в Україні (Свобода медіа в Україні, 2019). Завдання перетворення державних мовників на канали суспільного мовлення відповідає стандартам Ради Європи і є одним із зобов'язань України перед Радою Європи, закріпленим у Постанові 1466 (2005) "Про виконання Україною зобов'язань та зобов'язань". На сьогодні на базі Першого національного телеканалу створено громадське мовлення "UA: First" та юридично забезпечено його незалежність від державних органів. Стратегічний закон України "Про суспільне телебачення і радіомовлення" (Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, 2016) було прийнято 17 квітня 2014 р. Однак лише через рік (у березні 2015 р.) Президент підписав зміни, які запустили процедуру трансформації державних мовників (Шустенко, 2017).

У свою чергу, напередодні розгляду Верховною Радою змін до чинного закону (16 березня 2015 р.), представництво ЄС надало офіційний коментар щодо підтримки цього процесу: "Створення суспільного мовлення залишається головним предметом обговорення між Україною та Європейським Союзом як один із пріоритетів порядку денного реформ в Україні". Партнерами проекту є Національна телерадіокомпанія України (яка перетворена на Національну громадську телерадіокомпанію України), Комітет Верховної Ради з питань свободи слова та інформаційної політики, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, Державний комітет з питань телебачення і радіомовлення України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, громадянське суспільство, медіаорганізації, відповідні професійні асоціації (Шустенко, 2017).

Другий проєкт "Свобода медіа в Україні", що впроваджується в межах Рамкової програми співробітництва (РПС) Ради Європи та Європейського Союзу, має на меті покращити свободу, незалежність, плюралізм і розмаїття медіа в Україні та передбачає тісну співпрацю задля реформування українських ЗМІ відповідно до європейських стандартів: наближення до стандартів Ради Європи та Європейського Союзу в галузі прав людини, демократії та верховенства права (Проєкт "Європейський Союз та Рада Європи працюють разом ...", 2018).

Проєктом було передбачено і реалізовано комплексний підхід, а саме: експертна підтримка Ради Європи у процесі розроблення Закону "Про аудіовізуальні послуги", сприяння в організації публічних обговорень законопроєкту; допомога Національній раді України з питань телебачення та радіомовлення у запровадженні прозорості медіавласності, переході на цифрове мовлення, застосуванні санкцій до мовників, переході від системи ліцензування до дозвільної системи; інформування суспільства щодо непересічної ролі суспільного мовлення як ретранслятора громадських поглядів та інтересів; підвищення рівня обізнаності народних депутатів і держслужбовців стосовно особливостей запровадження медіаполітики, яка є виразником суспільних інтересів і потреб, а також покращення законодавчої бази з цього питання; розширення мережі осередків мовлення громад у регіонах України, в тому числі на територіях, де проживають національні меншини (Шустенко, 2017).

Проєкт "Свобода медіа в Україні" передусім національний на підвищення незалежності й ефективності органів, відповідальних за регулювання у сфері мовлення, через покращення законодавства і його застосування,

а також на зміцнення спроможності системи суспільного мовлення для більш ефективного виконання своїх функцій і підтримання завершення реформи комунальних друкованих ЗМІ (Укрінформ, 2018). Проєкт "Свобода медіа в Україні" має на меті покращити свободу, незалежність, плюралізм та розмаїття медіа в Україні, а саме закласти підвалини повідомлення для розробки стратегії просування й підтримки розвитку мовлення громад. Заходи, спрямовані на збільшення розмаїття медіа, є одним із практичних способів гарантування права на свободу вираження поглядів (Проєкт "Європейський Союз та Рада Європи працюють разом ...", 2018).

Розмаїття медіа означає не тільки різноманітність контенту та множинність власників медіа, але й різноманітність типів медіа. Разом із традиційними моделями державного та приватного комерційного мовлення громадське мовлення стало "третім рівнем" розвитку засобів масової інформації і було визнано таким, що зробив особливий внесок у зміцнення свободи вираження поглядів. У цьому документі обговорюється концепція суспільного медіамовлення та наводяться найкращі практики розвитку громадського мовлення у світовій практиці. Також у ньому проаналізовано перспективи мовлення громад (community media) в Україні з урахуванням соціальної, політичної й економічної ситуації, представлено огляд міжнародних стандартів для мовлення громад (community media), на які спираються політики, законодавчі та регуляторні органи. Базуючись на порівнянні із європейським досвідом, у звіті запропоновано стратегію запровадження мовлення громад (community media) в Україні (Баклі, 2016).

Концепція мовлення громад (community media) в Європі. Попри те, що особливості визначення поняття мовлення громад (community media) можуть відрізнятися залежно від умов країни та місцевості, усе ж є певні обов'язкові та незмінні характеристики – мовлення громад діє на основі організації громадянського суспільства та суспільної участі. Воно відрізняється від суспільного мовлення (public service broadcasting) незалежністю від державної влади, у тому числі місцевої, і тим, що засновується шляхом добровільного об'єднання. На відміну від комерційного мовлення, воно діє із суспільною метою, а не для приватної вигоди. Мовлення громад (community media) надають товариствам доступ до інформації та право голосу, сприяють обговоренню на рівні громади, обміну інформацією та знаннями, а також допомагають приймати соціально важливі рішення на основі цього. Поява мовлення громад (community media) часто пов'язана із ширшими політичними змінами, зокрема поглибленням демократії та зміцненням громадянського суспільства. Там, де було створено мовлення громад (community media), воно було визнане як таке, що може відігравати конкретну й вагомую роль у заохоченні до громадської участі, представленні позбавлених прав груп суспільства та сприянні як культурному вираженню, так і соціальній згуртованості (Баклі, 2016).

Мовлення громад (community media) виникло в усіх регіонах світу як суспільний рух, і організації на рівні громади відкрито заговорили про свої проблеми, побоювання, культуру й мову. Перші осередки сучасного мовлення громад можна відслідковувати, починаючи із 1940-х рр. в Америці, коли було створено шахтарські радіостанції у громадах олов'яних рудників Болівії, освітні радіостанції для сприяння соціальному розвитку у Колумбії та перші покоління некомерційних радіостанцій, які підтримували слухачі, у Сполучених Штатах. Мовлення громад Європи є молодшим, ніж у Сполучених Штатах.

Хоча друковані медіа громад мають довшу історію, мовлення в Європі все ще поступалося моделі суспільного мовлення Західної Європи до початку розвитку приватного мовлення в 1980-х рр. і державному мовленню Східної Європи до завершення радянського періоду в 1991 р. У липні 2015 р. Державний комітет телебачення і радіомовлення України опублікував проект закону про запровадження мовлення громад, який ґрунтується на застосуванні нормативно-правової бази для суспільного мовлення (Про внесення змін до деяких законів України ..., 2015).

Законопроект був відхилений Національною радою рішенням від 7 липня 2016 р., оскільки він суперечив Закону 2006 р. (Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, 2016). Державний комітет також опублікував проект закону "Про аудіовізуальні послуги", хоча він і не містить положення про мовлення громад (Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, 2015). Пізніше Національна рада почала роботу над власною версією проекту закону про мовлення громад, а також розширеним проектом Закону "Про аудіовізуальні послуги", який би замінив Закон про телебачення та радіомовлення редакції 2006 р. (Баклі, 2016).

У більшості країн, включаючи Україну, громадське мовлення може вільно функціонувати в інтернеті, але доступ до обмежених ресурсів, таких як спектр і канали, як правило, контролюється через режим ліцензування. Ліцензування послуг мовлення та програмного мовлення має здійснюватися незалежним регулюючим органом із зобов'язанням діяти в суспільних інтересах і забезпечувати справедливий та рівний доступ до мовників різних типів. Комітет ООН з прав людини зазначає у вищезгаданому загальному коментарі: "Держави-учасниці повинні уникати накладення нав'язливих ліцензійних умов і зборів для мовників, включаючи комерційні та громадські станції. Критерії для застосування таких умов і ліцензійних зборів мають бути обґрунтованими та об'єктивними, чіткими, прозорими, недискримінаційними, а також відповідати Пакту (Комітет з прав людини, 2011). Ліцензування мовлення громад, коли це необхідно, має відповідати особливостям сектору й не повинне примушувати його до конкуренції з приватними комерційними мовниками. Процедури подання заявок мають бути прямі та недорогі або безкоштовні. Критерії відбору повинні оголошуватися і встановлюватися із забезпеченням того, щоб пропозиції відповідали визначенню мовлення громад та інтересам цільової громади, а також могли бути соціально вагомими і стабільними протягом усього терміну дії ліцензії (Баклі, 2016).

У контексті реалізації Проекту "Свобода медіа в Україні" Закон "Про аудіовізуальні послуги" є ключовим у сфері медіа і згідно з Угодою про асоціацію між Європейським Союзом та Україною: протягом 2 років після набуття чинності Угоди Україна має наблизити аудіовізуальне законодавство до Директиви ЄС про аудіовізуальні медіапослуги. Цей закон повинен замінити Закон України "Про телебачення і радіомовлення" та Закон України "Про Національну раду України з питань телебачення та радіомовлення". Законопроект був розроблений за допомогою експертів Ради Європи в рамках попередніх проєктів та було розглянуто у Верховній Раді у 2016 р.

Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прозорості власності засобів масової інформації та реалізації принципів державної політики у сфері телебачення і радіомовлення" (про прозорість медіавласності) було прийнято 3 вересня 2015 р., створивши одну з найкращих в Європі

нормативно-правових баз у даній сфері. Закон був позитивно оцінений експертом Ради Європи, який провів аналіз прийнятого Закону (Про внесення змін до деяких законів України ..., 2015). Тому на даний момент важливо сконцентрувати зусилля над імплементацією закону, розробити практичні механізми розкриття інформації про медіавласність.

Важливим інструментом інформування громадян на місцевому рівні у державах-членах РЄ є мовлення громад, в основному телебачення та радіо, що створюються та контролюються громадами. На жаль, розвиток мовлення громад в Україні перебуває у стані зародження. Україна вступила в критичну й вирішальну фазу запуску системи суспільного мовлення. Проте рівень обізнаності стосовно суспільного мовлення в цілому та його каналів є доволі низьким. Лише 34 % дорослого населення чули про запуск суспільного мовлення у 2015 р. та лише 9 % чітко знають про це (дані дослідження компанії GFK 2015 р., яке здійснювалося в рамках спільної програми ЄС та РЄ). Лише 16 % відповіли, що бачили промоматеріали та рекламу суспільного мовлення та його канали (Проект "Європейський Союз та Рада Європи працюють разом ...", 2018).

У квітні 2014 р. Європейський Союз та Рада Європи узгодили в Заяві про наміри, що цілеспрямовані дії зі співпраці з Вірменією, Азербайджаном, Грузією, Республікою Молдова, Україною та Білоруссю – країнами-учасниками ініціативи ЄС "Східне партнерство" – реалізовуватимуться відповідно до "Рамкової програми співпраці" (РПС). Ці заходи зі співробітництва сприятимуть зміцненню потенціалу країн Східного партнерства, що є державами-членами Ради Європи, за винятком Білорусі, а також реалізації внутрішніх реформ, щоб наблизити ці країни до стандартів Ради Європи та Європейського Союзу в галузі прав людини, демократії й верховенства права. Зазначимо, що Рада Європа з даних питань співпрацює з Комітетом ВРУ з питань свободи слова та інформаційної політики, Національною радою України з питань телебачення та радіомовлення, Національною Телерадіокомпанією України (яка трансформується у Національну Суспільну Телерадіокомпанію України), громадянським суспільством та медіа-організаціями (Проект "Європейський Союз та Рада Європи працюють разом ...", 2018).

У контексті реалізації проєкту "Свобода ЗМІ в Україні" заявляють, що загалом надано експертну підтримку Ради Європи для розробки/прийняття Закону "Про аудіовізуальні послуги" та допомогу в організації публічних дискусій законопроекту; посилено потенціал Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення щодо забезпечення прозорості власності на медіа, переходу на цифрове мовлення, застосування санкцій до мовників, переходу від системи ліцензування до дозвільної системи. Модернізовано вебсайт регулятора для реалізації функцій забезпечення прозорості медіавласності відповідно до рекомендацій експертів Ради Європи; створено більше медіаосередків мовлення громад у регіонах України, у тому числі на території, де проживають національні меншини. Підвищено обізнаність народних депутатів та органів влади стосовно медіаполітики, що відображає інтереси громад; покращено законодавство у цій сфері; підсилено суспільну обізнаність щодо ролі й важливості суспільного мовлення (Проект "Європейський Союз та Рада Європи працюють разом ...", 2018).

20 грудня 2018 р. завершився проєкт Ради Європи "Свобода медіа в Україні". Під час підсумкового засі-

дання керівного комітету цього проєкту було оцінено здобутки, яких удалося досягти у співпраці з українськими учасниками проєкту упродовж трьох років його дії. Проєкт реалізовувався в рамках більш широкої Рамкової програми співпраці між Європейським Союзом і Радою Європи "Партнерство заради належного врядування" для країн Східного партнерства. Основною метою цього проєкту було покращення свободи, незалежності, плюралізму та різноманітності ЗМІ в Україні. За сприяння Ради Європи було розроблено новий вебмодуль для збору та обробки інформації про структури власності українських ЗМІ. На початку 2018 р. було запущено функціональність вебмодуля, пізніше вона була протестована. Можливістю подати до Національної ради інформацію електронним способом скористалися понад 400 ліцензіатів, а це майже третина від їх загальної кількості. Є сподівання, що в разі затвердження змін до чинного законодавства використання вебмодуля стане єдиним механізмом подання ліцензіатами інформації про структуру власності (Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, 2019).

Після реалізації вищезазначеного проєкту Рада Європи почала реалізовувати інший проєкт – Проєкт "Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки свободи медіа в Україні" (надалі – Проєкт). Проєкт має на меті зміцнити роль медіа, їхню свободу та безпеку, а також суспільне мовлення як інструмент для досягнення консенсусу в українському суспільстві відповідно до пріоритетів, зазначених у Плані дій Ради Європи для України на 2018–2021 рр., а також реалізацію Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що була ратифікована у вересні 2014 р. Проєкт має шість основних цілей: зміцнення системи громадського мовлення в Україні; консолідація місцевих видань, які пройшли реформу денационалізації; безпека журналістів та боротьба з безкарністю за злочини, пов'язані зі свободою вираження поглядів, зокрема створення національного механізму швидкого реагування для захисту журналістів; прийняття аудіовізуального законодавства та посилення потенціалу Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення; покращення доступу до публічної інформації для ЗМІ й суспільства; збалансоване та професійне висвітлення виборів, боротьба із пропагандою та інформаційним хаосом, забезпечення інформаційної безпеки відповідно до європейських стандартів (Проєкт "Європейський Союз та Рада Європи працюють разом ...", 2018).

Проєкт є продовженням підтримки реформ у сфері медіа в Україні після завершення проєкту Ради Європи "Зміцнення свободи медіа, доступу до інформації та посилення системи Суспільного мовлення в Україні", що впроваджувався з 1 липня 2018 р. до 31 серпня 2019 р. у межах Плану дій Ради Європи для України на 2018–2021 рр. У цьому контексті зауважимо, що після Євромайдану та Революції Гідності у 2014 р. Україна доклала значних зусиль задля відображення європейських стандартів у своїй національній законодавчій базі та практиці у сфері медіа, свободи вираження поглядів та інформаційного суспільства. Було розпочато ключові реформи: їх основою стало прийняття законодавства про Суспільне мовлення, прозорість медіавласності, реформування державних і комунальних друкованих медіа. Було створено український Суспільний мовник – ПАТ "НСТУ", а також прийнято стратегічні документи для його функціонування, зміцнено потенціал Суспільного мовника тощо. Також було розроблено ефективний механізм співпраці України з Платформою Ради Європи

щодо безпеки журналістів (Проєкт "Європейський Союз та Рада Європи працюють разом ...", 2018).

Україна досягла значного прогресу в реформах у сфері медіа. Однак досягнені результати все ще не є стійкими і необхідно докласти подальших зусиль для того, щоб забезпечити їхню стабільність. Незважаючи на значний прогрес, Суспільний мовник залишається серйозно недофінансованим, а його структура потребує подальшої оптимізації. У сфері безпеки журналістів у 2018 р. зросла кількість нападів на цих фахівців, тоді як розслідування таких справ залишаються значною мірою неефективними. Вузьке визначення "професійної діяльності журналіста" у Кримінальному кодексі України не охоплює журналістів електронних медіа, блогерів, операторів та інших медіаучасників, а їхній захист залишається проблемою (Зміцнення свободи медіа ..., 2015).

На сьогодні розробляється законопроект "Про аудіовізуальні послуги". Угода про Асоціацію з Європейським Союзом містить зобов'язання України наблизити своє законодавство у сфері медіа до положень Директиви ЄС стосовно аудіовізуальних медіапослуг. Приміром, 30–31 жовтня 2019 р. у Києві відбувся експертний семінар "Впровадження Директиви ЄС про аудіовізуальні медіапослуги та стандартів Ради Європи в українське медійне законодавство". Це перший подібний захід із роз'яснення основних положень оновленої Директиви ЄС про аудіовізуальні медіапослуги (далі – Директива) та стандартів Ради Європи у цій сфері для різних зацікавлених учасників – представників органів державної влади, медіаюристів, представників медіаіндустрії та журналістів. Його організували Комітет ВРУ з питань гуманітарної та інформаційної політики, Національна рада України з питань телебачення та радіомовлення і Проєкт "Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки свободи медіа в Україні" (Проєкт "Європейський Союз та Рада Європи працюють разом ...", 2018).

Інший проєкт – спільна програма Європейського Союзу та Ради Європи "Зміцнення інформаційного суспільства в Україні" має на меті покращити свободу, різноманітність і плюралізм медіа, а також сприяти ефективності системи захисту персональних даних. Також програма спрямована на відкритий, усебічний і сталий підхід до управління інтернетом, що ґрунтується на правах людини і ставить людину в центр уваги (Спільна програма ЄС та Ради Європи ..., 2015).

Загальною метою спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи (РЕ) "Зміцнення інформаційного суспільства в Україні" є зміцнення захисту прав людини та основних свобод шляхом забезпечення: більшої свободи, різноманітності та плюралізму в ЗМІ; відкритого, всебічного, сталого та орієнтованого на громадян підходу до інтернету; на засадах прав людини, ефективної системи захисту громадян з огляду на право на приватне життя і право; на контроль над власними персональними даними. Це сприяє реалізації реформ, пов'язаних із зобов'язаннями перед Радою Європи, Угодою про асоціацію з ЄС та планом дії щодо лібералізації візового режиму з ЄС. Цільовою аудиторією є здебільшого журналісти, редактори, відповідні професійні об'єднання, посадові особи регіональних і місцевих адміністрацій, судді, представники громадянського суспільства, блогери, приватний сектор, громадськість (Спільна програма ЄС та Ради Європи ..., 2015) тощо.

Цілі Програми "Зміцнення інформаційного суспільства в Україні" охоплюють велику частину викликів, з якими Україні доводиться мати справу в галузі засобів масової інформації, захисту персональних даних і

управління мережею Інтернет і які повинні бути вирішені. Для досягнення цих цілей та отримання очікуваних результатів Програма спирається на експертну підтримку РЄ, зобов'язання національних органів і залучення всіх зацікавлених сторін, у тому числі громадянського суспільства та приватного сектора (інтернет-бізнесу і технічних товариств). Програма містить три компоненти: 1) свобода слова і свобода ЗМІ; 2) управління інтернетом; 3) захист персональних даних (Спільна програма ЄС та Ради Європи ..., 2015).

Очікувані результати від програми "Зміцнення інформаційного суспільства в Україні" такі:

- розроблення і впровадження Стратегії наближення законодавства у сфері ЗМІ до міжнародної (ООН) і європейської (РЄ та ЄС) нормативно-правової бази;
- досягнення прогресу в роздержавленні й демонополізації ЗМІ;
- розроблення гарантії чесного та збалансованого медіависвітлення виборів відповідно до європейських стандартів і критерій Угоди про Асоціацію з ЄС;
- сприяння для належних умов роботи журналістів, без погроз і насильства, через обмін передовою практикою і реформування законодавства про захист професійної діяльності журналістів;
- удосконалення законодавчої бази для забезпечення права на доступ до публічної інформації;
- запровадження в навчальні програми навчальних устанів курсів про інтернет і про права людини;
- підвищення рівня знань і обізнаності серед інтернет-користувачів своїх прав в інтернеті;
- зміцнення потенціалу і підвищення рівня знань серед інтернет-провайдерів щодо інтернет-управління і стандартів Ради Європи з прав людини;
- допомога для участі ключових українських представників уряду, парламенту, громадянського суспільства, ЗМІ та широкої громадськості в міжнародних заходах стосовно інтернет-управління і прав людини;
- переглядання і приведення у відповідність до міжнародних і європейських стандартів законодавства про захист персональних даних;
- міцнення незалежності та інституційного потенціалу Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в галузі захисту персональних даних;
- впровадження секторних стандартів захисту персональних даних у правоохоронній та адвокатській діяльності, фінансовій сфері, сфері зайнятості, охорони здоров'я, інформаційно-комунікаційних технологій;
- розповсюдження рекомендацій про захист приватного життя, проведення відповідних навчальних заходів (Спільна програма ЄС та Ради Європи ..., 2015).

Для реалізації медійних проєктів Ради Європи в Україні важливе місце відіграє "Доктрина інформаційної безпеки України". Цей документ був затверджений указом Президента від 25 лютого 2017 р. Завдання з реалізації її норм покладено на призначеного 1 березня 2017 р. заступника Мінінформполітики Дмитра Золотухіна. 28 березня 2017 р. представники Міністерства разом з експертами розглянули норми українського законодавства, які забороняють поширення інформації, яка шкодить інтересам України, і обговорили критерії її оцінки. У планах – розвиток системи кризових комунікацій і зв'язку з громадськістю в період серйозних інцидентів на об'єктах критичної інфраструктури. Зауважимо, що цей процес вимагає підготовки відповідних фахівців, тобто є потреба у проведенні профільних тренінгів і семінарів.

Серед планів міністерства – впровадження формату video on demand – надання окремих роликів про Україну

всім, кому це може бути цікаво (оскільки не всіх операторів цікавлять звичайні трансляції). Крім того, ведуться переговори про "інформаційні обміни" (напр., з Румунією, де місцеві жителі до цих пір дізнаються новини про Україну з російських телеканалів).

Міністерство інформаційної політики України та Рада Європи домовилися про співпрацю в рамках Плану дій РЄ для України на 2018–2020 рр., де, зокрема, йдеться про створення громадського телебачення. У січні Національну громадську телерадіокомпанію України (НГТУ) було зареєстровано як публічне акціонерне товариство. Однак реформа медіапростору стосується не одного лише телебачення: МІП також звернулося до Facebook щодо впровадження "антіфейкових" механізмів для перевірки новин, що стосуються України. Міністерство інформаційної політики прагне подавати колегам в Уряді приклад відкритості та прозорості. З цією метою міністерство проводить програму "Відкрита влада", у рамках якої проходять: пресконференції для національних і зарубіжних ЗМІ; дипломатичні зустрічі із представниками іноземних держав; координація діяльності міністерства з міжнародними НУО; інформування українських громадських організацій в онлайн-режимі; публікація звітів на офіційному сайті Міністерства тощо.

На сьогодні законодавство у сфері телерадіомовлення вимагає оновлення, актуалізації та гармонізації з європейськими стандартами. 28 березня 2019 р. заступник Міністра інформаційної політики України Тетяна Попова взяла участь у міжнародній конференції "Законодавство про аудіовізуальні послуги: європейські стандарти та перспективи в Україні", яка організована за підтримки програми співробітництва Європейського Союзу та Ради Європи для країн "Східного партнерства" у рамках проєкту "Свобода медіа в Україні". У ході конференції міжнародні експерти представили аналіз і кращі приклади європейського досвіду, який обговорили із представниками органів державної влади, юристами та експертами галузі. Одним із стратегічних напрямів роботи МІП є гармонізація законодавства України у сфері медіа (Попова, 2016).

Дискусія і висновки

Отже, членство України в Раді Європи є важливою умовою для формування медіасфери і державної інформаційної політики. Рада Європи сприяє розбудові інформаційного суспільства за допомогою низки проєктів, а накопичений правовий досвід та існуючі європейські стандарти в цій царині сприяють ефективному проведенню необхідних реформ законодавства України. Членство в Раді Європи дає можливість Україні більш плідно співпрацювати з іншими державами-членами Ради Європи в межах Комітету міністрів, Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЕ), Конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи та інших органів інституційної системи. Україна суттєво впливає на формування нових стандартів і принципів в інформаційній сфері, що формується.

Рада Європи проводить регулярний моніторинг виконання резолюцій, положень і рекомендацій Ради Європи стосовно розвитку інформаційного суспільства. Серед проєктів у медіасфері, що Рада Європи реалізовує в Україні, виокремлюється проєкт "Зміцнення свободи медіа, доступу до інформації та посилення системи Суспільного мовлення в Україні". Це сприятиме забезпеченню та гарантуванню незалежності Суспільного мовника на законодавчому рівні, підвищенню його спроможності надавати збалансоване й об'єктивне висвітлення подій. Проєкт "Свобода медіа в Україні", що

впроваджується в межах Рамкової програми співробітництва (РПС) Ради Європи та Європейського Союзу, має на меті покращити свободу, незалежність, плюралізм і розмаїття медіа в Україні та передбачає тісну співпрацю задля реформування українських ЗМІ відповідно до європейських стандартів. Програма "Мовлення громад" забезпечує громадам доступ до інформації та надає право голосу, сприяє дискусіям на рівні громад, обміну інформацією та знаннями.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Баклі, С. (2016.). *Мовлення громад в Україні: можливості для розвитку: аналітичний звіт*. Рада Європи. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a6732>
- Зміцнення свободи медіа та створення системи Суспільного мовлення в Україні. (2015). *Офіс Ради Європи в Україні*. <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/strengthening-freedom-of-media-and-establishing-a-public-broadcasting-system-in-ukraine>
- Комітет з прав людини. (12 вересня 2011 р.). Загальний коментар № 34 (пункт 39). *Організація Об'єднаних Націй*.
- Міністерство інформаційної політики України. (2016, 29 березня). *Законодавство у сфері телерадіомовлення потребує оновлення, актуалізації та гармонізації з європейськими стандартами*. http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/article?art_id=248926307&cat_id=244843950
- Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. (2016, 7 липня). *Рішення № 1516 про розгляд проекту Закону України щодо запровадження мовлення громад на принципах суспільного мовлення*.
- Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. (2015, 4 грудня). *Проект Закону України "Про зміни до Закону України "Про телебачення і радіомовлення"*.
- Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. (2019, 21 грудня). *Завершився проект Ради Європи "Свобода медіа в Україні"*. <https://www.nrada.gov.ua/zavershyvsya-proekt-rady-yevropy-svoboda-media-v-ukrayini/>
- Рамкова програма співробітництва (РПС) на 2015–2020 роки для Вірменії, Азербайджану, Грузії, Республіки Молдова, України і Білорусі*. (2019). Організація Об'єднаних Націй.
- Попова, Т. (2016, 29 березня). Законодавство в сфері телерадіомовлення вимагає оновлення, актуалізації та гармонізації з європейськими стандартами Міністерство інформаційної політики України. Урядовий портал.
- Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прозорості власності засобів масової інформації та реалізації принципів державної політики у сфері телебачення і радіомовлення*. (2015). Закон України від 03.09.2015. № 674-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674-viii>
- Про Суспільне телебачення і радіомовлення України*. (2014). Закон України від 17.04.2014. № 1227-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18>
- Проект "Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для зміцнення свободи медіа в Україні". (2018). Офіс Ради Європи в Україні. <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/eu-and-council-of-europe-working-together-to-support-freedom-of-media-in-ukraine>
- Свобода медіа в Україні. (2019). Офіс Ради Європи в Україні. <https://www.coe.int/en/web/kyiv/freedom-of-media-in-ukraine>
- Спільна програма ЄС та Ради Європи "Зміцнення інформаційного суспільства в Україні". (2015). <https://www.stu.cn.ua/media/files/pdf/Grant-App.pdf>
- Укрінформ. (2018, 7 вересня). Рада Європи реалізує в Україні два проекти, які мають зміцнити свободу медіа. <https://www.ukrinform.ua/>

rubric-society/2533450-rada-evropi-realizue-v-ukraini-dva-proekti-aki-maut-zmicniti-svobodu-media.html

Шустенко, С. О. (2017). Роль Ради Європи у розвитку європейських стандартів з прав людини в Україні. *Гілея: науковий вісник. Політичні науки*, 7(122), 402–404.

References

- Bakley, S. (2016.). Community broadcasting in Ukraine: Opportunities for development: Analytical report. Council of Europe [in Ukrainian]. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a6732>
- Framework Cooperation Programme (FCP) for 2015–2020 for Armenia, Azerbaijan, Georgia, the Republic of Moldova, Ukraine and Belarus. United Nations [in Ukrainian].
- Freedom of media in Ukraine. (2019). Council of Europe Office in Ukraine [in Ukrainian]. <https://www.coe.int/en/web/kyiv/freedom-of-media-in-ukraine>
- Strengthening freedom of media and establishing a public broadcasting system in Ukraine. (2019). Council of Europe Office in Ukraine [in Ukrainian]. <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/strengthening-freedom-of-media-and-establishing-a-public-broadcasting-system-in-ukraine>
- European Union and the Council of Europe working together to strengthen freedom of media in Ukraine. (2018). Council of Europe Office in Ukraine [in Ukrainian]. <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/eu-and-council-of-europe-working-together-to-support-freedom-of-media-in-ukraine>
- Joint EU – Council of Europe Programme. (n.d.). Strengthening the information society in Ukraine [in Ukrainian]. <https://www.stu.cn.ua/media/files/pdf/Grant-App.pdf>
- National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting. (2015, December 4). Draft Law of Ukraine "On amendments to the Law of Ukraine "On Television and Radio Broadcasting"" [in Ukrainian].
- National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting. (2016, July 7). Decision No. 1516 on the consideration of the draft law on the introduction of community broadcasting based on the principles of public broadcasting [in Ukrainian].
- National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting. (2019, December 21). The Council of Europe project "Freedom of Media in Ukraine" has been completed [in Ukrainian]. <https://www.nrada.gov.ua/zavershyvsya-proekt-rady-yevropy-svoboda-media-v-ukrayini/>
- Shustenko, S. O. (2017). The role of the Council of Europe in the development of European human rights standards in Ukraine. *Hileya: Scientific Bulletin. Political Sciences*, 7(122), 402–404 [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). Law of Ukraine "On Public Television and Radio Broadcasting of Ukraine" (No. 1227-VII) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). Law of Ukraine "On amendments to certain laws of Ukraine on ensuring transparency of media ownership and implementation of state policy principles in the field of television and radio broadcasting" (No. 674-VIII) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674-viii>
- Committee on Human Rights. (2011, September 12). General comment No. 34 (para. 39). United Nations.
- Ministry of Information Policy of Ukraine. (2016, March 29). Broadcasting legislation requires updating, modernization, and harmonization with European standards [in Ukrainian]. http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/article?art_id=248926307&cat_id=244843950
- Popova, T. (2016, March 29). Legislation in the field of television and radio broadcasting requires renewal, modernization, and harmonization with European standards. Ministry of Information Policy of Ukraine [in Ukrainian].
- Ukrinform. (2018, September 7). The Council of Europe implements two projects in Ukraine aimed at strengthening media freedom [in Ukrainian]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2533450-rada-evropi-realizue-v-ukraini-dva-proekti-aki-maut-zmicniti-svobodu-media.html>

Отримано редакцією журналу / Received: 11.02.26

Прорецензовано / Revised: 19.02.26

Схвалено до друку / Accepted: 14.04.26

Опубліковано / Published: 22.05.26

Sofia SHUSTENKO, PhD (Polit.), Assist.
ORCID ID: 0000-0001-5815-7236
e-mail: s_shustenko@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

POLITICAL CONTEXT OF COUNCIL OF EUROPE MEDIA PROJECTS IN UKRAINE

Background. Numerous scientific studies emphasize that the problem of implementing media projects by the Council of Europe in times of global political transformations and the information and communication revolution is gaining increasing importance and relevance. In the context of the transformation of the modern system of international relations and the formation of a new international and world order, the main task of the Council of Europe is to regulate the legislative systems of the member states to guarantee liberal democracy, which are specified in the European Convention on Human Rights (1950) and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1953). The aim was to investigate one of the key problems of the information policy of the Council of Europe - ensuring the correct implementation of media projects in modern Ukraine.

Methods. *The following methods were used: system analysis, system approach, institutional approach, historical method, method of structural-functional analysis.*

Results. *The Council of Europe conducts regular monitoring of the implementation of the resolutions, provisions and recommendations of the Council of Europe on the development of the information society.*

Conclusions. *Ukraine's membership in the Council of Europe is an important condition for the formation of the media sphere and state information policy. The Council of Europe contributes to the development of the information society through a number of projects, and the accumulated legal experience and existing European standards in this area contribute to the effective implementation of the necessary reforms of the legislation of Ukraine. Membership in the Council of Europe enables Ukraine to cooperate more effectively with other member states of the Council of Europe within the framework of the Committee of Ministers, the Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE), the Congress of Local and Regional Authorities of Europe and other bodies of the institutional system. Ukraine significantly influences the formation of new standards and principles in the emerging information sphere.*

Keywords: *council of Europe, media projects, global political transformations, information and communication technologies.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflict of interest. The sponsors were not involved in the design of the study; in the collection, analysis or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 007.1:339.13:316

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2026/1-62/64-71>

Вячеслав ПРИЛЮК, канд. екон. наук, доц.

ORCID ID: 0009-0003-8927-8913

e-mail: simon9may@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МЕДІАНОМІКА – ДИНАМІЧНА ІННОВАЦІЙНА ГАЛУЗЬ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Вступ. Розглянуто проблематику економіки медіа – галузі виробництва, розповсюдження та споживання продукту медіа, яку ідентифіковано терміном "медіаноміка" для запобігання тавтології і плутанини з науковою дисципліною медіаекономікою, назву якої часто використовують і у значенні галузі економіки. Медіаноміка привернула увагу дослідників у другій половині XX ст., коли завдяки впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій вона стала перетворюватися у динамічну інноваційну галузь економіки. Мета дослідження – характеристика сутності медіаноміки, її специфіки, значення, структури, масштабу, тенденцій і прогнозів розвитку.

Методи. Системний і аналітичний методи та концептуалізація забезпечили комплексний підхід до розгляду економічних та інституційних аспектів медіаноміки. Застосовано порівняльний метод, аналіз і узагальнення даних наукових джерел, матеріалів аналітичних центрів, оцінок експертів для збору емпіричних даних і формулювання висновків.

Результати. Охарактеризовано медіаноміку, її структуру, специфіку медіаринку як двохстороннього ринку товарів і послуг. Розглянуто роль цифрових та комунікаційних технологій, штучного інтелекту в трансформації медіаноміки, її секторальну структуру. Визначено компанії-лідери світової медіаноміки. Подано тенденції та прогнози розвитку медіаноміки, а також фактори успіху акторів у цій цифровізованій інноваційній галузі глобальної економіки.

Висновки. Медіаноміка у XXI ст. є однією із ключових сфер глобальної економіки за масштабом і технологічним поступом. Розвиток технологій став основою для еволюції медіаноміки, що приводить до зміни уподобань споживачів, способів отримання інформації та її кількості в медіапросторі. Медіакомпанії змушені змінювати способи й формати виробництва та розповсюдження свого продукту. За останні півстоліття медіаноміка виросла до найбільшого сектора глобальної економіки рівня з ринковою капіталізацією медіафірм у трильйони доларів. Успішність акторів медіаноміки залежить від здатності гнучко адаптуватися до технологічних змін, забезпечувати етичні стандарти та захист авторських прав, ефективно управління інформаційними ресурсами, підтримання якості контенту та здатності знаходити нові форми комерціалізації. Технологічна інноваційність стала умовою конкурентоспроможності медіакомпаній, викликами для подальшого зростання яких можуть стати скорочення рекламного ринку, дезінформаційні атаки, нестача медіаменеджмент-компетенцій тощо.

Ключові слова: медіаекономіка, медіа, медіаринок, медіаіндустрія, цифровізація, інновації.

Вступ

Сфера медіа привернула увагу дослідників у другій половині XX ст. Підставою для цього став розвиток сфери засобів масової інформації (ЗМІ) – телебачення, радіо, преси та інших – до рівня значного сектора бізнесу зі своєю специфікою. Необхідність його вивчення сприяла формуванню нової наукової дисципліни – медіаекономіки або медіаноміки, об'єктом якої стала динамічна галузь економіки – медійна економіка або економіка медіа. Ця сфера підприємництва охоплює виробництво, розповсюдження та споживання продукту медіа, яку далі будемо ідентифікувати терміном "медіаноміка" щоб було зрозуміло, що йдеться саме про економічну діяльність, а не про науку, оскільки термін "медіаекономіка" і досі вживається для позначення і наукової дисципліни, і галузі економічної діяльності. Це породжує плутанину та двозначність понятійного апарату, що заважає адекватному розумінню дискурсу.

Починаючи із 1970-х років, в університетах Європи студентам уже подавали певні знання про медіаноміку, а у 1978 р. у Франції вперше вийшла книга "Економіка медіа" Надін Туссен-Демуєн, 11-е видання якої побачило світ 2011 р. (Nadine Toussaint-Desmoulins, 2011). У 1988 р. у США з'явився перший у світі спеціалізований науковий журнал "Journal of Media Economics", засновником якого став Р. Пікард – його часто згадують як засновника нової науки медіаекономіки. Він у 1989 р. опублікував монографію "Media Economics. Concepts and Issues", в якій розглянув відносини, що виникають у результаті взаємодії медіаоператорів із аудиторією як споживачкою у процесі задоволення її інформаційних і

розважальних потреб за участю рекламодавців (Picard, 2003). Були також проаналізовані такі аспекти, як економічна діяльність у сфері медіа та її регулювання державою, політекономія медіа; економіка телебачення, кінематографа, культурної індустрії, сфери розваг, медіабізнес і економіка нових технологій (Picard, 2006). А. Албарран сфокусувався на дослідженні використання медіаіндустрії обмежених ресурсів для виробництва контенту, вивчав ділові операції та фінансову діяльність фірм медіаіндустрії (Albarran, 2010). У спектрі його уваги опинилися міжнародна торгівля, міжнародний бізнес, стратегічний менеджмент, політика ціноутворення та конкуренція, їх вплив на медіакомпанії та ринок медіа-продуктів загалом. Медіаекономіка також охоплює економічну політику та практику медіакомпаній, діяльність журналістів та індустрії новин, кіно, розважальні програми, друковані видання, радіомовлення, мобільний зв'язок, Інтернет, реклама та зв'язки із громадськістю, дерегуляція медіа, медіавласність та її концентрація, конкурентні економічні стратегії, економіка компаній тощо.

Мета статті – охарактеризувати сутність медіа та медіаноміки, її специфіку, значення, структуру й масштаби, динаміку, роль інновацій і тенденції та прогнози розвитку цієї галузі глобальної економіки.

Методи

Ґрунтуються на застосуванні загальних принципів систематизації, аналізу й синтезу, що сприяє забезпеченню об'єктивності та цілісності наукового пошуку. Системний і аналітичний методи й концептуалізація забезпечили комплексний підхід до вивчення медіа та медіаноміки, дозволили охопити економічні та інститу-

© Прилюк Вячеслав, 2026

ційні аспекти медіаноміки. Застосовано порівняльний метод, аналіз і узагальнення даних наукових джерел, матеріалів аналітичних центрів і оцінок експертів для збору емпіричних даних і формулювання висновків.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематику медіаноміки, індустрії медіа вивчали такі вітчизняні та іноземні дослідники, як І. О. Бланк, Г. В. Ситник, В. С. Андрієць, О. П. Близнюк, А. П. Горпинченко, T. Wood, F. Lobigs, G. Siegert, C. Macleod, S. Banks, B. Chang, S. Chan-Olmsted, M. Cardona, S. Lacy, G. Noh, D. Demers, J. Fine, J. Dimmick, G. Hooley, J. Lynch, R. Schmalensee, F. Callahan, J. Jones, W. Parker, M. Porter, A. Albarran, T. Moellinger, J. Bauer, O. Gandy, P. Adams, J. Beebe та інші. Однак не всі аспекти були охоплені в обсязі, необхідному для розуміння специфіки галузі. Зокрема, це стосується такого базового поняття, як медіа. Медіа (від мн. англ. та лат. "media" – "засоби") – це засоби передавання, зберігання й відтворення інформації, призначені для її донесення крізь простір і час. У латині "media" означає середину, центр, серцевину, проміжок чи щось проміжне, гласність, оприлюднення. Загальним тут є значення "посередники", сполучна ланка між надсилачем та отримувачем інформації.

Медіа характеризуються такими складовими:

- медіапродукт (інформація) – це те, що виробляє медіа і може мати певну цінність і специфічний життєвий цикл у п'ять фаз – створення, виготовлення, доставка споживачеві, споживання, зберігання;
- медіаносій – носій для передачі інформації. Він завжди матеріальний – папір, флешка тощо;
- медіаканал – засіб доставки медіапродукту до споживача.

Виникнення медіа завдячує потребі людини в комунікації та спілкуванні, що є необхідною умовою для задоволення всіх інших видів потреб, таких як потреби фізіологічні, у безпеці, любові та належності, повазі й визнанні, самоактуалізації, пізнавальні та естетичні потреби. Під комунікацією розуміємо процес передачі інформації за допомогою певної системи символів, а під спілкуванням – обмін інформацією між учасниками цього процесу, її сприйняття й пізнання. Спілкування завжди має конкретних адресатів, а для комунікації це не є обов'язковим. Зрозуміло, що доки живуть люди, доти буде потреба у їх комунікації та спілкуванні. Донедавна вважалось, що найголовніша функція медіа – донести інформацію у потрібному виді до цільової аудиторії, тобто комунікація. Наприклад, поширення інформації про події, їх спостереження, інтерпретацію, освіту, розваги і т. п. Таке вузьке розуміння медіа було типовим майже до кінця ХХ ст., коли медіа ототожнювалися із традиційними ЗМІ – телебаченням, радіо, кіно, відео, друкованими ЗМІ, які виникли до появи інтернету. У середині 1990-х років завдяки використанню інтернету сформувалися "нові", цифрові медіа – медіасистеми, діяльність яких забезпечується інформаційно-комунікаційними технологіями. До них відносять онлайн-ігри, блоги, інтерактивні електронні видання, інтернет-ЗМІ, директ-медіа (смартфони, планшети, електронна пошта) – усе, що пов'язане з інтернет-комунікаціями, зокрема соціальні медіа (соціальні мережі), сайти, мобільне телебачення, корпоративні видання, мультимедіа або медіамікс (медіа, в яких комбінуються різні форми представлення інформації на одному носії), підкасти. Останні набули особливого поширення як зручний спосіб публікації медіапотоків в інтернеті, що дозволяє автоматизувати завантаження нових випусків на пристрій відтворення. Подкастинг фактично стає альтер-

нативною радіомовленню і ТБ, оскільки йому не потрібне ліцензування частот і є доступ до споживача в будь-який час. Утім інтернет і цифровізація розширили можливості і "старих" ЗМІ, які створили свої сайти, стали працювати в онлайні та подавати свою продукцію в електронному форматі, а не лише на традиційних носіях.

Крім задоволення потреби у комунікації та спілкуванні, інша причина розвитку медіа – це можливість впливу на людей через продаж медіапослуг зацікавленим покупцям зі сфер бізнесу, політики, культури та інших. Ідеться про "ефекти медіа", серед яких виділяють вплив медіа на поведінку людини, її емоційні стани, соціалізацію, формування цінностей, вірувань, сприйняття подій тощо. Вплив сучасних медіа на поведінку людей став особливо важливим і реальним в останні десятиліття, оскільки формує їх запити і як споживачів товарів (послуг), і як виборців – розвиває суспільну активність, соціалізацію людей. Через подання інформації медіа підказують і нав'язують людям, як і про що їм думати та діяти. Досить згадати тезу гітлерівського пропагандиста Й. Геббельса "Дайте мені ЗМІ і я з будь-якого народу зроблю стадо свиней" (Кравець, 2014), який наразі успішно реалізується в РФ – 68 % російських військовополонених вважають російську війну проти України виправданою і необхідною, понад 40 % полонених окупантів заявили, що не вважають українців повноцінними людьми (Гричишкіна, & Балачук, 2026).

Видатним дослідником впливу медіа став Ніл Постман. У своїй роботі "Розважаючись до смерті" (Postman, 1985) він розглянув усезростаючий "розважальний" вплив медіа і зазначив, що під управлінням телебачення Америка "стала зморщеною та абсурдною". Автор робить висновки, що медіа ставлять на перше місце задоволення потреб у дозвіллі та розвагах, відсуваючи якість інформації на задній план. Схоже, що обрання Д. Трампа президентом США підтвердило цей висновок. На сьогодні за вплив на людей із телебаченням успішно конкурують соціальні медіа – різноманітні соціальні мережі, що використовуються і як засоби дестабілізації суспільства. На це звернув увагу президент Франції Еммануель Макрон на Мюнхенській безпековій конференції у лютому 2026 р. Він заявив, що на Європу чекає безпрецедентне втручання у вибори, яке Європа вже побачила на виборах у Румунії та Молдові. Макрон зазначив, що маніпулювання інформацією, іноземне втручання, посилене онлайн-платформами та соціальними медіа, є критичною проблемою (Сидоренко, 2026).

Сьогодні до найвпливовіших ЗМІ світу, що формують глобальний світову політику, економіку та громадську думку, часто включають агентства новин Reuters, Associated Press, AFP, журнал Forbes, американський телеканал новин CNBC, постачальника фінансової інформації Bloomberg, телемережі BBC, CNN, Al Jazeera, Fox News, впливові видання The New York Times, Financial Times, The Guardian. До них варто додати інформаційне агентство уряду КНР "Сінхуа", яке має 13 тис. співробітників і 33 філії в Китаї та 184 – за кордоном, що поширюють контент 15-ма мовами, а також Business Insider – один із провідних світових новинних порталів, який щомісяця відвідують понад 20 млн осіб. Аналітичні новини Business Insider зазвичай публікуються з коментарями через кілька годин після того, як вони стають доступними, але інформація завжди базується на авторитетних джерелах. Також серед найвпливовіших світових медіалідерів можна назвати журнал Forbes, американський кабельний і супутниковий телеканал новин CNBC та постачальника фінансової інформації Bloomberg.

Результати

У сучасному розумінні медіаекономіка як наука – це галузь знань, що вивчає економічні процеси та закономірності у сфері медіа й охоплює всі аспекти виробництва, розповсюдження та споживання медійного контенту. Вона аналізує, як економічні чинники впливають на розвиток медіаіндустрії, ринку праці, моделей медіабізнесу, маркетингу, менеджменту, вивчає стратегії медіакомпаній, які перетворюють економічні ресурси на медіапродукт, тенденції та специфіку медіаноміки. Установлено, що ця галузь на відміну від інших галузей економіки вирізняється здвоєним ринком товарів і послуг (Вартанова, 2003). (Під ринком традиційно розуміється суспільний механізм, що зводить разом продавців товарів (послуг) і покупців). Медіаринок охоплює взаємодію медіа з аудиторією та суспільними інститутами (уряд, парламент, суди, антимонопольні органи, профспілки), що впливають на економічну діяльність медіа. Він характеризується особливим видом товару – медіапродуктом, який має двоїсту природу у тому сенсі, що одночасно є і товаром, і послугою. Як товар – це зміст, сенс, контент (інформація, думки, розваги тощо) у таких різних медіаформах, як газети, журнали, книги, радіо- або телевізійної програми, послуги кабельних телемереж, кіно- або відеопродукція для різних за величиною аудиторій. Як послуга – це надання доступу до цільових аудиторій споживачів медіатовару рекламодавцям. Медіа фактично виконують своєрідну сегментацію ринку, формуючи цільову аудиторію контенту, яку можуть використовувати рекламодавці. Останні сплачують операторам медіа за надання доступу до їхніх аудиторій, а не тільки за обсяги рекламних оголошень. Ринкові ціни такої послуги визначають дослідження масштабів аудиторій.

Сучасний медіаринок – це складна система, основними компонентами якої є традиційні медіа (телебачення, радіо, друковані видання) та нові медіа (онлайн-платформи, соціальні мережі, мобільні додатки), що взаємодіють у рамках глобальної економіки і змінюються під впливом цифрових технологій. Штучний інтелект (AI), віртуальна реальність (VR), доповнена реальність (AR) не лише трансформують способи створення та споживання контенту, а й відкривають нові можливості для взаємодії з аудиторією. Сьогодні цифровізація стала основним фактором, що визначає розвиток медіаринку. Перехід контенту в цифровий формат значно спростило доступ до нього споживачів, знизив витрати виробництва, розширив можливості для журналістів і контент-креаторів. Нині кожне серйозне ЗМІ має свою цифрову версію, що забезпечує зручність пошуку та систематизації інформації. Очікується, що в майбутньому лівова частка реклами стане цифровою, а традиційні медіа поступово втрачатимуть свої позиції на ринку через зменшення накладів газет і журналів і це, імовірно, призведе до зникнення паперових видань у майбутньому. Сучасні технології вже дозволяють медіакомпаніям створювати індивідуалізовані пропозиції для користувачів на основі їхніх уподобань, що сприяє формуванню нових бізнес-моделей, орієнтованих на користувача. Зменшується залежність медіа від рекламодавців і збільшується орієнтація на потреби читачів.

Для медіаринку ХХІ ст. характерними є глобалізація, конвергенція, цифровізація, інтерактивність і належність медіаресурсів до мережевого простору. Розвиток інтернету й кабельних технологій перетворив медіабізнес на міжнародний, забезпечив вихід національних медіакомпаній за межі своїх країн у пошуках нових ринків, що сприяє створенню глобальних брендів і платформ.

Конвергенція, тобто поступове злиття різних форм медіа (телебачення, радіо, друковані видання) і мобільних комунікацій у гібридні моделі приводить до створення універсальних форматів контенту – серіалів, підкастів, відеорепортажів, що одночасно поширюються на різних платформах. Останні повністю змінили механізми виробництва, зберігання й поширення інформації, для чого використовуються алгоритми рекомендацій, штучний інтелект і аналітика великих даних, що здатні формувати індивідуалізоване медіасередовище. Майбутнє світової медіаноміки і далі визначатиметься технологічною інноваційністю – до 2030 р. характерними, на думку багатьох експертів, стануть такі тренди:

- масове застосування AI-редакторів і "розумних" контент-платформ;
- повна інтеграція стримінгу, ігор і соціальних медіа;
- сталий акцент на локальному виробництві контенту із глобальним розповсюдженням (glocalization).

Особливо важливим є зростання ролі в діяльності медіафірм користувацького контенту UGC (User Generated Content) – фото, відео, відгуки, статті, коментарі тощо, що створені звичайними людьми, а не брендами, та розміщені в інтернеті. Це підвищує довіру до компаній і є ефективним маркетинговим інструментом, особливо для молодіжної аудиторії. UGC часто використовується в соцмережах (особливо TikTok) і маркетингових кампаніях для створення ефекту "з рук у руки".

Найбільшим джерелом доходів для багатьох медіакомпаній нині залишається онлайн-реклама, яка дедалі більше використовує соціальні мережі. Соціальні медіа, особливо цифрові канали з TikTok, Instagram і Telegram, є сьогодні в шорт-листі кожного маркетолога. Вони відіграють незамінну роль і у процесах культурного споживання як засіб спілкування й обговорення нових фільмів, музики, телешоу, підтримувани зв'язку із глядачами та ефективного просування медіапродукту. Такий процес виступає частиною формування "креативної економіки", до якої залучаються впливові блогери та творці контенту в медіапросторі.

Досить швидко розвивається ринок відеоігор та кіберспорту завдяки орієнтації на відносно молоду аудиторію та такі інновації, як віртуальна й доповнена реальність, що дозволяють краще залучати користувачів. Згідно з дослідженням PwC глобальні доходи в секторі розваг і медіа США до 2028 р. досягнуть \$3,4 трлн із середньорічним темпом зростання у 3,9 % (PwC Global Entertainment ..., 2024). Netflix і Amazon Prime Video стали домінуючими в цій сфері, пропонуючи оригінальний контент і зручність доступу.

Сьогодні медіаринок став міжнародним, а його найбільші частки розподіляються таким чином:

- Північна Америка – близько 30 % глобального медіаобігу;
- Азійсько-Тихоокеанський регіон – понад 28 % (тут домінують Китай і Південна Корея);
- Європа – 25 % із потужним сегментом публічних медіа.

США все ще залишаються найбільшим медіаринком, за ними йдуть Китай та країни Європи. В Індії та Індонезії спостерігається рекордне зростання цифрових медіа, оскільки доходи споживачів зростають і збільшується рівень проникнення мобільного зв'язку, що сприяє підвищенню попиту на медіапродукцію.

Цифрові платформи набувають усе більшого значення у світі, зокрема у країнах з високою чисельністю населення та поступово зростаючою якістю життя. Тор-6 платформ соціальних мереж у 2023 р. – Facebook,

YouTube, Twitter (X), Instagram, TikTok, LinkedIn – стали не лише засобами комунікації, але й важливими джерелами новин і розваг. Вони формують суспільний дискурс і впливають на події у сфері політики, економіки, культури. В Україні соціальні мережі теж стали популярними – вже 73 % людей отримують новини через них (Кацімон, 2024).

Світова медіаіндустрія охоплює найрізноманітніші сфери – мовлення та мережеві зв'язки, новини, друк і публікації, кінофільми – і кожна з них має власну інфраструктуру. Десятка найбільших медіакомпаній світу згідно з їхніми даними за 2022–2023 рр. виглядає таким чином:

1. Alphabet (заснована у США 1998 р.). Співробітники: 163 900 (2022 р.). Ринкова вартість: \$1,9 трлн (2023 р.). Дохід: \$289,531 млрд (2023 р.). Alphabet Inc. – багатонаціональний технологічний конгломерат, створений у результаті реструктуризації Google у 2015 р. Alphabet є восьмою у світі технологічною компанією за доходами та однією з найдорожчих компаній у світі. Вона є материнською компанією різноманітних дочірніх компаній, зокрема Google, YouTube, Waymo та Verily Life Sciences. Google є найбільшою дочірньою компанією Alphabet з таким важливим джерелами доходу, як відеореклама за допомогою YouTube і медійна реклама через портал рекламних технологій DoubleClick.

2. The Walt Disney Company (США, 1923 р.). Співробітники: 200 000+ (2022 р.). Ринкова вартість: \$240 млрд (2023 р.). Дохід: \$1,271 млрд (2023 р.). The Walt Disney Company – американський багатонаціональний конгломерат ЗМІ, один із провідних світових виробників і постачальників розваг та інформації. Компанія займається потоковою трансляцією, новинами, видавництвом і телебаченням через Disney Media, Disney+, National Geographic, Hulu, Hotstar, Freeform FX і Disney General Entertainment. Інтерактивний підрозділ та медіамережі The Walt Disney Company посідають друге місце у списку 30-ти найкращих медіакомпаній світу. Компанія отримує доходи від мережі за допомогою телешоу, каналу новин, студій і відповідних зборів, тоді як інтерактивні доходи заробляються за допомогою пов'язаних з інтернетом ресурсів The Disney Infinity Series. Walt Disney придбала кілька компаній і брендів, зокрема ABC, ESPN, Pixar, Marvel Entertainment і 20th Century Studios.

3. Comcast (США, 1963 р.). Співробітники: 190 000+ (2022 р.). Ринкова вартість: \$230 млрд (2023 р.). Дохід: \$1,271 млрд (2023 р.). Comcast Corporation – це глобальна медіатехнологічна компанія, яка пропонує послуги кабельного телебачення, відеопослуги, протокол голосового зв'язку через інтернет і послуги широкопasmового зв'язку. Comcast є третьою за величиною компанією кабельного телебачення у світі. Comcast є найбільшою у США компанією платного телебачення та найбільшим постачальником послуг домашнього інтернету, що надає послуги приватним і комерційним клієнтам у 40 штатах і окрузі Колумбія. Решту доходів Comcast отримує від кабельного підрозділу за допомогою рекламних місць. Цей сегмент включає 15 кабельних мереж у США, наприклад CNBC і USA Network, разом із дев'ятьма міжнародними мережами та послугами потокового передавання. У 2020 р., придбавши NBCUniversal, Comcast запустила Peacock – онлайн-сервіс потокового передавання, який переважно містить контент, створений студіями NBCUniversal.

4. 21st Century Fox (США, 1922 р.). Співробітники: 55 000+ (2022 р.). Ринкова вартість: \$70 млрд (2023 р.). Дохід: \$1,271 млрд (2023 р.). 21st Century Fox – американський багатонаціональний медіа та розважальний

конгломерат, який був утворений 2013 р. після виділення видавничих активів старої News Corporation під назвою News Corp. 21st Century Fox стала правонаступником News Corporation, що займається переважно кіно-та телевізійною індустрією. 21st Century Fox є власником Fox Entertainment Group, яка включає 20th Century Fox, Star India, Fox Sports Television і Fox Broadcasting.

5. Facebook Inc. (США, 2004 р.). Дохід: понад \$134 млрд (2023 р.). Співробітники: 71 900+ (2022 р.). Ринкова вартість: \$650 млрд (2023 р.). Facebook Inc. – компанія соціальних медіа та соціальних мереж, яка належить Meta Platforms. Станом на 2023 рік Facebook є дев'ятою за величиною соціальною мережею у світі. Доступ до Facebook є безкоштовним, і компанія отримує більшу частину своїх доходів від реклами на вебсайті. Крім платформи Facebook, компанія володіє іншими популярними платформами соціальних мереж Instagram, Oculus, Messenger і WhatsApp. До них можна отримати доступ через інтернет за допомогою смартфонів, планшетів, персональних комп'ютерів. Facebook надає різні інструменти та функції малому бізнесу, дозволяючи йому просувати свої послуги, покращувати підтримку клієнтів, збільшувати продажі та визнання. За останні кілька років медіадоходи Facebook надзвичайно зросли завдяки тому, що його користувачі відвідують сайт кілька разів.

6. Bertelsmann (Німеччина, 1835 р.). Співробітники: 132 000+ (2022 р.). Доходи ЗМІ: €13,5 млрд (2022 р.). Ринкова вартість: €60 млрд (2023 р.). Bertelsmann є одним із 23-х найбільших медіаконгломератів у світі, яка працює майже у 50-ти країнах у сферах послуг, освіти та ЗМІ. Основне джерело доходу – кабельне телебачення, звукозаписний лейбл, видавництво й кіновиробництво через Bertelsmann Printing Group, Gruner + Jahr, Arvato, BMG, Penguin Random House і RTL Group.

7. ViacomCBS (США, 2004 р.). Співробітники: 47 000+ (2022 р.). Доходи ЗМІ: \$28,6 млрд (2022 р.). Ринкова вартість: \$20 млрд (2023 р.). ViacomCBS – це глобальний медіа й розважальний конгломерат, який створює та розповсюджує контент на різних платформах у США, Європі, Близькому Сході, Африці та Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Компанію було створено 2019 р. шляхом злиття Viacom та CBS Corporation. У 2022 р. її було перейменовано на Paramount Global. Операції компанії охоплюють індустрію медіа та розваг, включаючи кабельні мережі, телевізійні станції, телевізійні програми, виробництво й розповсюдження контенту, інноваційні потокові послуги, фірмові потокові послуги тощо. Станом на 2023 р. ViacomCBS є 12-тою найбільшою медіакомпанією у світі. Джерело доходу ViacomCBS – 170 мереж у 180-ти країнах, потокові послуги і приблизно 700 млн передплатників. Основними активами компанії є Paramount Pictures, телемережа CBS, MTV, Comedy Central, Nickelodeon, BET, Showtime, Pluto TV і Paramount+.

8. CBS Corporation (США, 1927 р.). Співробітники: 47 000+ (2022 р.). Доходи ЗМІ: \$32 млрд (2023 р.). Ринкова вартість: \$650 млрд (2023 р.). CBS є масмедійною компанією, яка управляє національною телевізійною мережею CBS і включає різні холдинги, такі як видавнича група Simon & Schuster та кабельна мережа Showtime. Viacom і CBS об'єдналися, щоб стати ViacomCBS Corporation. Вона належить National Amusements, яка володіє 80 % голосів. Корпорація CBS є конгломератом, основним джерелом доходів якого є телевізійне виробництво, радіостанції, видавництво й комерційне мовлення. Мережа Viacom і CBS ведуть мовлення через понад 200 афілійованих станцій, працюють у сегментах розваг, кабельних

мереж, видавничій справі, місцевому мовленні та поза США. Сегмент розваг містить телевізійну мережу CBS, телевізійні студії CBS, Global Distribution Group, CBS Films і CBS Interactive.

9. Baidu Inc. (КНР, 1999 р.). Співробітники: 100 000+ (2022 р.). Доходи 3МІ: \$8,8 млрд (2022 р.). Ринкова вартість: \$40 млрд (2023 р.). Baidu Inc. – це багатонаціональна технологічна компанія, що спеціалізується на пов'язаних з інтернетом послугах, продуктах і штучному інтелекті (ШІ). Пошукова система Baidu Inc. стала 14-тою за величиною у світі у 2023 р. Baidu пропонує низку продуктів і послуг, зокрема Baidu App, Hoakan, Quanmin, Baidu Wiki, Baidu Knows, Baidu Experience, Baidu Post, Baidu Union, DuerOS, Baidu Maps і Baidu Health. Також надає послуги з онлайн-маркетингу, реклами та штучного інтелекту, такі як P4P, Marketing Cloud Platform і AI Cloud. Компанія та її пошуковий гігант отримують 96 % свого доходу від реклами. Іншими джерелами доходу компанії є Baidu Maps, Baidu Baika, мобільні послуги та розваги.

10. News Corp. (США, 2013 р.). Співробітники: 55 000+ (2022 р.). Доходи 3МІ: \$9,3 млрд (2022 р.). Ринкова вартість: \$20 млрд (2023 р.). News Corp – це публічна американська медіакомпанія, яка працює в секторах кабельного телебачення, книговидавництва, новин, цифрової інформації про нерухомість і стала 2023 р. 22-гою серед найбільших медіакомпаній у світі. Сім'я Мердок володіє 39 % голосів у News Corp. Компанії належать видання The Sun і The Times у Великій Британії, The New York Post і The Wall Street Journal – у США, книговидавництво Harper Collins і рекламна компанія America Marketing разом із Barron's Magazine.

До ТОП-10 гігантів медіаіндустрії варто також додати інновативні Apple та Netflix, які станом на червень 2024 р. характеризувалися таким чином:

1. Apple має ринкову вартість у \$4,09 трлн, перевершуючи всіх своїх конкурентів. Після додавання потокових і медіасервісів до свого портфолію компанія перейшла від технологічної компанії до гібриду технологій і медіа. Apple відома своїми масштабами придбань – у 2023 р. придбала 32 стартапи зі ШІ, у тому числі канадську компанію DarwinAI. Медіасервіси включають apple music, apple tv, apple books і apple news.

2. Netflix має ринкову капіталізацію в \$453,26 млрд із 302 млн передплатників у всьому світі. Заснована в 1997 р. компанія перетворилася з бізнесу із розсилки dvd-дисків поштою на гіганта потокового передавання. Компанія отримала \$82,8 млн доходу від свого бізнесу з прокату dvd, а потім завершила цей сегмент у 2024 р. Наразі більшість доходів Netflix – це плата клієнтів за підписку потокового передавання, що принесло \$33,64 млрд доходу в 2023 р.

Лише наведена вище кількість найбільших медіакомпаній, в яких особливого розвитку зазнали цифрові медіа та інші інновації, дає роботу понад 1 млн працівників. Їхня ринкова вартість – майже \$8 трлн, а дохід сягнув понад \$650 млрд, що навряд можна було б уявити ще 10 років тому. Щоб оцінити місце лідерів медіаіндустрії у глобальній економіці, їх варто порівняти з лідерами світового бізнесу, серед яких найбільшими є у 2024 р. NVIDIA з показником \$3,48 трлн ринкової капіталізації та Saudi Aramco за чистим прибутком у \$113,41 млрд (Деркач, 2024).

Сучасна медіаіндустрія складається з кількох основних секторів:

- телекомпанії та відеострімінг (Disney, Warner Bros, Discovery, Netflix, Paramount Global та ін.);

- видавничі й інформаційні агенції (Reuters, Bloomberg, The New York Times Company та ін.);

- музичні платформи (Universal Music Group, Sony Music, Spotify та ін.);

- ігрова індустрія (Microsoft Gaming, Tencent, Sony Interactive Entertainment та ін.);

- соціальні медіа та цифрові платформи (Meta Platforms – Facebook, Instagram), Google, YouTube, TikTok, X та ін.).

Ці сегменти демонструють високу взаємозалежність і все частіше утворюють єдині мегамедіасистеми, у яких контент, технології та реклама, традиційні й нові медіа інтегровані в комплексну бізнес-модель. Останні десятиліття характеризуються також консолідацією медіакомпаній. У результаті на сьогодні п'ять провідних корпорацій: Google, Meta, Amazon, Apple, Disney – контролюють понад 65 % світового ринку цифрової реклами й контент-дистрибуції.

Дискусія і висновки

Акціонерів медіакомпаній, інвесторів та експертів цікавить майбутнє медіаекономіки, зокрема, чи збережуться темпи росту в майбутньому. Опубліковано вже чимало прогнозів. Наприклад, очікується, що до 2030 р. світовий ринок розваг і медіа досягне приблизно 6 709,4 млрд дол. США при середньорічному темпі росту в 10,40 % (Amesco Research Report, 2019). Проте не всі поділяють такий оптимізм і вважають, що світова медіаекономіка переживає нову технологічну трансформацію безпрецедентного масштабу. Причиною є те, штучний інтелект (AI) радикально змінює доступ до інформації, а економіка творців (creator economy) кидає виклик традиційним медіа.

До 2026 р. традиційні пошукові системи остаточно трансформувалися в так звані "движки" відповідей (answer engines). Якщо раніше Google або Yandex надавали користувачеві список посилань на різні сайти, то сучасні системи на базі штучного інтелекту, такі як AI Overviews та ChatGPT, одразу видають готову, синтезовану відповідь. Це породжує феномен "нульових кліків" (zero-click behavior) – користувач отримує всю необхідну інформацію прямо в інтерфейсі пошуковика і більше не бачить сенсу переходити на сайт першоджерела. Масштаб такої проблеми для економіки цифрових медіа неможливо переоцінити. Згідно із прогнозами, трафік із пошукових систем може скоротитися приблизно на 40–43 % протягом найближчих трьох років. Це означає істотне зниження аудиторії для значної частини редакцій, в окремих випадках до 75 % і більше. Дані моніторингу Chartbeat уже підтверджують таку тенденцію: органічний трафік із найбільших пошукових систем у глобальному масштабі знизився приблизно на третину всього за останній рік. Особливо вразливими виявилися лайфстайл-контент і "сервісна" журналістика – прогнози погоди, гороскопи й довідкова інформація. Існує також думка про "смерть" традиційної пошукової оптимізації. Звичні методи "накачування" текстів ключовими словами для роботів більше не працюють, оскільки AI шукає не просто слова, а смисли й авторитетні дані для своїх узагальнень. На зміну приходить AEO (Answer Engine Optimization) – оптимізація готових відповідей та GEO (Generative Engine Optimization), тобто оптимізація генерування контенту – дисципліни з оптимізації контенту спеціально для генеративних систем. Завдання автора контенту тепер полягає у тому, щоб структурувати інформацію у такий спосіб, щоб AI-агент уважав її надійнішою та включив у свою підсумкову відповідь. Також є потужний вектор трансформації медіаіндустрії,

пов'язаний із розвитком creator economy – екосистеми незалежних творців контенту. Спостерігається і фундаментальне зрушення в медіаспоживанні – аудиторія все частіше шукає новини, аналітику та думки не в інституційних брендів, а у конкретних осіб на таких платформах, як YouTube, TikTok або Substack. У цих умовах незалежні інфлюенсери найчастіше випереджають традиційні редакції за рівнем залучення й охоплення, працюючи без посередників та маючи повний контроль над своїм контентом. Традиційні ЗМІ навіть починають запускати окремі суббренди, орієнтовані на конкретних авторів, з особливими моделями монетизації й редакційними стандартами. Журналістика перестає бути просто службою доставки новин і перетворюється в індустрію персонального авторитету. Для сучасного професіонала це означає необхідність володіння новими компетенціями, що виходять за межі класичного написання текстів. В епоху, коли AI може імітувати будь-який формат, саме людський контакт, ексклюзивний доступ і глибина аналізу стають головними конкурентними перевагами.

Однак хоча штучний інтелект здатний миттєво генерувати якісні тексти практично на будь-яку тему, він не знецінює роль журналістики, блогосфери як індустрії новин, а скоріше трансформує її. Маємо перехід від "товарної" журналістики (commodity journalism), сфокусованої на швидкості передачі загальновідомих фактів, до журналістики, що ґрунтується на унікальності (distinctiveness). Оскільки базові новини тепер можуть відтворюватися чат-ботами, видавці у всьому світі почали масово скорочувати інвестиції у створення спільних новин (падіння на 38 %) та сервісну журналістику. Натомість акцент зміщується на ті аспекти, які принципово неможливо автоматизувати або імітувати програмним кодом. Машини можуть майстерно комбінувати існуючі дані, але вони позбавлені можливості знайти ексклюзивну інформацію, провести незалежне розслідування або встановити глибокий людський контакт з героєм історії. В основі журналістської, блогерської праці лежать емпатія та навички побудови відносин, які дозволяють розкрити складні соціальні теми. У світі, перенасиченому синтетичним контентом, саме людський вимір, ексклюзивність доступу та здатність бути надійним орієнтиром стають головними конкурентними перевагами професіонала.

Уважається, що на нас чекає значний технологічний стрибок у сфері медіа – вступ до третьої хвилі AI-трансформації, яку експерти називають ерою агентного штучного інтелекту. Якщо перша хвиля (2023–2024 рр.) принесла нам базову автоматизацію на зразок транскрипції та перекладу, а друга (2024–2025 рр.) – інтелектуальних помічників, убудованих у редакційні системи, то у 2026 р. очікується перехід до повної автономності. Згідно із глобальними опитуваннями, 75 % керівників редакцій очікують, що агентні інструменти вплинуть на роботу ЗМІ. Агентний AI – це не просто програма, яка виконує команди, а складна система, здатна самостійно "бачити, думати, діяти та вчитися" без постійного втручання людини. У редакційній практиці це означає перехід до замкнених циклів роботи – AI-агенти можуть у реальному часі сканувати соціальні мережі для виявлення дезінформації, знаходити приховані теми, які ще не висвітлювалися конкурентами, та самостійно пропонувати оптимальні кути подання матеріалу. Більше того, такі системи здатні оптимізувати бізнес-рішення, наприклад, визначаючи ідеальний момент для пропонування читачеві платної підписки на основі його

поведінки. Паралельно із цим змінюється сама природа журналістського продукту. На зміну класичній формулі "одна стаття = одна історія" приходить парадигма рідкого контенту (liquid content). Це модульний підхід, при якому журналістський матеріал створюється як набір універсальних блоків, здатних миттєво змінювати форму залежно від платформи або контексту користувача. Концепція здається важкою, але виглядає досить перспективною. Ідеться про мультиформатне виробництво, де одна історія створюється як набір модульних блоків, здатних адаптуватися до будь-якої платформи та контексту споживання – від коротких вертикальних відео для TikTok до глибоких лонгрідів для робочого столу. Статистика підтверджує цю трансформацію: інвестиції видавців у відеовиробництво зросли на 79 %, а в аудіо – на 71 %. Проте роль людини залишається критично важливою – саме людина забезпечує фінальну верифікацію, етичний контроль і редакційне судження, які залишаються винятковою прерогативою професіонала. Тому AI слід сприймати не як загрозу, а як високо-технологічного партнера, що посилює здатність створювати адаптивний, персоналізований і контекстно-релевантний контент для цифрової аудиторії.

Разом із розвитком соціальних мереж і блогосфери зросли масштаби дипфейку та дезінформації, які вже досягли свого історичного піку, перетворившись із технічної проблеми на екзистенційний виклик для суспільства. Сьогодні до 68 % дипфейків практично не відрізняються від реальних медіаматеріалів. Дослідження показують, що людське око і слух більше не є надійними інструментами верифікації – люди здатні правильно ідентифікувати підроблене аудіо лише у 73 % випадків, а зображення – у 86 %. Ситуація ускладнюється тим, що лише 13 % компаній у світі мають чіткі протоколи захисту від дипфейків, а чверть керівників медіа досі погано знайомі з цим феноменом. У такому агресивному інформаційному середовищі виникає украй небезпечний соціокультурний феномен як "дивіденди брехуна" (liar's dividend). Це ситуація, коли саме існування дипфейків дозволяє маніпуляторам відкидати будь-які справжні, але незручні їм матеріали, просто називаючи їх фальшивкою. Як наслідок – підриваються основи демократичних інститутів, особливо в періоди виборів, коли відео, що згенеровані нейромережами, можуть незворотно змінити громадську думку ще до того, як професіонали встигнуть їх викрити.

У відповідь на цей виклик до медійної практики входить новий імператив – Breaking Verification (термінова верифікація). Сьогодні перевірка достовірності стає настільки критично важливою, як і швидкість публікації сенсації. Довіра перестає бути абстрактним поняттям і перетворюється на головний ринковий продукт. Статистика підтверджує цей тренд: 49 % користувачів стали менше довіряти соціальним медіа, стикнувшись із дипфейками, тоді як довіра до традиційних новинних медіа залишається значно вищою (до 70 % для місцевих ЗМІ) (Муратова, 2026).

Серед інших причин очікуваної кризи майбутнього медіаіндустрії можна назвати й такі:

- **Зростання витрат і падіння доходів.** За даними PwC, глобальні витрати на рекламу в газетах (включно з онлайн-виданнями) скоротилися із \$45,7 млрд у 2019 р. до \$33,3 млрд – у 2024 р.;

- **Конкуренція за увагу аудиторії.** Цифрові платформи конкурують з новинними медіа за увагу людей, усе частіше приховують новини від користувачів, знижуючи їх пріоритет в алгоритмічних стрічках.

• **Падіння довіри до ЗМІ.** Усе більше людей у різних країнах навмисно уникають ЗМІ, не довіряють професійним журналістам.

• **Домінування технологічних компаній у сфері реклами.** Технологічні гіганти домінують у цій сфері, що, на думку деяких експертів, призводить до перенасичення контентом медіаіндустрії.

• **Економічні проблеми.** Інвестори стали обережнішими і з меншою ймовірністю вкладають гроші в ризиковані підприємства, такі як цифрові медіа.

Підводячи підсумок, можна стверджувати, що медіаноміка у XXI ст. є однією із ключових сфер глобальної економіки як за масштабом, так і за технологічним поступом. Її розвиток визначається поєднанням інновацій, креативності та високих технологій. Швидкий розвиток технологій став основою для розвитку медіаноміки і приводить до зміни уподобань споживачів, способів отримання інформації та кількості інформації в медіапросторі, що вимагає від медіакомпаній урізноманітнення способів і форматів виробництва та розповсюдження свого продукту. За останні півстоліття масштаби медіаноміки досягли небаченого рівня – ринкова капіталізація медіафірм, у яких працюють мільйони людей у всьому світі, оцінюється трильйонами доларів. Успішність акторів у цій цифровізованій інноваційній царині залежить від здатності гнучко адаптуватися до нових алгоритмів і платформ та інших технологічних змін, забезпечувати етичні стандарти та захист авторських прав, ефективне управління інформаційними ресурсами, підтримання якості контенту та здатності знаходити нові форми комерціалізації. Для кожної країни стратегічним завданням є створення умов для розвитку конкурентного, інноваційного та етичного медіасередовища. Основними тенденціями розвитку світової галузі медіа – медіаноміки – є розширення цифрових медіа, масштабування відеоконтенту і стрімінгу, персоналізація, розширення та віртуальна реальність, соціальні медіа й лідери думок, боротьба з фейкньюз, інтерактивний контент та взаємодія з аудиторією; підкасти та аудіоконтент. Учасники медіаринку активно впроваджують такі інновації та цифрові рішення, як AI-технології для створення текстів і аналітики, аналітику даних для оптимізації контенту, чат-боти для взаємодії з аудиторією, відеоформати короткого споживання тощо.

Технологічна інноваційність стала умовою конкурентоспроможності медіакомпаній, викликами для подальшого зростання яких можуть стати скорочення рекламного ринку, конкуренція окремих компаній із глобальними платформами, дезінформаційні атаки, нестача медіаменеджмент-компетенцій. Медіаінновації являють собою багатомірні об'єкти, які характеризуються тісною взаємодією між творчими, технологічними, організаційними ресурсами та визначають подальший поступ медіаноміки.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Вартанова, Е. Л. (2003). *Медиаэкономика зарубежных стран*. Аспект-Прес
- Гричишкіна, І., & Балачук, І. (2026, 25 лютого). 68 % російських військовополонених вважають війну виправданою. Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2026/02/25/8022682/>
- Деркач, М. (2024). *Прибутки та ринкова капіталізація найбільших компаній світу у 2024 : огляд*. <https://psm7.com/uk/business/prybutky-ta-rynкова-kapitalizaciya-najbilshyh-kompanij-svitu-u-2024-oglyad.html>

Кацімон, О. (2024). *Як змінилися звички медіаспоживання українців: результати дослідження*. <https://detector.media/infospace/article/230148/2024-07-27-yak-zminylysia-zvycky-mediaspozhyvannya-ukraintsiv-rezultaty-doslidzhennya/>

Кравець, Р. (2014). *Війна, яку ми прогнали*. <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/03/12/7018500/>

Муратова, Н. (2026). *Журналистика – 2026: глобальные вызовы и стратегия обновления для Узбекистана*. <https://yuz.uz/ru/news/jurnalistika--2026-globalne-vzov-i-strategiya-obnovleniya-dlya-uzbekistana>

Сидоренко, С. (2026). *Україна перемогла у Мюнхені. Все про головну безпекову конференцію світу та її наслідки*. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2026/02/16/7231256/>

Albarran, A. B. (2010). *The Transformation of the Media and Communication Industries*. <https://dadun.unav.edu/bitstream/10171/36644/1/201407%20-%202011%20%282010%29%20The%20Transformation%20of%20the%20media.pdf>

Ameco Research Report. (2019). *Global Entertainment and Media Market for 2030*. <http://www.amecoresearch.com/sample/20254>

Picard, R.G. (2003). *Media Economics, Content and Diversity Primary Results from a Finnish Study*. <http://www.robertpicard.net/PDFFiles/MCDProjectResults.pdf>

Picard, R.G. (2006). *Comparative Aspects of Media Economics and its Development in Europe and in the United States*. <http://www.robertpicard.net/PDFFiles/econeuropeUS.pdf>

Postman, N. (1985). *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*. Methuen Publishing

PwC Global Entertainment & Media Outlook 2024–28. (2024). <https://www.pwc.com/gx/en/news-room/press-releases/2024/pwc-global-entertainment-and-media-outlook-2024-28.html>

Statista. *Global Media Market Report 2024*. (2024). Statista Research Dept.

Toussaint-Desmoulin, Nadine. (2011). *L'économie des médias*. (9th ed). QUE SAIS JE

References

Albarran, A.B. (2010). *The Transformation of the Media and Communication Industries*. <https://dadun.unav.edu/bitstream/10171/36644/1/201407%20-%202011%20%282010%29%20The%20Transformation%20of%20the%20media.pdf>

Ameco Research Report. (2019). *Global Entertainment and Media Market for 2030*. <http://www.amecoresearch.com/sample/20254>

Grychyshkina, I. & Balachuk, I. (2026). 68 % of Russian prisoners of war consider the war justified – poll [in Ukrainian]. <https://www.pravda.com.ua/news/2026/02/25/8022682/>

Derkach, M. (2024). *Profits and market capitalization of the world's largest companies in 2024: an overview* [in Ukrainian]. <https://psm7.com/uk/business/prybutky-ta-rynкова-kapitalizaciya-najbilshyh-kompanij-svitu-u-2024-oglyad.html>

Katsimon, O. (2024). *How have Ukrainians' media consumption habits changed: research result* [in Ukrainian]. <https://detector.media/infospace/article/230148/2024-07-27-yak-zminylysia-zvycky-mediaspozhyvannya-ukraintsiv-rezultaty-doslidzhennya/>

Kravets, R. (2014). *The War We Lost*. <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/03/12/7018500/> [in Ukrainian].

Muratova, N. (2026). *Journalism – 2026: global visas and renewal strategy for Uzbekistan* [in Russian]. <https://yuz.uz/ru/news/jurnalistika--2026-globalne-vzov-i-strategiya-obnovleniya-dlya-uzbekistana>

Picard, R.G. (2003). *Media Economics, Content and Diversity Primary Results from a Finnish Study*. <http://www.robertpicard.net/PDFFiles/MCDProjectResults.pdf>

Picard, R.G. (2006). *Comparative Aspects of Media Economics and its Development in Europe and in the United States*. <http://www.robertpicard.net/PDFFiles/econeuropeUS.pdf>

Postman, N. (1985). *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*. Methuen Publishing.

PwC Global Entertainment & Media Outlook 2024–28. (2024). <https://www.pwc.com/gx/en/news-room/press-releases/2024/pwc-global-entertainment-and-media-outlook-2024-28.html>

Statista. *Global Media Market Report 2024*. (2024). Statista Research Dept.

Toussaint-Desmoulin, Nadine. (2011). *L'économie des médias*. (9th ed). QUE SAIS JE.

Vartanova, E. L. (2003). *Media Economy of Foreign Countries*. Aspect-Press [in Russian].

Sydorenko, S. (2026). *Ukraine won in Munich. All about the world's main security conference and its consequences* [in Ukrainian]. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2026/02/16/7231256/>

Отримано редакцією журналу / Received: 02.03.26

Прорецензовано / Revised: 12.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 14.04.26

Опубліковано / Published: 22.05.26

Vyacheslav PRYLYUK, PhD (Econ.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0009-0003-8927-8913
e-mail: simon9may@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MEDIANOMICA – A DYNAMIC INNOVATIVE SECTOR OF THE GLOBAL ECONOMY

Background. The issue of media economics is considered – the field of production, distribution and consumption of media products, which is identified by the term "medianomica" to prevent tautology and confusion with the scientific discipline of media economics, the name of which is often used in the meaning of a branch of economics. Medianomica attracted the attention of researchers in the second half of the twentieth century, when, thanks to the introduction of information and communication technologies, it began to transform into a dynamic innovative branch of the economy. The purpose of the study is to characterize the essence of medianomica, its specifics, meaning, structure, scale, trends and development forecasts.

Methods. Systems and analytical methods and conceptualization provided a comprehensive approach to considering the economic and institutional aspects of medianomica. The comparative method, analysis and generalization of data from scientific sources, materials from analytical centers, expert assessments were used to collect empirical data and formulate conclusions.

Results. Medianomica, its structure, the specifics of the media market as a dual market of goods and services are described. The role of digital and communication technologies, artificial intelligence in the transformation of medianomica, its sectoral structure are considered, and the leading companies of the world medianomica are characterized. Descriptions of trends and forecasts of the development of medianomica are given as well as factors of the success of actors in this digitalized innovative sector of the global economy.

Conclusions. Medianomica in the 21st century is one of the key areas of the global economy in terms of scale and technological progress. The development of technologies has become the basis for the evolution of medianomica which leads to changes in consumer preferences, ways of obtaining information and its quantity in the media space, and media companies are forced to change the methods and formats of production and distribution of their product. Over the past half century, medianomica has grown up to the largest sector of their global economy with a market capitalization of media companies in trillions US dollars. The success of medianomica actors depends on the ability to flexibly adapt to technological changes, ensure ethical standards and copyright protection, effectively manage information resources, maintain content quality, and find new forms of commercialization. Technological innovation has become a precondition for the competitiveness of media companies, the challenges for further growth of which may include the reduction of the advertising market, disinformation attacks, and the lack of media management competencies.

Keywords: media economy, media, media market, media industry, digitalization, innovation.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analysis or interpretation of data; in the writing of the manuscript or in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 327(510)+(470+571)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2026/1-62/72-79>

Олександр АЛЕКСЕЙЧЕНКО, канд. політ. наук, докторант

ORCID ID: 0000-0002-2325-1289

e-mail: alexeychenko@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЦИФРОВИЙ ВИМІР ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В ЄАЕС: ОСОБЛИВОСТІ АСИМЕТРИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Вступ. Формування єдиного цифрового простору стало ключовою тенденцією регіональної інтеграції, де платформи, стандарти й дані перетворюються на ресурс геоекономічної влади та відтворення залежностей. У пострадянському регіоні цифровий вимір інтеграції набуває особливої політичної ваги через прагнення Російської Федерації інституціоналізувати "привілейовані інтереси" у межах Євразійського економічного союзу (ЄАЕС). Повномасштабна агресія РФ проти України та санкційні обмеження додатково підсилили значення Союзу як контрольованого простору для масштабування російських технологічних рішень і підтримки "технологічного суверенітету". Метою статті є аналіз механізмів формування цифрової гегемонії РФ у ЄАЕС і політико-правових практик її конструювання як інструменту асиметричної інтеграції.

Методи. Аналітичну базу сформовано шляхом поєднання інституційно-правового та політико-економічного аналізу з порівняльним підходом і елементами кейс-аналізу. Використано аналіз стратегічних документів РФ (цифрові та науково-технологічні стратегії, національні проєкти, концепції технологічного розвитку й ШІ) та нормативних актів/рішень інституцій ЄАЕС (зокрема, "Основних напрямів реалізації цифрової повістки ЄАЕС до 2025 року" і рішень щодо Інтегрованої інформаційної системи). Теоретичну рамку становлять підходи до влади в цифрову добу (кіберпростір як сфера влади; мережевий контроль; "озброєна взаємозалежність"), що дозволяє інтерпретувати цифрову інтеграцію як механізм довготривалого політичного контролю через інфраструктуру та дані.

Результати. Встановлено, що цифрова інтеграція ЄАЕС еволюціонувала від технічної координації до моделі наднаціонального управління, яка закріплює перевагу РФ. Виокремлено три етапи: (1) нормативно-архітектурний (2017–2020) – запуск Інтегрованої інформаційної системи (ІІС) і декларування єдиного цифрового простору (очікувані "цифрові дивіденди" – до 42 млрд дол. США та близько +1 % сукупного ВВП щорічно до 2025 р.); (2) регуляторний (2021–2024) – перехід до наднаціонального адміністрування цифрових процесів (прогноз до 4 млн робочих місць і +2,4 % зайнятості); (3) інституціоналізований (із 2025 р.) – уповільнення через різну цифрову зрілість, розбіжності національних програм і вплив війни після 2022 р. Показано, що домінування РФ підтримується не лише рішеннями ЄАЕС, а й де-факто інтеграцією російських екосистем (Сбер, Ростелеком, Яндекс, VK, "Мир", ГЛОНАСС). Кількісні індикатори підтверджують внутрішню асиметрію: за EGDI ООН (2022) розрив між 28-м місцем Казахстану та 81-м Киргизстану при 42-й позиції РФ, а NRI фіксує провідні позиції РФ у цифровому регулюванні та масштабах ІТ-ринку.

Висновки. Цифрова інтеграція ЄАЕС постає не як нейтральний техніко-економічний проєкт, а як політично детермінований інструмент російської цифрової експансії та відтворення "привілейованих інтересів" через стандарти, архітектуру даних і платформні екосистеми. Ключовий механізм асиметрії – екстраполяція російських стратегічних документів і державо-центричної моделі "цифрового/технологічного суверенітету" на наднаціональний рівень, що змушує партнерів адаптувати національні системи до російської технологічної логіки. Перспективи поглиблення цифрового союзу обмежують структурні дисбаланси (різна цифрова зрілість, дефіцит регуляторики, низька інвестиційна спроможність – близько 1 % ВВП проти 2,0 % у ЄС і 2,4 % – в ОЕСР), слабкі фінансові компенсатори (ЄФСР понад 8,5 млрд дол. США), санкційний тиск і зниження довіри після 2022 р. Подальші дослідження мають виміряти залежність держав ЄАЕС від російських платформ і оцінити ризики кіберсуверенітету порівняно з моделлю ЄС.

Ключові слова: ЄАЕС, Російська Федерація, асиметрична інтеграція, цифрова гегемонія, інтегрована інформаційна система, платформні екосистеми, технологічний суверенітет, наднаціональне управління даними.

Вступ

Формування єдиного цифрового простору в сучасному світі виходить за межі техніко-економічної модернізації та постає як новий вимір міждержавної конкуренції, у межах якого зіткнення відбувається не лише за ресурси та ринки, а й за контроль над нормами, стандартами та моделями соціально-економічної організації. Цифрові інфраструктури, платформні екосистеми й режими управління даними перетворюються на інструменти довготривалого впливу, здатні формувати культурно-цивілізаційні орієнтири, відтворювати ієрархії залежності та закріплювати асиметрії розвитку.

У цьому контексті цифровізація дедалі виразніше набуває рис геокультурної конкуренції, у межах якої держави змагаються за право визначати "правила гри" цифрової доби – архітектуру мереж, регуляторні моделі, етичні стандарти штучного інтелекту й допустимі межі цифрового суверенітету. Контроль над цифровими платформами та інфраструктурою означає не лише еконо-

мічну перевагу, а й здатність формувати наднаціональний простір комунікації, ідентичностей і політичної лояльності.

Для пострадянського простору ця трансформація має особливе значення з огляду на прагнення Російської Федерації інституціоналізувати власні "привілейовані інтереси" не лише у воєнно-політичній чи економічній площині, а й у цифрово-цивілізаційному вимірі. Інтеграційні формати Євразійського економічного союзу дедалі чіткіше позиціонуються як простір формування альтернативної цифрової моделі розвитку, зорієнтованої на державоцентричну архітектуру управління, централізований контроль над даними та пріоритет політичної стабільності над відкритістю цифрових ринків.

За таких умов цифрова інтеграція в межах ЄАЕС постає не як нейтральний інструмент економічної кооперації, а як механізм геокультурної експансії, покликаний закріпити особливу цивілізаційну траєкторію розвитку пострадянського простору та відтворити ієрархічну модель відносин між центром і периферією в цифрову епоху.

© Алексєйченко Олександр, 2026

Метою дослідження є системне висвітлення й аналітичне осмислення трансформації цифрової інтеграції в межах Євразійського економічного союзу в умовах одночасної дії трьох взаємопов'язаних чинників: повномасштабної агресії Російської Федерації проти України та санкційної ізоляції, інституціоналізації концепції "технологічного суверенітету" РФ і збереження структурних асиметрій цифрового розвитку держав-членів ЄАЕС. Дослідження покликане не просто зафіксувати формування спільних цифрових платформ або нормативних механізмів Союзу, а виявити політико-правові та інституційні механізми, через які цифрова інтеграція трансформується на інструмент асиметричного наднаціонального управління.

З огляду на це, автор роботи має на меті (1) простежити, як екстраполяція національних цифрових стратегій РФ на наднаціональний рівень формує ланцюгові ефекти в регуляторному, фінансовому та інфраструктурному доменах ЄАЕС; (2) пояснити, чому після 2022 р. цифрова співпраця в межах Союзу еволюціонувала від технічної координації до централізованої моделі управління даними та платформами; (3) оцінити, якою мірою домінування російських екосистем (платіжних, навігаційних, телекомунікаційних і платформних) детермінує цифрову залежність держав-партнерів; і, нарешті, (4) змодельовати ймовірні сценарії розвитку цифрової інтеграції ЄАЕС до 2030 р. в умовах санкцій, технологічної фрагментації та трансформації глобального цифрового порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному українському науковому дискурсі проблематика ЄАЕС розглядається переважно в геополітичному контексті як інструмент реалізації стратегічних інтересів РФ на пострадянському просторі. У працях українських дослідників ЄАЕС інтерпретується насамперед як асиметричний інтеграційний проєкт Росії, спрямований на інституційне закріплення її домінування та обмеження автономії держав-учасниць. Приміром, С. Толстов розглядає євразійську інтеграцію як політично вмотивований проєкт, що відтворює ієрархічну модель відносин між центром і периферією та виконує функцію геоекономічного інструменту зовнішньої політики РФ (Толстов, 2018). Схожої позиції дотримуються аналітики Національного інституту стратегічних досліджень, які трактують ЄАЕС як механізми збереження російського контролю над економічними й регуляторними процесами в регіоні (Галіл, 2013).

Вагомий внесок у вивчення інституційної логіки євразійської інтеграції зробив О. Кондратенко, який аналізує її як геополітичний проєкт РФ з виразними структурними асиметріями (Кондратенко, 2019). Паралельно В. Сіденко звертає увагу на цифрові та регуляторні аспекти інтеграції, зокрема формування цифрової повістки ЄАЕС як інструменту створення спільної інфраструктури, однак розглядає її переважно в економічному вимірі (Сіденко, 2020).

Окрему групу становлять матеріали аналітичних центрів, зокрема Ради зовнішньої політики "Українська призма", у яких інтеграційні формати РФ аналізуються в безпечовому та зовнішньополітичному контексті, а цифрова складова фігурує як допоміжний елемент політичної консолідації під егідою Москви (Євразійський економічний союз ..., 2023).

Отже, українські дослідження достатньо ґрунтовно осмислюють ЄАЕС як асиметричний інтеграційний проєкт Російської Федерації, проте цифровий вимір цієї інтеграції – формування наднаціональної цифрової інфраструктури, уніфікація стандартів і централізація управління

даними – залишається недостатньо концептуалізованим, що й визначає наукову новизну цього дослідження.

Зарубіжні дослідження трактують цифрову інтеграцію ЄАЕС переважно як інструмент економічної модернізації та інституційної координації, залишаючи поза увагою її політичний вимір як механізм реалізації стратегічних інтересів РФ. У статті М. Мустафаєва цифрова інтеграція ЄАЕС аналізується крізь призму правового регулювання та формування наднаціонального цифрового простору (Mustafaev, 2024). Аналітичний звіт Світового банку та Євразійської економічної комісії "Цифрова повістка ЄАЕС-2025: перспективи та рекомендації" розглядає цифрову інтеграцію як чинник економічного зростання та розвитку спільних ринків (World Bank Group; Eurasian Economic Commission, 2018). Подібного підходу дотримуються Є. Винокуров і А. Лібман, інтерпретуючи цифрову повістку ЄАЕС як новий етап регіональної економічної інтеграції (Vinokurov, & Libman, 2019). У статті "Особливості процесу цифровізації економік держав ЄАЕС" проаналізовано дисбаланси цифрового розвитку та труднощі гармонізації цифрових стратегій країн-учасниць (Peculiarities of the Process ..., 2018). Отже, міжнародні публікації трактують цифрову інтеграцію ЄАЕС переважно як інструмент економічної модернізації та регіональної конвергенції, залишаючи поза увагою її політичний вимір як механізм реалізації стратегічних інтересів РФ, що й визначає актуальність і наукову новизну цього дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри зростання кількості публікацій, присвячених цифровому порядку денному, проблематика цифрової інтеграції й наднаціональної цифрової інфраструктури ЄАЕС досі розглядається переважно в техніко-економічному та регуляторному вимірах. Наявні дослідження зосереджуються на питаннях гармонізації стандартів, залишаючи поза увагою політичну природу цифрової інтеграції як інструменту реалізації стратегічних інтересів РФ.

Недостатньо розробленою залишається інтегральна аналітична модель, здатна пояснити, яким чином синхронізовані процеси у сфері цифрового регулювання підсилюють позиції РФ у наднаціональному управлінні ЄАЕС. Нерозкритим залишається й феномен платформної асиметрії в межах ЄАЕС. Попри відсутність формальної інтеграції, екосистеми Сбер, Яндекс, VK, система "Мир" і ГЛОНАСС де-факто формують спільний цифрово-фінансовий простір ЄАЕС, що відтворює технологічну залежність від РФ, однак політичні наслідки цієї моделі залишаються малодослідженими.

Недостатньо вивченим залишається взаємозв'язок фінансової цифровізації та формування єдиного інформаційного простору через російські платформи. Системний ефект "платформної конвергенції", що відтворює довготривалу залежність, залишається поза фокусом досліджень. Невирішеною залишається проблема співвідношення національного цифрового суверенітету держав ЄАЕС і наднаціональних механізмів управління даними. Попри формування інтегрованої інформаційної системи та уніфікацію стандартів, політичні наслідки централізації контролю над критичною цифровою інфраструктурою залишаються недостатньо концептуалізованими.

Отже, у сучасних дослідженнях відсутнє комплексне бачення цифрової інтеграції ЄАЕС як політично детермінованого процесу. Саме ця наукова прогалина й зумовлює необхідність системного аналізу цифрового виміру політики Російської Федерації в межах Євразійського економічного союзу.

Методи

Методологічна рамка дослідження ґрунтується на поєднанні загальнонаукових і спеціальних методів, що дає змогу розглянути цифровий вимір політики РФ у межах ЄАЕС як багатовимірне явище й водночас забезпечити емпіричну верифікацію аналітичних висновків. Базовим методологічним інструментом виступає системний підхід, у межах якого цифрову інтеграцію ЄАЕС розглянуто як цілісну систему із взаємопов'язаними підсистемами: регуляторною, інфраструктурною, платформною, фінансово-цифровою, інформаційно-комунікаційною та навігаційно-технологічною. Такий підхід дає змогу простежити, яким чином трансформації в одному цифровому домені породжують структурні зрушення в інших і формують механізми наднаціонального управління.

Для кількісного виміру структурних асиметрій застосовано компаративний аналіз міжнародних індексів цифрового розвитку (EGDI ООН, Network Readiness Index) і статистичних показників цифрової економіки держав ЄАЕС. Порівняння рівнів цифрової зрілості, масштабів ІТ-ринків і регуляторних спроможностей дало можливість виявити концентрацію цифрових ресурсів у межах одного центру та співвіднести її з інституційними рішеннями Євразійської економічної комісії.

Для відслідковування довгострокової еволюції цифрової політики РФ у межах ЄАЕС використано історико-порівняльний метод. Сучасний етап цифрової інтеграції зіставлено з попередніми фазами євразійської інтеграції – періодом формування Митного союзу, запуском ЄАЕС у 2015 р. та етапом інституціоналізації цифрової повістки після 2017 р.

Елементи кейс-аналізу застосовано для вивчення практичної реалізації цифрової експансії РФ через конкретні інституційні та платформні рішення, зокрема Інтегровану інформаційну систему ЄАЕС, фінансово-цифрову екосистему Сбер, платіжну систему "Мир", телекомунікаційну інфраструктуру Ростелеком, платформу Яндекс, соціально-комунікаційні сервіси VK і навігаційну систему ГЛОНАСС.

Водночас автор не претендує на пріоритет у методологічному осмисленні зазначених процесів. Теоретичну основу дослідницького дизайну становлять напрацювання провідних представників західної політичної теорії, спрямовані на аналіз влади та її взаємодії з інформаційними процесами в сучасних міжнародних відносинах. Приміром, Дж. Най трактує кіберпростір як дуалістичну сферу влади, у межах якої поєднання матеріального та інформаційного вимірів створює умови для реалізації інструментів м'якої сили (Nye, 1990). М. Кастельс пов'язує владу цифрової доби з контролем над мережевими структурами та потоками інформації, що забезпечує вплив на формування масової свідомості (Castells, 2007). У свою чергу, Г. Фаррелл і А. Ньюман у межах концепції "озброєної взаємозалежності" доводять, що контроль над ключовими елементами світової інформаційно-мережевої інфраструктури надає державі можливість використовувати інформаційні зв'язки як інструмент політичного тиску та примусу (Farrell, & Newman, 2019).

Зазначені теоретичні постулати дозволяють пояснити, чому РФ інтерпретує цифрову інтеграцію в межах ЄАЕС не як техніко-економічний проєкт, а як інструмент довготривалого цивілізаційного контролю та відтворення імперської моделі пострадянської інтеграції.

Саме в цій політичній площині геополітичного інтересу доцільно розглядати цифровий вимір сучасної геополітики РФ. У цьому контексті цифрові інструменти

постають як механізм інституціоналізації асиметричної залежності в інтеграційних форматах. Тому не випадково, що в Концепції зовнішньої політики РФ держава визначається як "самобутня країна-цивілізація, обширна євразійська та євро-тихоокеанська держава, суверенний центр світового розвитку" (Foreign Policy Concept ..., 2023). Практичне втілення цивілізаційної риторики РФ виявляється в межах ЄАЕС через централізовану модель цифрової інтеграції, яка закріплює пріоритет російських інтересів у сфері критичної цифрової інфраструктури об'єднання.

Результати

Процес формування цифрової інтеграції в межах ЄАЕС на основі платформ і доктринальних підходів РФ необхідно розпочати з концептуальних витоків такої практики. У цьому контексті визначальною є теза Медведєва про "привілейовану сферу російського впливу", яка після війни 2008 р. набула статусу відкрито артикульованої доктринальної позиції. Західні дослідники розглядають медведєвську тезу як відправну точку формування планового впливу Росії на пострадянський цифровий простір. Зарубіжні експерти наголошують, що відтоді інформаційно-цифровий вимір дедалі частіше став використовуватися Росією як системний інструмент впливу на держави-партнери (RAND Corporation, 2018).

Логічним продовженням такої практики стало її нормативне оформлення у стратегічних документах РФ: зокрема, в Указі президента Росії 2016 р. інформаційно-цифрова сфера визначається як сукупність інформації, технологій і механізмів державного регулювання, що свідчить про її закріплення як окремої сфери стратегічного російського інтересу (Doctrine of Information Security ..., 2016, р. 2–3). Водночас "розпливчастий" контент визначення створює правові підстави для використання цифрових інструментів як засобу впливу на суспільство та втручання в інформаційно-цифровий суверенітет держав-партнерів. На цей факт звертають увагу й західні дослідники. У документах НАТО цифрова політика Кремля розглядається як інструмент системного впливу на свідомість та інформаційну інфраструктуру, що реалізується, серед іншого, через інтеграційні механізми ЄАЕС, які забезпечують контроль над джерелами, каналами комунікації та спільними цифровими платформами (NATO StratCom COE, 2015, р. 8–9).

Виявлення економічних інтересів РФ у процесі формування єдиного цифрового простору ЄАЕС ґрунтується насамперед на аналізі документів стратегічного планування Росії. Саме її національні документи виступають вихідною нормативною та концептуальною основою для формування її підходів до цифрової трансформації власної економіки та економік країн-партнерів.

Хронологічно першим етапом інституціоналізації цих підходів стала Стратегія розвитку інформаційного суспільства Російської Федерації на 2017–2030 рр. (Strategy for the Development ..., 2017), у якій цифровий простір уперше був закріплений як ключовий чинник російського національного суверенітету та довгострокового стратегічного інтересу.

Наступним етапом стала Стратегія науково-технічного розвитку Російської Федерації (Decree of the President ..., 2024), яка конкретизувала технологічні та інноваційні пріоритети цифрової трансформації, зосереджуючись на розвитку національних цифрових технологій і технологічної автономії. У такий спосіб цифровізація була пов'язана не лише з економічною модернізацією, а й з посиленням державного контролю над ключовими технологічними процесами.

Подальша еволюція підходів РФ до цифрової трансформації відобразилася у запуску прикладних інструментів реалізації цифрової стратегії. Її практичне впровадження здійснювалося в межах Національного проекту "Цифрова економіка РФ" (2018–2024 рр.), а згодом було продовжене через Національний проект "Економіка даних і цифрова трансформація державного управління" (2025–2030 рр.), який закріпив перехід до нової фази державо-центричної цифрової політики. 2023 р. у РФ було ухвалено Концепцію технологічного розвитку до 2030 р., яка закріпила цифровий суверенітет як стратегічний пріоритет, але водночас документи сформували інституційні передумови для подальшого розширення цифрового впливу РФ за межі національного простору.

Сукупність зазначених стратегічних і програмних документів формує ієрархічно впорядковану систему пріоритетів, яка визначає економічні інтереси РФ у цифровому просторі. Саме ці пріоритети служать концептуальною основою для формування російських підходів до створення єдиного цифрового простору ЄАЕС, у межах якого цифрова інтеграція розглядається як інструмент поширення національних рішень РФ на наднаціональному рівні.

Реалізація цих пріоритетів у наднаціональному вимірі трансформувала російську політику "привілейованих інтересів" у цифрову площину ЄАЕС, де інтеграційні механізми формувалися за домінування російських стандартів і платформ. Аналіз рішень Євразійської економічної комісії дає змогу простежити еволюцію цифрової інтеграції ЄАЕС, від технічної координації до наднаціональної моделі управління даними.

Розроблення та реалізація спільного цифрового проекту були передбачені насамперед Договором про Євразійський економічний союз (2014) (Treaty on the Eurasian ..., 2015). Практичну роботу в цьому напрямі було розпочато Вищою Євразійською економічною радою у грудні 2016 р. (Decision of the Supreme ..., 2016), що створило базові інституційні передумови для запуску цифрової інтеграції в межах Союзу. Саме з цього моменту цифровий вимір євразійської інтеграції перейшов до нормативно-інфраструктурного оформлення, що дозволяє виокремити кілька етапів його еволюції.

Перший етап – нормативно-архітектурний (2017–2020 рр.) – характеризувався системним інституційним розгортанням наднаціональних цифрових механізмів. Його нормативною основою стало Рішення Вищої євразійської економічної ради "Про Основні напрями реалізації цифрової порядку денного ЄАЕС до 2025 року" (2017), у якому вперше було задекларовано створення єдиного цифрового простору та Інтегрованої інформаційної системи (ІІС).

Документ ґрунтувався на припущенні, що формування єдиної цифрової інфраструктури може забезпечити до 2025 р. додаткове щорічне зростання сукупного ВВП держав-членів приблизно на 1 %, а очікувані "цифрові дивіденди" ЄАЕС мають сягнути 42 млрд дол. США (World Bank; Eurasian Economic Commission, 2018, р. 10–11). Упродовж цього періоду Євразійською комісією було прийнято щонайменше сім ключових рішень, які закріпили централізовану й уніфіковану цифрову архітектуру. Автоматизація понад 80-ти спільних процесів у межах Інтегрованої інформаційної системи ЄАЕС (Eurasian Economic Commission, 2020, р. 5) стала прямим результатом реалізації цих рішень і засвідчила перехід до наднаціональної цифрової інфраструктури з асиметричним розподілом впливу на користь РФ.

Другий етап – регуляторний (2021–2024 рр.) – характеризувався переходом від інфраструктурної координації до моделі наднаціонального управління цифровими процесами (World Bank; Eurasian Economic Commission, 2018, р. 8–9). Це підтверджується матеріалами спільного дослідження Світового банку. У документі Інтегрована інформаційна система ЄАЕС трактується не лише як технічна платформа, а як інституційний механізм управління економічними процесами Союзу. При цьому цифрова інфраструктура розглядається як основа для "синхронізації економічних процесів" (World Bank; Eurasian Economic Commission, 2018, р. 33–34) шляхом цифровізації ключових інтеграційних процедур. Важливим аргументом на користь запровадження регуляторного етапу слугували можливі перспективи соціально-економічного характеру від цифрової інтеграції. За експертними оцінками очікувалося, що реалізація цифрової повістки ЄАЕС до 2025 р. сприятиме створенню до 4 млн нових робочих місць, у тому числі близько 1 млн – у сфері ІКТ, та загальному зростанню рівня зайнятості у країнах ЄАЕС на 2,4 % (World Bank; Eurasian Economic Commission, 2018, р. 10).

Таким чином, у 2021–2024 рр. цифрова інтеграція ЄАЕС набула чітко виражений регуляторний характер і механізм наднаціонального адміністрування економічних процесів. За наявності технологічних асиметрій у межах Союзу цей етап сприяв консолідації моделі цифрового управління, у якій суттєвий вплив на цифрові стандарти та архітектуру зберігався за РФ.

Третій етап – результативно-інституціоналізований (з 2025 р.) – зафіксував практичну реалізацію курсу на формування єдиного цифрового простору Євразійського економічного союзу. Водночас дослідники з теми впровадження цифрової повістки ЄАЕС виявляють низку структурних і практичних проблем, які стримують консолідацію наднаціонального цифрового простору. Ключовою серед них залишається асиметрія рівнів цифровізації та гармонізації нормативно-правових баз держав-членів. Додаткові обмеження зумовлені розбіжностями між національними цифровими програмами й наднаціональною повісткою Союзу. Ці труднощі посилюються після 2022 р. унаслідок повномасштабної агресії РФ проти України. Війна актуалізувала для держав ЄАЕС пріоритети захисту національної цифрової інфраструктури й ускладнила узгодження наднаціональних стандартів.

Проте цифровізація залишається одним із ключових пріоритетів інтеграційної повістки РФ, що інституційно реалізується в межах ЄАЕС Євразійського. У цьому форматі Союз дедалі чіткіше позиціонується не лише як економічне об'єднання, а як простір забезпечення технологічного суверенітету Росії, що прямо корелює з російськими стратегічними установками у сфері науково-технологічного розвитку. Зокрема, у Стратегії науково-технологічного розвитку РФ технологічний суверенітет визначається як здатність держави самостійно формувати й контролювати критично важливі технології та цифрову інфраструктуру (Стратегія науково-технологічного розвитку РФ, 2024). Аналогічна логіка простежується і в Концепції розвитку штучного інтелекту в Російській Федерації. У Концепції штучний інтелект прямо розглядається як інструмент забезпечення економічної безпеки та міжнародної конкурентоспроможності (Decree of the President ..., 2019).

У цьому контексті ЄАЕС виступає для Москви інституційно контрольованим простором, у межах якого можливо масштабувати власні цифрові та ШІ-рішення в умовах санкційних обмежень. Про це публічно сказав

Путін, підкресливши, що "в рамках ЄАЕС успішно розвивається єдина інформаційна система", яка забезпечує цифрову підтримку інтеграційних процесів у складній геополітичній ситуації (Xinhua News, 2025). У реальності цифрова інтеграція ЄАЕС фактично інституціоналізувалася у механізм підтримки технологічної автономії РФ в умовах трансформації міжнародного порядку.

Західні аналітичні центри критично оцінюють цю модель російської цифрової експансії, наголошуючи, що політика "технологічного суверенітету" супроводжується централізацією контролю над даними та призвела до звуження зовнішньополітичної самостійності держав-членів ЄАЕС (OECD, 2023.). Аналітики RAND Corporation і ECFR водночас підкреслюють, що російський підхід до розвитку штучного інтелекту використовує інтеграційні формати Союзу як інструмент формування російсько-центричного цифрового простору (Connell, & Vogt, 2020; Giles, & Hanson, 2023). У підсумку цифрова інтеграція ЄАЕС трансформувалася з інструмента технічної взаємодії у механізм асиметричного наднаціонального управління, що закріплює домінуючу роль РФ у формуванні цифрових стандартів та надає інтеграційним процесам виразного геополітичного характеру.

Загалом еволюція цифрової інтеграції ЄАЕС сформувала не лише нормативні засади наднаціонального цифрового простору, а й умови для домінування російських цифрових екосистем, що інтегруються в інфраструктуру Союзу на рівні технологій, стандартів і даних поза межами формальних документів.

Фінансово-цифрова економічна система Сбер (це російський державний фінансово-цифровий конгломерат, ядром якого є Сбер (колишній "Сбербанк Росії") формально не проголошена інструментом ЄАЕС, однак де-факто використовується як референтна модель при формуванні спільних цифрових фінансових сервісів у рамках Союзу. До 2022 р. цифрові рішення Сбера безпосередньо функціонували через його дочірні банки в державах ЄАЕС, які згодом були реорганізовані: у Казахстані – Bereke Bank (ex Sberbank Kazakhstan), Білорусі – BPS Bank (ex БПС-Сбербанк), Вірменії – Ardshinbank (інтеграція Sberbank Armenia), у Киргизстані – Dos-Credobank (ex Sberbank Kyrgyzstan) (Bereke Bank, 2025; BPS Bank, 2025; Ardshinbank, 2025; Dos-Credobank, 2025). Попри формальний вихід із корпоративного контуру Сбера, закладена ним цифрова архітектура фактично створює інформаційну залежність без прямого нормативного закріплення.

Наступний приклад домінування – це телекомунікаційна інфраструктура Ростелеком. Остання хоч і не декларується як "платформа ЄАЕС", але фактично становить технологічне ядро для низки наднаціональних цифрових сервісів Союзу. Прикладом є Інтегрована інформаційна система ЄАЕС. Саме російські розробники, брали участь у створенні інтегрованої системи, яка забезпечує електронний обмін даними між державами-членами Союзу.

Характерним прикладом російського інформаційного домінування є діяльність технологічної платформи Яндекс (карти, навігація, логістика, пошук). Платформа широко використовується в Казахстані, Киргизстані та Вірменії. Хоча присутність Яндекс формально не входить до цифрової повістки ЄАЕС, але накопичення даних у межах спільного економічного простору створює для РФ де-факто монополію на дані країн-партнерів та утворило стратегічний ресурс впливу.

Якщо платформа Яндекс забезпечує Росії де-факто монополію на дані, то наступним рівнем цифрового конт-

ролю стає управління соціально-політичними настроями у наднаціональному просторі. У цьому контексті соціально-комунікаційна система VK (VKontakte, Odnoklassniki, VK Music, VK Video, VK Play, VK Education), не будучи нормативно інтегрованою до механізмів ЄАЕС, функціонує як спільний інформаційний простір, через який Росія здійснює інформаційну монополію та поширює інтеграційні наративи.

Далі російська платіжна система карт "Мир" виступає наступним рівнем цифрового фінансового домінування у межах ЄАЕС. У 2023–2024 рр. приймання та використання платіжних карток "Мир" було забезпечено в Білорусі, Вірменії, Киргизстані й Казахстані. Водночас система "Мир" створює відчутні економічні преференції для РФ. Попри повномасштабну війну проти України та санкційні обмеження, експлуатація платіжної системи "Мир" продовжувала давати значні фінансові результати: у 2023 р. виручка оператора НСПК сягнула 71,9 млрд руб., а чистий прибуток – 35,1 млрд руб. (Interfax, 2025). Таким чином, наявна конфігурація дозволяє Росії утримувати інформаційно-фінансовий контур впливу.

Навігаційна система ГЛОНАСС є показовим прикладом геополітичної та військово-стратегічної монополізації цифрової інфраструктури РФ. Її використання інституціоналізовано в Білорусі, Казахстані, Вірменії та Киргизстані. Формально позиціонуючись як цивільна технологія, ГЛОНАСС є системою подвійного призначення. Система сформувала єдиний наднаціональний простір, а його ключові параметри перебувають під управлінням РФ, перетворюючи ГЛОНАСС на інструмент військово-стратегічної інтеграції імперського типу. Таким чином, цифрова інтеграція в ЄАЕС інституціоналізує інформаційно-платформну перевагу РФ у наднаціональному управлінні.

Асиметричний характер цифрової інтеграції в ЄАЕС і домінування Російської Федерації простежуються через порівняльний аналіз індексів цифрового розвитку країн-учасниць. Згідно з даними EGDІ ООН (2022), позиції держав ЄАЕС у глобальному рейтингу електронного урядування суттєво різняться: від 28-го місця Казахстану до 81-го місця Киргизстану, тоді як Російська Федерація перебуває на 42-й позиції. Така диференціація фіксує структурну асиметрію цифрового розвитку всередині Союзу (U. N. Department of Economic ..., 2022, p. 214). Додатково Індекс мережевої готовності (Network Readiness Index, NRI), який оцінює спроможність держав використовувати цифрові можливості, фіксує провідні позиції Російської Федерації на пострадянському просторі. За показниками масштабів ІТ-ринку та цифрового регулювання РФ суттєво випереджає інших учасників ЄАЕС (40 місце проти 58-го у Казахстану та 64-го у Вірменії) (Portulans Institute, 2022). Наведені індикатори дозволяють розглядати цифрову інтеграцію ЄАЕС як процес, який тісно пов'язаний із концентрацією цифрових ресурсів у руках одного центру.

Утім, цифровий вимір "привілейованих інтересів" РФ підтверджується не лише кількісними показниками інтеграції, а й висновками західної аналітики щодо влади, яка формується через контроль над цифровим простором. У концепції "озброєної взаємозалежності" Г. Фаррелл і А. Ньюман показують, що контроль держави над "вузловими" елементами цифрових мереж створює можливості для моніторингу та обмеження потоків, що в російській практиці трансформується на ресурс політичного впливу (Farrell, & Newman, 2019, p. 55). За висновками ОЕСР, концентрація контролю над цифровими даними створює передумови для інформаційної

залежності та асиметрії впливу в межах інтеграційних об'єднань, зокрема в цифровому просторі ЄАЕС (OECD, 2022, р. 10). Аналітика Світового банку засвідчує, що нерівномірність режимів регулювання транскордонних потоків даних відтворює інституційні асиметрії в межах ЄАЕС і підсилює структурну залежність слабших учасників інтеграції (Chen et al., 2021, р. 14). У цьому контексті цифрова інтеграція ЄАЕС може розглядатися як політично детермінований механізм реалізації цифрових інтересів РФ, у межах якого контроль над цифровим контекстом конвертується в інструмент наднаціонального впливу.

Узагальнюючи результати дослідження, зазначимо, що формування єдиного цифрового простору є об'єктивною світовою тенденцією, що підтверджується досвідом ЄС, який у 2015 р. інституціоналізував Стратегію єдиного цифрового ринку. Відповідно, держави ЄАЕС не можуть ігнорувати процеси цифрової інтеграції. Водночас, на відміну від ЄС, у межах ЄАЕС не сформовано єдиної довгострокової стратегії цифрового розвитку, а цифрова інтеграція здійснювалася на основі рамкових "Основних напрямів реалізації цифрової повістки ЄАЕС" (2017), що не мають стратегічно зобов'язального характеру.

Пояснення сповільнення цифрової інтеграції ЄАЕС виключно технічними чинниками є недостатнім, оскільки ключовим структурним бар'єром виступають авторитарні й гібридні політичні режими більшості держав Союзу. Логіка їх функціонування орієнтована на збереження контролю над національним інформаційним простором, унаслідок чого цифрова співпраця набуває характеру інструменту управління, а не відкритої інституційної взаємодії. У контексті постімперської конкуренції на пострадянському просторі це сприяло утвердженню Російської Федерації як домінуючого актора у формуванні цифрової повістки ЄАЕС.

Для досягнення цифрового домінування РФ сформувала цілісну доктринально-нормативну модель, у межах якої цифрові інструменти розглядаються як засіб реалізації державних інтересів. Починаючи з концепції "привілейованої сфери впливу" та її закріплення у стратегічних документах, цифровий простір було інституціоналізовано як сферу суверенітету, безпеки й державного контролю, що стало концептуальною основою для екстраполяції російських цифрових рішень на наднаціональний рівень ЄАЕС.

Дискусія і висновки

Отримані результати підтверджують, що єдиний цифровий простір ЄАЕС формується не як нейтральний техніко-економічний проект, а як політично детермінований інструмент цифрової експансії РФ. Екстраполяція положень Стратегії розвитку інформаційного суспільства РФ (2017–2030) на наднаціональний рівень та інституціоналізація цифрової повістки через ухвалення у 2017 р. "Основних напрямів реалізації цифрової повістки ЄАЕС до 2025 р." перевели цифрову співпрацю із площини добровільної координації у режим наднаціонального управління. Унаслідок цього сформувалася централізована модель цифровізації, у межах якої держави-партнери змушені адаптувати національні системи до російської технологічної архітектури.

Емпіричний аналіз показує, що цифрове домінування РФ посилюється не лише через рішення Євразійської економічної комісії, а й завдяки національним проектам із наднаціональним ефектом. Поширення системи "Мир", ГЛОНАСС, екосистеми Сбер, інфраструктури Ростелеком, платформ Яндекс і сервісів VK сформувало фінансово-

технологічну та інформаційну основу наднаціональної цифрової залежності держав ЄАЕС від російської архітектури.

Водночас російська модель цифровізації ЄАЕС має кризовий характер, зумовлений структурними дисбалансами між державами-членами, різним рівнем економічного розвитку та цифрової зрілості, а також низькою часткою взаєморозрахунків у національних валютах (2–3 %). На відміну від ЄС, держави ЄАЕС не готові до узгодженої монетарної та фінансової політики, що унеможливорює формування повноцінного цифрового союзу в середньостроковій перспективі. Додатковим обмежувальним чинником є відсутність цілісної моделі управління цифровізацією в межах ЄАЕС і дефіцит регуляторного забезпечення, що зумовлює відставання темпів цифрової трансформації. Сукупні витрати країн Союзу на цифровізацію становлять близько 1 % ВВП проти 2,0 % у ЄС і 2,4 % – в країнах ОЕСР, що відображає низький рівень цифрової активності ЄАЕС (Kalybekova et al., 2021, р. 45–47).

Повномасштабна війна РФ проти України, міжнародні санкції істотно звузили доступ до фінансових ресурсів і технологій, а обмежений потенціал Євразійського фонду стабілізації та розвитку (понад 8,5 млрд дол. США, що у 70 разів менше за Європейський стабілізаційний механізм) унеможливорює ефективне подолання цифрових асиметрій у межах ЄАЕС. У таких умовах цифрова інтеграція дедалі більше виконує функцію підтримки технологічної автономії РФ в умовах санкційної ізоляції, а не інструменту збалансованого розвитку Союзу.

Цифровий інтеграційний потенціал ЄАЕС підживляється перманентною регіональною конфліктністю – міждержавними війнами, прикордонними зіткненнями та хронічними політико-економічними суперечностями між державами-членами і РФ. Карабаський конфлікт, зіткнення Киргизстану й Таджикистану, охолодження відносин Казахстану з РФ після 2022 р. і торговельно-енергетичні спори з Білоруссю унеможливають поглиблення цифрової інтеграції на основі консенсусу.

У підсумку цифрова інтеграція ЄАЕС формується як асиметрична й політично детермінована модель наднаціонального управління, у якій регуляторні механізми, дані та платформні екосистеми слугують інструментами реалізації стратегічних інтересів РФ. Концентрація ресурсів закріплює ієрархію "центр – периферія" та відтворює імперські патерни в цифрову епоху, відкладаючи створення повноцінного цифрового союзу на невизначену перспективу.

Список використаних джерел

- Галіп, Ю. А. (ред.). (2013). *Взаємовідносини України з Митним союзом: можливості та ризики*. НІСД.
- Євразійський економічний союз у контексті трансформації регіональної безпеки після 2022 року: аналітична доповідь. (2023). Рада зовнішньої політики "Українська призма".
- Кондратенко, О. Ю. (2019). Євразійський економічний союз як геополітичний проект Російської Федерації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 140, 45–58.
- Сіденко, В. Р. (2020). *Цифрова трансформація світової економіки: виклики та можливості для України*. Заповіт.
- Стратегія науко-технологічного розвитку Российской Федерации. (2024). Указ Президента РФ № 145 от 28.02.2024. <http://www.kremlin.ru/acts/bank/5050>.
- Толстов, С. В. (2018). *Пострадянський простір у сучасних міжнародних відносинах: регіональні виміри та інтеграційні проекти*. Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України.
- Ardshinbank (Вірменія). (n.d.). *Офіційна інформація про інтеграцію Sberbank Armenia*. <https://www.ardshinbank.am/en/about-us/>.
- Bereke Bank (Казахстан). (n.d.). *Офіційна інформація про ребрендинг ex Sberbank Kazakhstan*. <https://berekebank.kz/about>.
- BPS Bank (Білорусь). (n.d.). *Офіційний сайт банку (ex БПС-Сбербанк)*. <https://www.bps-sberbank.by/about>.

Castells, M. (2007). *Communication, power and counter-power in the network society*. Revista TELOS. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Information_Age%3A_Economy%2C_Society_and_Culture

Chen, R. et al. (2021). *Mapping data governance legal frameworks around the world: Findings from the global data regulation diagnostic*. World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/581331617817680243/pdf/Mapping-Data-Governance-Legal-Frameworks-Around-the-World-Findings-from-the-Global-Data-Regulation-Diagnostic.pdf>.

Connell, M., & Vogt, A. (2020). *Russia's artificial intelligence strategy: Implications for national and international security*. RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR4263.htm.

Decision of the Supreme Eurasian Economic Council No. 21 of 26 December 2016 "On the Formation of the Digital Agenda of the Eurasian Economic Union". (2016). Official legal act. <https://www.eurasian-research.org/publication/digital-agenda-of-the-eurasian-economic-union>.

Decree of the President of the Russian Federation No. 145 of 28 February 2024 "On the Strategy for Scientific and Technological Development of the Russian Federation". (2024). <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202402280003>.

Decree of the President of the Russian Federation on the Development of Artificial Intelligence in the Russian Federation (No. 490 of 10 October 2019). (2019). <https://cset.georgetown.edu/wp-content/uploads/Decree-of-the-President-of-the-Russian-Federation-on-the-Development-of-Artificial-Intelligence-in-the-Russian-Federation-.pdf>.

Doctrine of Information Security of the Russian Federation (Decree No. 646 of 5 December 2016). (2016). <https://afyonluoglu.org/PublicWebFiles/strategies/Asia/Russia%202016%20Information%20Security%20Doctrine.pdf>.

Dos-Credobank (Киргизстан). (n.d.). *Корпоративна інформація (ex Sberbank Kyrgyzstan)*. <https://doscredobank.kg/about>.

Eurasian Economic Commission. (2020). EEC facts and figures: Developing the EAEU internal markets; digitalization. <https://surl.lu/uxwqke>.

Farrell, H., & Newman, A. L. (2019). Weaponized interdependence: How global economic networks shape state coercion. *International Security*, 44(1), 42–79. https://www.researchgate.net/publication/335223156_Weaponized_Interdependence_How_Global_Economic_Networks_Shape_State_Coercion.

Foreign Policy Concept of the Russian Federation (Decree No. 229 of 31 March 2023). (2023). <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/406543869/>.

Giles, K., & Hanson, P. (2023). *Russia's technological sovereignty agenda*. European Council on Foreign Relations (ECFR). <https://ecfr.eu/publication/russias-technological-sovereignty-agenda>.

Interfax. (2025, April 3). *In 2023, NSPK increased its net profit under RAS by 1.4 times to 35.1 billion rubles*. <https://www.interfax.ru/business/953802>.

Kalybekova, D., Sansyzbayeva, G., Koishybaeva, M., Ospanbek, T., & Kulmaganbetova, A. (2021). Digital economy within the Eurasian Economic Union. *Regional Science Inquiry. Journal of the Faculty of Economics – University of Miskolc*, 13(1), 31–48.

Mustafaev, M. G. (2024). Legal regulation of the integration of the EAEU digital space. *Izvestiya of Saratov University. Economics. Management. Law*, 24(1), 107–115. https://www.researchgate.net/publication/378728308_Legal_regulation_of_the_integration_of_the_EAEU_digital_space.

NATO StratCom COE. (2014/2015). *Analysis of Russia's information campaign against Ukraine (Executive Summary)*. <https://stratcomcoe.org/publications/analysis-of-russias-information-campaign-against-ukraine-executive-summary/150>.

Nye, J. S. (1990). Soft power. *Foreign Policy*, 80, 153–171. <https://www.almendron.com/tribuna/wp-content/uploads/2020/02/joseph-s-nye-jr-soft-power.pdf>.

OECD. (2023). *OECD digital economy outlook 2023*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/digital/oecd-digital-economy-outlook/>.

OECD. (2022). *Going digital to advance data governance for growth and well-being*. OECD. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/12/going-digital-to-advance-data-governance-for-growth-and-well-being_246d8cab/e3d783b0-en.pdf.

Portulans Institute. (2022). *The network readiness index 2022*. <https://download.networkreadinessindex.org/reports/data/2022/nri-2022.pdf>.

Xinhua News. (2025, December 22). *Russia says cooperation within EAEU continues to make steady progress*. <https://english.news.cn/20251222/3dc719708438459aaabb37c34eaad421/c.html>.

RAND Corporation. (2018). *Russia's hostile measures in Europe: Understanding the threat*. RAND. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2237.html.

Strategy for the Development of the Information Society in the Russian Federation for 2017–2030 (Decree No. 203 of 9 May 2017). (2017). <http://static.kremlin.ru/media/acts/files/0001201705100002.pdf>.

Treaty on the Eurasian Economic Union (signed 29 May 2014, entered into force 1 January 2015). (2015). <https://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/details/930>.

United Nations. Department of Economic and Social Affairs. (2022). *United Nations e-government survey 2022: The future of digital government*. United Nations. <https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2022-09/Web%20version%20E-Government%202022.pdf>.

Vinokurov, E., & Libman, A. (2019). Digital agenda of the Eurasian Economic Union. *Eurasian Research Institute Policy Brief*. <https://www.eurasian-research.org/publication/digital-agenda-of-the-eurasian-economic-union>.

Voronina, T.V., Yevchenko, N.N., Yatsenko, A.B., & Madiyarova, D. M. (2018). Peculiarities of the process of digitalization of economies in the

Eurasian Economic Union states. *European Research Studies Journal*, 21(4), 297–307. <https://ersj.eu/journal/1354/download/Peculiarities%2Bof%2Bthe%2BProcess%2Bof%2BDigitalization%2Bof%2BEconomies%2Bin%2Bthe%2BEurasian%2BEconomic%2BUnion%2BStates.pdf>.

World Bank Group; Eurasian Economic Commission. (2018). *The EAEU 2025 digital agenda: Prospects and recommendations*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/850581522435806724/pdf/EAEU-Overview-Full-ENG-Final.pdf>.

References

Ardshinbank (Armenia). (n.d.). *Official information on Sberbank Armenia integration*. <https://www.ardshinbank.am/en/about-us/>.

Bereke Bank (Kazakhstan). (n.d.). *Official information on rebranding ex Sberbank Kazakhstan*. <https://berekebank.kz/about>.

BPS Bank (Belarus). (n.d.). *Official website (ex BPS-Sberbank)*. <https://www.bps-sberbank.by/about>.

Castells, M. (2007). *Communication, power and counter-power in the network society*. Revista TELOS. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Information_Age%3A_Economy%2C_Society_and_Culture.

Chen, R. et al. (2021). *Mapping data governance legal frameworks around the world: Findings from the global data regulation diagnostic*. World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/581331617817680243/pdf/Mapping-Data-Governance-Legal-Frameworks-Around-the-World-Findings-from-the-Global-Data-Regulation-Diagnostic.pdf>.

Connell, M., & Vogt, A. (2020). *Russia's artificial intelligence strategy: Implications for national and international security*. RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR4263.htm.

Decision of the Supreme Eurasian Economic Council No. 21 of 26 December 2016 "On the Formation of the Digital Agenda of the Eurasian Economic Union". (2016). <https://www.eurasian-research.org/publication/digital-agenda-of-the-eurasian-economic-union>.

Decree of the President of the Russian Federation No. 145 of 28 February 2024 "On the Strategy for Scientific and Technological Development of the Russian Federation". (2024). <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202402280003>.

Decree of the President of the Russian Federation on the Development of Artificial Intelligence in the Russian Federation (No. 490 of 10 October 2019). (2019). <https://cset.georgetown.edu/wp-content/uploads/Decree-of-the-President-of-the-Russian-Federation-on-the-Development-of-Artificial-Intelligence-in-the-Russian-Federation-.pdf>.

Doctrine of Information Security of the Russian Federation (Decree No. 646 of 5 December 2016). (2016). <https://afyonluoglu.org/PublicWebFiles/strategies/Asia/Russia%202016%20Information%20Security%20Doctrine.pdf>.

Dos-Credobank (Kyrgyzstan). (n.d.). *Corporate information (ex Sberbank Kyrgyzstan)*. <https://doscredobank.kg/about>.

Eurasian Economic Commission. (2020). EEC facts and figures: Developing the EAEU internal markets; digitalization. <https://surl.lu/uxwqke>.

Farrell, H., & Newman, A. L. (2019). Weaponized interdependence: How global economic networks shape state coercion. *International Security*, 44(1), 42–79. https://www.researchgate.net/publication/335223156_Weaponized_Interdependence_How_Global_Economic_Networks_Shape_State_Coercion.

Foreign Policy Concept of the Russian Federation (Decree No. 229 of 31 March 2023). (2023). <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/406543869/>.

Gall, Yu. A. (Ed.). (2013). *Relations between Ukraine and the Customs Union: Opportunities and Risks*. NISD [in Ukrainian].

Giles, K., & Hanson, P. (2023). *Russia's technological sovereignty agenda*. European Council on Foreign Relations. <https://ecfr.eu/publication/russias-technological-sovereignty-agenda>.

Interfax. (2025, April 3). *In 2023, NSPK increased its net profit under RAS by 1.4 times to 35.1 billion rubles*. <https://www.interfax.ru/business/953802>.

Kalybekova, D., Sansyzbayeva, G., Koishybaeva, M., Ospanbek, T., & Kulmaganbetova, A. (2021). Digital economy within the Eurasian Economic Union. *Regional Science Inquiry*, 13(1), 31–48.

Kondratenko, O. Yu. (2019). The Eurasian Economic Union as a geopolitical project of the Russian Federation. *Current Issues of International Relations*, 140, 45–58 [in Ukrainian].

Mustafaev, M. G. (2024). Legal regulation of the integration of the EAEU digital space. *Izvestiya of Saratov University. Economics. Management. Law*, 24(1), 107–115. https://www.researchgate.net/publication/378728308_Legal_regulation_of_the_integration_of_the_EAEU_digital_space.

NATO StratCom COE. (2014/2015). *Analysis of Russia's information campaign against Ukraine (Executive Summary)*. <https://stratcomcoe.org/publications/analysis-of-russias-information-campaign-against-ukraine-executive-summary/150>.

Nye, J. S. (1990). Soft power. *Foreign Policy*, 80, 153–171. <https://www.almendron.com/tribuna/wp-content/uploads/2020/02/joseph-s-nye-jr-soft-power.pdf>.

OECD. (2022). *Going digital to advance data governance for growth and well-being*. OECD. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/12/going-digital-to-advance-data-governance-for-growth-and-well-being_246d8cab/e3d783b0-en.pdf.

OECD. (2023). *OECD digital economy outlook 2023*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/digital/oecd-digital-economy-outlook/>.

Portulans Institute. (2022). *The network readiness index 2022*. <https://download.networkreadinessindex.org/reports/data/2022/nri-2022.pdf>.

RAND Corporation. (2018). *Russia's hostile measures in Europe: Understanding the threat*. Santa Monica, CA: RAND. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2237.html

Sidenko, V. R. (2020). *Digital Transformation of the World Economy: Challenges and Opportunities for Ukraine*. Testament [in Ukrainian].

Strategy for the Development of the Information Society in the Russian Federation for 2017–2030 (Decree No. 203 of 9 May 2017). (2017). <http://static.kremlin.ru/media/acts/files/0001201705100002.pdf>

Strategy of scientific and technological development of the Russian Federation. (2024). Decree of the President of the Russian Federation No. 145 of February 28, 2024 [in Ukrainian] <http://www.kremlin.ru/acts/bank/5050>

The Eurasian Economic Union in the Context of Regional Security Transformation after 2022: Analytical Report. (2023). Ukrainian Prism Foreign Policy Council [in Ukrainian].

Tolstov, S. V. (2018). *Post-Soviet Space in Modern International Relations: Regional Dimensions and Integration Projects*. Institute of World Economy and International Relations, NAS of Ukraine [in Ukrainian].

Treaty on the Eurasian Economic Union (signed 29 May 2014, entered into force 1 January 2015). (2015). <https://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/details/930>

United Nations. Department of Economic and Social Affairs. (2022). *United Nations e-government survey 2022: The future of digital government*.

United Nations. <https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2022-09/Web%20version%20E-Government%202022.pdf>

Vinokurov, E., & Libman, A. (2019). *Digital agenda of the Eurasian Economic Union*. Eurasian Research Institute Policy Brief. <https://www.eurasian-research.org/publication/digital-agenda-of-the-urasian-economic-unio>

Voronina, T.V., Yevchenko, N.N., Yatsenko, A.B., & Madiyarova, D. M. (2018). Peculiarities of the process of digitalization of economies in the Eurasian Economic Union states, *European Research Studies Journal*, 21(4), 297–307. <https://ersj.eu/journal/1354/download/Peculiarities%2Bof%2Bthe%2BProcess%2Bof%2BDigitalization%2Bof%2BEconomies%2Bin%2Bthe%2BEurasian%2BEconomic%2BUnion%2BStates.pdf>

World Bank; Eurasian Economic Commission. (2018). *The EAEU 2025 digital agenda: Prospects and recommendations*. World Bank Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/850581522435806724/pdf/EA-EU-Overview-Full-ENG-Final.pdf>

Xinhua News. (2025, December 22). *Russia says cooperation within EAEU continues to make steady progress*. <https://english.news.cn/20251222/3dc719708438459aaabb37c34eaad421/c.html>

Отримано редакцією журналу / Received: 15.03.26

Прорецензовано / Revised: 28.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 14.04.26

Опубліковано / Published: 22.05.26

Oleksandr ALEKSEYCHENKO, PhD (Polit.), Doctoral student

ORCID ID: 0000-0002-2325-1289

e-mail: alexeychenko@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE DIGITAL DIMENSION OF THE RUSSIAN FEDERATION'S POLICY IN THE EAEU: FEATURES OF ASYMMETRIC INTEGRATION

Background. The formation of a unified digital space has become a key trend of regional integration, turning platforms, standards, and data into instruments of geo-economic power. In the post-Soviet region, the digital dimension has gained particular political significance due to Russia's efforts to institutionalize its "privileged interests" within the EAEU. Russia's full-scale war against Ukraine and subsequent sanctions have further reinforced the EAEU as a controlled space for promoting Russian technological solutions and the concept of "technological sovereignty". The article analyses the mechanisms of Russia's digital dominance in the EAEU and assesses digital integration as a tool of asymmetric governance.

Methods. The study applies an institutional-legal and political-economic framework combined with comparative and case-study approaches. It is based on the analysis of Russian strategic documents and EAEU regulatory acts, including the Digital Agenda 2025 and the Integrated Information System. The theoretical foundation draws on concepts of digital power, network governance, cyberspace control, and "weaponized interdependence".

Results. The study demonstrates that EAEU digital integration has shifted from technical coordination to a model of supranational governance consolidating Russia's dominance. It identifies three stages: a normative-architectural phase (2017–2020), a regulatory phase (2021–2024), and an institutionalised phase (since 2025) constrained by uneven digital maturity and the impact of the war. Russia's dominance is reinforced through the integration of its digital ecosystems (Sber, Rostelecom, Yandex, VK, Mir, GLONASS), while quantitative indicators confirm internal asymmetry, with Kazakhstan, Russia, and Kyrgyzstan ranking 28th, 42nd, and 81st respectively in the UN EGDI (2022).

Conclusions. EAEU digital integration operates not as a neutral techno-economic project but as a politically driven instrument of Russian digital expansion and the reproduction of "privileged interests" through standards, data architecture, and platform ecosystems. The key asymmetry lies in the projection of Russia's state-centric model of technological sovereignty onto the supranational level, compelling partner states to adapt to Russia's technological logic. Prospects for deeper integration are limited by structural imbalances, investment constraints, sanctions, and declining trust after 2022. Further research should examine member states' dependence on Russian platforms and assess cyber-sovereignty risks in comparison with the EU regulatory model.

Keywords: Eurasian Economic Union, Russian Federation, asymmetric integration, digital hegemony, integrated information system, platform ecosystems, technological sovereignty, supranational data governance.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflict of interest. The sponsors were not involved in the design of the study; in the collection, analysis or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 327:[339.5:623.4](477:510:470):355.01(470:477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2026/1-62/80-86>

Stanislav BUT, PhD (Polit.), Assist.
ORCID ID: 0000-0002-6713-5837
e-mail: but_stanislaw@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FACTOR OF MILITARY-TECHNICAL COOPERATION IN UKRAINE – CHINA RELATIONS

Background. *In the period before the start of the full-scale Russian invasion, a significant component of bilateral economic contacts was the export of military equipment and weapons by Ukraine to China, which at the same time was the largest importer of domestic military-industrial complex products. Nevertheless, in the conditions of a full-scale war, the importance of military-technical cooperation in Ukraine-China relations not only did not decrease, but also increased significantly, becoming an important factor in the course of the war with the Kremlin. Accordingly, the purpose of this article is to analyze the changing nature and role of MTC between Ukraine and China, especially in the conditions of a full-scale Russian-Ukrainian war.*

Methods. *In the process of research, the author relied on the principle of objectivity. Along with this, analytical, historical, statistical, generalizing methods, as well as the case method were used.*

Results. *The study demonstrates the distinction of two fundamentally different periods in the field of MTC between Ukraine and China: pre-war and since the full-scale invasion. After the declaration of independence and until 2022, Ukraine was one of the sources of military equipment and technologies, sometimes extremely critical for China in its aspirations to become a world military superpower. For the Ukrainian MIC, the export of products to China was of great importance due to the lack of significant domestic orders, and China took advantage of this due to the urgent need for alternatives to Western and Russian arms supplies. After the full-scale Russian invasion, the situation became diametrically opposite: Ukraine began to actively purchase Chinese drones and components for them. Meanwhile, Russia became an even more active importer of Chinese dual-use products. Against the background of systematic monitoring and preventive threats of sanctions from Western countries, the PRC officially restricted its exports, but in fact the Kremlin continues to import everything it needs from China on a large scale, but Ukraine has suffered significantly from this. This approach on the part of the PRC became one of the factors that led to Ukraine starting to lose in the so-called "drone war" with the RF.*

Conclusions. *China gained access to Ukrainian military technology in the pre-war period. However, against the backdrop of a full-scale Russian-Ukrainian war, Beijing is clearly supporting the further expansion of the Russian MIC with dual-use products. This leads to a constant official dialogue between Ukraine and the PRC in a negative direction.*

China is interested in prolonging the Russian-Ukrainian war in order to use it as a tool in its efforts to establish control over Taiwan. A significant threat to Ukraine would be a hypothetical situation of direct arms supplies from China to Russia. In any case, there is an urgent need for the Ukrainian MIC to localize the production of drones and their components.

Keywords: *military-technical cooperation, arms trade, dual-use products, Ukraine-China relations, Sino-Russian relations, full-scale Russian-Ukrainian war, Chinese "pro-Russian neutrality"*

Background

Since 2019, the People's Republic of China (PRC) has become Ukraine's top trading partner. In the structure of bilateral trade, Ukraine exports mainly agricultural products and imports finished machinery and electrical products, including some dual-use goods until recently. However, this kind of situation has not always been inherent in bilateral economic contacts, as Ukraine has played a significant role in building the technical potential of the People's Liberation Army of China (PLA). However, the situation has changed due to the fact that transfers of Chinese-made military products have become critically important in the context of a full-scale Russian-Ukrainian war, not only from the point of view of ensuring the technical level of the Armed Forces of Ukraine (AFU), but also the continuation of the war from the Kremlin's side. Thus, military-technical cooperation (MTC) with both Ukraine and the Russian Federation (RF) became a significant lever of influence on the course of the war, as well as one of the elements of the geopolitical game in relations with Western countries.

Literature review. The segment of military-technical cooperation in world politics is increasingly becoming a subject of interest for researchers, which is associated with a significant growth in conflict-proneness in international relations. Traditionally, the basis for the analysis of military transfers is the annual analytical researches of Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). SIPRI records that Ukraine became the largest importer of

weapons in the world in the period 2020-2024 (8.8 % of global arms imports) against the background of a full-scale Russian-Ukrainian war (Stockholm International Peace Research Institute, 2025, p. 7). Meanwhile, the war with the Kremlin is a catalyst for the growth of research in the field of military-technical cooperation by Ukrainian analysts. The number of analytical reports or information messages devoted to certain aspects affecting various sides of the topic of MTC with the participation of the PRC, and most often military-technical cooperation between the PRC and the RF against the background of the war, is constantly growing. For example, journalists from the "Schemes" project of Radio Liberty have investigated in detail how China supplies Russia with critically important metals after the introduction of Western sanctions (Radio Liberty, 2025). A. Oksentiuk, considering military cooperation between Moscow and Beijing, analyzes Sino-Russian MTC after the collapse of the USSR (Oksentiuk, 2025). The pre-war period of MTC between Ukraine and China is also episodically covered in studies of Ukrainian researchers. Thus, in the analytical report of Yu. Poita, key projects of Ukrainian-Chinese MTC during this period are briefly noted (Poita, 2021).

The actualization of the consideration of the factor of military-technical cooperation with the participation of the PRC against the background of the Russian-Ukrainian war is also inherent in foreign analysts. For example, E. Dou, P. L. Wu. in the columns of the American newspaper The Washington Post, considering the features of the pre-war

period of Ukrainian-Chinese military-technical cooperation, raise the question of whether Beijing will reciprocate Kyiv in terms of military transfers in the context of the war with the Kremlin (Dou, & Wu, 2022). It should be especially noted the scientific research of S. Kirchberger, who considers military-technical cooperation in the tripartite dimension "PRC-RF-Ukraine" (Kirchberger, p. 75–100). Thus, this topic of research is marked by significant dynamism and relevance, which is combined with the presence of gaps in the comprehensive study of MTC with the PRC since Ukraine gained independence. Moreover, there are basically no domestic scientific works on this topic, which makes this study more relevant.

The purpose of the study is to analyze the changing nature and role of military-technical cooperation between Ukraine and China in bilateral relations, especially in the context of a full-scale Russian-Ukrainian war.

Methods

In the process of research, the author relied on the principle of objectivity. Along with this, the following methods were used: analytical – division of military-technical cooperation between Ukraine and the PRC into a number of aspects and study of their features, generalization – in the context of determining the general features of China's policy in the field of MTC against the backdrop of a full-scale war, historical – study of the transformation of MTC from the moment of the declaration of Ukraine's independence to the present, statistical – in terms of the examination of arms trade volumes for different periods, the case study method was applied when considering Ukrainian-Chinese disputes regarding the "Motor Sich" enterprise.

Results

Given the embargo on arms supplies from Western countries as a result of the events on Tiananmen Square in 1989, the PRC is beginning to look for alternative sources of arms and military technology supplies. In this context, Ukraine, with its powerful military-industrial complex (MIC) after the collapse of the USSR, has become one of partners in the field of military-technical cooperation. On the one hand, this was consistent with the policy of survival of the domestic defense complex, which in the post-Soviet period, in fact, until 2014, mainly fulfilled foreign orders, and also, at least, to support the development of high-tech sectors of the economy at a certain level. On the other hand, China during this period made large-scale purchases of products from the Russian MIC, and therefore military-technical cooperation with Ukraine was viewed by Beijing as steps to avoid unilateral dependence on Moscow. In addition, unlike the RF, Kyiv had no concerns about the growth of the military power of China, which simplified access to certain military technologies. It should be noted that the period of bilateral MTC from the moment of Ukraine's declaration of independence until the full-scale Russian invasion was characterized by the exclusive consolidation of the role of supplier by Kyiv and consumer by Beijing.

The most striking example of Ukraine's military-technical role in strengthening the PLA's capabilities is the sale in 1998 of the aircraft carrier "Varyag", built in Soviet times (70 % readiness), which Beijing purchased through a private company with the aim of allegedly turning it into a floating casino (Drach, 2011). However, when "Varyag" arrived on the shores, it later became the first aircraft carrier in service with the PLA under the name "Liaoning" and a model for China to build its own military machinery of this level (today Beijing already has 3 aircraft carriers). Thus, Ukraine contributed to China's transformation into a world naval military power.

Along with this, Ukraine has strengthened China's military potential in other aspects. For example, Beijing received technologies for developing the GT-25000 naval gas turbine (which became the foundation for the development of the Chinese QC 280 gas turbines equipped with Type 055 (Nanchang-class) destroyers), a phased array radar system for naval vessels, which became the basis for the emergence of a Chinese analogue of the radar system on warships, similar to the American Aegis multifunctional missile defense system (Kirchberger, 2022, p. 85–86; Dou, & Wu, 2022). It is also worth noting the provision of advisory support from Ukrainian specialists in the construction of warships, training aircraft pilots on aircraft carriers, and even the development of nuclear warheads (Kirchberger, 2022, p. 84). It is likely that domestic experts provided support in other areas of China's military-technical development, moved to this country against the background of socio-economic problems.

A characteristic feature of bilateral MTC was the concealment of the real volumes and technologies received by the Chinese side. However, some episodes of Ukrainian-Chinese arms transfers, which became publicly known, had negative consequences for the image of Ukraine as an arms exporter. It concerns a case of violation of the international non-proliferation regime – the sale to Beijing (along with Tehran) 6 X-55 cruise missiles in 2001 (Space Daily, 2005). The transfer of such a level of military technology to the PRC caused considerable concern, primarily in the USA and Japan, because missiles of this type with a flight range of 3,500 kilometers would easily allow Beijing to hit the territory of the Land of the Rising Sun.

Regarding the volume of arms transfers, SIPRI data shows that before the Kremlin's full-scale invasion of Ukraine, China was the largest buyer of domestic military-industrial complex products. For example, according to the results of the 2016–2020 five-year period, Beijing accounted for 36% of domestic military exports, which generated revenues of \$80-90 million annually, while Ukraine was the third largest supplier of weapons to China with a share of 6.3% (mainly gas turbines and engines for fighter jets) (Xue, 2021).

Despite the significant volumes, bilateral MTC was not without its problems. The most telling example in this context is the situation with the Ukrainian strategic enterprise "Motor Sich", which specializes in the production, modernization and repair of engines for aircraft, helicopters, cruise missiles, as well as industrial gas turbine units. It is worth considering that the Chinese military-industrial complex still has problems with engine production (DefenceXP, 2025), and therefore the technological capabilities of "Motor Sich" were of high interest to it.

In its foreign policy practice the Communist Party of China (CPC) actively uses supposedly private companies to achieve economic and other goals for state purposes. In the case of "Motor Sich", such a "Trojan horse" was the company Skyrizon, which managed to buy out a controlling stake in the strategic enterprise through its pro-Russian leadership. Initially, the Security Service of Ukraine (SSU) reacted to the situation, which blocked the sale of the company in 2017 (Holubov, 2019). It is obvious that the unique enterprise is of known value for the Ukrainian military-industrial complex. Along with this, the US expressed concern about the purchase of shares due to fears that access to technologies in the engine production sector would significantly strengthen China's military potential. Thus, in 2019, Washington publicly criticized the sale of a strategic enterprise to a Chinese company. Nevertheless, the Chinese company did not give up attempts to take control of

the enterprise for some time, but the imposition of sanctions against Skyrizon, first by the United States and then by Ukraine, as well as the decision of the National Security Council of Ukraine to nationalize "Motor Sich" in 2021, put an end to Beijing's aspirations (Solonina, 2021).

In turn, Skyrizon filed a lawsuit against the Ukrainian state in an international tribunal demanding compensation of \$ 4.5 billion (Terajima, 2021). Moreover, Beijing officially called on Ukraine to respect the rights and interests of Chinese companies and investors after the transfer of control of the enterprise to the Ministry of Defense of Ukraine under martial law (Global Times, 2022). It is obvious that the scandal with "Motor Sich" had a number of negative consequences for Ukraine both in relations with the PRC and its position in the context of a full-scale war with Russia, as well as its international investment image. In this context, it can be added that Moscow and the pro-Russian political force "Opposition Bloc for Life" took advantage of the scandal to launch an anti-Ukrainian information campaign (Chornohor, 2021).

However, it should be noted that in general, the Ukrainian-Chinese military cooperation has been marked by a number of other problematic moments. For example, the PRC has been traditionally practicing unauthorized copying of weapons and equipment purchased from partners, with the subsequent production of its own analogues and sale to the international market. In the case of Ukraine, such a situation arose after the sale in 2002 of the automated electronic warfare systems "Mandat-B1E", which are used to suppress ground-based radio stations (Poita, 2021). In addition, after 2014, the threat of Beijing's transfer of critical technologies to the RF through joint military production programs increased. In particular, this concerns the problem of Chinese aspirations to take control of "Motor Sich", because the Russian military-industrial complex also has problems in the engine manufacturing sector. Finally, it is also worth adding that, despite significant amounts of cooperation, Ukraine has not been able to significantly take advantage of the financial capabilities of the Chinese side to strengthen its own MIC, including due to the fact that bilateral MTC was characterized by orientation towards the needs of Beijing.

However, the full-scale Russian-Ukrainian war has made significant adjustments to bilateral military transfers. Since 2022, Ukraine has been actively purchasing dual-purpose products of Chinese production, primarily MAVIC drones (manufacturer – Chinese company DJI), which have become a significant factor on the battlefield for the AFU. At the same time, Chinese drones are actively purchased by the other side of the war – the aggressor country Russia. Thus, Chinese drones have become a significant factor in the Russian-Ukrainian war. In this context, it is worth emphasizing that unmanned aerial vehicles have become a very significant element of the war between Ukraine and the Kremlin. For example, the Ukrainian leadership noted that in 2025 80 % of Russian equipment and personnel were hit by drones (Melkozerova, 2025).

Moreover, Beijing continues to actively support Moscow with dual-use products of a different nature (Oksentiuk, 2025). Among other things, Chinese companies supply machine tools for the production of weapons, equipment for the construction of fortifications, electronic components, in particular, semiconductors, navigation, optical and telemetry systems, engines, high-quality steel, rare metals, processor modules, antenna field systems, control boards, chemical elements – in general, critically important aspects for the functioning of the military-industrial complex in strategically important areas. For example, China remains the only source

of supplies of such rare-earth metals as gallium, germanium and antimony, which are necessary for the production of many areas of the defense industry, in particular, in the production of nuclear weapons (Radio Liberty, 2025).

The importance of such supplies of Chinese dual-use products for the Russian MIC can be evidenced by the statement of the EU Sanctions Envoy David O'Sullivan, who noted at the Fair Play conference in Kyiv in 2025 that 80% of the components that the RF uses in the production of weapons come through China (China supplies...intelligence data, 2025). Another senior Western official, former US Deputy Secretary of State, K. Campbell claimed that the PRC secretly provides significant support for the development and diversification of various aspects of Russian military power, and in return receives the latest technologies in the areas of submarines, missiles and other sensitive sectors that Moscow previously refused to provide. In addition, according to the former American official, these technologies pose a danger to the United States and its Indo-Pacific partners (Lau, 2024).

Since 2022, Western countries have repeatedly emphasized the inadmissibility of Chinese military-technical support for the Kremlin and, given the high degree of dependence of the PRC's export-oriented economy on sales markets in the US and the EU, have used the tool of threatening sanctions. This situation has obviously led to the fact that China is currently not directly supplying weapons and equipment to the Kremlin, as the US has publicly noted (Ukrinform – Ukrainian National News Agency, 2024). Meanwhile, this forces Beijing to use loopholes in international law, as well as a low level of export control to support the Kremlin even with dual-use products. In the supply of dual-use products, the PRC and the RF actively use fake financial intermediaries and fictitious distributors, shell companies, and rebranding Chinese electronics as civilian products (Oksentiuk, 2025). Moreover, according to Estonian foreign intelligence, China is a key hub for circumventing Western sanctions on the supply of dual-use products, and 80% of such components have reached the Russian MIC through Chinese companies (Syta, 2025).

Due to the factor of dual-use products supplies, Washington and Brussels officially recognized that Chinese support for the Russian military-industrial complex allows the Kremlin to continue the war against Ukraine during the seventh high-level meeting within the framework of the US-EU dialogue in 2024 (Radio Liberty, 2024). Besides, the US has imposed sanctions against a number of Chinese companies for supplying dual-use products to Russia, in response to which Beijing noted that such actions are illegal and not based on facts (Ślōdkowski, 2024).

Permanent criticism from Western countries and episodes of sanctions led to the CPC deciding to officially introduce restrictions on the export of dual-use products in early July 2024. The list of goods requiring permission from the Ministry of Commerce of the PRC included a wide range of products from software to industrial equipment (Artemchuk, 2024). This step obviously led to a number of disruptions in the functioning of the Russian MIC. Nevertheless, a wide range of experts note that, despite the restrictions, the Kremlin continues to receive dual-use products from China through circumvention schemes. As an argument for this position, we can cite the results of an investigation conducted by journalists from the British newspaper The Telegraph, published in early 2026. The Telegraph claims that by supplying high-tech equipment, Beijing helped expand the production of Russian hypersonic missiles with nuclear warheads "Oreshnik" (Yan, 2026).

The PRC has tightened such restrictions several times, in particular, in the sector of the export of drones and their components, which has also brought significant problems to Ukraine's military power. For example, at the end of July 2024, Beijing announced a ban on the sale abroad of all civilian drones that can be used for military purposes or in terrorist activities (Bloomberg, 2024). This has become a significant problem for Ukraine, as in early 2024, China accounted for 98% of total drone imports (Hmyria, 2024). Ukraine has found a way out by purchasing drones and components through Poland, Slovakia, the Czech Republic, and other EU countries. However, since 2025, Beijing has begun to hinder Ukrainian drone production, limiting the export of important components for them not only directly, but also to Ukraine's Western allies (Borovyk, 2025). As a result, the domestic MIC is focusing its efforts on autonomous drone production at an accelerated pace.

However, the suspension of drone exports to Ukraine did not limit the Kremlin's access to these Chinese products, which clearly illustrates the peculiarities of China's neutrality position regarding the Russian-Ukrainian war. In this context, it can also be added that in July 2024 the Bloomberg news agency reported that Chinese and Russian companies were jointly developing a new strike drone similar to the Iranian Shahed drone (Nardelli, Jacobs, & Wickham, 2024). However, the use of this technology on the territory of Ukraine has not been recorded.

Nevertheless, the Chinese approach to MTC against the backdrop of the Russian-Ukrainian war has de facto somewhat affected the balance between the potentials of the parties in the drone sector. Thus, domestic high-ranking officials directly emphasize that China's military-technical support was one of the key factors that allowed the Kremlin to overtake Ukraine in the field of drone production – for example, as of 2025, Kyiv was producing about 100 attack drones per day, while Moscow managed to increase this figure to 300 and at the same time create the basis for further scaling (Melkozerova, 2025). It is likely that taking into account this situation, in July 2025 Ukraine imposed sanctions against five Chinese companies, the details of which were found in downed Russian drones (Khudiakova, 2025).

Noticeably, that Beijing permanently rejects accusations of military-technical support for the RF (Ukrinform – Ukrainian National News Agency, 2025). However, criticism on this issue continues to be heard both from Ukraine and Western countries. Moreover, the Ukrainian side records a number of other aspects of Chinese military-technical assistance to the Kremlin's aggression. Thus, in April 2025, the military-political leadership of Ukraine stated that China supplies Russia with gunpowder and artillery (Nynko, 2025). In addition, in 2024, the Russian army first recorded the use of Chinese ZFB-05 armored vehicles (Hirnyk, 2024).

It is worth recalling that, according to Ukrainian intelligence, Beijing sent about 600 of its military personnel to learn from Russian soldiers experience in countering Western weapons in 2025 (Zakharchenko, 2025). In this context, it should be noted that MTC is a broader concept than arms trade, as it includes many other aspects, including education and training in the use of certain weapons. However, the exchange of experience and knowledge between the two authoritarian regimes is also implemented in the educational and scientific sphere. In particular, the Australian Strategic Policy Institute (ASPI), which, among other things, monitors cooperation between Chinese and Russian universities affiliated with the defense sector. The ASPI notes the intensification of this type of cooperation against the backdrop of a full-scale war, which provides

Moscow with access to technologies blocked by sanctions and contributes to the development of Chinese aerospace research (Standish, 2025).

While, Beijing is trying to gain access to advanced Ukrainian military developments illegally. For example, in July 2025, the SSU detained two Chinese citizens who were trying to export documentation on the production of Ukrainian Neptune missiles (Peleschuk, 2025), which demonstrated their effectiveness in 2022 by sinking the Russian cruiser Moscow. At the same time, the SSU notes that it has recorded the transfer of satellite intelligence data by Beijing for missile strikes on Ukraine, in particular, on the facilities of foreign investors (Karbunar, 2025).

It is worth emphasizing that the issue of MTC has become a permanent subject for discussion at the official level between Ukraine and the PRC. Notably, that Beijing permanently rejects any accusations of providing military-technical support to the Kremlin's aggression. Moreover, Chinese leader Xi Jinping assured Ukrainian President V. Zelenskyy in a telephone conversation that the PRC would not provide any weapons to Russia (Denisova, 2024). Additionally, there are statements from Beijing that if China had really provided military support to Moscow, the war would have ended long ago.

It is also worth adding that in some places about Beijing's cynical rhetoric on the issue of MTC against the backdrop of the war – for example, in April 2024 one of the official representatives of the PRC at the UN noted that the continuation of the supply of weapons to the battlefield does not contribute to the end of the war (Azizova, 2024). In July 2025, also at the UN Security Council level, China expressed concern that new types of weapons, in particular robots, are being tested on the battlefields of Ukraine (Ukrinform – Ukrainian National ..., 2025). It can be assumed that such statements by the PRC are aimed at expressing in diplomatic language a negative attitude towards the provision of military-technical support to Ukraine by Western partners.

In general, China purposefully emphasizes its neutral status in the Russian-Ukrainian war, uses the guise of calls for a peaceful resolution of the conflict, offers certain plans for settlement, and publicly calls on Russia not to use nuclear weapons. However, even taking into account the above-mentioned moments of Sino-Russian cooperation, Beijing's position on the war can be confidently characterized as at least "pro-Russian neutrality".

It is also worth recalling the leak of information published by the Hong Kong newspaper South China Morning Post in July 2025 regarding the statement of the Minister of Foreign Affairs of the PRC Wang Yi during a conversation with the EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy K. Kallas. The Chinese minister noted that Beijing would not allow the military defeat of the RF (Bermingham, 2025). Given this, it is logical to assume that China will continue to support the Kremlin at least with dual-use products.

In this context, the question arises of what goals Beijing pursues, in particular, by providing support for Russia with critically important dual-use products. Most analysts agree that the continuation of the Russian-Ukrainian war distracts the attention and resources of the United States from the Chinese goal of taking control of Taiwan. Additionally, there are scenarios that under certain circumstances Beijing, together with Moscow, may launch a military offensive against the countries of the democratic camp: the Russian army will attack the EU countries, while the PRC attacks Taiwan. Also, the war in Ukraine can be used to some extent for bargaining with Washington for Taiwan. And along with

this, China is increasing its dependence on the RF and gaining more and more access to its resources and, as noted above, to advanced military technologies.

Another point that deserves attention in the context of MTC against the backdrop of the war in Ukraine is the intensification of military transfers between Russia and the Democratic People's Republic of Korea (DPRK), as well as the possible role of Beijing in this. Since 2023, North Korea has been supplying ammunition, missiles, and artillery on a large scale. These supplies have played an extremely important role in the process of continuing the slow offensive of the Russian army and launching strikes on Ukrainian civilian objects. This is evidenced by the estimates of both Western (DPRK supplies in 2024 played a critical role, as they accounted for almost half of the shells used by the Russian army) and Ukrainian intelligence (40 % of the Russian army's ammunition in 2025) (The Kyiv Independent, 2024; Krasnolutska, & Safronova, 2025).

However, it is worth noting that the largest trading partner for the DPRK is China. In the context of large-scale international sanctions, this position has led to the fact that Beijing has the greatest leverage over the totalitarian North Korean regime. Given this, large-scale supplies of North Korean weapons, as well as the sending of its military personnel to the war against Ukraine, could not be implemented without the consent of the PRC. In this way, China provided another significant military-technical support to the aggressor country through a third party, avoiding grounds for criticism from Western countries.

An argument for the possible role of the PRC in the deployment of large-scale MTC between Moscow and Pyongyang can be the historical precedent of Chinese policy against the backdrop of the Iran-Iraq war (1980–1988). In that situation as in the context of the full-scale Russian-Ukrainian war, Beijing relied on neutrality and a peaceful way to end the war. Meanwhile, through the DPRK, it supplied Iran with tanks, HY-2 Silkworm anti-ship missiles, and even more than a hundred Shenyang J-6 fighters (Defence Express, 2024).

Discussion and conclusions

Thus, the military-technical cooperation between Ukraine and the PRC has undergone radical changes as a result of the full-scale Russian-Ukrainian war. If in the pre-war period Ukraine was one of the sources of military technology for China, then in the conditions of full-scale aggression from the Kremlin, Kyiv is already beginning to actively import dual-use products of Chinese production.

Despite official declarations of neutrality, Beijing is obviously providing military-technical support to Russia on a critical scale with dual-use products. Moreover, currently China's "pro-Russian neutrality" is manifested in blocking the Ukrainian side's access to the urgently needed components for the production of drones, while continuing to supply these components and other types of dual-use products to the RF. This approach of Beijing has become one of the determinants that led to the fact that Russia began to dominate Ukraine in the sector of drone production, which is currently an extremely important factor in the war.

Given the leaks of information about the official Beijing position on the Russian-Ukrainian war, China will continue to provide military-technical and other support to the RF. However, due to the reluctance to fall under Western sanctions, the PRC avoids supplying weapons and military equipment. At the same time, with the tacit consent of the PRC, Moscow receives significant military-technical support from the DPRK. It should be emphasized that hypothetical direct supplies of weapons and military equipment by Beijing

to Russia could become a decisive factor in the course of the war not in favor of Ukraine. Meanwhile, supplies of dual-use products to the Kremlin play a significant role in China's policy of using the Russian-Ukrainian war as an instrument of weakening and putting pressure on Western countries, in particular, in the context of the Taiwan problem.

In general, MTC is a significant and irritating component of bilateral relations. In the pre-war period, each side benefited from military transfers: large-scale arms exports to China became one of the factors for the survival of the domestic military-industrial complex, and at the same time, Beijing received an alternative to dependence on Russian weapons imports. However, the PRC sought to gain control over the strategic enterprise "Motor Sich", taking advantage of the problems of the Ukrainian MIC after the implementation of the hybrid war by the RF.

Also, against the backdrop of a full-scale war, China began to clearly demonstrate a discriminatory policy towards Ukraine in the field of MTC. This became a factor complicating the military capabilities of the AFU and strengthening the potential of the Russian army. It is worth noting that this and other manifestations of Beijing's "pro-Russian neutrality" in the field of MTC lead to a systematic negative discussion between Ukraine and the PRC at the official level, where China rejects any accusations of such support for the Kremlin, but de facto does not stop it.

Sources of funding. This study did not receive any grant from a funding institution in the public, commercial or non-commercial sectors.

References

- Artemchuk, O. (2024, July 5). *Russia has problems with importing Chinese goods due to increased control from China*. Economic truth [in Ukrainian]. [Артемчук, О. (5 липня 2024). В Росії проблеми з імпортом китайських товарів через посилення контролю зі сторони Китаю. Економічна правда]. <https://epravda.com.ua/news/2024/07/05/716262/>
- Azizova, M. (2024, April 12). *China opposed arming Ukraine: what a cynical alternative it offers*. TS. [in Ukrainian]. [Азізова, М. (12 травня 2024). Китай виступив проти озброєння України: яку цинічну альтернативу пропонують. ТСН] [in Ukrainian]. <https://tsn.ua/ato/kitay-vistupiv-proti-ozbroynnya-ukrayini-yaku-cinichnu-alternativu-proponuyut-2556478.html>
- Bermingham, F. (2025, July 4). *China tells EU it does not want to see Russia lose its war in Ukraine: sources*. South China Morning Post. https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3316875/china-tells-eu-it-cannot-afford-russian-loss-ukraine-war-sources-say?module=perpetual_scroll_0&pgtype=article
- Bloomberg. (2024, July 31). *China Expands Military Drone Export Curbs After Ukrainian Visit*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-07-31/china-expands-military-drone-export-curbs-after-ukrainian-visit>
- Borovyk, L. (2025, October 29). *China reduces supply of components for Ukrainian drones*. Apostrof [in Ukrainian]. [Боровик, Л. (29 жовтня 2025). Китай скорочує постачання компонентів для українських дронів. Апостроф]. <https://apostrophe.ua/world/kytay-skorochuye-postachannya-komponentiv-dlya-ukrayinskyh-droniv.html>
- Chornohor, Ya. (2021, April 16). *"Motor Sich" and Russian influence*. Ukrainian Week [in Ukrainian]. [Чорногор, Я. (16 квітня 2021). "Мотор Січ" і російський вплив. Український тиждень]. <https://tyzhden.ua/motor-sich-i-rosijskyj-vplyv/>
- Defence Express. (2024, May 22). *What weapons can China supply to the Russian Federation and how it already did it in the 80s* [in Ukrainian]. [Defence Express. (22 травня 2024). Яку зброю Китай може постачати до РФ і як він це вже робив у 80-х]. https://defence-ua.com/weapon_and_tech/jaku_zbroju_i_jak_kitaj_mozhe_postachati_do_rf_i_jak_vin_tse_v_zhe_robiv_u_80_h-15426.html
- DefenceXP. (2025, December 1). *Why Chinese Military Engines Remain the PLA's Biggest Strategic Weakness*. <https://www.defencexp.com/chinese-military-engines-pla-strategic-weakness/>
- Denisova, K. (2024, July 24). *China confirms it won't supply weapons to Russia, Zelensky says*. The Kyiv Independent [in Ukrainian]. <https://kyivindependent.com/china-confirms-it-wont-supply-russia-with-weapons-zelensky-says/>
- Dou, E., & Wu, P. L. (2022, March 9). *Ukraine helped build China's modern military, but when war came, Beijing chose Russia*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/03/09/china-ukraine-arms-history/>
- Drach, M. (2011, August 10). *China tests its first aircraft carrier, converted from the Ukrainian "Varyag"*. Radio Liberty [in Ukrainian]. [Драч, М. (10 серпня 2011). [Китай випробовує свій перший авіаносець, перероблений з

українського "Варяга". *Радіо Свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/24293085.html>

Freedom. (2025, June 30). *China supplies Russia with everything it needs to produce weapons and continue the war against Ukraine – intelligence data*. [in Ukrainian]. Freedom. (30 червня 2025). *Китай постачає Росії все необхідне для виробництва зброї та продовження війни проти України – дані розвідки*. <https://uatv.ua/uk/kytaj-postachaye-rosiyu-vsim-neobhidnym-dlya-vyrobnystva-zbroji-ta-prodovzhennya-vijny-proti-ukrayiny-dani-rozvidky-video/>

Global Times. (2022, November 10). *Chinese investors vow to protect rights after reports of Ukraine nationalizing Motor Sich*. <https://www.globaltimes.cn/page/202211/1279272.shtml>

Hirnyk, K. (2024, September 24). *Russians have begun using Chinese armored vehicles at the front – BILD (photo)* [in Ukrainian]. UNIAN. [Гірик, К. (24 вересня 2024). Росіяни почали використовувати на фронті китайські бронемашини, – BILD (фото). УНІАН]. <https://www.unian.ua/weapons/viy-na-v-ukrajini-rosiyani-pochali-vikoristovuvati-na-fronti-kitayski-bronemashini-12766929.html>

Hmyria, A. (2024, September 6). *China has restricted the export of parts for UAVs and electronic warfare – how will this affect Ukrainian manufacturers? The Page* [in Ukrainian]. [Гмиря, А. (6 вересня 2024). Китай обмежив експорт деталей для БПЛА та РЕБ – як це вплине на українських виробників. *The Page*]. <https://thepage.ua/ua/politics/yak-obmezhennya-kitayu-na-bpla-ta-reb-vpliv-na-ukrayinskih-virobnikiv>

Holubov, O. (2019, December 19). *Sale of "Motor Sich": how China and the USA are fighting for the company*. Deutsche Welle Ukraine [in Ukrainian]. [Голубов, О. (19 грудня 2019). *Продаж "Мотор Січ": як Китай та США борються за підприємство*. Deutsche Welle Україна]. <https://www.dw.com/uk/продаж-мотор-січ-як-китай-та-сша-борються-за-українські-технології/a-51725262>

Karbanar, N. (2025, October 5). *Chinese satellites recorded the Russian strike over western Ukraine. As Beijing commented on it*. Glavcom. [in Ukrainian]. [Карбанар, Н. (5 жовтня, 2025). *Над заходом України під час удару РФ фіксували китайські супутники. Як це прокоментував Пекін*. *Глаком*]. <https://glavcom.ua/country/incidents/nad-zakhodom-ukrajini-pid-chas-udaru-rf-fiksuvali-kitajski-suputniki-jak-tse-prokomentuvav-pekini-1081843.html>

Khudiakova, O. (2025, July 8). *NSDC imposed sanctions on 5 manufacturers of "shaheed" parts from China*. Deutsche Welle Ukraine [in Ukrainian]. [Худякова, О. (8 липня 2025). *РНЕО ввела санкції до 5 виробників деталей "шахедів" з Китаю*. Deutsche Welle Україна]. <https://www.dw.com/uk/ukraina-vvela-sankcii-proti-kitajskih-kompanij-cii-detali-znajsli-v-sahedah/a-73198882>

Kirchberger, S. (2022). *Russian-Chinese Military-Technological Cooperation and the Ukrainian Factor*. In S. Kirchberger, S. Sinjen, & N. Wörmer (Eds.), *Russia-China Relations* (pp. 75–100). Global Power Shift. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-97012-3_5

Krasnolutska, D., & Safronova, O. (2025, July 11). *Ukraine Spy Chief Says 40 % of Russian Ammunition Is North Korean*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-07-11/ukraine-spy-chief-says-40-of-russian-ammunition-is-north-korean>

Lau, S. (2024, September 10). *US accuses China of giving 'very substantial' help to Russia's war machine*. Politico. <https://www.politico.eu/article/united-states-accuse-china-help-russia-war-kurt-campbell>

Melkozerova, V. (2025, June 5). *China helps Russia pull ahead in lethal drone war race with Ukraine*. Politico. <https://www.politico.eu/article/china-russia-lethal-drone-war-race-ukraine-war-invasion-manufacture-putin-tech/>

Nardelli, A., Jacobs, J., & Wickham, A. (2024, July 2). *US Allies Say China Is Developing Attack Drones for Russia*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-07-02/china-is-building-and-testing-lethal-attack-drones-for-russia?srnd=homepage-europe>

Nynko, D. (2025, April 17). *Zelenskyy: We have information that China supplies weapons to the Russian Federation*. Deutsche Welle Ukraine [in Ukrainian]. [Нинько, Д. (17 квітня 2025). *Зеленський: Маємо інформацію, що Китай постачає зброю РФ*. Deutsche Welle Україна]. <https://www.dw.com/uk/zelenskij-maemo-informaciu-so-kitaj-postachae-zbrou-rosii/a-72278326>

Oksentiuk, A. (2025, April 23). *Military Cooperation Between Russia and China and Its Impact on the Russia-Ukraine War*. Foreign Policy Council "Ukrainian Prism". <https://prismua.org/en/english-military-cooperation-between-russia-and-china-and-its-impact-on-the-russia-ukraine-war/>

Peleschuk, D. (2025, July 10). *Ukraine arrests Chinese father and son, both accused of spying*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/china/ukraine-arrests-two-chinese-nationals-alleged-espionage-2025-07-09/>

Poita, Yu. (2021, May 6). *Why Ukraine is Reassessing its Defense Cooperation with China*. China Observers in Central and Eastern Europe. <https://chinaobservers.eu/why-ukraine-is-reassessing-its-defense-cooperation-with-china/>

Radio Liberty. (2025, January 30). *China became the sole supplier of a number of rare metals to Russia for weapons production after the introduction of Western sanctions – "Schemes"* [in Ukrainian]. [Радіо Свобода. (30 січня 2025). *Китай став єдиним постачальником в РФ низки рідкісних металів для виробництва зброї після введення західних санкцій – "Схеми"*]. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-skemy-kytaj-rosiya-ridkisni-metaly/33297467.html>

Radio Liberty. (2024, September). *US and EU have acknowledged that China supports Russia in the war against Ukraine* [in Ukrainian]. [Радіо Свобода. (2024, 12 вересня). *США та ЄС визнали, що Китай підтримує Росію у війні проти України*]. <https://www.radiosvoboda.org/a/ssha-yes-kytaj-pidtrymuje-viynu-rosiyi-proti-ukrayiny/33116925.html>

Standish, R. (2025, September 19). *China's Defense Universities Help Russia Offset Sanctions and Export Controls, New Research Shows*. Radio Free Europe / Radio Liberty. <https://www.rferl.org/a/china-russia-xi-putin-military-university-drone-aircraft-engine/33533979.html>

Slodkowski, A. (2024, August 27). *China calls US sanctions over Ukraine war 'illegal and unilateral'*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/china-calls-us-sanctions-over-ukraine-war-illegal-unilateral-2024-08-27/>

Solonina, E. (2021, March 23). *"Motor Sich": from China to arrest. Is a strategic enterprise now controlled by the state?* Radio Liberty [in Ukrainian]. [Солонина, Є. (2021, 23 березня). *"Мотор Січ": від Китаю до арешту. Стратегічне підприємство тепер контролює держава?* Радіо Свобода]. <https://www.radiosvoboda.org/a/motor-sich/31164228.html>

Space Daily. (2005, March 19). *Ukraine Admits It Sold Cruise Missiles To Iran, China*. <https://www.spacedaily.com/news/missiles-05r.html>

Stockholm International Peace Research Institute. *SIPRI Yearbook 2025: Armaments, Disarmament and International Security*. Summary. https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-06/yb25_summary_en.pdf

Sytas, A. (2025, February 12). *China aids Russian drone production with smuggled Western parts, says Estonia*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/china-aids-russian-drone-production-with-smuggled-western-parts-says-estonia-2025-02-12/>

Terajima, A. (2021, December 3). *China's Skyrizon sues Ukrainian government for \$ 4.5 billion over failed Motor Sich bid*. The Kyiv Independent. <https://kyivindependent.com/chinas-skyrizon-sues-ukrainian-government-for-4-5-billion-over-failed-motor-sich-bid/>

The Kyiv Independent. (2024, October 5). *Half of Russia's shells used in Ukraine supplied by North Korea*. The Times reports. <https://kyivindependent.com/half-of-russias-shells-used-in-ukraine-supplied-by-north-korea-the-times-reports/>

Ukrinform – Ukrainian National News Agency. (2025, 13 November). *Beijing denies G7 accusations of supplying Russia with weapons and components for their production* [in Ukrainian]. [Укрінформ – Українське національне інформаційне агентство. (13 листопада, 2025). *Пекін заперечив звинувачення G7 у постачанні Росії зброї та комплектуючих для її виробництва*]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/4058373-pekini-zaperechiv-zvinuvacenna-g7-u-postacanni-rosii-zbroi-ta-komplektuuch-dla-ii-virobnictva.html>

Ukrinform – Ukrainian National News Agency. (2025, July 31). *China tells UN it is concerned about the number of weapons on the battlefield in Ukraine* [in Ukrainian]. [Укрінформ – Українське національне інформаційне агентство. (31 липня 2025). *Китай заявив у ООН, що його непокоїть кількість зброї на полі бою в Україні*]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/4020930-kitaj-zaaviv-u-on-so-jogo-nepokoit-kilkist-zbroi-na-poli-bou-v-ukraini.htm>

Ukrinform – Ukrainian National News Agency. (2024, April 4). *US have no evidence of direct military support for Russia from China – White House* [in Ukrainian]. [Укрінформ – Українське національне інформаційне агентство. (10 квітня 2024). *США не мають доказів прямої військової підтримки Росії з боку Китаю – Білий дім*]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3850491-ssa-ne-maut-dokaziv-pramoi-vijskovoi-pidtrimki-rosii-z-boku-kitau-bilij-dim.html>

Xue, M. (2021, July 4). *China's arms trade: which countries does it buy from and sell to?* *South China Morning Post*. <https://www.scmp.com/news/china/military/article/3139603/how-china-grew-buyer-major-arms-trade-player>

Yan, S. (2026, January 28). *How China is powering Putin's deadliest new weapon*. The Telegraph. https://www.telegraph.co.uk/world-news/2026/01/28/china-helping-russia-build-nuclear-capable-missile/?recomm_id=7fe5ce80-1bec-49ed-980e-dc7885a15f42

Zakharchenko, K. (2025, June 24). *Exclusive: Russia to Train Chinese Troops to Counter NATO Weapons* – HUR. Kyiv Post. <https://www.kyivpost.com/post/55085>

Отримано редакцію журналу / Received: 21.02.26

Прорецензовано / Revised: 05.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 14.04.26

Опубліковано / Published: 22.05.26

Станіслав БУТ, канд. політ. наук, асист.

ORCID ID: 0000-0002-6713-5837

e-mail: but_stanislav@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЧИННИК ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ВІДНОСИНАХ УКРАЇНА – КНР

Вступ. У період до початку повномасштабного російського вторгнення вагомою складовою двосторонніх економічних контактів був експорт Україною військової техніки та зброї до Китаю, який при цьому виступав найбільшим імпортером продукції вітчизняного військово-промислового комплексу. Тим не менш, в умовах повномасштабної війни вага військово-технічного співробітництва у відносинах Україна – КНР не тільки не зменшилася, але й надто зросла, перетворившись на важливий чинник перебігу війни із Кремлем. Відповідно мета даної статті полягає в аналізі зміни характеру та ролі ВТС між Україною та Китаєм, особливо в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Методи. Було використано такі методи: аналітичний, історичний, статистичний, узагальнення, метод кейсів. У ході дослідження автор спирався на принцип об'єктивізму.

Результати. Дослідження демонструє виокремлення двох кардинально відмінних періодів у сфері ВТС між Україною та КНР: довоєнний та з моменту повномасштабного вторгнення. Після проголошення незалежності та до 2022 р. Україна виступала одним із джерел військової техніки та технологій, подекуди екстраординарних для Китаю у його прагненнях перетворитися на світову військову надпотугу. Для вітчизняного ВПК експорт продукції до КНР мав вагоме значення через відсутність значних внутрішніх замовлень, а Китай користувався цим через нагальну потребу альтернатив західним і російським поставкам зброї. Після повномасштабного російського вторгнення ситуація стала діаметрально протилежною: Україна почала активно закуповувати китайські дрони та комплектуючі до них. Водночас ще більш активним імпортером китайської продукції подвійного призначення стала Росія. На тлі систематичного моніторингу та превентивних погроз санкціями з боку країн Заходу КНР офіційно обмежила її експорт, однак фактично Кремль продовжує масштабно імпортувати все необхідне з Китаю, а Україна суттєво від цього постраждала. Такий підхід з боку КНР став одним із факторів того, що Україна почала програвати у так званій "війні дронів" із РФ.

Висновки. Китай отримав доступ до українських військових технологій у довоєнний період. Однак на тлі повномасштабної російсько-української війни Пекін вочевидь підтримує продукцією подвійного призначення подальше розгортання російського ВПК. Це призводить до постійного офіційного діалогу між Україною та КНР у негативному руслі.

Китай зацікавлений у затягуванні російсько-української війни з метою використання її як інструменту у своїх прагненнях встановити контроль над Тайванем. Значною загрозою для України буде гіпотетична ситуація прямих поставок зброї з Китаю до Росії. У будь-якому випадку існує нагальна потреба локалізації виробництва дронів та їх комплектуючих українським ВПК.

Ключові слова: військово-технічне співробітництво, торгівля зброєю, продукція подвійного призначення, відносини Україна – Китай, китайсько-російські відносини, повномасштабна російсько-українська війна, "проросійський нейтралітет" Китаю.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 327.8:339.542:341.23(479.25:470)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2026/1-62/87-95>

Артур РАЙКОВ, д-р філософії, асист.
ORCID ID: 0009-0008-8353-8450
e-mail: artur.raykov@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІРМЕНЬСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН У ПОСТКАРАБАСЬКИЙ ПЕРІОД: СТРАТЕГІЯ ОБЕРЕЖНОГО ДИСТАНЦІЮВАННЯ

Вступ. Друга карабаська війна 2020 р. та подальші події навколо Нагірного Карабаху стали важливими чинниками трансформації відносин між Вірменією та Російською Федерацією і суттєво вплинули на безпекову та геополітичну конфігурацію на Південному Кавказі. Процеси останніх років поставили під сумнів ефективність попередньої моделі стратегічного партнерства між РФ і Вірменією, у межах якої Москва тривалий час розглядалася як ключовий гарант безпеки Єревану. У цих умовах політичне керівництво Вірменії почало поступово шукати можливості для диверсифікації міжнародних зв'язків з метою зменшення надмірної залежності країни від Росії та пошуку альтернативних зовнішньополітичних партнерів, готових до розвитку співробітництва з Єреваном.

Методи. Під час дослідження було використано такі методи: аналітичний, історичний, компаративний, системний підхід, контент-аналіз.

Результати. Події 2020–2023 рр. стали каталізатором переосмислення ролі Російської Федерації як головного безпекового партнера Вірменії. Зниження довіри до РФ як союзника і гаранта безпеки, що стало наслідком відсутності реакції Москви на наступальні операції Азербайджану та наміру Росії перейти до прагматизму у зовнішній політиці, сприяло активізації контактів офіційного Єревану з іншими міжнародними акторами, зокрема зі Сполученими Штатами Америки та Європейським Союзом. Крім того, Вірменія почала шукати альтернативні шляхи забезпечення національної безпеки й економічного розвитку з огляду на необхідність зменшення залежності від Російської Федерації. Водночас структурна залежність Єревану від Москви у військовій, економічній та енергетичній сферах продовжує обмежувати можливості для диверсифікації партнерств і швидкої зміни зовнішньополітичного курсу. Сучасна політика Вірменії дедалі більше відповідає логіці хеджування, якою можуть користуватися малі країни в умовах асиметричної залежності від більш потужних партнерів.

Висновки. Трансформація відносин між Вірменією та Російською Федерацією має поступовий характер і не супроводжується радикальним геополітичним розривом. Політика Вірменії дедалі більше спрямована на обережне дистанціювання від Росії та диверсифікацію міжнародних партнерств. Подальша еволюція російсько-вірменських відносин значною мірою залежатиме від ситуації у сфері безпеки на Південному Кавказі, ролі зовнішніх акторів у регіоні та здатності Єревану зменшувати структурну залежність від РФ. Ураховуючи неможливість різкого відходу від сильної кооперації з РФ, Москва буде і надалі застосовувати інструменти впливу на Вірменію, хоча ефективність такого тиску може поступово зменшуватися.

Ключові слова: Вірменія, Російська Федерація, Південний Кавказ, Друга карабаська війна, хеджування, асиметрична залежність, зовнішня політика.

Вступ.

Трансформація безпекового середовища на Південному Кавказі після Другої карабаської війни стала одним із ключових факторів змін у регіональній архітектурі безпеки. Особливо помітні зміни у характері відносин виявляються між Вірменією та РФ, хоча довгий час між країнами існувало де-юре стратегічне партнерство та союзницька взаємодія. Раніше Москва виступала як гарант безпеки Вірменії, що було важливим для офіційного Єревану з огляду на неврегульований конфлікт навколо Нагірного Карабаху, обмежені військово-політичні можливості країни, а також складне геополітичне становище між Азербайджаном і Туреччиною.

Однак події останніх кількох років показали поступову трансформацію такої моделі. Друга карабаська війна, подальша ескалація напруженості на вірменсько-азербайджанському кордоні та події вересня 2023 р., які завершили збройний етап конфлікту за Карабах, поставили під сумнів ефективність російських безпекових гарантій. У результаті вірменське керівництво почало переглядати стану відносин з офіційною Москвою з питання проведи диверсифікацію та знайти альтернативи РФ.

У науковому та експертному дискурсі можна зустріти інтерпретації цих процесів як геополітичний розворот Вірменії у бік Заходу. Проте така оцінка є спрощеною та не враховує складності структурних обмежень, з якими

стикається мала держава в умовах асиметричної залежності від домінуючого партнера в регіоні. Попри зростання дистанції між РФ та Вірменією Єреван ще не здійснив радикального розриву з Росією, але при цьому демонструє прагнення поступово зменшувати надмірну залежність.

Мета дослідження – аналіз трансформації відносин між Російською Федерацією та Вірменією після подій Другої карабаської війни, а також визначення чинників, які обмежують можливості для зовнішньополітичної емансипації Вірменії від Росії.

Методи

З метою комплексного аналізу трансформації відносин між Вірменією та Російською Федерацією у цій статті було використано низку методів. По-перше, історичний метод було застосовано для визначення основних етапів розвитку відносин між РФ та Вірменією протягом періоду незалежності, а також для розуміння впливу подій 2020–2023 рр. на загальну зміну характеру цих відносин. По-друге, системний підхід дозволив розглянути трансформаційні процеси у російсько-вірменських відносинах у ширшому контексті регіональної безпеки Південного Кавказу й оцінити вплив міжнародного середовища на визначення пріоритетів зовнішньої політики офіційного Єревану. Крім того, було використано елементи компаративного методу для порівняння різних напрямів зовнішньополітичної діяльності, контент-аналіз –

© Райков Артур, 2026

для опрацювання офіційних документів, заяв політичного керівництва Вірменії та РФ, матеріалів аналітичних центрів, а також новинних і аналітичних публікацій у медіа.

Результати

Поведінка малих держав у системі міжнародних відносин є предметом стабільної уваги з боку науковців, зокрема у частині їхньої адаптації до структурних обмежень міжнародного середовища. Порівняно з великими державами малі країни мають достатньо обмежений ресурсний, військовий та економічний потенціал. Ці обставини істотно звужують спектр доступних зовнішньополітичних інструментів і стратегій. Політика малих держав формується під впливом цього дефіциту засобів та з огляду на асиметричні відносини з більш потужними акторами міжнародних відносин, які, у свою чергу, можуть виступати у ролі як гаранта безпеки, так і одного з найбільших економічних партнерів.

Вибір тих чи інших стратегій поведінки держави на зовнішній арені можна пояснити взаємодією системних чинників та внутрішніх змінних. Якщо ми говоримо про системний рівень, то тут варто зробити акцент на ситуації з розподілом силового потенціалу, конфігурацією середовища безпеки в регіоні та характером комунікації між державами. При цьому важливо підкреслити, що ключову роль також відіграє сприйняття цих чинників з боку політичних еліт, а саме їхня інтерпретація потенційних загроз або можливостей, що конвертується в ухвалення політичних, економічних та безпекових рішень. Особливо релевантним це є для малих держав, оскільки зміни у зовнішньому середовищі можуть спричинити суттєвий перегляд вектора їхньої зовнішньої політики або спровокувати пошук альтернативних кроків для мінімізації негативного впливу та/або загроз.

Важливим для розуміння стану відносин між Вірменією та Російською Федерацією є поняття асиметричної залежності (Keohane, & Nye, 2000). У таких відносинах, з одного боку, мала держава (у нашому випадку – Вірменія) може користуватися доступом до ринків великої держави, її ресурсів та отримувати певний розмір безпекових гарантій, проте, з іншого боку, мала держава через це опиняється у стані структурної залежності, що значно обмежує її автономію. Мала держава змушена рухатися у фарватері домінуючого партнера заради збереження своїх позицій (Перепелиця, 2016). Асиметрія у відносинах виявляється у військовій сфері, економіці й енергетиці, політичному впливі та готовності брати участь у тих чи інших міжнародних проєктах великої країни, зокрема в інтеграційних. Чим вищим є рівень такої асиметричної залежності, тим складнішим стає реалізація незалежного зовнішньополітичного курсу.

У відповідь на обмеження, які обумовлені асиметричною залежністю, малі держави можуть обирати різні стратегії поведінки. З одного боку, країна може обрати шлях повної орієнтації на сильнішого партнера, приєднання до нього з метою отримання користі. З іншого боку, у разі більш сприятливих обставин та більшої сили малої держави, вона може обрати стратегію балансування, аби уникнути надмірної залежності та дещо дистанціюватися від регіонального гегемона (Waltz, 1979). При цьому як балансування, так і приєднання до більш сильного гравця (т. зв. *bandwagoning*) не завжди забезпечують оптимальний рівень гнучкості й безпечності. У цьому контексті можна використати таку концепцію, як хеджування, яке передбачає поєднання співробітництва з ключовим партнером із паралельною диверсифікацією зовнішніх зв'язків, що може знизити надмірну залежність без переходу до відкритої кон-

фронтації чи різкого обмеження зовнішньополітичних та економічних контактів (Kuik, 2008). Хеджування може бути корисним для країн, які перебувають у регіоні, де зустрічаються інтереси великих гравців, або є несприятлива безпекова ситуація. Сутність цієї концепції полягає у тому, що мала держава зберігає доступ до вигідних аспектів кооперації з великою державою, але паралельно з цим поступово рухається до мінімізації ризиків та своєї вразливості через посилення комунікації з альтернативними силами. При цьому мала держава не змушена чітко показувати зміну своєї орієнтації, тобто це дозволяє обирати більш прагматичні кроки.

Іншими словами, можна сказати, що це дає можливість малим країнам (як Вірменії у нашому випадку) частково провести зовнішньополітичну емансипацію, а саме поступово зменшувати надзвичайну залежність від держави-патрона (напр., РФ) у питаннях безпеки, політичного вектора та економіки.

Асиметричні відносини між РФ і Вірменією до 2020 року. Після здобуття незалежності Вірменія сформувала зовнішньополітичну модель, за якої Російська Федерація посідала провідне місце як гарант безпеки та стратегічного партнера. Така позиція Єревана була обумовлена сукупністю факторів. Передусім ідеться про проблематичність урегулювання конфлікту навколо Нагірного Карабаху та загальною напруженістю відносин із сусіднім Азербайджаном. Під час Першої карабаської війни Росія прагнула позиціонувати себе радше як миротворець, аніж як активний учасник збройного конфлікту, що було обумовлено ще власною слабкістю після розпаду СРСР і наявністю структурних політичних, економічних та безпекових (зокрема, ситуація із сепаратизмом на Північному Кавказі) проблем у самій РФ. Тим не менш, це не завадило Росії виступити як посередник у переговорному процесі та досягнення домовленості про припинення вогню, а також згодом долучитися до так званої Мінської групи НБСЄ (Нарада з безпеки та співробітництва в Європі). Хоча ефективність цього механізму була вкрай слабкою і переговорний трек не сприяв підписанню мирної угоди між Азербайджаном і Вірменією та врегулюванню статусу Нагірного Карабаху, однак це дозволило Росії повернутися в регіон та закріпитися у Вірменії.

Наприклад, у сфері безпеки партнерство між РФ та Вірменією набуло інституціоналізованого характеру, що виявилось у приєднанні офіційного Єревану до Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ). Цей крок формально закріплював участь Вірменії у системі колективної безпеки під егідою саме Москви. Крім того, Росія та Вірменія уклали низку угод у сфері безпеки і оборони, зокрема щодо врегулювання правового статусу російських військ та розміщення російських прикордонних загонів на території Вірменії, а також щодо функціонування російської військової бази у місті Гюмрі (Rogozińska, & Olech, 2020).

Співпраця у військово-технічній сфері носила системний характер. Росія виступала основним постачальником озброєння для Вірменії, часто на пільгових умовах. Для Вірменії такі політико-безпекові кроки стали спробою наростити власну спроможність у протистоянні з Азербайджаном, а для Росії – посилити геополітичний вплив на цю невелику південно-кавказьку країну. Така конфігурація створювала модель, коли можливості безпеки Єревану стали значно залежати від політичної волі та стратегічних пріоритетів Москви. Така модель мала вкрай асиметричний характер. РФ зберігала можливість прямо впливати на теми та характер військово-технічної підтримки. При цьому РФ так само постачала

озброєння і для противника Вірменії – Азербайджану. Через інтегрованість Вірменії до російської сфери безпеки альтернативні джерела безпекових гарантій залишалися обмеженими, що формувало структурно вразливість, притаманну відносинами між малими державами та домінуючим партнером.

Економічний вимір відносин також характеризувався сильним рівнем залежності. Росія була одним із провідних торговельних партнерів Вірменії та важливим інвестором у стратегічні сектори економіки. Особливе значення мала енергетична сфера. Російські компанії встановили контроль над ключовими елементами газотранспортної та електричної інфраструктури, що додатково посилювало асиметричність економічних відносин.

У 1990-х роках Вірменія накопила перед Росією десятки мільярдів доларів боргів, які Москва вимагала повертати, що, наприклад, контрастувало із фінансовими вливаннями з боку США, які були саме донорськими коштами. У результаті протягом 2000-х років Вірменія почала передавати під контроль РФ ключові галузі промисловості для погашення заборгованості (Halpin, 2009). Так, між країнами було підписано угоду про продаж акцій в обмін на борг, яка включала передачу гідроелектростанцій Вірменії та контроль над Мецаморською АЕС, яка забезпечувала електроенергією до половини країни (Lavelle, & Garthwaite, 2011).

Російські компанії також взяли під свій контроль телефонний зв'язок, включно з мережами мобільного зв'язку, а також залізницю, електромережі та газопровідну систему разом із конектором, через який Вірменія могла б диверсифікувати постачання газу за рахунок альтернативних джерел.

Вагомим чинником залишалася також трудова міграція. Значна частина вірменських громадян була працевлаштована на території Російської Федерації, а грошові перекази становили помітну частку валютних надходжень, які підтримували економіку країни. Це створювало додатковий фактор впливу, пов'язаний із соціально-економічною стабільністю країни. Тобто, економічна взаємодія з Росією не лише забезпечувала певні вигоди для Вірменії (наприклад, доступ до великого російського ринку), але і додатково закріплювала структурну залежність, що обмежувала можливості для радикального перегляду зовнішнього курсу.

Інституційна інтеграція Вірменії у російські формати співпраці посилювали вплив РФ на країну. Зокрема варто згадати про вступ Вірменії до Євразійського економічного союзу (ЄАЕС), який відбувався під тиском Москви. Тоді офіційний Єреван був змушений відмовитися від євроінтеграційних намірів та пристати на пропозицію РФ щодо приєднання до ЄАЕС, оскільки над Вірменією нависала загроза закриття російських ринків та обвалу через це місцевої економіки. Участь у ЄАЕС, водночас, закріплювала економічну орієнтацію саме на ринок РФ та ускладнювала альтернативні інтеграційні сценарії.

Обрання прем'єр-міністром Вірменії опозиційного кандидата Нікол Пашиняна на певний час призвело до зростання напруженості у відносинах з Росією через те, що російське керівництво не було готове до того, що лідер протестних акцій, які тоді точилися Вірменією, змістить із посади лояльного і прогнозованого Сержа Саргсяна. Тим не менш, структурна залежність Вірменії зіграла на руку Росії, оскільки Єреван був змушений і надалі рухатися у фарватері РФ, називаючи це стратегічним партнерством. І політична еліта, і суспільство Вірменії все одно сприймали РФ як ключового партнера

та гаранта безпеки в умовах регіональної нестабільності навколо Нагірного Карабаху.

До початку Другої карабаської війни у відносинах між РФ і Вірменією сформувалася модель, яка об'єднувала безпекову опору з економічною та інституційною інтеграцією, що забезпечувало відносну стабільність, проте разом із тим створювала високий рівень структурної залежності.

Друга карабаська війна як початок зламу попередньої моделі. Саме Другу карабаську війну можна назвати тим переломним моментом, коли почалася видозмінюватися регіональна архітектура безпеки на Південному Кавказі. При цьому цей міжнародний збройний конфлікт став суттєвим випробуванням для моделі відносин між РФ і Вірменією. Військова поразка вірменських сил та зміна статусу-кво навколо Нагірного Карабаху поставили під сумнів ефективність наявної на той час системи стратегічного партнерства між Москвою та Єреваном, на яку останній так сильно покладався протягом попередніх десятиліть.

Під час цієї війни показовою була позиція Російської держави. Варто нагадати, що між Російською Федерацією та Вірменією діяло кілька безпекових угод, російська війська базувалися на території останньої, а також дві держави були *de jure* союзницями в межах ОДКБ. Хоча російське керівництво і виступило цього разу посередником у припиненні бойових дій та частковому врегулюванні кризи, посиливши військову присутність у регіоні завдяки введенню миротворчого контингенту, перебіг війни демонстрував обмеженість її прямого втручання на боці Вірменії. Фактична нейтральність Росії під час активних бойових дій і небажання активно підтримувати свою союзницю в регіоні (включно з відсутністю військової підтримки по лінії ОДКБ) привели до початку процесу переосмислення безпекових очікувань з вірменського боку.

Маємо ситуацію, коли мала держава, яка спиралася на підтримку домінуючого партнера і перебувала у стані сильної залежності від нього, стикнулася з реальністю, коли обсяг підтримки був визначений далеко не союзницькими зобов'язаннями, а ширшими геополітичними інтересами й розрахунками. Російська Федерація побачила у Другій карабаській війні та у процесі мирного врегулювання більше можливостей для нарощування своєї сили та впливу, ніж для простої підтримки Вірменії. З одного боку, Москва розширила свою військову присутність на додаткові території (напр., на територію самого Нагірного Карабаху (який *de jure* вважався азербайджанським) та на південні райони Вірменії, де планувалося розбудувати Зангезурський коридор – великий інфраструктурний і логістичний проект, безпекою над яким опікувалася б саме Москва). З іншого боку, РФ посилювала геополітичні позиції й гарантувала собі провідну роль на Південному Кавказі, знаючи амбіції інших регіональних акторів, зокрема Туреччини.

Після підписання тристоронньої домовленості в листопаді 2020 р. між президентом РФ, президентом Азербайджану та прем'єр-міністром Вірменії було формально зафіксовано припинення вогню та кінець активної фази бойових дій. Російська Федерація почала процес розгортання свого миротворчого контингенту. На перший погляд, могло здатися, що ситуація в регіоні стабілізувалася, а Росія відновила свою роль як гаранта безпеки. Проте період між 2020 та 2023 рр. засвідчив поступову ерозію цієї моделі.

Прикордонні сутички між вірменськими та азербайджанськими силами так і не припинилися остаточно. Більше того, Азербайджан наприкінці 2022 р. почав бло-

каду Нагірного Карабаху, обмеживши сполучення Лачинським коридором, який сполучав регіон із Вірменією. Згодом до транспортних обмежень додалися енергетичні, що суттєво ускладнило гуманітарну ситуацію. РФ фактично самоусунулася від цього питання. Звернення Єревану до неї та ОДКБ не приводили до конкретних дій, що формувало розчарування у Вірменії.

Необхідно враховувати міжнародний контекст того періоду. Можна припустити, що для РФ питання блокади не стояло на першому місці, враховуючи геополітичну зайнятість Росії на інших напрямках (зокрема у війні проти України), що обмежувало її здатність активно впливати на регіональний порядок денний. До того ж, Росії було вигідніше активніше працювати в економічному плані саме з Азербайджаном у розбудові вищезгаданого Зангезурського коридору, який би дозволив Москві отримати нові шляхи для диверсифікації економічних зв'язків після потрапляння під санкційний тиск з боку країн Заходу (Єспрес, 2022).

Однак передчасно буде заявити, що ці процеси стали початком відкритої конфронтації між Єреваном і Москвою через трансформацію позиції останньої, адже формальні механізми співпраці залишалися, а публічна риторика була відносно спокійною. Період 2020–2023 рр. радше можна розглядати як часи поступового накопичення протиріч між союзниками. Асиметрична залежність все одно зберігалася, однак її стабілізуюча функція почала піддаватися сумнівам. Вірменія опинилася у стані, коли збереження статус-кво не гарантувало очікуваного ступеня безпеки, а альтернативні варіанти залишалися невизначеними.

Вересневі події 2023 р., коли офіційний Баку остаточно встановив контроль над усією територією Нагірного Карабаху, стали кульмінаційним моментом перемін у регіональній архітектурі безпеки. З періоду ерозії попередньої моделі ситуація перейшла до стану системної кризи. Ключовим аспектом стало те, що присутність російських миротворчих загонів не запобігла зміні статус-кво. Це створило відчутний дисонанс між очікуваннями Вірменії щодо ролі РФ та фактичними результатами її присутності. Знову стратегічні пріоритети Росії виявилися ширшими за локальні безпекові інтереси Вірменії. Це спровокувало глибокі трансформаційні процеси у безпековому мисленні вірменських еліт, зокрема стосовно ефективності традиційної орієнтації на Росію як гаранта стабільності. При цьому Вірменія не перейшла до негайного розриву союзницьких механізмів, оскільки не бажала перетворити суто безпекову кризу на загальнополітичну й суспільно-економічну (Ohanjanyan, 2025). Однак вересень 2023 р. став своєрідною точкою неповернення у сприйнятті попередньої моделі партнерства з Росією.

Трансформація політики Вірменії щодо РФ після 2023 р. Хоча накопичені суперечності між Москвою та Єреваном і вилилися у зсув парадигми мислення щодо майбутнього партнерства, ці зміни все ж не стали різким геополітичним розривом. Такий підхід вірменського керівництва лише підтвердив логіку необхідності обережного дистанціювання.

Одним із перших виявів трансформації стала еволюція публічної риторики вірменської влади. У заявах керівництва країни дедалі частіше почали фігурувати фрази про обмеженість традиційного підходу до гарантування безпеки та потребу диверсифікації зовнішньополітичних зв'язків. Останнім часом в офіційній риторичі все частіше лунають елементи постколоніального дискурсу, про потребу перегляду імперського та радянсь-

кого періодів тощо (Zolyan, 2026). При цьому критика не завжди набувала форми прямої конфронтації, але сигналізувала про зниження рівня стратегічної довіри між союзниками. Очевидно, що вірменське керівництво не може повністю відірватися від РФ через низку географічних, безпекових та економічних чинників. Тому Вірменія намагається діяти вкрай обережно, аби не спровокувати РФ. Прикладом цього підходу може бути, що прем'єр-міністр Вірменії був присутнім на параді до Дня перемоги у Москві у 2025 р. (The Prime Minister of the Republic of Armenia, 2025).

Фактично після падіння Нагірного Карабаху в 2023 р. та невтручання російських сил у ситуацію залежність Вірменії від Росії стала розглядатися не як фактор стабілізації, а радше як потенційна вразливість. Вірменія почала прискіпливіше ставитися до присутності російських військ на своїй території та до участі самої країни в окремих безпекових механізмах, наприклад стосовно участі країни в ОДКБ. Формального виходу з цієї організації колективної безпеки так і не сталося (Górecki, 2024), хоча Єреван почав холодніше сприймати інтеграційні процеси та частіше відмовлятися від участі у спільних ініціативах (Ohanjanyan, 2025). Така позиція демонструє прагматичний характер політики Вірменії. Країна показує своє невдоволення пасивністю та низькою ефективністю цієї організації, проте уникає кроків, які б могли ескалювати відносини з Російською Федерацією, знаючи, як болісно реагує російське керівництво на випадки різкого виходу з російської сфери впливу.

У контексті зменшення російської присутності можна також згадати про виведення російських прикордонників із Вірменії. Приміром, у березні 2024 р. вірменська влада стала вимагати припинення перебування російських представників на пунктах пропуску. Уже 31 липня того ж року була завершена присутність російських прикордонників в аеропорту Єревану "Звартноц" (Жуков, 2024). Процес зменшення російського контингенту також зачепив і прикордонні території Вірменії. Зокрема, уже в лютому 2026 р. росіяни вийшли з останнього пункту пропуску між Вірменією та Туреччиною, де ті були присутні ще з 1992 р. (Ємець, 2026). Окрема дискусія йде щодо доцільності перебування російської військової бази, яка мала б бути гарантією безпеки для Вірменії, чого так і не сталося (Kisega, 2024). Але говорити про реальні кроки стосовно повноцінного виведення російського військового контингенту вкрай зарано.

Також варто зауважити, що між РФ і Вірменією значно зменшився рівень торгівлі продукцією оборонно-промислового комплексу. Наприклад, військово-співробітництво Вірменії з РФ стрімко впало із 96 % у 2011–2020 рр. до 10 % – у 2024 р. За словами вірменських представників, це сталося, насамперед, через рішення Росії припинити постачання озброєння до Вірменії (The Armenian Report, 2024). Імовірно, це трапилося через потребу постачати російське озброєння на фронт в Україну. Тим не менш, ця історія відкрила для Єревану можливість шукати інших партнерів у сфері закупівлі зброї та техніки, наприклад, установити такі відносини із Францією та Індією (Ohanjanyan, 2025).

Такий підхід Вірменії якраз чітко лягає у логіку хеджування ризиків, коли держава не розриває зв'язків із домінуючим партнером, а прагне зменшити рівень односторонньої залежності. Трансформація політики не набуває ознак реактивності у короткостроковій перспективі. Це скоріше довгий процес переосмислення своєї ролі та визначення перспектив партнерства. Структурні обмеження в економіці, енергетиці, безпеці стримують

можливість радикального розриву, натомість вони спонукають до більш прагматичного підходу.

Якщо згадати економічну сферу, то тут вірменське керівництво також почало частковий рух до збільшення автономності. Окремим виявом зменшення російського впливу стали процеси у сфері енергетики. Вірменська влада почала процес націоналізації компанії "Електричних мереж Вірменії", які контролював російський мільярдер вірменського походження Самвел Карапетян, якого влітку 2025 р. заарештували за звинуваченнями у закликах до повалення влади в країні. Карапетян відомий також підтримкою духовенства Вірменської Апостольської Церкви (ВАЦ), яка має конфлікт із правлячою командою країни. Карапетян погрожував "втрутитися у кампанію проти церкви по-своєму", що найімовірніше і запустило згадані процеси (Мгдесян, 2025b). На сьогодні вірменське керівництво контролює електричні мережі та готується завершити історію з націоналізацією майна. На початку березня 2026 р. про це заявила вірменська влада. Однак можливим варіантом також була реприватизація підприємства, щоб передати компанії у треті руки та зменшити залежність від Москви.

У продовження згаданого конфлікту між вірменською владою та духовенством можна зазначити, що ці події також можна сприймати як додатковий спосіб зменшення російського впливу на Вірменію. Вірменські правоохоронні органи підозрюють деяких представників ВАЦ у підготовці державного перевороту до Дня незалежності Вірменії – до 21 вересня 2025 р. (Панченко, 2025). Одним із затриманих був архієпископ Баграт Галстанян, який заявляв про намір стати прем'єр-міністром, зокрема, імовірно, за підтримки того самого російського мільярдера Карапетяна. Загалом керівництво ВАЦ традиційно тяжіло до партнерства з Росією та було тісно пов'язане з попередньою проросійською владою країни: до уряду Пашиняна ставилося скептично, а в останні місяці їхні складні відносини переросли ледь не у війну (Панченко, 2025).

Для Москви Пашинян і його команда завжди були "чужими", бо вони прийшли до влади через протести проти проросійських керівників Вірменії, тому РФ прагнула замінити Пашиняна на більш лояльну фігуру (Панченко, 2025). Враховуючи сильні проросійські настрої у ВАЦ, можна бути впевненими, що Росія хотіла через церкву посилити свій вплив на Вірменію та привести до влади лояльних ставлеників. Однак наступ вірменської влади на ВАЦ почав руйнувати ці плани.

Після того, як стало зрозуміло, що РФ може не виконувати свої гарантії, Вірменія почала активізацію контактів із західними партнерами, що поступово набувало більш системного характеру. Однак варто підкреслити, що ця тенденція не супроводжувалася формальним розривом з РФ, що можна трактувати як спробу провести диверсифікацію та знизити залежність від домінуючого партнера, який усе більше ставав непередбачуваним.

Одним із ключових напрямів такої політики стало посилення контактів з Європейським Союзом. Вірменія розширювала політичний діалог у межах чинної Угоди про всеосяжне та розширене партнерство (СЕРП), яка почала діяти ще у 2021 р. Але на цьому посилення відносин між Єреваном і Брюсселем не обмежилось. У березні 2025 р. вірменський парламент ухвалив законопроект, яким запустив процес інтеграції до ЄС для Вірменії. Звісно, що це більше політичний акт, ніж початок реального процесу вступу. З огляду на довгий шлях євроінтеграції інших країн, не варто очікувати у найближче десятиліття істотних зрушень у цьому

питанні. Також варто зауважити, що не є можливим сценарій, коли Вірменія буде одночасно перебувати як в ЄС, так і в ЄАЕС: оскільки це два конкуруючих об'єднання, тому процес інтеграції до ЄС, скоріше за все, розтягнеться не на одне десятиліття. Однак це ще раз демонструє бажання вірменського суспільства рухатися до посилення відносин з Європою.

Особливого значення набуло розгортання цивільної місії ЄС на вірмено-азербайджанському кордоні. Присутність європейських спостерігачів стала важливим символом та практичним сигналом (Pilibossian, & Nersisyan, 2024). Хоч місія і не носила військового характеру, вона засвідчила готовність Вірменії залучати альтернативні механізми для стабілізації ситуації. Крім того, Європейський Суд був одним із гравців на полі мирного врегулювання ситуації між Азербайджаном і Вірменією, пропонуючи власні переговорні послуги.

Також представники ЄС перебувають у комунікації з вірменською стороною щодо можливостей лібералізації візового режиму з ЄС, якщо Єреван виконає "домашнє завдання" з реформування власної системи. А поки ЄС надає підтримку у вигляді фінансування вірменських збройних сил. Розмір виділених коштів не дуже великий, однак це показує трансформацію у позиціонуванні (Мгдесян, 2024).

Після провальної для Вірменії азербайджанської операції 2023 р. спостерігалось посилення взаємодії між Єреваном і Вашингтоном. На високому рівні проходили зустрічі, було розширено консультації з безпекових питань, активізовано співпрацю у сфері демократизації та інституційної підтримки. Прикладом посилення інституційних зв'язків можна також уважати той факт, у 2024 р. постійний представник армії США долучився до роботи у Міністерстві оборони Вірменії на позиції радника (JAMnews, 2024). Також на початку 2025 р., в останні дні адміністрації Джо Байдена, між США та Вірменією було підписано хартію про стратегічне партнерство, яке має на меті відкрити для Єревана нові можливості стосовно розширення співпраці в економіці, обороні й безпеці, а також у становленні сталої демократії (Ministry of Foreign Affairs ..., 2025).

Сполучені Штати активно включилися і у переговорний процес між Вірменією й Азербайджаном та виступили посередниками під час підготовки мирного договору між ними, що додатково підвищило роль Вашингтона у регіональному врегулюванні. Цей крок США фактично витіснив із процесу Російську Федерацію, що провокувало зміни балансу сили на Південному Кавказі. Для Вірменії це створило можливість значно зменшити монополію РФ на дипломатичному треку, хоча саме Москва традиційно голокувала у консультаціях щодо мирного процесу.

Однак зазначимо, що ці контакти не переросли у формалізовані безпекові гарантії. Розширення партнерства зі США відбувається у форматі політичної та консультативної підтримки, а не шляхом створення новий військових альянсів.

Крім питань безпеки, спостерігаються також кроки щодо розширення економічних зв'язків із західними партнерами. Поглиблення торговельного діалогу, участь у програмах фінансової допомоги та залучення інвестицій розглядаються як засоби зниження залежності від російського ринку. Однак структурні обмеження досі залишаються значними. Частка РФ у зовнішній торгівлі, постачанні енергоресурсів Вірменії та економіці зберігає високий рівень. Російські корпорації, на зразок "Газпрому" та "РЖД", і далі вільно себе почувають. Більше того, уряд Вірменії хотів би бачити російську залізничну

компанію у відновленні залізничного сполучення між Азербайджаном і Туреччиною, яке б проходило територією Вірменії (Zolyan, 2026). Це означає, що диверсифікація має поступовий характер і не може бути реалізована у короткостроковій перспективі.

У контексті економіки необхідно також згадати про "Маршрут Трампа для міжнародного миру та процвітання" (*Trump Route for International Peace and Prosperity* – TRIPP). Про цей логістичний і геополітичний проєкт стало відомо під час укладання договору між Вірменією та Азербайджаном за посередництва США. Цей проєкт, який мають побудувати на півдні Вірменії, з'єднає Азербайджан із Нахічеванським ексклавом та включить у себе автомобільні дороги й залізниці, трубопроводи та оптоволоконні лінії. 14 січня 2026 р. у Вашингтоні було підписано американсько-вірменську угоду про параметри цього інфраструктурного проєкту (Ministry of Foreign Affairs ..., 2026). Керувати TRIPP буде спільна вірменсько-американська компанія, яка і будуватиме проєкт. Частка США у ньому становить 74 %, Вірменії – 26 %, але вона може бути збільшена до 49 % у перспективі (Zolyan, 2026). При цьому суверенітет Вірменії над цим логістичним шляхом буде збережено повністю, що контрастує з російсько-азербайджанським проєктом Зангезурського коридору, які ті просуvalи із 2020 р. Проєкт РФ і Азербайджану мав бути екстериторіальним, на що Єреван не міг погодитися. З часом Азербайджан відмовився від цього проєкту і пристав на пропозицію Вашингтона з TRIPP. А Російська Федерація залишилася вкрай невдоволеною, що її геополітичний вплив зменшився та її представники не були долучені до реалізації проєкту та його управління. TRIPP стає не лише економічним проєктом, а й символом поступового зменшення ролі РФ на Південному Кавказі. Нещадної критики TRIPP з боку Росії немає лише тому, що у Москві все ще сподіваються на порозуміння із президентом США Дональдом Трампом у низці геополітичних питань, зокрема щодо завершення війни в Україні.

Процес створення TRIPP був також одним із питань порядку денного візиту віцепрезидента США Джей Ді Венса на Південний Кавказ, який відбувся у лютому 2026 р. Крім переговорів з питань цього логістичного маршруту, на цій зустрічі з Венсом було підписано домовленість про цивільне партнерство у ядерній сфері, завдяки якому Вірменія отримає доступ до ліцензованих ядерних технологій, обладнання та американського ядерного палива (Council on Foreign Relations, 2026). Це може стати корисним для Єревану інструментом зі зменшення залежності від російського "Росатому". У контексті ідей про спорудження нового ядерного реактора у Вірменії американська сторона допоможе диверсифікувати ядерні ресурси.

Реакція Російської Федерації. Активізація західного вектора у політиці Вірменії після 2023 р. не могла не залишитися поза увагою Москви. Реакція Російської Федерації мала комплексний характер і виявлялася як у риториці, так і через використання наявних важелів впливу. Однак реакція не набула конфронтаційної форми, що демонструє взаємну зацікавленість у збереженні базових елементів співпраці.

Офіційні російські представники неодноразово висловлювали занепокоєння стосовно поглиблення контактів Вірменії з ЄС та США. Особливо критично оцінювалася діяльність цивільної місії ЄС на кордоні між Вірменією та Азербайджаном, яка трактувалася як спроба зовнішнього втручання у сферу традиційного російського впливу (Министерство иностранных дел

Российской Федерации, 2025). Риторика РФ поєднувала як заклики до збереження союзницьких відносин, так і сигнали про небажаність геополітичних експериментів, що можна трактувати як прагнення Росії зберегти статус ключового безпекового актора в регіоні та не допустити заміщення себе іншими гравцями.

Наприклад, на початку 2026 р. голова МЗС РФ Сергій Лавров розкритикував бажання Вірменії поглиблювати відносини з ЄС та негативно відреагував на заяви деяких вірменських політиків про зростання гібридних загроз для країни (First News Media, 2026). Також в уряді РФ та в адміністрації президента РФ негативно поставилися до ідей європейської інтеграції Вірменії, підкреслюючи, що це призведе до обмежень для торгівлі з Росією та зростання цін на продукти й електроенергію (Мгдесян, 2025а).

Але виявили себе не лише російські високопосадовці. Цікавою є риторика так званих рупорів Кремля. Наприклад, на початку 2026 р. відомий російський телеведучий та пропагандист Володимир Соловйов в одному з ефірів заявив про необхідність проведення "спеціальної військової операції" нібито з метою збереження контролю над Вірменією, надихнувшись прикладом операції США із затримання президента Венесуели Ніколаса Мадуро. Згодом уже російський філософ і геополітик Олександр Дугін заявив, що РФ не може дозволити пострадянським країнам, зокрема Вірменії, бути суверенними державами (Газета.uz, 2026). Очікувано, що і в першому випадку, і у другому представники Вірменії засудили такі заяви. Однак така риторика говорить про наявність суперечностей між вірменською та російською стороною і бажаннями останньої вплинути на політичну ситуацію в країні.

Нікуди не зникла і російська військова присутність на території Вірменії, оскільки РФ зацікавлена, якщо не у розширенні, так хоча б у збереженні стратегічної присутності на Південному Кавказі. Унаслідок обмеженості маневрів Вірменія поки не може ігнорувати значення російського військового компоненту. Будь-який радикальний крок з боку Єревана міг би спричинити серйозні ризики для стабільності.

Із завершенням вірменсько-азербайджанського конфлікту Москва, очікувано, втрачає важливий інструмент впливу на Південний Кавказ, хоча вона не може змиритися з такими обставинами. Тому, скоріше за все, РФ буде налаштована привести у Вірменії до влади проросійські сили або хоча б ті, які будуть знову роздмухувати конфлікт із Баку.

У цьому контексті можна згадати про парламентську опозицію, яка пов'язана з колишніми президентами Вірменії Робертом Кочаряном і Сержом Саргсяном, проте сумнівно, що вони користуватимуться сильною популярністю, враховуючи власну токсичність. Альтернативою, наприклад, може бути рух "Мер Дзевов", який пов'язаний зі згаданим вище Карапетяном. Їхня родина має значні фінансові ресурси та авторитет серед частини населення (Zolyan, 2026). До того ж разом з ними може і працювати ВАЦ. Імовірно, саме на ці сили РФ буде робити ставку на парламентських виборах у Вірменії. Росія має великий організаційний досвід у втручанні у виборчий процес, надаючи різнопланову підтримку потрібним для неї кандидатам. Таке ми спостерігали у Молдові та Румунії нещодавно, тому можна очікувати повторення сценарію і у Вірменії. Водночас сумнівно, що Росія зможе перехопити ініціативу, тому пріхід до влади в Єревані проросійських сил – це програма-максимум. Більш реалістичним виглядає

посилення проросійської опозиції у парламенті, яка заважатиме Пашиняну і його команді.

Росія також зберігає значні інструменти економічного впливу на Вірменію, особливо коли йдеться про енергетику, доступ до зовнішніх ринків, інвестиції та грошові перекази. Наприклад, значна частина електроенергії (близько 70 %) виробляється завдяки російським ресурсам. РФ постачає газ для вірменських ТЕС та ядерне паливо для Мецаморської АЕС. Крім того, більшість нафтопродуктів Вірменія імпортує з Росії, до того ж Єреван сильно залежний від торгівлі продуктами харчування. Теоретично РФ могла б використати економічні важелі для посилення тиску, проте надмірне застосування таких механізмів могло б пришвидшити дистанціювання Вірменії та пошук альтернатив, що не є бажаним сценарієм для Москви.

Хоча Вірменія перебуває у гіршому становищі у контексті асиметричної залежності, однак і для Росії важливим є збереження присутності у Вірменії, оскільки втрата Єревану як партнера означала б додаткове звуження геополітичного простору та проблеми із просуванням свого порядку денного.

Межі емансипації Вірменії від РФ. Попри зміну публічної риторики, Вірменія не здійснила радикального розриву з Російською Федерацією. Формальні союзницькі відносини все ще збережені, економічні зв'язки функціонують і надалі, а російська військова присутність не припинена. Тому говорити про розрив стратегічного партнерства між РФ та Вірменією не варто.

По-перше, російська військова присутність та історично сформована система військово-технічного співробітництва, які вибудовувалися десятиліттями, створили такі умови, що їх неможливо швидко та якісно компенсувати альтернативними механізмами. Різкий демонтаж російської військової інфраструктури міг би створити на певний час вакуум безпеки, оскільки ті самі США та ЄС не пропонували еквівалентних військових гарантій, що гальмувало можливість стратегічного розвороту.

По-друге, важливим чинником залишається економічна взаємозалежність. Питання диверсифікації торговельних зв'язків і зниження високого рівня залежності країни від окремих ринків почали справді відігравати помітнішу роль у дискусіях. Водночас ступінь економічної залежності з РФ усе ще сильно обмежує можливості для швидкої переорієнтації. РФ грає значну роль у торгівлі, інвестиціях та енергетичному секторі Вірменії. Різка переорієнтування економічних потоків потребувало б значного часу й ресурсів. В умовах обмежених внутрішніх можливостей різка економічна конфронтація могла б спричинити соціально-економічну нестабільність. Крім того, російський контроль над ключовими сегментами енергетики формує довгострокову залежність, а пошук і створення альтернатив вимагає значних інвестицій і часу для реалізації.

Після початку повномасштабного вторгнення в Україну з РФ до Вірменії були спрямовані потоки релокантів та частини російського капіталу, що створює додаткову прив'язку Вірменії до РФ. Крім того, Москва почала активно використовувати Вірменію для реекспорту частини продукції, яка потрапила під західні санкції. До того ж, у структурі вірменського експорту Росія – це основний ринок збуту готової продукції, коли, наприклад, до країн ЄС надходить, в основному, сировина (Мгдесян, 2024).

Не можна не згадати і про географічний чинник. Вірменія не має власного виходу до моря, через що вимушена користуватися територією інших країн. Вірменія затиснута між двома країнами з ворожим

ставленням до неї – між Азербайджаном і Туреччиною. Іран, який пролягає на південь, міг би бути альтернативною країною для виходу на зовнішні ринки, якби не санкційні обмеження, накладені на Тегеран з боку західних держав. Це значно обмежує можливості Вірменії використовувати іранський напрям як повноцінну альтернативу. Фактично тривалий час РФ залишалася єдиним великим партнером Вірменії у регіоні (через територію Грузії). Водночас останні події поступово змінюють конфігурацію. Єреван почав вибудовувати відносини як з офіційним Баку, так і обережно будувати комунікацію з Анкарою. Крім того, присутність США через економічні та інфраструктурні проекти створює додаткові можливості для диверсифікації партнерів. Проте частка РФ і ступінь її проникнення у Вірменії залишаються поки найвищими, тому істотне скорочення цієї залежності у короткостроковій перспективі виглядає малоімовірним.

Дискусія і висновки

Трансформація відносин між Вірменією та Російською Федерацією після 2020 р. має поступовий характер. Друга карабаська війна й подальші події, пов'язані зі встановленням остаточного контролю Азербайджану над регіоном, стали ключовими факторами переосмислення ролі РФ як головного безпекового партнера Єревану.

До 2020 р. між Росією та Вірменією сформувалася модель асиметричної залежності, яка поєднувала безпекову опору на РФ разом з економічною та інституційною інтеграцією. Однак військова поразка Вірменії 2020 р. і подальший розвиток подій продемонстрували слабкість та неефективність попередньої системи. Головним тригером цих змін можна назвати Російську Федерацію, яка самоусунулася від принципів гарантування безпеки свого союзника в регіоні – Вірменії – та фактично залишила Єреван сам на сам у бойових діях із Азербайджаном. Росія ставила власні цілі під час вірменсько-азербайджанського конфлікту, тому можна дійти висновку, що власні геополітичні інтереси переважили ціннісний рівень допомоги своєму стратегічному партнеру.

Період 2020–2023 рр. став етапом поступової ерозії попередньої системи безпекових очікувань, а операція Азербайджану 2023 р. фактично закріпила кризу попереднього формату партнерства РФ–Вірменія. У відповідь на ці виклики Єреван почав поступово диверсифікувати зовнішню політику. Це виявилось у посиленні контактів як із країнами ЄС та інтеграційним об'єднанням загалом, так і зі США. Були розширені контакти у сфері безпеки, а також почався рух до зменшення залежності від РФ в економіці й енергетиці. При цьому необхідно підкреслити, що ці процеси не супроводжуються різким радикальним розривом відносин з Москвою.

Дослідження підтверджує, що політика Вірменії на сьогодні відповідає логіці обережного дистанціювання, що близька до концепції хеджування. Єреван намагається зменшити односторонню залежність від домінуючого партнера, водночас зберігаючи ключові елементи партнерства, які є важливими для безпеки та соціально-економічної стабільності країни.

Отже, трансформація відносин між РФ та Вірменією не означає повного розриву стратегічного партнерства, а скоріше відображає процес поступового перегляду його змісту та балансу. Подальша еволюція цих відносин залежатиме від розвитку безпекової ситуації на Південному Кавказі, ролі зовнішніх акторів у регіоні та здатності Вірменії реалізувати політику диверсифікації своїх міжнародних зв'язків.

Список використаних джерел

- Борділовська, О. (2023, 17 січня). *Відхід Вірменії від сфери російського впливу: Наслідки для України*. Національний інститут стратегічних досліджень. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/vidkhid-virmeni-vid-sfery-rosiyskoho-vplyvu-naslidky-dlya>
- Газета.uz. (2026, 19 січня). "Страны Центральной Азии должны стать частью союза с Россией" – Александр Дугин. <https://www.gazeta.uz/ru/2026/01/19/dugin/>
- Еспресо. (2022, 13 вересня). *Азербайджан та РФ є головними вигодонабувачами від тиску на Вірменію, – експерт-міжнародник Куса*. <https://espresso.tv/azerbaydzhan-ta-rf-e-golovnimi-vigodonabuvachami-vid-tisku-na-virmeni-ekspert-mizhnarodnik-kusa>
- Смець, М. (2026, 26 лютого). *Вірменія відкликала російських військових з останнього КПП на кордоні з Туреччиною*. Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2026/02/26/7232065/>
- Жуков, Е. (2024, 31 липня). *Пограничники РФ официально покинули аэропорт Еревана*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/ru/pogranicniki-rf-officialno-pokinuli-aeroport-erevana/a-69825498>
- Мгдесян, А. (2024, 2 вересня). *Вопрос не в амбициях, а в амунициях*. IPG. <https://www.ipg-journal.io/ru/rubriki/vneshnjaja-politika-i-bezopasnost/vopros-ne-v-ambicijakh-a-v-amunicijakh-2258/>
- Мгдесян, А. (2025а, 9 січня). *В Армении дан старт процессу вступления в ЕС. Что дальше?* Deutsche Welle. <https://www.dw.com/ru/v-armenii-dan-start-processu-vstupleniya-v-es-cto-dalse/a-71260283>
- Мгдесян, А. (2025b, 20 листопада). *Зачем Армения изымает энергосети у российского миллиардера*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/ru/konflikt-vokrug-esa-zacem-armenija-izymaet-energosi-u-rossijskogo-miliardera/a-74818615>
- Министерство иностранных дел Российской Федерации. (2025, 17 квітня). *Брифинг официального представителя МИД России М. В. Захаровой, Москва, 17 апреля 2025 года* [Прес-пеніс]. https://www.mid.ru/ru/press_service/video/view/2009791#12
- Панченко, Ю. (2025, 27 червня). *Церковно-російський закат: Що стоїть за гучними політичними арештами у Вірменії*. Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/06/27/7214711/>
- Перепелиця, Г. М. (2016, 12 квітня). *Асиметрія в міжнародних відносинах*. Велика українська енциклопедія. https://vue.gov.ua/Асиметрия_в_м_жнародних_відносинах
- Райков, А. (2025). *Геополітичне суперництво США і РФ на просторі колишнього СРСР* [Дис. д-ра філософії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка]. <https://ir.library.knu.ua/server/api/core/bitstreams/98ada737-b1d6-4185-87a6-3b5d19fd965/content>
- Ярмоленко, В. (2026, 19 лютого). *Візит Джей Ді Венса до Вірменії та Азербайджану та перспективи регіональних процесів на Південному Кавказі*. Національний інститут стратегічних досліджень. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/vizyt-dzhey-di-vensa-do-virmeni-ya-ta-azerbaydzhanu-ta>
- Council on Foreign Relations. (2026, 10 лютого). *Vance Announces Nuclear Cooperation With Armenia*. <https://www.cfr.org/articles/vance-announces-nuclear-cooperation-with-armenia>
- "Electric Networks of Armenia will be nationalised" says interim manager. (2026, 3 березня). JAMnews. <https://jam-news.net/electric-networks-of-armenia-to-be-nationalised/>
- First News Media. (2026, January 20). *Лавров выразил недоумение по поводу обвинений Еревана в адрес Москвы о гибридных угрозах*. 1News.az. <https://1news.az/news/20260120025243712-Lavrov-vyrazil-nedoumenie-po-povodu-obvinenii-Erevana-v-adres-Moskvy-o-gibridnykh-ugrozakh>
- Górecki, W. (2024, June 13). *Armenia: a non-binding pledge to leave the CSTO*. OSW Centre for Eastern Studies. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2024-06-13/armenia-a-non-binding-pledge-to-leave-csto>
- Halpin, T. (2009, May). *Armenia and Russia: the empire holds Armenia's hopes of stabilization and security*. AGBU. <https://agbu.org/armenia-region-change/armenia-russiathe-empire-holds-armenias-hopes-stabilization-security>
- JAMnews. (2024, July 24). *U.S. military representative will serve as an advisor in Armenia's Ministry of Defense*. <https://jam-news.net/u-s-representative-in-armenias-ministry-of-defense/>
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2000). *Power and Interdependence*. Longman.
- Körömi, C. (2025, March 26). *Armenian parliament adopts law to launch EU membership process*. POLITICO. <https://www.politico.eu/article/armenia-adopts-law-launch-european-union-accession-process/>
- Kucera, J. (2024, March 24). *The Russian Military Base In Armenia At The Eye Of A Geopolitical Storm*. RadioFreeEurope/RadioLiberty. <https://www.rferl.org/a/armenia-russian-base-gyumri-alliance-weakening-geopolitical-storm/32874563.html>
- Kuik, C.-C. (2008). The essence of hedging: Malaysia and Singapore's response to a rising China. *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs*, 30(2), 159–185. https://www.researchgate.net/publication/265754648_The_Essence_of_Hedging_Malaysia_and_Singapore's_Response_to_a_Rising_China
- Lavelle, M., & Garthwaite, J. (2011, April 11). *Is Armenia's Nuclear Plant the World's Most Dangerous?* National Geographic News. <https://web.archive.org/web/20110412220132/http://news.nationalgeographic.com/news/energy/2011/04/110412-most-dangerous-nuclear-plant-armenia/>
- Mgdesyan, A. (2024, September 2). *The question is not in ambitions, but in ammunition*. IPG [in Russian]. <https://www.ipg-journal.io/ru/rubriki/vneshnjaja-politika-i-bezopasnost/vopros-ne-v-ambicijakh-a-v-amunicijakh-2258/>
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia. (2025, January 14). *The signing of the Strategic Partnership Charter between the Republic of Armenia and the United States of America took place in Washington* [Прес-пеніс]. <https://www.mfa.am/en/press-releases/2025/01/14/the/13032>
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia. (2026, January 14). *Joint Statement on the Publication of the Armenia-U.S. Implementation Framework for the Trump Route for International Peace and Prosperity (TRIPP)* [Прес-пеніс]. <https://www.mfa.am/en/press-releases/2026/01/14/TRIPP/13721>
- Ohanjanyan, M. (2025, July 15). *Armenia's Changing Relationship With Russia*. Clingendael. <https://www.clingendael.org/publication/armenias-changing-relationship-russia>
- Pilibossian, A., & Nersisyan, L. (2024, December 17). *Leaving the 'Post-Soviet' Behind: Redefining Armenia's Deterrence Strategy*. Royal United Services Institute. <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/leaving-post-soviet-behind-redefining-armenias-deterrence-strategy>
- Rogozinska, A., & Olech, A. (2020, December 9). *The Russian Federation's Military Bases Abroad*. Institute of New Europe. <https://ine.org.pl/en/the-russian-federations-military-bases-abroad/>
- The Armenian Report. (2024, June 26). *Armenia-Russia Military Cooperation Drops from 96% to Below 10% Due to Unfulfilled Contracts*. <https://www.thearmenianreport.com/post/armenia-russia-military-cooperation-drops-from-96-to-below-10-due-to-unfulfilled-contracts>
- The Prime Minister of the Republic of Armenia. (2025, May 9). *Prime Minister Pashinyan attends military parade in Moscow dedicated to Victory in the Great Patriotic War*. <https://www.primeminister.am/en/press-release/item/2025/05/09/Nikol-Pashinyan-May-9/>
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Random House.
- Zolyan, M. (2026, February 3). *Russia Won't Give Up Its Influence in Armenia Without a Fight*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2026/01/armenia-russia-drifting-apart>

References

- Bordilovska, O. (2023, January 17). *Armenia's withdrawal from the sphere of Russian influence: Consequences for Ukraine*. National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian]. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/vidkhid-virmeni-vid-sfery-rosiyskoho-plyvu-naslidky-dlya>
- Council on Foreign Relations. (2026, February 10). *Vance Announces Nuclear Cooperation With Armenia*. <https://www.cfr.org/articles/vance-announces-nuclear-cooperation-with-armenia>
- "Electric Networks of Armenia will be nationalised" says interim manager. (2026, March 3). JAMnews. <https://jam-news.net/electric-networks-of-armenia-to-be-nationalised/>
- Espresso. (2022, September 13). *Azerbaijan and the Russian Federation are the main beneficiaries of pressure on Armenia, – international expert Kusa* [in Ukrainian]. <https://espresso.tv/azerbaydzhan-ta-rf-e-golovnimi-vigodonabuvachami-vid-tisku-na-virmeni-ekspert-mizhnarodnik-kusa>
- First News Media. (2026, January 20). *Lavrov expressed bewilderment about Yerevan's accusations against Moscow about hybrid threats*. 1News.az [in Russian]. <https://1news.az/news/20260120025243712-Lavrov-vyrazil-nedoumenie-po-povodu-obvinenii-Erevana-v-adres-Moskvy-o-gibridnykh-ugrozakh>
- Газета.uz. (2026, January 19). "Central Asian countries should become part of the alliance with Russia" – Alexander Dugin [in Russian]. <https://www.gazeta.uz/ru/2026/01/19/dugin/>
- Górecki, W. (2024, June 13). *Armenia: a non-binding pledge to leave the CSTO*. OSW Centre for Eastern Studies. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2024-06-13/armenia-a-non-binding-pledge-to-leave-csto>
- Halpin, T. (2009, May). *Armenia and Russia: the empire holds Armenia's hopes of stabilization and security*. AGBU. <https://agbu.org/armenia-region-change/armenia-russiathe-empire-holds-armenias-hopes-stabilization-security>
- JAMnews. (2024, July 24). *U.S. military representative will serve as an advisor in Armenia's Ministry of Defense*. <https://jam-news.net/u-s-representative-in-armenias-ministry-of-defense/>
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2000). *Power and Interdependence*. Longman.
- Körömi, C. (2025, March 26). *Armenian parliament adopts law to launch EU membership process*. POLITICO. <https://www.politico.eu/article/armenia-adopts-law-launch-european-union-accession-process/>
- Kucera, J. (2024, March 24). *The Russian Military Base In Armenia At The Eye Of A Geopolitical Storm*. RadioFreeEurope/RadioLiberty. <https://www.rferl.org/a/armenia-russian-base-gyumri-alliance-weakening-geopolitical-storm/32874563.html>
- Kuik, C.-C. (2008). The essence of hedging: Malaysia and Singapore's response to a rising China. *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs*, 30(2), 159–185. https://www.researchgate.net/publication/265754648_The_Essence_of_Hedging_Malaysia_and_Singapore's_Response_to_a_Rising_China
- Lavelle, M., & Garthwaite, J. (2011, April 11). *Is Armenia's Nuclear Plant the World's Most Dangerous?* National Geographic News. <https://web.archive.org/web/20110412220132/http://news.nationalgeographic.com/news/energy/2011/04/110412-most-dangerous-nuclear-plant-armenia/>
- Mgdesyan, A. (2024, September 2). *The question is not in ambitions, but in ammunition*. IPG [in Russian]. <https://www.ipg-journal.io/ru/rubriki/vneshnjaja-politika-i-bezopasnost/vopros-ne-v-ambicijakh-a-v-amunicijakh-2258/>

Mgdesyan, A. (2025a, January 9). *The EU accession process has been launched in Armenia. What's next?* Deutsche Welle [in Russian]. <https://www.dw.com/ru/v-armenii-dan-start-processu-vstupleniya-v-es-cto-dalse/a-71260283>

Mgdesyan, A. (2025b, November 20). *Why is Armenia seizing power grids from a Russian billionaire.* Deutsche Welle [in Russian]. <https://www.dw.com/ru/konflikt-vokrug-esa-zacem-armenia-izymaet-energoseti-u-rossijskogo-milliardera/a-74818615>

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia. (2025, January 14). *The signing of the Strategic Partnership Charter between the Republic of Armenia and the United States of America took place in Washington* [Press release]. <https://www.mfa.am/en/press-releases/2025/01/14/the/13032>

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia. (2026, January 14). *Joint Statement on the Publication of the Armenia-U.S. Implementation Framework for the Trump Route for International Peace and Prosperity (TRIPP)* [Press release]. <https://www.mfa.am/en/press-releases/2026/01/14/TRIPP/13721>

Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. (2025, April 17). *Briefing of the official representative of the Russian Foreign Ministry M. V. Zakharova, Moscow, April 17, 2025* [Press release] [in Russian]. https://www.mid.ru/ru/press_service/video/view/2009791/#12

Ohanjanyan, M. (2025, July 15). *Armenia's Changing Relationship With Russia*. Clingendael. <https://www.clingendael.org/publication/armenias-changing-relationship-russia>

Panchenko, Yu. (2025, June 27). *Church-Russian rebellion: What is behind the high-profile political arrests in Armenia*. European Pravda [in Ukrainian]. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/06/27/7214711/>

Perepelitsa, G. M. (2016, April 12) [in Ukrainian]. *Asymmetry in international relations*. Great Ukrainian Encyclopedia. https://vue.gov.ua/Асиметрія_в_мижнародних_відносинах

Pilibossian, A., & Nersisyan, L. (2024, December 17). *Leaving the 'Post-Soviet' Behind: Redefining Armenia's Deterrence Strategy*. Royal United Services Institute. <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/leaving-post-soviet-behind-redefining-armenias-deterrence-strategy>

Raikov, A. (2025). *Geopolitical rivalry between the USA and Russia in territory of the former Soviet Union* [Dissertation of Doctor of Philosophy,

Taras Shevchenko National University of Kyiv] [in Ukrainian]. <https://ir.library.knu.ua/server/api/core/bitstreams/98ada737-b1d6-4185-87a6-3b5d19f1d965/content>

Rogozińska, A., & Olech, A. (2020, December 9). *The Russian Federation's Military Bases Abroad*. Institute of New Europe. <https://ine.org.pl/en/the-russian-federations-military-bases-abroad/>

The Armenian Report. (2024, June 26). *Armenia-Russia Military Cooperation Drops from 96 % to Below 10% Due to Unfulfilled Contracts*. <https://www.thearmenianreport.com/post/armenia-russia-military-cooperation-drops-from-96-to-below-10-due-to-unfulfilled-contracts>

The Prime Minister of the Republic of Armenia. (2025, May 9). *Prime Minister Pashinyan attends military parade in Moscow dedicated to Victory in the Great Patriotic War*. <https://www.primeminister.am/en/press-release/item/2025/05/09/Nikol-Pashinyan-May-9/>

Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Random House.

Yarmolenko, V. (2026, February 19). *J.D. Vance's visit to Armenia and Azerbaijan and prospects for regional processes in the South Caucasus*. National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian]. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/vizyt-dzhey-di-vensa-do-virmeniyi-ta-azerbaydzhanu-ta>

Yemets, M. (2026, February 26). *Armenia withdrew Russian military from the last checkpoint on the border with Turkey*. European Pravda [in Ukrainian]. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2026/02/26/7232065/>

Zhukov, E. (2024, July 31). *Russian border guards officially left Yerevan airport*. Deutsche Welle [in Russian]. <https://www.dw.com/ru/pogranicniki-rf-ocialno-pokinuli-aeroport-erevana/a-69825498>

Zolyan, M. (2026, February 3). *Russia Won't Give Up Its Influence in Armenia Without a Fight*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2026/01/armenia-russia-drifting-apart>

Отримано редакцією журналу / Received: 03.03.26

Прорецензовано / Revised: 16.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 14.04.26

Опубліковано / Published: 22.05.26

Artur RAIKOV, PhD, Assist.

ORCID ID: 0009-0008-8353-8450

e-mail: artur.raykov@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TRANSFORMATION OF ARMENIAN–RUSSIAN RELATIONS IN THE POST-KARABAKH PERIOD: A STRATEGY OF CAUTIOUS DISTANCING

Background. *The Second Karabakh War of 2020 and subsequent events surrounding Nagorno-Karabakh became important factors in the transformation of relations between Armenia and the Russian Federation and significantly affected the security and geopolitical configuration in the South Caucasus. The processes of recent years have called into question the effectiveness of the previous model of strategic partnership between the Russian Federation and Armenia, within which Moscow has long been considered a key guarantor of Yerevan's security. In these circumstances, Armenia's political leadership began to gradually seek opportunities to diversify its international relations in order to reduce the country's excessive dependence on Russia and find alternative foreign policy partners willing to develop cooperation with Yerevan.*

Methods. *The following methods were used in the study: analytical, historical, comparative, systematic approach, content analysis.*

Results. *The events of 2020–2023 have become a catalyst for rethinking the role of the Russian Federation as Armenia's main security partner. The decline in trust in the Russian Federation as an ally and security guarantor, which was a consequence of Moscow's lack of response to Azerbaijan's offensive operations and Russia's intention to move towards pragmatism in foreign policy, contributed to the intensification of official Yerevan's contacts with other international actors, in particular the United States of America and the European Union. In addition, Armenia began to seek alternative ways to ensure national security and economic development, given the need to reduce its dependence on the Russian Federation. At the same time, Yerevan's structural dependence on Moscow in the military, economic and energy spheres continues to limit opportunities for diversifying partnerships and rapidly changing its foreign policy course. Armenia's current policy increasingly follows the logic of hedging, which small countries can use in conditions of asymmetric dependence on more powerful partners.*

Conclusions. *The transformation of relations between Armenia and the Russian Federation is gradual and is not accompanied by a radical geopolitical break. Armenia's policy is increasingly focused on cautiously distancing itself from Russia and diversifying its international partnerships. The further evolution of Russian-Armenian relations will largely depend on the security situation in the South Caucasus, the role of external actors in the region, and Yerevan's ability to reduce its structural dependence on the Russian Federation. Given the impossibility of a sharp departure from strong cooperation with Russia, Moscow will continue to use instruments of influence on Armenia, although the effectiveness of such pressure may gradually diminish.*

Keywords: *Armenia, Russian Federation, South Caucasus, Second Karabakh War, hedging, asymmetric dependence, foreign policy.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 339.9:338.24:502.131.1

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2026/1-62/96-104>

Класифікаційний код JEL: F23, Q56, M16, Q54

Василь НАМОНЮК, канд. екон. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-9454-6658

e-mail: vasyi.namoniuk@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Аріна МАЛЮГА, асп.

ORCID ID: 0009-0002-5134-253X

e-mail: amaliuha@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

КОНФЛІКТ ОПЕРАЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АУТСОРСИНГУ В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНИХ ШОКІВ

Вступ. Глобальні шоки 2020-х років перетворили суперечність між операційною стійкістю та екологічними зобов'язаннями багатонаціональних підприємств на одну з центральних проблем управління міжнародними ланцюгами постачання. Географічна концентрація аутсорсингу в країнах із найвищою кліматичною вразливістю посилює цей конфлікт, створюючи замкнене коло, де кожен шок відтворює одну й ту саму логіку витіснення сталих практик. Мета дослідження полягає у виявленні закономірностей конфлікту між прагненням багатонаціональних підприємств до операційної стійкості та цілями екологізації аутсорсингу, а також в оцінці структурних чинників, що обмежують здатність аутсорсингових локацій до сталого розвитку.

Методи. Якісний порівняльний аналіз та метод кейс-стаді; аналіз реакцій компаній текстильної, автомобільної, технологічної та логістичної галузей на шоки чотирьох типів; кількісна характеристика кліматичних ризиків аутсорсингових локацій на основі індексу Notre Dame Global Adaptation Initiative; розвідувальний розрахунок рангової кореляції Спірмена для 13-ти країн вибірки.

Результати. Виявлено три типи реакцій компаній на глобальні шоки: збереження стандартів ціною масштабу, визнаний компроміс і мовчазний відступ при збереженні ESG-комунікації. Виявлено структурну пастку аутсорсингу – механізм, за якого геополітична логіка розміщення виробництва систематично концентрує його в кліматично найвразливіших локаціях. Установлено, що перехід на відновлювану енергетику в цих країнах не вирішує автоматично проблему енергетичної стабільності, оскільки відновлювані джерела самі залежать від кліматичних умов. Виявлено структурний перекид між екологічною та соціальною складовими ESG в індустрії мод.

Висновки. Конфлікт між операційною стійкістю та екологізацією аутсорсингу є системним і відтворюється при кожному новому шоці через механізми часового дисконтування та знищення організаційних буферів. Структурна нерівність у доступі до кліматичного фінансування унеможливує самостійний зелений перехід країн-реципієнтів аутсорсингу. Подолання конфлікту потребує інтеграції екологічних зобов'язань безпосередньо в протоколи антикризового реагування, а не їх паралельного існування як окремого стратегічного пріоритету.

Ключові слова: операційна стійкість, екологізація аутсорсингу, кліматична вразливість, глобальні шоки, структурна пастка аутсорсингу, багатонаціональні підприємства, зелений перехід.

Вступ

Глобалізація виробництва перетворила аутсорсинг на структурний елемент стратегій багатонаціональних підприємств (БНП). За різними оцінками, понад 80 % світової торгівлі здійснюється в рамках глобальних ланцюгів доданої вартості, де аутсорсинг є ключовим механізмом зниження витрат і доступу до спеціалізованих ресурсів (United Nations Conference ..., 2021). Водночас останнє десятиліття продемонструвало системну нестабільність цих ланцюгів під впливом глобальних шоків різної природи: пандемічних, кліматичних, геополітичних та енергетичних. Кожен такий шок ставить компанію перед вибором між операційною стійкістю (здатністю швидко відновити перервані ланцюги постачання) та зобов'язаннями у сфері сталого розвитку, що передбачають довгострокову трансформацію виробничих і логістичних моделей.

Саме це протиріччя є предметом пильної уваги у літературі з управління ланцюгами постачання та міжнародного підприємництва. Ряд дослідників указує на те, що реактивні стратегії стійкості (диверсифікація постачальників, нагромадження запасів, релокація виробництва) часто мають амбівалентні або прямо негативні наслідки для екологічної та соціальної складових ESG-

порядку денного (Matsuo, 2015; Aliche et al., 2021). Проте емпірична картина цього конфлікту в розрізі різних типів шоків і галузей залишається фрагментарною. Більшість наявних праць зосереджено на окремих шоках, переважно COVID-19, або окремих сферах, тоді як аналіз системної взаємодії між операційними пріоритетами й екологізацією аутсорсингу в умовах взаємопосилення шоків різного типу залишається малодослідженим.

Додаткову актуальність дослідженню надає географічна концентрація аутсорсингу: провідні локації для виробничого та сервісного аутсорсингу (Бангладеш, В'єтнам, Індія, М'янма, Ефіопія) одночасно є країнами з найвищою кліматичною вразливістю за індексом Notre Dame Global Adaptation Initiative (University of Notre Dame, n.d.). Це формує структурну пастку: компанії, що прагнуть знизити витрати через аутсорсинг, концентрують ризики саме в тих юрисдикціях, де здатність до зеленого переходу є найслабшою, а наслідки кліматичних катастроф – найбільш руйнівними. Геополітичні шоки, зокрема, повномасштабне вторгнення Росії в Україну та ескалація торговельного протистояння між США і Китаєм, додатково деформують логістичні маршрути й обмежують можливості для довгострокового сталого планування. Тому дослідження конфлікту між операційною стійкістю та

екологізацією аутсорсингу є не лише академічно релевантним, але й практично необхідним для розробки стратегій управління ланцюгами постачання в умовах зростаючої турбулентності глобального середовища.

Мета статті – виявити закономірності конфлікту між прагненням БНП до операційної стійкості та цілями екологізації аутсорсингу в умовах глобальних шоків різної природи, а також оцінити структурні чинники, що обмежують здатність аутсорсингових локацій до сталого розвитку.

Методи

Дослідження базується на порівняльному аналізі кейсів із розвідувальним кількісним аналізом макроекономічних і кліматичних показників. Для виявлення галузевих та міжсекторальних закономірностей проаналізовано реакції компаній на глобальні шоки чотирьох типів: пандемічні (COVID-19), кліматичні (циклони, повені, посухи), геополітичні (перебої в морській логістиці, збройні конфлікти) та енергетичні (криза 2022–2023 рр.). Відбір аналітичних кейсів здійснювався за принципом максимальної варіації. До вибірки увійшли БНП, що репрезентують різні моделі аутсорсингу: текстильну промисловість (Patagonia, H&M), автомобілебудування (Toyota), технологічний сектор (Google, Amazon, Microsoft, Meta) та логістику (Unilever, Maersk). Цей принцип дозволив зіставити реакцію компаній із декларованим лідерством у сфері сталого розвитку з діями тих гравців, чия ESG-комунікація суперечить їхнім реальним операційним рішенням. Для кількісної характеристики кліматичних ризиків у ключових аутсорсингових локаціях використано індекс Notre Dame Global Adaptation Initiative, що оцінює вразливість країн через ступінь впливу, чутливість і здатність до адаптації. Зв'язок між популярністю аутсорсингової локації та її кліматичною вразливістю досліджено за допомогою розвідувального розрахунку коефіцієнта рангової кореляції Спірмена в межах цілеспрямованої вибірки із 13-ти країн. Дослідження спирається на синтез даних галузевих звітів McKinsey, IEA, WEF, UNCTAD, World Bank, академічних публікацій та верифікованих медіаматеріалів.

Результати

Пандемія COVID-19 стала першим масштабним тестом на сумісність операційної стійкості та екологічних зобов'язань у глобальних ланцюгах постачання. Опитування McKinsey, проведене серед керівників з управління глобальними ланцюгами у 2020–2021 рр., зафіксувало розрив між задекларованими намірами та реальною поведінкою компаній: 93 % планували комплексні заходи з підвищення стійкості, поєднуючи диверсифікацію постачальників із регіоналізацією мереж постачання. На практиці компанії значно частіше нарощували запаси, ніж диверсифікували постачальників або впроваджували стратегії ніаршорингу. 90 % фірм назвали регіоналізацію пріоритетом на найближчі роки, 95 % указали на наявність формальних планів з оптимізації ризиків перебоїв, а 59 % упровадили нові практики мінімізації ризиків з 2020 до 2021 р. (Alicke et al., 2021). Цей розрив між задекларованим і реальним є не аномалією, а закономірністю: в умовах гострої невизначеності нарощування запасів дає негайний результат, тоді як диверсифікація постачальників і регіоналізація потребують часу, інвестицій і управлінської уваги, яких у кризі бракує. Саме тут уперше виявляється механізм часового дисконтування в стратегічних рішеннях: заходи з довгостроковим горизонтом ефекту витісняються заходами з негайною віддачею, навіть якщо перші були задекларовані як пріоритетні (Laverty, 1996).

Реакцію компаній на пандемію пропонуємо поділити на три типи, які з різним ступенем вираженості відтворю-

ються і в наступних шоках. Перший – збереження стандартів ціною масштабу: компанія скорочує обсяги або витрати, але не відступає від ESG-вимог до постачальників. Другий – часткове частковий крок назад з визнанням компромісу: відхилення від сталих практик публічно пояснюється обставинами надійності або безпеки. Третій – мовчазний відступ при збереженні ESG-комунікації: декларовані зобов'язання залишаються незмінними, тоді як реальна поведінка змінюється без публічного визнання. Саме третій тип є найпоширенішим і найменш прозорим. Його механізм описує концепція організаційних буферів: поки ресурсів достатньо, компанія може дозволити собі дотримання стандартів понад операційний мінімум; шок знищує цей буфер, і фірма повертається до мінімуму – не оголошуючи про це (Bourgeois, 1981). Конкретні кейси кожного типу розглянуто нижче.

Кейс Patagonia заслуговує окремої уваги, оскільки ілюструє внутрішню суперечність навіть у компанії із найбільш послідовною репутацією в галузі сталого розвитку та публічним екологічним позиціонуванням (Patagonia, n.d.). Після пандемії бренд зазнав обґрунтованої критики через логістичну практику, що прямо суперечить його публічному позиціонуванню: 5 % продукції, виробленої у Шрі-Ланці, Бангладеші та В'єтнамі у 2023 р., транспортувалося авіацією до точок реалізації у США та Європі. Частка авіаперевезень у Patagonia перевищує показники Puma, Nike та Adidas – по 1 %, а також Primark із 2 % та H&M – з 3 % (van Neughten, 2024). Фабрики-підрядники Patagonia також виконують замовлення брендів швидкої моди без власних ESG-політик, а частина перевірок умов праці виявляє порушення стандартів безпеки різного ступеня тяжкості. Ці факти не скасовують реальних зусиль компанії, але демонструють, що навіть свідомо побудована модель сталого аутсорсингу містить системні вразливості, які шоки лише загострюють, але не створюють. Структурна непрозорість багаторівневих ланцюгів постачання, коли замовник не має прямого контролю над практиками субпідрядників на нижніх рівнях ланцюга, робить повне дотримання ESG-стандартів структурно недосяжним за нинішніх моделей аутсорсингу (Burt, 1992).

Стихійні лиха відтворюють аналогічну логіку відступу, але з більшою операційною жорсткістю та меншим простором для вибору. Землетрус і цунамі в Тохоку 2011 р. разом із повенями в Таїланді того самого року спричинили призупинення роботи підрядників на термін від кількох тижнів до кількох місяців та суттєві виробничі втрати в автомобільній та електронній галузях. Реакція Toyota ілюструє не лише управлінську адаптацію, але й структурну проблему, яка унеможливила своєчасну реакцію: компанія не мала достатнього контролю над нижніми рівнями ланцюга постачання і не знала, скільки постачальників залежить від одного виробника напівпродуктів у постраждалому регіоні. Toyota знадобилося три місяці, щоб повернути виробництво до докризового рівня. Для зменшення ризику перебоїв і забезпечення постачання ключових деталей бракувало функції прямого контролю та прив'язки структури ланцюга поставок до прийнятих тактик забезпечення стійкості (Matsuo, 2015). Відхід від моделі єдиного постачальника та логістики "just in time" на користь мультипостачання і збільшення запасів є раціональним стосовно операційної стійкості, але воно збільшує матеріальні потоки, транспортне навантаження і відповідно екологічний слід. Вибір на користь стійкості ланцюга в цьому випадку безпосередньо конкурує з екологічними цілями. І це не управлінська помилка, а структурна властивість системи, в якій операційна надійність і сталість рідко оптимізуються одночасно.

Диверсифікація постачальників у відповідь на глобальні шоки може мати діаметрально протилежні наслідки для навколишнього середовища: негативні (збільшення використання матеріалів та викидів від транспорту) і позитивні (можливий вибір на користь постачальників із кращими сталими практиками або перехід у більш екологічно регульовані юрисдикції). Однак позитивний ефект реалізується лише за умови включення ESG-критеріїв у плани реагування на надзвичайні ситуації (Alicke et al., 2021). На практиці при зростанні невизначеності компанії тяжіють до швидкого вирішення кризової ситуації, навіть на шкоду власним довгостроковим зобов'язанням. Саме так працює механізм організаційних буферів: поки ресурсів достатньо, компанія може дозволити собі дотримання стандартів понад мінімально необхідний рівень; шок знищує цей буфер, і фірма повертається до операційного мінімуму (Bourgeois, 1981).

Кліматичні ризики діють на аутсорсинг за двома каналами одночасно: через вразливість сировинної бази та через логістичну інфраструктуру. Текстильна галузь є найпоказовішою, оскільки обидва канали в ній виражені максимально. Бавовна чутлива як до посух, так і до повеней. В Індії зяжні зливи й навали шкідників призвели до скорочення виробництва і змусили другого за величиною світового експортера бавовни перейти до її імпорту. Пакистан постраждав від екстремальних мусонів, виробники бавовни в Техасі – від посух. За прогнозами McKinsey, до 2030 р. екстремальні погодні явища поставлять під загрозу експорт одягу на суму 65 млрд дол. і призведуть до втрати близько мільйона робочих місць у Бангладеші, Камбоджі, Пакистані та В'єтнамі (McKinsey & Company ..., 2023). Прогнозується, що у Хошиміні 55 % підприємств з виробництва одягу та взуття зазнають впливу підвищення рівня моря та повеней до 2030 р., а хвилі спеки знижуватимуть продуктивність праці приблизно на 1,5 % на кожен градус, що вище 25°C (McKinsey & Company ..., 2023).

Логістичний канал не менш вразливий. У всіх галузях 90 % експортованих товарів залежать від морських перевезень, але за оцінками 122 млрд дол. економічної діяльності в портах перебувають під загрозою через перебої, спричинені екстремальними кліматичними явищами. Посуха в Європі влітку 2023 р., найгірша за 500 років, змусила судна на річці Рейн зменшити вагу вантажу. Аналогічна ситуація склалася в Панамському каналі та на річці Янцзи в Китаї, де посуха сповільнила рух і змусила компанії перевозити товари альтернативними, часто дорожчими маршрутами (McKinsey & Company ..., 2023). Кліматична вразливість морської логістики є

таким чином структурною проблемою глобальної торгівлі, а не галузевою особливістю окремих секторів.

Модна індустрія водночас є однією із найвразливіших до кліматичних ризиків і однією з найменш послідовно екологічно відповідальних галузей. Це поєднання створює особливу динаміку: компанії активно інвестують у публічні екологічні ініціативи, однак систематично замовчують провали із соціального напрямку сталості та логістичні практики, що суперечать їхнім заявленим цілям. H&M інвестує в перший у Бангладеш проєкт морської вітряної електростанції у рамках спільної ініціативи із Global Fashion Agenda та Copenhagen Infrastructure Partners (H&M Group, 2024) – запланована потужність близько 500 мВт. Після завершення будівництва електростанція дозволить скоротити щорічні викиди країни на 725 000 метричних тонн, початок реалізації заплановано на 2028 р. (Clancy, 2024). За оцінками Global Fashion Agenda, близько 70 % викидів у модній індустрії припадає на початкові ланки ланцюга поставок, включаючи виробництво, і значна частка цих операцій залежить від вугілля, нафти та газу. Бангладеш забезпечує експорт одягу на суму 38,5 трлн дол. США, що робить його третім за величиною експортером текстилю після Китаю та ЄС (Statista, n.d.). Водночас той самий H&M разом із Lidl, Inditex та Next були звинувачені у системному заниженні оплати постачальників у Бангладеші (Butler, 2023). Перекіс між активною екологічною комунікацією та значно меншою увагою до соціальної складової ESG (Byrne, n.d.) пояснюється як масштабами репутаційної вигоди (споживачі значно більш чутливі до "зеленої" риторики, ніж до умов праці на фабриках у Південній Азії), так і легкістю кількісного виміру екологічних показників порівняно з якісними характеристиками соціальної сталості (Berg et al., 2019). Результати опитування McKinsey 2019 р. підтверджують цей перекіс: серед керівників з питань постачання ініціативи з екологічної стійкості згадувалися вдвічі-утричі частіше, ніж ініціативи із соціальної стійкості, а ефективність використання ресурсів, прозорість та сталі матеріали були названі пріоритетами найчастіше (Berg et al., 2019).

Аналіз даних Notre Dame Global Adaptation Initiative для 13-ти країн, що є найпопулярнішими локаціями для міжнародного аутсорсингу, виявляє структурний парадокс глобального аутсорсингу (табл. 1). Індекс оцінює вразливість країн до кліматичних ризиків через три виміри: ступінь впливу, чутливість і здатність до адаптації. Нижчі позиції в рейтингу та вищі значення індексу відповідають більшій кліматичній вразливості.

Таблиця 1

Вразливість популярних для аутсорсингу локацій до кліматичних ризиків

Країни, що користуються попитом як локації для аутсорсингу	Основна спеціалізація	Місце в топі екологічно вразливих країн за Notre Dame Global Adaptation Initiative	Показник індексу
Польща	ІТ, фінансові послуги та бек-офіс	13	0.306
Малайзія	Фінансові послуги, бухгалтерія та робота з клієнтами	51	0.367
Бразилія	Робота з клієнтами та ІТ	54	0.369
Китай	Виробництво та ІТ	70	0.382
Мексика	Робота з клієнтами та адміністрування	74	0.387
ПАР	Робота з клієнтами та ІТ	78	0.395
Колумбія	Робота з клієнтами, ІТ та фінансові послуги	83	0.405
Філіппіни	Робота з клієнтами та бек-офіс	109	0.444
В'єтнам	ІТ і текстиль	122	0.468
Індія	Технології, ІТ, текстиль та робота з клієнтами	128	0.485
М'янма	Текстиль	145	0.514
Ефіопія	Текстиль	150	0.522
Бангладеш	Текстиль	170	0.568

Джерело: (Shende, 2025; Yuill, 2025; University of Notre Dame, n.d.).

Для розвідувального кількісного аналізу зв'язку між популярністю країни як аутсорсингової локації та її кліматичною вразливістю застосовано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (r_s). Важливо зазначити методологічні межі цього розрахунку: вибірка із 13-ти країн сформована цілеспрямовано – за критерієм популярності як аутсорсингової локації, а не випадково. Це означає, що розрахунок не є статистичним тестом на генеральній сукупності, а лише кількісною ілюстрацією внутрішньої структури вибірки. Крім того, єдиного порівняного між галузями показника популярності аутсорсингу не існує, тому ранги визначено на основі синтезу галузевих даних (Shende, 2025; Yuill, 2025). Отримане значення $r_s = 0,253$ при $p = 0,405$ є позитивним, але не значущим, що в контексті цілеспрямованої вибірки слід розглядати не як відсутність зв'язку, а як свідчення неоднорідності навіть усередині групи найпопулярніших локацій.

Більш показовим є безпосередній аналіз даних табл. 2. П'ять найбільших за обсягом аутсорсингових локацій (Індія, Китай, Філіппіни, Бангладеш та В'єтнам) займають у рейтингу кліматичної стійкості місця з 70-го по 170-те, тоді як Польща та Малайзія, менш задіяні у виробничому аутсорсингу, посідають 13-те і 51-ше місця відповідно. Бангладеш, третій у світі експортер текстилю, перебуває на 170-му місці з індексом 0.568. В'єтнам та Індія, куди активно переміщувалося виробництво одягу внаслідок торговельної війни між США та Китаєм, займають 122-ге і 128-ме місця (Berg et al., 2019). Отже, геополітично вмотивований перерозподіл виробництва систематично скеровує його до найкліматично вразливіших локацій. І ця закономірність зчитується безпосередньо з даних, незалежно від коефіцієнта кореляції.

Таблиця 2

Рангове зіставлення популярності аутсорсингових локацій та їх кліматичної вразливості

Країна	Ранг популярності аутсорсингу (R1)	Ранг кліматичної вразливості (R2)	D = R1-R2	d ²
Польща	9	1	8	64
Малайзія	4	2	2	4
Бразилія	5	3	2	4
Китай	2	4	-2	4
Мексика	8	5	3	9
ПАР	11	6	5	25
Колумбія	10	7	3	9
Філіппіни	3	8	-5	25
В'єтнам	6	9	-3	9
Індія	1	10	-9	81
М'янма	12	11	1	1
Ефіопія	13	12	1	1
Бангладеш	7	13	-6	36
Σ				272

Джерело: розраховано авторами.

Перерозподіл виробничих потужностей, зумовлений геополітичними та економічними чинниками, фактично концентрує глобальний аутсорсинг у країнах із найвищою кліматичною вразливістю. Кожен наступний кліматичний шок перетворюється на потенційну операційну кризу для БНП, що там розміщують виробництво. Загалом Південна Азія перебуває у фазі "нової кліматичної норми", в якій посилення хвиль спеки, циклонів, посух і повеней випробовує можливості адаптації урядів, бізнесу та населення – 750 млн осіб в Афганістані, Бангладеші, Бутані, Індії, Мальдівах, Непалі, Пакистані та Шрі-Ланці постраждали від одного або декількох природних лих за останні два десятиліття (World Bank, n.d.).

Найпопулярніші для міжнародного аутсорсингу країни, з поодинокими винятками, є водночас найбільш нестабільними в контексті наслідків зміни клімату та стихійних лих. БНП, особливо в галузях виробництва одягу й електроніки, потрапляють до структурної пастки аутсорсингу: геополітичні рішення щодо розміщення виробництва систематично концентрують його в регіонах із найвищою кліматичною вразливістю, кожне стихійне лихо змушує постраждалі підприємства витратити резерви на відновлення до попереднього рівня замість інвестування у перехід до більш стійких практик, а нова хвиля геополітичних потрясінь знову переміщує виробництво в не менш вразливі локації. Суперциклон Амфан у 2020 р. спричинив масштабні руйнування в Бангладеші та східній Індії (Butler, 2023), В'єтнам того самого року боровся з повенями та зсувами ґрунту (Lampard, 2020),

а 2024 р. характеризувався тайфуном у В'єтнамі та повенями у Бангладеші. Інші юрисдикції, критичні для сфер напівпровідників та електроніки, включаючи Японію, Південну Корею, Таїланд, Мексику й Індію, також зіткнулися з природними лихами різного характеру і масштабу за 2024 р. (Getty, 2024).

Додатковим виміром кліматичного ризику в аутсорсингових локаціях є вразливість енергетичної інфраструктури – чинник, який рідко включається до стандартних оцінок ризику постачальника, але є критичним для безперервності виробництва й надання послуг. Вода – ключовий ресурс для більшої частини методів виробництва електроенергії: виробництва електроенергії становить 10 % від загального обсягу водозабору у світі (Wang, Schleifer, & Zhong, 2017). За даними World Resources Institute, 47 % теплових електростанцій світу та 11 % гідроелектростанцій розташовані в районах із високим рівнем дефіциту води (Astesiano et al., 2018). В Індії із 2013 до 2016 р. дефіцит води змусив 14 з 20-ти найбільших теплових електростанцій закрити потужності, що коштувало галузі 1,4 млрд дол. і спричинило втрати, еквівалентні річному попиту на електроенергію Шрі-Ланки (Astesiano et al., 2018). У 2023 р. масштабна посуха в Індії спричинила збитки вугільної енергетики розміром 350 млн дол. через залежність від води для охолодження, а виробництво гідроелектроенергії знизилось на 20 % порівняно з попереднім роком (Indian water crisis shuts down ..., n.d.; Wang, Schleifer, & Zhong, 2017). Лісові пожежі знижують ефективність сонячної генерації:

підняття пилу в повітря зменшує виробництво сонячної фотоелектричної енергії на 30–50 %, а дослідження в Індії показало, що хмарність і забруднення повітря спричинили зменшення загального виробництва на близько 82 %, при цьому фінансові втрати від одного дня високого рівня забруднення оцінювалися відповідно в 98 000 та 171 500 дол. США (Dumka et al., 2022). Ці дані означають, що перехід на відновлювану енергетику в країнах з високою кліматичною вразливістю не вирішує автоматично проблему енергетичної стабільності – відновлювані джерела самі залежать від кліматичних умов, що стають дедалі менш передбачуваними.

Енергетична криза 2022–2023 рр., прискорена повномасштабним вторгненням Росії в Україну, вдарила по екологічних зобов'язаннях великих технологічних компаній через інший механізм. Оператори центрів обробки даних є важливими аутсорсерами для Google, Amazon, Microsoft і Meta, надаючи їм інфраструктуру хмарних обчислень. Коли доступність і вартість природного газу різко зросли, а європейські країни, зокрема Німеччина, були змушені поновити або відкласти виведення з експлуатації вугільних електростанцій, центри обробки даних, споживаючи електроенергію із загальної мережі, фактично збільшили частку вугільної та газової генерації у своєму енергобалансі (International Energy Agency, 2023). Механізм тут не передбачає прямої відмови від відновлювальної енергетики – компанії не відмовлялися від задекларованих цілей, однак реальна структура енергоспоживання змінювалася в бік більшої вуглецеємності без зміни публічної комунікації. У 2022 р. Meta заявляла, що її центри досягли нульових викидів вуглецю і працюють на 100 % відновлюваної енергії; Microsoft мала на меті до 2024 р. на 95 % зменшити споживання води для охолодження серверів (Roach, & Krukowska, 2022). Реальні дані виявилися іншими: у 2024 р. викиди парникових газів Google зросли на 11 % порівняно із 2023 р., викиди Amazon – на 6 %, а викиди Microsoft залишилися на 10 % вищими, ніж у 2021 р. (Brown, 2025). Це є найбільш документованим прикладом третього типу реакції на шок, мовчазного відступу при збереженні ESG-комунікації, у технологічному секторі. Коли Google хотіла побудувати новий центр обробки даних вартістю 1,1 млрд дол. у Люксембурзі, а влада Нідерландів надала Meta дозвіл на будівництво ще більшого центру, обидва проекти були призупинені після протестів місцевих жителів та екологічних активістів через обмеження постачання енергії внаслідок війни, що наочно ілюструє, як геополітичний шок трансформується в регуляторну та суспільну реакцію, яка додатково ускладнює сталі інвестиції (Roach, & Krukowska, 2022).

Геополітична нестабільність формує ще один вимір тиску на сталий аутсорсинг, який діє не через раптові шоки, а через тривале ускладнення умов планування. Показовим є кейс Unilever і Maersk, які у 2021 р. підписали чотирирічну угоду, ключовою метою якої є підвищення операційної ефективності та скорочення викидів; Maersk зобов'язується використовувати низьковуглецеве паливо та програмне забезпечення для оптимізації маршрутів, а Unilever планує досягти нульового рівня викидів до 2039 р. (Ashcroft, 2021). Однак із листопада 2023 р. Maersk та інші великі перевізники призупинили транзит через Суецький канал після атак еменських бойовиків-хуситів і перейшли до маршруту навколо африканського мису Доброї Надії. Альтернативний маршрут додає кілька днів подорожі та збільшує витрати палива, що безпосередньо підвищує викиди.

Рішення обумовлене міркуваннями безпеки та є прикладом другого типу реакції – часткового відступу з визнанням компромісу. На початку грудня 2025 р. Narag-Lloyd і Maersk зазначали, що навіть після укладення угоди про припинення вогню в жовтні стратегія повернення до попереднього маршруту потребує значної обережності та впроваджуватиметься поступово (Eckert, 2025). Геополітичні шоки, на відміну від природних катастроф, не мають чіткої точки завершення і тимчасові екологічні компроміси можуть перетворюватися на нову операційну норму.

Війна Росії проти України є стратегічним викликом не лише для сталого аутсорсингу, а й для зеленого переходу світової економіки в ширшому сенсі. Повномасштабне вторгнення і санкції у відповідь призвели до глобальної кризи у сферах продовольства, палива та добрив. Росія є четвертою у світі країною за рівнем викидів парникових газів, тому досягнення глобальних кліматичних цілей суттєво залежить від її участі в міжнародних угодах (Blokhin, 2024) – участі, яка після 2022 р. стала фактично неможливою. У 2023 р. Росія виступила проти закріплення зобов'язань стосовно поступової відмови від будь-яких ресурсів, представивши свою офіційну позицію ООН (Interfax, 2023). Війна завдала понад 56 млрд дол. екологічних збитків в Україні (European Parliament, 2023). Геополітичні шоки не лише обмежують можливості постраждалих країн для ефективного зеленого переходу, але й посилюють протекціонізм і сповільнення темпів економічного зростання у світовій економіці (Rogoff, 2022), а регіональні конфлікти безпосередньо підривають кліматичний прогрес у постраждалих регіонах (Wehrey, 2023).

Ситуація із зеленим переходом у країнах-реципієнтах аутсорсингу додатково ускладнюється структурною нерівністю у доступі до фінансування. До 2030 р. країнам, що розвиваються, знадобиться понад 6 трлн дол. США для досягнення цільових значень із викидів (United Nations Climate Change, 2023b). Фонд для відшкодування втрат і збитків, затверджений на COP28, становить 700 млн дол. (United Nations Climate Change, 2023a) – менше 0,02 % від необхідної суми. Загальна сума кліматичних збитків, яких зазнали 55 найвразливіших країн за останні 20 років, оцінюється у 525 млрд дол. (Nath, 2023). Із 1,8 трлн дол., інвестованих у чисту енергетику 2023 р., країни з перехідною економікою та країни, що розвиваються, отримали менше 15 %. При тому, що в них проживає 65 % населення світу і на них припадає близько третини світового ВВП (World Economic Forum, 2024b). 90 % інвестицій у чисту енергетику зосереджено в країнах з розвинутою економікою та Китаї (World Economic Forum, 2024a), а 89 % населення найменш розвинених країн виступають за більш істотні зобов'язання щодо подолання наслідків змін клімату (North, 2024). Здатність країни реалізовувати зобов'язання із зеленого переходу та приваблювати екологічно відповідальні БНП прямо залежить від доступу до необхідних для цього коштів і технологій (Nair, 2023), якого ці країни системно позбавлені. Для країн, що розвиваються, потреба швидкого переходу на чисті джерела енергії є нагальнішою, ніж для розвинених, оскільки вони більшою мірою потерпають від змін клімату (United Nations Conference ..., 2021). Проте саме вони залишаються в найгіршому становищі для його здійснення. Це безпосередньо впливає на привабливість цих країн як аутсорсингових локацій для ESG-орієнтованих БНП: компанії, що прагне сталого ланцюга постачання, опиняється перед вибором між дешевшим виробництвом у кліма-

тично вразливій країні без зеленої інфраструктури та дорожчим – у стійкішій юрисдикції. За нинішньої структури фінансування зеленого переходу цей вибір системно вирішується не на користь сталості.

Приклад Південної Африки (11-та за популярністю локація у вибірці, але перша у світі за рівнем нерівності) ілюструє механізм, що діє у різних формах у більшості країн-реципієнтів аутсорсингу: зелений перехід генерує значні соціальні витрати, які за відсутності адресної підтримки відтворюють або поглиблюють існуючу нерівність. ПАР розпочала перехід на чисті джерела енергії у 2010 р. Вугільна промисловість країни працевлаштовує 91 000 осіб, а перехід від вугілля до відновлювальних джерел, за прогнозами, створить 250 000 нових робочих місць (Burger, 2022), що не повинно загострювати проблему безробіття, рівень якого вже сягає 32,9 %. Однак працівники вугільної промисловості міста *КваГуква* провінції Мпумаланга не отримали належної інформації про можливості перекваліфікації, а закриття шахт в інших районах уже призводило до втрати роботи без навчання чи переведення (Mohlakoana, 2024). Суть проблеми не лише в кількості нових робочих місць, але і в їхній якості та географічній досяжності. Південна Африка посідає перше місце у світі за рівнем нерівності (World Bank, 2023), і зелений перехід за нинішніх умов ризикує відтворити або поглибити цю нерівність. Країни з вищою часткою вугільних електростанцій стикаються з ризиком передчасної втрати активами цінності через зміни в технологіях і кліматичну політику (Carlin, & Arshad, 2024; Sustainability Directory, 2025), а Китай, Індія та Південно-Східна Азія піддаються більшому такому ризику, ніж США та ЄС (Edwards et al., 2022).

Окремої уваги потребує взаємодія між різними типами шоків, адже саме вона робить проблему принципово складнішою, ніж просте чергування криз. Пандемія, енергетична криза й геополітична нестабільність не є послідовними дискретними подіями – вони накладаються одна на одну і взаємно посилюють кліматичну вразливість ланцюгів постачання. Компанії, які ще не відновили ESG-аудити після COVID-19, зіткнулися з енергетичною кризою. Компанії, що намагалися диверсифікувати постачальників у відповідь на геополітичні ризики, переміщували виробництво до країн, одночасно вразливих до кліматичних катастроф і залежних від викопного палива. Глобальні шоки не лише безпосередньо гальмують екологізацію аутсорсингу, але й через накопичення операційної невизначеності скорочують управлінський ресурс, необхідний для системної роботи зі сталістю ланцюгів постачання. В умовах, коли нова нормальність означає постійну турбулентність, а не тимчасові відхилення від стабільного стану, питання полягає не в тому, як компанії можуть відновити прогрес у сфері сталого розвитку після наступного шоку, а в тому, як інтегрувати екологічні зобов'язання безпосередньо в механізми антикризового реагування, зробивши їх стійкими до тиску, а не конкурентами операційної стійкості.

Дискусія і висновки

Управління глобальними ланцюгами постачання в умовах перманентної кризи демонструє, що екологічні ініціативи компаній здебільшого залишаються вразливими до зовнішніх потрясінь. Відступ від заявлених кліматичних чи соціальних цілей є не випадковістю, а системною реакцією бізнесу на шоки. Незалежно від природи кризи спрацьовує механізм часового дисконтування. Управлінський фокус різко зсувається до завдань виживання, залишаючи довгострокові стратегії

сталого розвитку поза межами прийняття рішень. Вичерпання організаційних буферів під час криз змушує навіть лідерів ESG-рейтингів повертатися до операційного мінімуму, нерідко приховуючи реальне згортання сталих практик за незмінною "зеленою" риторикою.

Ситуацію значно ускладнює географічний фактор, який формує структурну пастку аутсорсингу. Переважна частка сучасних потужностей глобального аутсорсингу, зокрема в Індії, Китаї, Бангладеші та В'єтнамі, сконцентрована у країнах із критично високим рівнем кліматичної вразливості. Виникає замкнене коло: регулярні природні катаклізми руйнують інфраструктуру в цих локаціях, змушуючи місцеві підприємства витрачати ресурси виключно на фізичне відновлення замість інвестування в екологічні інновації. Перенесення виробництва під впливом геополітичних викликів здебільшого лише змінює географію постачання, не вирішуючи проблеми фундаментальної кліматичної незахищеності нових центрів.

Це протиріччя найяскравіше виявляється в індустрії моди і є не галузевою особливістю, а крайнім виявом загальної закономірності. Зазнаючи колосальних збитків від екстремальних погодних умов, корпорації текстильної галузі демонструють глибоку диспропорцію у підходах до ESG-стандартів: охоче інвестують у помітні кліматичні проекти заради репутаційного зиску, проте систематично уникають відповідальності за соціальні аспекти своєї діяльності – умови праці та справедливую оплату на фабриках субпідрядників. Цей перекис між Е- та S-складовими ESG є структурним, а не випадковим: екологічні показники легше виміряти, легше комунікувати і вони дають швидшу репутаційну віддачу.

Фундаментальною перепоною для розірвання цього кола є глобальна нерівність у фінансуванні. Країни-реципієнти аутсорсингу отримують менше 15 % від світових інвестицій у чисту енергетику, хоча саме вони несуть найбільший тягар кліматичних збитків. За таких умов аутсорсингові локації фізично не здатні самостійно здійснити зелений перехід і забезпечити транснаціональним замовникам належну сталу інфраструктуру. І ESG-орієнтовані БНП опиняються перед вибором, який нинішня структура кліматичного фінансування системно вирішує не на їхню користь.

Глобальні шоки 2020-х років утратили дискретний характер: вони накладаються один на одного, створюючи ефект мультиплікації ризиків. Доки екологічні стратегії існуватимуть паралельно з планами антикризового управління, а не як їхня невід'ємна складова, компанії при кожному новому потрясінні неминуче жертвуватимуть сталістю заради операційної ефективності. Подолання цього конфлікту потребує не посилення декларацій, а інституційної зміни: прямої інтеграції екологічних зобов'язань у протоколи антикризового реагування.

Внесок авторів: Василь Намонюк – методологія, формальний аналіз, написання (перегляд і редагування); Аріна Малюга – концептуалізація, написання (оригінальна чернетка).

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

Alicke, K., Barriball, E., & Trautwein, V. (2021, November 23). *How COVID-19 is reshaping supply chains*. McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.com/capabilities/operations/our-insights/how-covid-19-is-reshaping-supply-chains>

Ashcroft, S. (2021, December 16). Unilever and Maersk partner on sustainability. *Supply Chain Digital*. <https://supplychindigital.com/sustainability/unilever-and-maersk-partner-sustainability>

- Astesiano, G., Byers, L., Friedrich, J., Luo, T., & McCormick, C. (2018, April 11). *Water stress threatens nearly half the world's thermal power plant capacity*. World Resources Institute. <https://www.wri.org/insights/water-stress-threatens-nearly-half-worlds-thermal-power-plant-capacity>
- Berg, A., Hedrich, S., Ibáñez, P., Kappelmark, S., & Magnus, K. (2019, October). *Fashion's new must-have: Sustainable sourcing at scale*. McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.com/industries/retail/our-insights/fashions-new-must-have-sustainable-sourcing-at-scale>
- Blokhin, A. (2024). *The 5 countries that produce the most carbon dioxide (CO₂)*. Investopedia. <https://www.investopedia.com/articles/investing/092915/5-countries-produce-most-carbon-dioxide-co2.asp>
- Bourgeois, L. J. (1981). On the measurement of organizational slack. *Academy of Management Review*, 6(1), 29–39.
- Brown, C. (2025, August 5). Big Tech's net-zero goals are looking shaky. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2025/08/05/climate/tech-companies-climate-goals.html>
- Burger, S. (2022, February 17). South African green energy transition can create 250,000 more jobs over 25 years. *Creamer Media's Engineering News*. <https://www.engineeringnews.co.za/article/south-africangreen-energy-transition-can-create-250-000-more-jobs-over-25-years-gwec-2022-02-17>
- Burt, R. S. (1992). *Structural holes: The social structure of competition*. Harvard University Press.
- Butler, S. (2023, January 11). Lidl, Zara's owner, H&M and Next 'paid Bangladesh suppliers less than production cost'. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/business/2023/jan/11/lidl-zara-owner-hm-next-bangladesh-suppliers>
- Byrne, D. (n.d.). *A simple guide to ESG*. The Corporate Governance Institute. <https://www.thecorporategovernanceinstitute.com/insights/guides/simple-guide-esg/>
- Carlin, D., & Arshad, M. (2024). *Climate risks in the power generation sector*. United Nations Environment Programme Finance Initiative. <https://www.unepfi.org/wordpress/wp-content/uploads/2024/05/Climate-Risks-in-the-Power-Generation-Sector-1.pdf>
- Clancy, H. (2024, January 5). *H&M is funding offshore wind in Bangladesh to get garment factories off fossil fuels*. Trellis. <https://trellis.net/article/hm-funding-offshore-wind-bangladesh-get-garment-factories-fossil-fuels/>
- Dumka, U. C., Kosmopoulos, P. G., Patel, P. N., & Sheoran, R. (2022). Can forest fires be an important factor in the reduction in solar power production in India? *Remote Sensing*, 14(3), 549. <https://doi.org/10.3390/rs14030549>
- Eckert, V. (2025, December 4). Shipping industry's return to Suez gradual. *Yahoo Finance*. <https://uk.finance.yahoo.com/news/shipping-industrys-return-suez-gradual-102557784.html>
- Edwards, M. R., Cui, R., Bindl, M., Hultman, N., Mathur, K., McJeon, H., Iyer, G., Song, J., & Zhao, A. (2022). Quantifying the regional stranded asset risks from new coal plants under 1.5 °C. *Environmental Research Letters*, 17(2), Article 024029. <https://doi.org/10.1088/17489326/ac4ec2>
- European Parliament. (2023). *Russia's war on Ukraine: High environmental toll*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/751427/EPRS_ATA\(2023\)751427_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/751427/EPRS_ATA(2023)751427_EN.pdf)
- Getty, D. (2024, October 9). *Navigating the impact of natural disasters on global supply chains: Lessons from recent hurricanes and earthquakes*. Rand Technology. <https://randtech.com/navigating-the-impact-of-natural-disasters-on-global-supply-chains-lessons-from-recent-hurricanes-and-earthquakes/>
- H&M Group. (2024). *H&M Group annual and sustainability report 2023*. <https://www.hmgroup.com/wp-content/uploads/2024/03/HM-Group-Annual-and-Sustainability-Report-2023.pdf>
- Indian water crisis shuts down multiple power plants. (n.d.). *Power Magazine*. <https://www.powermag.com/indian-water-crisis-shuts-multiple-power-plants/>
- Interfax. (2023). *Russia opposes obligations to abandon certain energy resources or fossil fuels ahead of COP28*. <https://interfax.com/newsroom/top-stories/95175/>
- International Energy Agency. (2023). *Electricity market report 2023*. <https://www.iea.org/reports/electricity-market-report-2023>
- Lampard, A. (2020, October 19). Vietnam floods and landslides displace 90,000 people as new cyclone nears. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/19/vietnam-floods-and-landslides-displace-90000-people-as-new-cyclone-nears>
- Laverty, K. J. (1996). Economic "short-termism": The debate, the unresolved issues, and the implications for management practice and research. *Academy of Management Review*, 21(3), 825–854.
- Matsuo, H. (2015). Implications of the Tohoku earthquake for Toyota's coordination mechanism: Supply chain disruption of automotive semiconductors. *International Journal of Production Economics*, 161, 217–227. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2014.07.010>
- McKinsey & Company, & The Business of Fashion. (2023). *The state of fashion 2024: Finding pockets of growth as uncertainty reigns*. McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/industries/retail/our%20insights/state-of-fashion-2024/the-state-of-fashion-2024-f.pdf>
- Mohlakoana, N. (2024). South Africa's coal workers face an uncertain future – Mpumalanga study flags they're being left out of the green transition. *The Conversation*. <https://theconversation.com/south-africas-coal-workers-face-an-uncertain-future-mpumalanga-study-flags-theyre-being-left-out-of-the-green-transition-236653>
- Nair, S. A. (2023, December 29). *How global conflict shapes the green transition*. Planetary Security Initiative. <https://www.planetarysecurityinitiative.org/news/how-global-conflict-shapes-green-transition>
- Nath, D. (2023). Loss and damage fund approved at COP28 summit: All you need to know. *The Indian Express*. <https://indianexpress.com/article/explained/explained-climate/loss-and-damage-fund-approved-cop-28-9049082>
- North, M. (2024, July). *85% of countries want a fast transition to clean energy – but how do we make it an equitable one too?* World Economic Forum. <https://www.weforum.org/stories/2024/07/fast-equitable-transition-clean-energy/>
- Patagonia. (n.d.). *A history of our environmental and social responsibility*. <https://eu.patagonia.com/gb/en/our-footprint/corporate-social-responsibility-history.html>
- Roach, A., & Krukowska, E. (2022, June 23). Big Tech gets caught up in Europe's energy politics. *Bloomberg*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-23/google-facebook-data-centers-face-europe-political-snags-over-in-energy-crisis>
- Rogoff, K. (2022). *The long-lasting economic shock of war*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/03/the-long-lasting-economic-shock-of-war>
- Shende, S. (2025, July 29). *Outsourcing statistics and facts*. Market.biz. <https://market.biz/outsourcing-statistics/>
- Statista. (n.d.). *Apparel leading exporters worldwide by value*. <https://www.statista.com/statistics/1198302/apparel-leading-exporters-worldwide-by-value/>
- Super-cyclone Amphan kills up to 20 in India and Bangladesh. (2020, May 21). *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2020/may/21/super-cyclone-amphan-deaths-india-bangladesh>
- Sustainability Directory. (2025, November 5). *What is stranded asset risk in the context of transition?* <https://esg.sustainability-directory.com/learn/what-is-stranded-asset-risk-in-the-context-of-transition/>
- United Nations Climate Change. (2023a, December 13). *COP28 agreement signals "beginning of the end" of the fossil fuel era*. <https://unfccc.int/news/cop28-agreement-signals-beginning-of-the-end-of-the-fossil-fuel-era>
- United Nations Climate Change. (2023b, May 9). *Why climate finance matters: Remarks by UN Climate Change Executive Secretary Simon Stiell*. <https://unfccc.int/news/why-climate-finance-matters-remarks-by-un-climate-change-executive-secretary-simon-stiell>
- United Nations Conference on Trade and Development. (2021). *Smallest footprints, largest impacts: Least developed countries need a just sustainable transition*. <https://unctad.org/topic/least-developed-countries/chart-october-2021>
- University of Notre Dame. (n.d.). *Notre Dame global adaptation initiative: Country index rankings*. <https://gain.nd.edu/our-work/country-index/rankings/>
- van Heugten, Y. (2024, June 28). "Sustainable" brand Patagonia transports clothes by plane—not boat—more often than H&M and Primark. *Follow the Money*. <https://www.ftm.eu/articles/patagonia-transport-clothes-to-europe-by-airplane>
- Wang, J., Schleifer, L., & Zhong, L. (2017, June 29). *No water, no power*. World Resources Institute. <https://www.wri.org/insights/no-water-no-power>
- Wehrey, F. (2023, October). *How the Israel – Gaza war could disrupt the Middle East's climate progress*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/posts/2023/10/how-the-israel-gaza-war-could-disrupt-the-middle-east-climate-progress>
- World Bank. (2023). *Inequality in Southern Africa: An assessment of the Southern African Customs Union*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099125303072236903/pdf/P1649270c02a1f06b0a3ae02e57eadd7a82.pdf>
- World Bank. (n.d.). *Integrating climate and development in the South Asia region*. <https://www.worldbank.org/en/region/sar/brief/integrating-climate-and-development-in-south-asia-region>
- World Economic Forum. (2024a, January 17). *Building trust through an equitable and inclusive energy transition*. <https://www.weforum.org/publications/building-trust-through-an-equitable-and-inclusive-energy-transition/>
- World Economic Forum. (2024b, June 19). *Fostering effective energy transition 2024*. <https://www.weforum.org/publications/fostering-effective-energy-transition-2024/>
- Yuill, B. (2025, October 10). The top countries powering the outsourcing industry. *Forbes*. <https://www.forbes.com/councils/forbesbusinesscouncil/2025/10/10/the-top-countries-powering-the-outsourcing-industry/>

References

- Alicke, K., Barriball, E., & Trautwein, V. (2021, November 23). *How COVID-19 is reshaping supply chains*. McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.com/capabilities/operations/our-insights/how-covid-19-is-reshaping-supply-chains>
- Ashcroft, S. (2021, December 16). Unilever and Maersk partner on sustainability. *Supply Chain Digital*. <https://supplychaindigital.com/sustainability/unilever-and-maersk-partner-sustainability>
- Astesiano, G., Byers, L., Friedrich, J., Luo, T., & McCormick, C. (2018, April 11). *Water stress threatens nearly half the world's thermal power plant capacity*. World Resources Institute. <https://www.wri.org/insights/water-stress-threatens-nearly-half-worlds-thermal-power-plant-capacity>
- Berg, A., Hedrich, S., Ibáñez, P., Kappelmark, S., & Magnus, K. (2019, October). *Fashion's new must-have: Sustainable sourcing at scale*. McKinsey

- & Company. <https://www.mckinsey.com/industries/retail/our-insights/fashions-new-must-have-sustainable-sourcing-at-scale>
- Blokhin, A. (2024). *The 5 countries that produce the most carbon dioxide (CO₂)*. Investopedia. <https://www.investopedia.com/articles/investing/092915/5-countries-produce-most-carbon-dioxide-co2.asp>
- Bourgeois, L. J. (1981). On the measurement of organizational slack. *Academy of Management Review*, 6(1), 29–39.
- Brown, C. (2025, August 5). Big Tech's net-zero goals are looking shaky. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2025/08/05/climate/tech-companies-climate-goals.html>
- Burger, S. (2022, February 17). South African green energy transition can create 250,000 more jobs over 25 years. *Creamer Media's Engineering News*. <https://www.engineeringnews.co.za/article/south-africangreen-energy-transition-can-create-250-000-more-jobs-over-25-years-gwec-2022-02-17>
- Burt, R. S. (1992). *Structural holes: The social structure of competition*. Harvard University Press.
- Butler, S. (2023, January 11). Lidl, Zara's owner, H&M and Next 'paid Bangladesh suppliers less than production cost'. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/business/2023/jan/11/lidl-zara-owner-hm-next-bangladesh-suppliers>
- Byrne, D. (n.d.). *A simple guide to ESG*. The Corporate Governance Institute. <https://www.thecorporategovernanceinstitute.com/insights/guides/simple-guide-esg/>
- Carlin, D., & Arshad, M. (2024). *Climate risks in the power generation sector*. United Nations Environment Programme Finance Initiative. <https://www.unepfi.org/wordpress/wp-content/uploads/2024/05/Climate-Risks-in-the-Power-Generation-Sector-1.pdf>
- Clancy, H. (2024, January 5). *H&M is funding offshore wind in Bangladesh to get garment factories off fossil fuels*. Trellis. <https://trellis.net/article/hm-funding-offshore-wind-bangladesh-get-garment-factories-fossil-fuels/>
- Dumka, U. C., Kosmopoulos, P. G., Patel, P. N., & Sheoran, R. (2022). Can forest fires be an important factor in the reduction in solar power production in India? *Remote Sensing*, 14(3), 549. <https://doi.org/10.3390/rs14030549>
- Eckert, V. (2025, December 4). Shipping industry's return to Suez gradual. *Yahoo Finance*. <https://uk.finance.yahoo.com/news/shipping-industrys-return-suez-gradual-102557784.html>
- Edwards, M. R., Cui, R., Bindl, M., Hultman, N., Mathur, K., McJeon, H., Iyer, G., Song, J., & Zhao, A. (2022). Quantifying the regional stranded asset risks from new coal plants under 1.5°C. *Environmental Research Letters*, 17(2), Article 024029. <https://doi.org/10.1088/17489326/ac4ec2>
- European Parliament. (2023). *Russia's war on Ukraine: High environmental toll*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/751427/EPRS_ATA\(2023\)751427_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/751427/EPRS_ATA(2023)751427_EN.pdf)
- Getty, D. (2024, October 9). *Navigating the impact of natural disasters on global supply chains: Lessons from recent hurricanes and earthquakes*. Rand Technology. <https://randtech.com/navigating-the-impact-of-natural-disasters-on-global-supply-chains-lessons-from-recent-hurricanes-and-earthquakes/>
- H&M Group. (2024). *H&M Group annual and sustainability report 2023*. <https://www.hmgroup.com/wp-content/uploads/2024/03/HM-Group-Annual-and-Sustainability-Report-2023.pdf>
- Indian water crisis shuts down multiple power plants. (n.d.). *Power Magazine*. <https://www.powermag.com/indian-water-crisis-shuts-multiple-power-plants/>
- Interfax. (2023). *Russia opposes obligations to abandon certain energy resources or fossil fuels ahead of COP28*. <https://interfax.com/newsroom/top-stories/95175/>
- International Energy Agency. (2023). *Electricity market report 2023*. <https://www.iea.org/reports/electricity-market-report-2023>
- Lampard, A. (2020, October 19). Vietnam floods and landslides displace 90,000 people as new cyclone nears. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/19/vietnam-floods-and-landslides-displace-90000-people-as-new-cyclone-nears>
- Laverty, K. J. (1996). Economic "short-termism": The debate, the unresolved issues, and the implications for management practice and research. *Academy of Management Review*, 21(3), 825–854.
- Matsuo, H. (2015). Implications of the Tohoku earthquake for Toyota's coordination mechanism: Supply chain disruption of automotive semiconductors. *International Journal of Production Economics*, 161, 217–227. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2014.07.010>
- McKinsey & Company, & The Business of Fashion. (2023). *The state of fashion 2024: Finding pockets of growth as uncertainty reigns*. McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.com/~/media/mckinsey/industries/retail/our%20insights/state-of-fashion-2024/the-state-of-fashion-2024-f.pdf>
- Mohlakoana, N. (2024). South Africa's coal workers face an uncertain future – Mpumalanga study flags they're being left out of the green transition. *The Conversation*. <https://theconversation.com/south-africas-coal-workers-face-an-uncertain-future-mpumalanga-study-flags-theyre-being-left-out-of-the-green-transition-236653>
- Nair, S. A. (2023, December 29). *How global conflict shapes the green transition*. Planetary Security Initiative. <https://www.planetarysecurityinitiative.org/news/how-global-conflict-shapes-green-transition>
- Nath, D. (2023). Loss and damage fund approved at COP28 summit: All you need to know. *The Indian Express*. <https://indianexpress.com/article/explained/explained-climate/loss-and-damage-fund-approved-cop-28-9049082>
- North, M. (2024, July). *85% of countries want a fast transition to clean energy – but how do we make it an equitable one too?* World Economic Forum. <https://www.weforum.org/stories/2024/07/fast-equitable-transition-clean-energy/>
- Patagonia. (n.d.). *A history of our environmental and social responsibility*. <https://eu.patagonia.com/gb/en/our-footprint/corporate-social-responsibility-history.html>
- Roach, A., & Krukowska, E. (2022, June 23). Big Tech gets caught up in Europe's energy politics. *Bloomberg*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-23/google-facebook-data-centers-face-europe-political-snags-over-in-energy-crisis>
- Rogoff, K. (2022). *The long-lasting economic shock of war*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/03/the-long-lasting-economic-shock-of-war>
- Shende, S. (2025, July 29). *Outsourcing statistics and facts*. Market.biz. <https://market.biz/outsourcing-statistics/>
- Statista. (n.d.). *Apparel leading exporters worldwide by value*. <https://www.statista.com/statistics/1198302/apparel-leading-exporters-worldwide-by-value/>
- Super-cyclone Amphan kills up to 20 in India and Bangladesh. (2020, May 21). *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2020/may/21/super-cyclone-amphan-deaths-india-bangladesh>
- Sustainability Directory. (2025, November 5). *What is stranded asset risk in the context of transition?* <https://esg.sustainability-directory.com/learn/what-is-stranded-asset-risk-in-the-context-of-transition/>
- United Nations Climate Change. (2023a, December 13). *COP28 agreement signals "beginning of the end" of the fossil fuel era*. <https://unfccc.int/news/cop28-agreement-signals-beginning-of-the-end-of-the-fossil-fuel-era>
- United Nations Climate Change. (2023b, May 9). *Why climate finance matters: Remarks by UN Climate Change Executive Secretary Simon Stiell*. <https://unfccc.int/news/why-climate-finance-matters-remarks-by-un-climate-change-executive-secretary-simon-stiell>
- United Nations Conference on Trade and Development. (2021). *Smallest footprints, largest impacts: Least developed countries need a just sustainable transition*. <https://unctad.org/topic/least-developed-countries/chart-october-2021>
- University of Notre Dame. (n.d.). *Notre Dame global adaptation initiative: Country index rankings*. <https://gain.nd.edu/our-work/country-index/rankings/>
- van Heugten, Y. (2024, June 28). "Sustainable" brand Patagonia transports clothes by plane—not boat—more often than H&M and Primark. *Follow the Money*. <https://www.ftm.eu/articles/patagonia-transport-clothes-to-europe-by-airplane>
- Wang, J., Schleifer, L., & Zhong, L. (2017, June 29). *No water, no power*. World Resources Institute. <https://www.wri.org/insights/no-water-no-power>
- Wehrey, F. (2023, October). *How the Israel – Gaza war could disrupt the Middle East's climate progress*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/posts/2023/10/how-the-israel-gaza-war-could-disrupt-the-middle-east-s-climate-progress>
- World Bank. (2023). *Inequality in Southern Africa: An assessment of the Southern African Customs Union*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099125303072236903/pdf/P1649270c02a1f06b0a3ae02e57eadd7a82.pdf>
- World Bank. (n.d.). *Integrating climate and development in the South Asia region*. <https://www.worldbank.org/en/region/sar/brief/integrating-climate-and-development-in-south-asia/integrating-climate-and-development-in-south-asia-region>
- World Economic Forum. (2024a, January 17). *Building trust through an equitable and inclusive energy transition*. <https://www.weforum.org/publications/building-trust-through-an-equitable-and-inclusive-energy-transition/>
- World Economic Forum. (2024b, June 19). *Fostering effective energy transition 2024*. <https://www.weforum.org/publications/fostering-effective-energy-transition-2024/>
- Yuill, B. (2025, October 10). The top countries powering the outsourcing industry. *Forbes*. <https://www.forbes.com/councils/forbesbusinesscouncil/2025/10/10/the-top-countries-powering-the-outsourcing-industry/>

Отримано редакцією журналу / Received: 17.03.26
 Прорецензовано / Revised: 27.03.26
 Схвалено до друку / Accepted: 14.04.26
 Опубліковано / Published: 22.05.26

Vasyl NAMONIUK, PhD (Econ.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-9454-6658
e-mail: vasyi.namoniuk@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Arina MALIUHA, PhD Student
ORCID ID: 0009-0002-5134-253X
e-mail: amaliuha@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE CONFLICT BETWEEN OPERATIONAL RESILIENCE AND GREEN OUTSOURCING IN THE AGE OF GLOBAL SHOCKS

B a c k g r o u n d . The global shocks of the 2020s have made the tension between operational resilience and the environmental commitments of multinational enterprises one of the central challenges in international supply chain management. The geographical concentration of outsourcing in countries with the highest climate vulnerability intensifies this conflict, creating a vicious cycle in which each shock reproduces the same logic of displacing sustainable practices. The aim of this study is to identify the patterns of conflict between multinational enterprises' pursuit of operational resilience and their green outsourcing objectives, and to assess the structural factors constraining the capacity of outsourcing locations to achieve sustainable development.

M e t h o d s . Qualitative comparative analysis and case study method; analysis of corporate responses to four types of shocks across the textile, automotive, technology and logistics sectors; quantitative characterisation of climate risks in outsourcing locations using the Notre Dame Global Adaptation Initiative index; exploratory Spearman rank correlation for a purposive sample of 13 countries.

R e s u l t s . Three types of corporate response to global shocks were identified: maintaining standards at the cost of scale, acknowledged compromise, and silent retreat whilst preserving ESG communications. A structural outsourcing trap was identified – a mechanism whereby the geopolitical logic of production placement systematically concentrates it in the most climate-vulnerable locations. It was established that the transition to renewable energy in these countries does not automatically resolve the problem of energy stability, as renewable sources are themselves dependent on increasingly unpredictable climatic conditions. A structural imbalance between the environmental and social components of ESG in the fashion industry was identified.

C o n c l u s i o n s . The conflict between operational resilience and green outsourcing is systemic and recurs with each new shock through the mechanisms of temporal discounting and the depletion of organisational slack. Structural inequality in access to climate finance renders an independent green transition impossible for outsourcing recipient countries. Resolving the conflict requires the integration of environmental commitments directly into crisis management protocols, rather than their continued existence as a parallel strategic priority.

K e y w o r d s : operational resilience, green outsourcing, climate vulnerability, global shocks, structural outsourcing trap, multinational enterprises, green transition.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Випуск 1(62)

Редактор *І. А. Кирницька*
Технічний редактор *Ю. О. Куценко*

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Формат 60x84^{1/8}. Обл.-вид. арк. 17,34. Ум. друк. арк. 12,32. Наклад 300. Зам. № 226-11714.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № МВ1.
Підписано до друку 22.05.26

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 58; (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@knu.ua
[http: vpc@knu.ua](http://vpc@knu.ua)

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02